

ПРИВАТНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІЗНЕСУ І ПРАВА»

БІЗНЕС-НАВІГАТОР

Науково-виробничий журнал

Випуск 3-1 (52) 2019

м. Херсон

2019

Редакційна рада:

Білоусова С.В. – доктор економічних наук, професор; **Левківський К.М.** – кандидат історичних наук, доцент; **Шапошніков К.С.** – доктор економічних наук, професор; **Білоусов О.М.** – доктор економічних наук, професор.

Головний редактор:

Жуйков Геннадій Євгенович – доктор економічних наук, професор.

Заступник головного редактора:

Дога Валерій Семенович – доктор економічних наук, професор.

Відповідальний секретар:

Нижеголенко Катерина Сергіївна.

Редакційна колегія:

Лепьохіна Олена Ваславіївна – доктор економічних наук, доцент;

Дикий Олександр Віталійович – доктор економічних наук, доцент;

Соловйов Ігор Олександрович – доктор економічних наук, професор;

Руснак Алла Валентинівна – доктор економічних наук, доцент, професор;

Сахацький Микола Павлович – доктор економічних наук, професор;

Ботвіна Наталія Олександрівна – доктор економічних наук, професор;

Прохорчук Світлана Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент;

Щаслива Ганна Петрівна – кандидат економічних наук, доцент;

Морозова Олена Сергіївна – кандидат економічних наук;

Хельмут Шрайнер – академік, Академія права і справедливості, Німеччина;

Стратан Олександр – доктор хабілітат економічних наук, професор, член-кореспондент АН Молдови.

У журналі опубліковано результати наукових досліджень з питань економіки та управління підприємствами (за видами економічної діяльності), а також економіки природокористування та охорони навколишнього середовища. Рекомендовано для науковців, викладачів, аспірантів, студентів, фахівців у галузі економіки, управління, права державних і місцевих органів самоврядування. Усі права захищені. Повний або частковий передрук і переклади дозволено лише за згодою автора або редакції. При передрукуванні посилатися на «Бізнес-навігатор». Редакція не обов'язково поділяє думку автора і не відповідає за фактичні помилки, яких він припустився.

Реферативні бази даних: Index Copernicus

**Видання входить до «Переліку друкованих фахових видань,
в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт
на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук»
на підставі Наказу МОН України від 21 грудня 2015 № 1328.**

**Рекомендовано до друку Вченою радою
Міжнародного університету бізнесу і права
(протокол № 9 від 26.06.19 р.)**

Науково-виробничий журнал «Бізнес-навігатор»
зареєстровано Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 15586-4058ПР від 03.09.2009 року)

© Редакційна колегія, 2019

© Автори статей, 2019

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

Мірясов Ю.О., Яхно Б.П. МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ЕКОНОМІЧНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ ДЕРЖАВИ.....	7
Шараг О.С. СТРУКТУРА ЕКОНОМІКИ ЯК ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОГО ТА ЯКІСНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ.....	12

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Бунтова Н.В. СЕГМЕНТАЦІЯ СВІТОВОГО ТУРИСТИЧНОГО ПРОСТОРУ ТА ІМПЕРАТИВИ РОЗВИТКУ ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ.....	16
Дугієнко Н.О., Осаул А.О., Колугарова О.К. РОЛЬ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В ЕКОНОМІЦІ КНР.....	21
Колокольчикова І.В. СВІТОВЕ ВИРОБНИЦТВО ТА РИНКОВІ ПОЗИЦІЇ ПЛОДОВО-ЯГІДНОЇ ПРОДУКЦІЇ НА МІЖНАРОДНОМУ РИНКУ.....	26

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ
НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Андрющенко О.Б. ЯКІСТЬ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ.....	32
Кириченко О.С. ВИЗНАЧАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ЗАСАДИ ЧЕТВЕРТОЇ ПРОМИСЛОВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ, ЇХ СУТНІСТЬ ТА ВПЛИВ НА ПРОМИСЛОВИЙ РОЗВИТОК.....	39
Мещеряков В.Є. ДИНАМІКА ВАЛОВОГО РЕГІОНАЛЬНОГО ПРОДУКТУ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ.....	43
Морозов Р.В., Морозова О.Г. КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО РОЗРОБЛЕННЯ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ РИСІВНИЦТВА В УКРАЇНІ.....	48
Носань Н.С. СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОГО СКЛАДНИКА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В КОНТЕКСТІ СЛІДУВАННЯ ЦІЛЯМ СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....	53
Самойленко Т.Г. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ В АГРАРНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ.....	58
Соловей Ю.Г. ПРИЧИНИ ВНУТРІШНЬОЇ МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ.....	61
Удовиченко С.М. МІСЦЕ РЕЗУЛЬТАТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН.....	65
Шепетько Р.І. ВИЗНАЧЕННЯ МЕТИ, ЗАВДАНЬ І ПРІОРИТЕТІВ НЕОІНДУСТРІАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ.....	70
Шпарик Я.Я. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВІДТВОРЕННЯ ЗЕМЛІ ЯК ФАКТОРА ВИРОБНИЦТВА.....	74

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Алексєєнко І.А., Пелих М.Ю. РОЗРОБЛЕННЯ ЗАХОДІВ, СПРЯМОВАНИХ НА ЗБІЛЬШЕННЯ ОБСЯГУ ПРОДАЖУ ПРОДУКЦІЇ.....	80
--	----

Іванченкова Л.В., Ткачук Г.О., Скляр Л.Б. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОЦІНКИ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	84
Кіндзюр О.С. СТАН ТА АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ.....	89
Морозова О.С., Морозов О.В., Шапоринська Н.М., Волошин М.М. ЗРОШЕННЯ В ХЕРСОНСЬКІЙ ОБЛАСТІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИКУ.....	94
Окландер Т.О., Ветрогон О.В., Приймаченко О.О. ОЦІНЮВАННЯ ЦІНОВИХ РИЗИКІВ У ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННІЙ СФЕРІ.....	101
Полуда Т.А., Стеценко В.А. ОРГАНІЗАЦІЯ ЕЛЕКТРОННОЇ ТОРГІВЛІ НА ПІДПРИЄМСТВІ КЛАСИЧНИМ СПОСОБОМ ТА ЧЕРЕЗ СОЦІАЛЬНУ МЕРЕЖУ INSTAGRAM.....	108
Потетюсва М.В. ОБҐРУНТУВАННЯ КАПІТАЛІЗАЦІЇ МАЙНОВИХ ОБ'ЄКТІВ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ.....	114
Сабецька Т.І. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СУЧАСНОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	118
Смірная С.М. АДАПТАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВА В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЙОГО ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ.....	124
Солнцев С.О., Жигалкевич Ж.М. СТВОРЕННЯ ТА РОЗВИТОК КВАЗІІНТЕГРАЦІЙНИХ СТРУКТУР НА ОСНОВІ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	128

CONTENTS

ECONOMICS AND HISTORY OF ECONOMIC IDEA

Miriasov Yurii, Iakhno Bogdan

METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE DEFINITION
OF THE CONCEPT OF ECONOMICAL SOVEREIGNTY OF THE COUNTRY.....7

Sharah Olena

STRUCTURE OF ECONOMY AS FACTOR OF PROVIDING
OF THE PROOF AND HIGH-QUALITY ECONOMY GROWING.....12

WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Buntova Natalia

SEGMENTATION OF THE WORLD'S TOURIST SPACE
AND TO IMPROVE THE POTENTIAL DEVELOPMENT OF UKRAINE.....16

Dugienko Natalia, Osaul Alina, Koluharova Olexandra

ROLE OF SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESS
IN THE ECONOMY OF THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA.....21

Kolokolchykova Iryna

WORLD PRODUCTION AND MARKET POSITION
OF FRUIT AND BERRY PRODUCTS ON THE INTERNATIONAL MARKET.....26

ECONOMY AND NATIONAL ECONOMY MANAGEMENT

Andryushchenko Helena

QUALITY OF LIFE OF THE POPULATION IN THE SYSTEM
OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE STATE.....32

Kyrychenko Oksana

IMPORTANT TRENDS AND FUNDAMENTALS OF THE FOURTH INDUSTRIAL
REVOLUTION THEIR ESSENCE AND IMPACT ON INDUSTRIAL DEVELOPMENT.....39

Meshcheryakov Volodymyr

DYNAMICS OF THE GROSS REGIONAL PRODUCT AS AN INSTRUMENT OF ECONOMIC GROWTH.....43

Morozov Roman, Morozova Olha

CONCEPTUAL APPROACH TO DEVELOPING A STRATEGY FOR MANAGING
THE DEVELOPMENT OF RICE PRODUCTION IN UKRAINE.....48

Nosan Nataliia

STRATEGIC GUIDELINES FOR ENSURING THE FINANCIAL COMPONENT
OF THE ECONOMIC SECURITY OF THE NATIONAL ECONOMY
IN THE CONTEXT OF THE CONDUCT OF THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS.....53

Samoilenko Tetiana

PROBLEMS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT
OF INNOVATIVE ECONOMY IN THE AGRICULTURAL SECTOR IN UKRAINE.....58

Solovei Yuliia

THE REASONS FOR THE INTERNAL MIGRATION OF THE POPULATION IN UKRAINE.....61

Udovychenko Svitlana

PLACE OF THE RESULTS OF INTELLECTUAL ACTIVITY
IN THE SYSTEM OF ECONOMIC RELATIONS.....65

Shepetko Roman

DEFINING THE GOALS, OBJECTIVES AND PRIORITIES
OF THE NEO-INDUSTRIAL STRATEGY OF UKRAINE'S ECONOMIC DEVELOPMENT.....70

Shparyk Yarema

DIRECTIONS OF IMPROVEMENT OF REPRODUCTION OF LAND AS A FACTOR OF PRODUCTION.....74

ECONOMY AND MANAGEMENT OF ENTERPRISES

Alieksiienko Inna, Pelykh Mariia

DEVELOPMENT OF EVENTS AIMED AT INCREASE IN SALES PRODUCTS.....80

Ivanchenkova Larisa, Skryar Larisa, Tkachuk Galina PROBLEMATIC ISSUES IN EVALUATING THE FINANCIAL PERFORMANCE OF A MODERN BUSINESS.....	84
Kindziur Olga STATE AND ACTUAL PROBLEMS OF FINANCIAL PROVISION OF ENTERPRISE DEVELOPMENT.....	89
Morozova O.S., Morozov O.V., Shaporinskaya N.M., Voloshin N.N IRRIGATION IN THE KHERSON REGION: THE CURRENT STATE AND DEVELOPMENT PROBLEMS.....	94
Oklander Tatyana, Vetrogon Olga, Priimachenko Oleksandra ASSESSMENT OF PRICE RISKS IN THE HOTEL AND RESTAURANT INDUSTRY.....	101
Poluda Tetiana, Stetsenko Viktoriia ORGANIZATION OF E-COMMERCE AT THE ENTERPRISE THE CLASSIC WAY AND THROUGH THE SOCIAL NETWORK INSTAGRAM.....	108
Potetiuiieva Maryna SUBSTANTIATION OF CAPITALIZATION OF PROPERTY OBJECTS OF RAILWAY TRANSPORT.....	114
Sabetska Tetyana FEATURES OF THE FORMATION OF ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM FOR ENSURING THE ECONOMIC SECURITY OF MODERN ENTERPRISES.....	118
Smirnaia Svitlana ADAPTATION OF THE ENTERPRISE IN THE CONTEXT OF ENSURING ITS ECONOMIC SECURITY.....	124
Solntsev Sergii, Zhygalkevych Zhanna CREATION AND DEVELOPMENT OF QUASI-INTEGRATION STRUCTURES ON THE BASIS OF MACHINE-BUILDING ENTERPRISES.....	128

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 339.9.01

Мірясов Ю.О.,кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної теорії
і економічних методів управління,*Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна***Яхно Б.П.,**

аспірант,

*Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна***Miriasov Yurii,**

PhD, Associate Professor,

Associate Professor of Economic Theory
and Economic Management Department,
*V.N. Karazin Kharkiv National University***Iakhno Bogdan,**

PhD,

V.N. Karazin Kharkiv National University

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ЕКОНОМІЧНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ ДЕРЖАВИ

Мірясов Ю. О., Яхно Б. П. Методологічні підходи до визначення поняття економічного суверенітету держави. У статті висвітлено поняття економічного суверенітету держави як окремої категорії. Розглянуто трактування поняття економічного суверенітету держави з погляду різних юридичних, економічних та політичних вчень, а також трактування Організації Об'єднаних Націй, Організації економічного співробітництва і розвитку та інших міжнародних організацій. Проведено порівняння політичного суверенітету держави й економічного суверенітету держави та визначення головних відмінностей із боку національних та зовнішніх аспектів, сформульовано визначення економічного суверенітету держави, надано розмежування формального суверенітету держави і фактичного суверенітету держави та їх тлумачення. Дані категорії є першим кроком у складанні понятійного апарату економічного суверенітету держави.

Ключові слова: економічний суверенітет, суверенітет держави, національні аспекти, зовнішні аспекти, формальний суверенітет, фактичний суверенітет.

Мірясов Ю.А., Яхно Б.П. Методологические подходы к определению понятия экономического суверенитета государства. В статье освещено понятие экономического суверенитета государства как отдельной категории. Рассмотрены трактовки термина экономического суверенитета государства с точки зрения различных юридических, экономических и политических учений, а также трактовки Организации Объединенных Наций, Организации экономического сотрудничества и развития и других международных организаций. Проведено сравнение политического суверенитета государства и экономического суверенитета государства и определены главные отличия со стороны национальных и внешних аспектов, сформулировано определение экономического суверенитета государства, представлено разграничение формального суверенитета государства и фактического суверенитета государства и их толкование. Данные категории являются первым шагом в составлении понятийного аппарата экономического суверенитета государства.

Ключевые слова: экономический суверенитет, суверенитет государства, национальные аспекты, внешние аспекты, формальный суверенитет, фактический суверенитет.

Miriasov Yurii, Iakhno Bogdan. Methodological approaches to the definition of the concept of economical sovereignty of the country. At the present stage, the conditions of sustainable social and economic development include the strengthening of the role of the country as a subject of economic power. The development of the country is increasing the influence of factors of both international and national character, positive and negative, global

integration processes, the movement of huge financial flows in the global economy, the deepening of crisis processes between countries. Under the influence of global trends, global integration of the world economy, the blurring of the boundaries of national economies is observed. The economic structure of countries becomes dependent on the economic mechanisms of international cooperation. International trade and financial organizations impose not only the image of economic relations, but also social and economic policies of countries, which leads to economic dictates and national economy control. This article shows review of interpretations of the term of economic sovereignty of the country from the point of view of various legal, economic and political studies, as well as review of interpretations of the United Nations, the Organization for Economic Cooperation and Development and other international organizations, the political sovereignty of country and the economic sovereignty of country are compared and the differences between national and external aspects are determined, formulated definition of economic sovereignty of country, added the distinction between the formal sovereignty of country and the actual sovereignty of country and their interpretation. Novelty of work connected with the fact that the concept of “economic sovereignty” is practically not developed in the constitutional law, moreover, it is already actively used in economics, as well as in a number of regulatory and legal acts. Accordingly, the definitions proposed by the author, the approaches to the classification of economic sovereignty, the systematization of threats to economic sovereignty, the tools of legal regulation in order to ensure and protect economic sovereignty represent a novelty in economic science.

Key words: economic sovereignty, sovereignty of country, national aspects, external aspects, formal sovereignty, actual sovereignty.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У середині ХХ ст. поняття суверенітету визначалося як незалежність держави у її праві на власний розсуд розв'язувати свої внутрішні та зовнішні проблеми, без утручання в них будь-яких інших держав. Згідно із загальноприйнятим визначенням, суверенітет є необхідною політичною та юридичною ознакою держави [1, с. 122].

Сучасний етап світового розвитку характеризується процесами інтеграції економічного, політичного та культурного життя, який надає нові можливості людству і породжує нові виклики. Глобалізаційні процеси істотно змінюють пріоритети, завдання і регуляторну спроможність окремих суб'єктів світової економіки. У зв'язку із цим важливою умовою безпечного розвитку держав є набуття окремою державою певного напрямку в траєкторії економічного розвитку в процесі глобалізаційних та інтеграційних змін, що дасть змогу кожній окремій державі як окремому суб'єкту виконувати певну економічну роль. У ХХІ ст. у світі виникло багато нових можливостей істотно впливати на господарства, міжнародні організації, держави та їхній економічний суверенітет загалом. Економічний суверенітет трактується з позицій різних підходів, а іноді взагалі стає питання його існування як окремої категорії.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Тенденції соціально-економічного розвитку держави та збереження суверенітету висвітлено в роботах таких зарубіжних дослідників, як Л. Бріттан [2], І. Кларк [3], Е. Кофман [4], С.Д. Краснер [5], Ж. Крейжен [6], М. Ньюман [7], Р. Робертсон [8] та ін. Різноманітні аспекти дослідження проблем реалізації економічного суверенітету в умовах поглиблення інтеграції знайшли відображення у працях цілої низки вітчизняних науковців, зокрема А. Гриценка [9], І. Левина [10], Н. Пастухова [11], А. Фоміна [12], М. Єршова [13] та ін. Але, незважаючи на наявні теоретичні та практичні досягнення щодо пошуку нової парадигми економічного розвитку держав та збереження економічного суверенітету, існує необхідність у подальшому і більш поглибленому розгляді цього питання.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Виникненню концепту «суверенітет» і його еволюції присвячено велику кількість наукових праць, у тому числі з історії політичних і правових вчень. Відзначимо, що в політико-правових науках найбільшого поширення набула класифікація суверенітету за суб'єктами, наприклад державний, народний, національний суверенітет. Хоча існують і інші критерії класифікації суверенітету, зокрема за об'єктом. У силу масштабу і значущості економічної сфери, а також з урахуванням процесів глобалізації й актуалізованих нею проблем особливої гостроти набувають питання забезпечення економічного суверенітету.

Виділення «політичного» й «економічного» складників суверенітету робилося і раніше, наприклад класиком радянського державного права і фахівцем у сфері питань суверенітету І.Д. Левиним. Він писав, що політична незалежність створює відносно найкращі умови для боротьби держави за зміцнення своїх економічних позицій, чим, своєю чергою, створюється більш надійна основа і для політичної незалежності, тобто забезпечується більш повна реалізація суверенітету, який потрібно розуміти діалектично у взаємозв'язку економічного базису і політичної надбудови [10, с. 78].

Термін «політичний суверенітет» використовувався деякими авторами і розуміється по-різному. Як один із варіантів розуміння терміна «політичний суверенітет» можна розглядати право держави визначати і реалізовувати основні напрями зовнішньої та внутрішньої політики. Економічна політика – складова частина політики держави, а через економічний суверенітет логічно розглядати як окремі випадок політичного суверенітету. Однак у прикладному аспекті економічний суверенітет виходить за межі політичного, оскільки включає в себе необхідну економічну самодостатність країни.

Деякі юристи, котрі займаються конституційним правом, наприклад Н.Б. Пастухова, скептично ставляться до терміна «економічний суверенітет», уважаючи за необхідне протидіяти небезпечним спробам «приписати» суверенітет будь-яким іншим суб'єктам (суверенітет

республіки, регіону, особистості і т.д.), відкривають простір для конкуренції найрізноманітніших «суверенітетів» (економічного, політичного, духовного). Н.Б. Пастухова підкреслює, що розглядати суверенітет необхідно тільки у взаємозв'язку з державою [11, с. 362-363].

Варто зазначити, що взагалі юристи-конституціоналісти говорять про суверенітет в економічній сфері, а серед суверенних ознак держави називають наявність державної власності й управління її об'єктами, затвердження державного бюджету. Таким чином, насправді, фактично говорять про економічний суверенітет держави, використовуючи інші словесні конструкції. Звісно ж, вони часто уникають використання терміна «економічний суверенітет» із двох причин: по-перше, у силу того, що він поки що не знайшов загального визнання в юридичній науці, а по-друге, через побоювання «розмноження» видів суверенітету понад класично прийнятій тріаді «державний – народний – національний», незважаючи на те, що «розмноження» не відбувається, оскільки економічний суверенітет виділяється за іншим критерієм.

Стосовно до економічного суверенітету, головне, що зумовлює його виділення, – це якраз можливість проаналізувати певні проблеми та шляхи їх вирішення, уникаючи використання раніше прийнятих термінів. Так, багатьох юристів, що займаються питаннями суверенітету, за фіксацією його констатації в Конституції з поля зору зникали концептуальні питання: чи можна вважати суверенними держави, пов'язані в своїй економічній політиці міжнародними зобов'язаннями, термін дії яких значно перевищує термін повноважень обраної влади, причому не тільки міжнародними договорами, а й різними інвестиційними та концесійними угодами, що обмежують можливість держави повноцінно розпоряджатися фінансовими або природними ресурсами, міжнародними кредитами, отриманими під умову проведення певного економічного і політичного курсу? чи можна вважати справді суверенними держави, чії центральні банки, що є умовно «незалежними», реально є в значною мірою непідконтрольними ні народу, ні його представникам у парламенті і проводять несуверенну фінансову політику? чи можна вважати суверенними держави, повністю вбудовані в іноземні технологічні ланцюжки, котрі займають у них місце виробника продукції з низькою доданою вартістю або прив'язані до зарубіжних стандартів і комплектуючих, до зарубіжних платіжних систем і програмних продуктів, або країни, котрі потрапили в односторонньо незбалансовану залежність від імпорту і т.п.?

В економічній та іншій суспільствознавчій науковій, а також публіцистичній літературі використовуються термін «економічний суверенітет» і терміни, що позначають його окремі елементи: «фінансовий суверенітет», «ресурсний суверенітет», «енергетичний суверенітет», «технологічний суверенітет», «інформаційний суверенітет» і т.п., зокрема концепт «економічний суверенітет» набув поширення в Китаї в контексті проблематики економічної безпеки держави [12]. Таким чином, якщо категорія «суверенітет» отримала основний розвиток у політичних і правових науках, то «економічний суверенітет» стає категорією політекономічною, а також геоелекономічною, оскільки, як вірно пише М.В. Єршов, «економічні механізми в даний час дають змогу досягати тих цілей щодо встановлення

«трансграничного контролю» над різними секторами економіки й окремими країнами, який раніше забезпечувався лише силовими методами, що надає економічним важелів геополітичне значення» [13, с. 4].

Зазначені вище терміни і близькі до них використовуються і в юридичній літературі, наприклад «податковий суверенітет», «бюджетний суверенітет», «фіскальний суверенітет», «митний суверенітет» та ін. Зустрічається в юридичній літературі і сам термін «економічний суверенітет» – частіше в міжнародно-правових, але також в конституційно-правових роботах.

Із міжнародних актів, які фактично визнають економічний суверенітет, відзначимо, зокрема, Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН, згідно з якою народ має право на невід'ємний суверенітет над своїми природними багатствами [14]; Хартію економічних прав і обов'язків держав, котра передбачає, що кожна держава має право в межах своєї юрисдикції регулювати і контролювати діяльність транснаціональних корпорацій, а також «має суверенне право вибирати економічну систему згідно з волею свого народу...» [15]. У міжнародних актах і документах йдеться і про інші окремі елементи економічного суверенітету, наприклад термін *tax sovereignty* використовується в документах Організації економічного співробітництва і розвитку. Таким чином, можна визначити ключові розбіжності між політичним суверенітетом держави й економічним суверенітетом держави, котрі наведено в табл. 1.

У неюридичній літературі чіткої дефініції терміна «економічний суверенітет» зазвичай не дається, він часто розглядається як щось свідомо зрозуміле, визначення сутності чого є зайвим. Немає єдиного розуміння й термінів, що позначають його окремі елементи, наприклад існують різні підходи до розуміння терміна «податковий суверенітет» [16]. Іноді дослідники все ж намагаються докладніше розшифрувати поняття «економічний суверенітет», а також поняття, що позначають його елементи.

При цьому відомі спроби дати визначення «економічного суверенітету» представляються в більшості своїй неповними або як мінімум невідповідними для цілей конституційно-правового аналізу. Наприклад, економічний суверенітет визначається як «верховний контроль держави над найголовнішими галузями економіки та зниження залежності країни від світових катаклізмів» [12]. Але, по-перше, для юристів-конституціоналістів важливий не тільки сам контроль, а й збереження суверенної можливості контролю; по-друге, поняття «найголовніші галузі економіки» розпливчасте. Суперечливим є й використання словосполучення «зниження залежності», оскільки останнє описує процес, а економічний суверенітет – це стан, тоді як зниження залежності може ілюструвати процес боротьби за економічний суверенітет, за його забезпечення. Аналогічно чисто економічним і не відповідним до цілей конституційно-правового аналізу уявляється й таке визначення: економічний суверенітет – власність народу на своє національне багатство, на основі якої уповноважені ним органи самостійно здійснюють регулювання економіки та зовнішньоекономічної діяльності перш за все в інтересах найманого працівника [17, с. 180-184].

Пропонуються визначення економічного суверенітету в юридичній науці, наприклад: верховенство держави на всій його території і відповідне

Порівняння політичного суверенітету держави й економічного суверенітету держави

Політичний суверенітет держави	Економічний суверенітет держави
Національні аспекти	
а) верховенство державної влади, тобто її поширення на всіх осіб на території даної країни. Забезпечується за допомогою законів (державних приписів) і апарату влади; б) самостійність державної влади, її незалежність від інших влад на території даної країни	а) право на розпорядження природними ресурсами і багатствами, які перебувають на території цієї держави (у тому числі в її територіальному морі), і всієї економічної діяльності (внутрішньої і зовнішньої) цієї держави; б) право на розпорядження природними ресурсами, багатствами й усією економічною діяльністю у виключній економічній зоні та на континентальному шельфі; в) право на розпорядження біологічними ресурсами, що знаходяться як на своїй території у виключній економічній зоні та на континентальному шельфі, так і переданих на управління іншим державам
Зовнішні аспекти	
а) самостійність державної влади та її незалежність від інших влад за межами території даної країни; б) законотворча монополія. Ніхто інший, окрім держави, не може видавати на території даної країни загальнообов'язкові приписи (закони)	а) справедлива частка держави від участі в міжнародному економічному співробітництві, відповідно до якої міжнародне економічне співробітництво, яке ґрунтується на рівноправ'ї держав, має здійснюватися відповідно до принципів недискримінації, взаємної вигоди і найбільшого сприяння слаборозвинених країн; б) справедлива частка держави від освоєння, використання й експлуатації об'єктів, знайдених на нейтральній або нічийній території, відповідно до якої освоєння, використання та експлуатація цих об'єктів, які є надбанням усіх держав, не можуть бути залишені на розсуд окремих держав

підпорядкування владі держави всіх осіб і організацій у межах державної території в економічній сфері [18]; сукупність юридичних правил, які встановлюють взаємні зобов'язання держав, які гарантують для кожного з них і всіх разом суверенне право вільно розпоряджатися своїми ресурсами, багатствами й усією економічною діяльністю і суверенне право на рівноправну участь у міжнародних економічних відносинах [19, с. 52-53]. Найбільш сприятливим для цілей конституційного права є визначення Н.В. Омелехіної: «У внутрішньодержавній сфері економічний суверенітет виступає як верховенство і самостійність публічної політичної влади в рішенні питань організації державного господарства й управління ним. Внутрішній економічний суверенітет держави визначається, по суті, предметом ведення організації державної влади у внутрішньоекономічній сфері. Зовнішній прояв державного економічного суверенітету визначається компетенцією організації державної влади у сфері міжнародних економічних взаємодій» [20]. Дане визначення вже більшою мірою конституційно-правове, ніж теоретико-правове та міжнародно-правове, оскільки розкриває і внутрішнє, і зовнішнє прояви економічного суверенітету. Однак і це визначення не є бездоганим. По-перше, хоча слово «економіка» етимологічно і відноситься до господарства, останній термін вимагає більш повного розкриття. По-друге, чи повинна мова йти лише про державне господарство й управління ним або ж і про регулювання економічних відносин за участю інших, у тому числі приватних, господарюючих суб'єктів у межах території та юрисдикції даної держави.

Варто також звернути увагу, що різні дослідники (як економісти, так і юристи), які пишуть про «економічний суверенітет», часто звужують це поняття, розглядаючи його в контексті лише якої-небудь однієї сфери. Наприклад, М.В. Єршов акцентує увагу на фінансовому суверенітеті, І.З. Фархутдінов розглядає проблематику економічного суверенітету в першу чергу в контексті інвестиційних відношень [21], а І.П. Блищенко і Ж. Дорія аналізують «економічний суверенітет» як категорію міжнародного права [19].

На нашу думку, поширення розгляду економічного суверенітету лише як міжнародно-правової категорії пов'язане з вузьким підходом низки юристів до розуміння економічного суверенітету, що обмежує його застосування лише сферою міжнародного права і регулювання зовнішньоекономічної політики держави, однак є необхідність більш широкого розгляду даної проблематики і застосовності конституційно-правових механізмів для забезпечення і захисту економічного суверенітету.

Таким чином, можна дати таке визначення економічного суверенітету: це можливість розпорядження природними ресурсами і багатствами, у тому числі біологічними, які перебувають на території цієї держави (у тому числі в її територіальному морі) або передані на управління іншим державам, а також отримання справедливої частки від участі в міжнародному економічному співробітництві.

Існує варіант трактування терміна «економічний суверенітет» як «суверенітет в економічній сфері». Деякі дослідники вважають цей термін більш коректним, аніж термін «економічний суверенітет». Виходячи з класичного визначення державного суверенітету як «верховенства в справах внутрішніх і незалежності в справах зовнішніх», доцільно розділити формальний і фактичний економічний суверенітет. Хоча деякі класики конституційно-правової думки, наприклад Г. Еллінек, уважали, що «суверенітет» – поняття правове і йдеться про юридичну, а не фактичну незалежність державної влади від інших суб'єктів [22, с. 458], проте інші дослідники протиставляють йому «реальний суверенітет», що означає «здатність держави на ділі самостійно проводити свою внутрішню, зовнішню й оборонну політику, укладати і розривати договори, вступати чи не вступати в стосунки стратегічного партнерства і тому подібне». Спробуємо розмежувати формальний і фактичний економічний суверенітет і будемо розглядати їх у такий спосіб:

1. Формальний економічний суверенітет – це право держави контролювати всі свої економічні ресурси, активи і пасиви, зберігати в їх відношенні юрисдикцію і самостійно визначати власну економічну політику, включаючи її грошово-кредитний, бюджетно-податко-

вий, зовнішньоекономічний, антимонопольний, сільськогосподарський та інші складники.

2. Фактичний економічний суверенітет – це наявність фактичної можливості контролювати всі свої економічні ресурси, активи й пасиви, зберігати в їх відношенні юрисдикцію і визначати власну економічну політику; самодостатність і незалежність від зовнішніх поставок, особливо критично важливої продукції, від коливань світових цін на окремі види ресурсів і товарів, від кризових економічних явищ в інших державах і в світі у цілому.

Формальний економічний суверенітет цілком і повністю можна вважати об'єктом дослідження в рамках науки конституційного права. Саме «право незалежно приймати рішення» можна назвати «конституційно-правовим» розумінням економічного суверенітету. Однак юристи-конституціоналісти не можуть абстрагуватися і від питань фактичного економічного суверенітету, оскільки останній є відображенням відповідності або невідповідності реалій конституційним нормам про суверенітет.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Економічний суверенітет – це можливість розпорядження природними ресурсами і багатствами, у тому числі й біологічними, які перебувають на території цієї держави (у тому числі в її територіальному морі) або передані на управління іншим державам, а також отримання справедливої частки від участі в міжнародному економічному співробітництві.

Розмежування «формального» і «фактичного» суверенітету за критерієм того, наскільки держава реалізує свій суверенітет, набір наявних у неї суверенних інструментів проведення тієї чи іншої економічної політики, є дуже актуальним для максимально правильного визначення терміна «економічний суверенітет». Якщо право обмежене, наприклад, міжнародними зобов'язаннями, то ми маємо обмеження формального економічного суверенітету. Якщо право зберігається, але у держави немає можливості ним скористатися, то йдеться про обмеження фактичного економічного суверенітету.

Список використаних джерел:

1. Словник іншомовних слів / за ред. О.С. Мельничук. Київ : Українська радянська енциклопедія, 1975. 776 с.
2. Clark I. Making sense of sovereignty. *Review of International Studies*. 1988. № 14 (4). P. 303-307.
3. Fowler M., Bunck J. Law, power and the sovereign state. University Park, Pa. : Pennsylvania State University Press, 1995. 200 p.
4. Kofman E., Youngs G. Globalization: theory and practice. London : Continuum, 2003. 313 p.
5. Krasner S.D. Sovereignty: organized hypocrisy. Princeton, NJ : Princeton Univ. Press, 1999. 264 p.
6. Kreijen G. State, sovereignty and international governance. Oxford : Oxford Univ. Press, 2002. 643 p.
7. Newman M. Democracy, sovereignty and the European Union. London : Hurst & Company, 1996. 236 p.
8. Robertson R. Globalization: Social Theory and Global Culture. London : Sage, 1992. 211 p.
9. Інституційні трансформації соціально-економічної системи України : монографія / А.А. Гриценко та ін. Київ, 2015. 344 с.
10. Левін І.Д. Суверенітет. Санкт-Петербург : Юридичний центр Прес, 2003. 500 с.
11. Пастухова Н.Б. Державний суверенітет: історія і сучасність : монографія. Москва : Аспект Прес, 2013. 366 с.
12. Фомін А. Економічна безпека держави. *Міжнародні процеси*. 2010. Т. 8. № 3 (24). С. 126-129.
13. Єршов М.В. Економічний суверенітет в глобальній економіці. Москва : Економіка, 2005. 280 с.
14. Резолюція 1803 (XVII) Генеральної Асамблеї ООН «Невід'ємний суверенітет над природними ресурсами» (прийнята 14 грудня 1962 р. на 1194-му пленарному засіданні Генеральної Асамблеї ООН).
15. Хартія економічних прав і обов'язків держав від 12 грудня 1974 р. *Офіційні звіти Генеральної Асамблеї ООН*. 29 сесія. Резолюція № 3281 (XXIX).
16. Ring D. Democracy, Sovereignty and Tax Competition: The Role of Tax Sovereignty in Shaping Tax Cooperation. *Florida Tax Review*. 2009. № 9. P. 42.
17. Економічна теорія : підручник / С.В. Мочерний та ін. Москва : Проспект, 2000. 211 с.
18. Кудряшова Е.В. Юрисдикція (суверенітет) держав і податковий імунітет в області непрямого оподаткування. *Фінансове право*. 2005. № 10. С. 33-43.
19. Блищенко І.Н., Дорія Ж. Економічного суверенітету держави. Москва, 2000. 122 с.
20. Омелехіна Н.В. До питання про фіскальному суверенітет. *Юридична наука і практика*. 2014. Т. 10. № 1. С. 20-22.
21. Фархутдінов І.З. Економічний суверенітет держави в умовах глобалізації. *Право і безпека*. 2008. № 3 (28).
22. Еллинек Г. Загальне вчення про державу. Санкт-Петербург : Юридичний центр Прес, 2004, 752 с.

Шараг О.С.,
кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри загальної економічної теорії
та економічної політики,
Одеський національний економічний університет

Sharah Olena,
Candidate of Sciences (Economics),
Senior Lecturer of the Department
of General Economic Theory and Economic Policy,
Odessa National University Economics

СТРУКТУРА ЕКОНОМІКИ ЯК ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОГО ТА ЯКІСНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

Шараг О.С. Структура економіки як чинник забезпечення стійкого та якісного економічного зростання. У статті розглянуто питання структури економіки. Сформульовано, що структура економіки визначає можливості економіки щодо формування та перерозподілу ресурсів, у тому числі на цілі підвищення ефективності. Метою дослідження є обґрунтування чинників, що визначають галузеву структуру економіки, та окреслення напрямів структурних змін в економіці країни для забезпечення стійкого економічного зростання та його якості. Визначено, що надання переваги розвитку аграрно-сировинного сектору не забезпечить в довгостроковому плані стійкість економічного зростання та його якість. Окреслено, що істотна деформація структури економіки значною мірою зумовлена наявністю прямих та зворотних зв'язків галузевої структури економіки та фонду нагромадження, у результаті чого виникає замкнуте коло, яке стримує технологічний ривок і закріплює периферійний статус вітчизняної економіки на міжнародній арені.

Ключові слова: структура економіки, економічна динаміка, якість економічного зростання, аграрно-сировинна модель, несировинний експорт, інновації, технологічний ривок.

Шараг Е.С. Структура экономики как фактор обеспечения устойчивого и качественного экономического роста. В статье рассматривается вопрос структуры экономики. Сформулировано, что структура экономики определяет возможности экономики по формированию и перераспределению ресурсов, в том числе на цели повышения эффективности. Целью исследования является обоснование факторов, определяющих отраслевую структуру экономики, и определение направлений структурных изменений в экономике страны для обеспечения устойчивого экономического роста и его качества. Определено, что предпочтение развития аграрно-сырьевого сектора не обеспечит в долгосрочном плане устойчивость экономического роста и его качество. Раскрыто, что существенная деформация структуры экономики в значительной степени обусловлена наличием прямых и обратных связей отраслевой структуры экономики и фонда накопления, в результате чего возникает замкнутый круг, который сдерживает технологический рывок и закрепляет периферийный статус отечественной экономики на международной арене.

Ключевые слова: структура экономики, экономическая динамика, качество экономического роста, аграрно-сырьевая модель, экспорт готовой продукции, инновации, технологический рывок.

Sharah Olena. Structure of economy as factor of providing of the proof and high-quality economy growing. Presently development of country is in a great deal determined quality of structure of economy. Estimation of current proportions of national economy, determination of key targets of his transformation, the results of structural transformations have a major value for any country. Original terms and initial parameters of different countries are generated by a search to each of them own priorities of structural policy and perspective model of development. In the Ukrainian economy, structural changes have taken place in recent years. These shifts are aimed at optimizing the main economic proportions, increasing the efficiency of social production and achieving the level of optimal satisfaction of consumers' needs. However, structural changes occurred slowly. More often than not, due to the sound state policy of supporting structural reforms, and contrary to it. In the overwhelming majority, the main drivers of structural shifts in the economy were raw materials and industries with a low degree of processing. In the article it was paid regard to that of a particular branch disproportions, characteristic for the planned economy of soviet type, did not disappear, and on the contrary, aggravated only. A market mechanism independently is not able to correct the folded situation and provide so necessary today progressive structural changes. His action only fastens functioning of country within the framework of raw material model. Also other factors which determine the structure of economy are pointed in the article. In a long-term prospect the results of development of economy of Ukraine in a great deal will depend on that, whether it will be able to form in comparison on meaningfulness with an agrarian raw

material sector alternative sources of forming of profits. Thus having a special purpose targets of long-term development, terms and methods of their achievement, must be maximally independent of external economic konyunkturi. Positions which are contained in this scientific research can serve as scientific basis and methodological subsoil of development of strategy of providing of the proof and high-quality economy growing of economy and high level of competitiveness of production.

Key words: structure of economy, economic dynamics, quality of the economy growing, agrarian raw material model, export of the prepared products, innovations, technological jerk.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сьогодні темп економічного зростання в Україні після різкого падіння в 2014-2015 рр. зберігається у середньому на рівні 2,5-3%. Але економічне зростання має бути не тільки кількісним, а й якісним. Виникає питання: чи можна його таким уважати? Незважаючи на всі зміни, що відбувалися за останні десятиліття, головним джерелом формування доходів у вітчизняній економіці залишається аграрно-сировинний комплекс.

Водночас основою економіки високорозвинених країн та країн, які провели успішні реформи, є інформаційно-інноваційні технології, що забезпечують швидке зростання ВВП за рахунок підвищення продуктивності праці. Відповідно, в умовах глобалізації змінилася галузева спеціалізація великих компаній; економічне зростання зосереджене в інноваційних та наукоємних виробництвах. Таким чином, такі країни закріпили на світовому ринку свої конкурентні переваги.

Наприкінці травня цього року експертами Міжнародного інституту управлінського розвитку в Швейцарії (International Institute for Management Development) був опублікований рейтинг конкурентоспроможності країн світу [1]. Згідно з ним, Україна за рік піднялася на п'ять позицій і посіла 54-е місце. Але з урахуванням того, що в рейтингу представлено 64 країни, нинішня позиція вітчизняної економіки не дає приводів для оптимізму.

Таким чином, актуальність проблеми визначається станом української економіки в конкретно-історичних умовах її розвитку, який характеризується непропорційним розподілом чинників виробництва і фінансових ресурсів, що перешкоджає формуванню стійкої економічної динаміки. У зв'язку із цим ключовим питанням є проблема зміни структури економіки (йдеться не про виключно галузеву структуру економіки, а про комплекс відтворювальних взаємодій (виробництво – доходи – ціни), що охоплює зв'язки не тільки між окремими секторами, а й різними рівнями економічної системи), яка може забезпечити не тільки короткострокове кількісне зростання, а й стійке та якісне.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Вирішенню гострих проблем структурної трансформації національної економіки та її взаємозв'язку з економічним зростанням та розвитком присвячено багато наукових праць вітчизняних і зарубіжних дослідників: В. Геєця, Я. Жаліла, Л. Федулової, Л. Шинкарук А. Чухно, М. Зверякова, Л. Жданової, В. Івантера, М. Узякова та ін. Разом із тим, незважаючи на численні ґрунтовні дослідження в економічній літературі, деякі питання, що стосуються виявлення сутнісних причин формування та розвитку наявної структури господарської системи, залишаються дискусійними.

Формулювання завдання дослідження. Дане дослідження має двояку мету: 1) систематизувати чинники, що визначають галузеву структуру економіки; 2) окреслити напрями структурних змін в економіці України для забезпечення стійкого економічного зростання та його якості.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Структура економіки будь-якої країни не складається хаотично і не є випадковим утворенням. Вона не задана раз і назавжди, вона динамічна, здатна трансформуватися завдяки внутрішнім змінам й адаптуватися до впливів зовнішнього середовища.

Структура економіки являє собою функцію безлічі чинників, які можна об'єднати в ті, які є об'єктивними (загальні для всіх держав, що є наслідком міжнародних економічних відносин і розвитку людського суспільства у цілому), та ті, які є суб'єктивними (визначають структуру економіки кожної конкретної держави).

До об'єктивних чинників належать:

- науково-технічний прогрес. Характер і темпи НТП безпосередньо впливають на структурні зрушення, що відбуваються у світовому господарстві і економіках окремих країн. Значний внесок у дослідження цього впливу належить Й. Шумпетеру. Він вважає, що розвиток економіки здійснюється нерівномірно й суперечливо, часто через кризи, відмирання старих комбінацій і виникнення нових [2, с. 389, 396-397];

- міжнародна конкуренція і поділ праці. Для того щоб успішно конкурувати на світовому ринку, необхідно знайти на ньому свою нішу, перспективну з погляду формування і розвитку попиту та відповідну можливість країни. Така спеціалізація неминує позначатися на структурі економіки будь-якої держави. М. Портер стверджує, що конкурентна перевага залежить від багатьох чинників: історичних досягнень, галузевої специфіки, культури та ін. [3, с. 206];

- кон'юнктура на світових ринках. Якими б сприятливими не були умови для виробництва певного товару в конкретній країні, якщо він не буде користуватися попитом за її межами, подібна спеціалізація втрачає будь-який сенс;

- нерівномірність розвитку різних країн. Безумовно, для сучасного світу характерна значна диференціація країн. Поряд із високорозвиненими країнами, які спеціалізуються у міжнародному поділу праці на переробній промисловості (свого роду «центру»), існують слабкорозвинуті країни, які спеціалізуються на видобутку сировини та виробництві сільськогосподарської продукції (периферія) [4, с. 68];

- геополітичне становище і взаємовідносини з іншими країнами. Крім економічних чинників, прямий вплив на структуру економіки здійснює специфіка позиції держави на міжнародній арені.

До суб'єктивних чинників належать:

- спеціалізація, що склалася історично. Структура економіки держави багато в чому визначається особливостями господарської системи протягом тривалого періоду її розвитку;

- рівень технологічного розвитку. Для того щоб розвивати інноваційний сектор економіки і наукоємні галузі, необхідний відповідний базис, на основі якого стає можливим освоєння нових технологій і нових методів організації виробництва. Важливим чинником є також інфраструктурна забезпеченість території держави. Неможливо відразу здійснити стрибок від аграрного суспільства до інформаційного, тому слід чітко усвідомлювати, на якому етапі свого розвитку країна знаходиться в даний момент, і правильно розставляти тактичні і стратегічні пріоритети;

- соціальна структура суспільства. По-перше, якщо щільність населення країни велика, а життєвий рівень низький, що характерно для країн, що розвиваються, то доцільно нарощувати сільськогосподарське і промислове виробництво, щоб задовольняти потреби цих людей у предметах першої необхідності. По-друге, населення також слід розглядати з погляду трудових ресурсів, які є в розпорядженні країни. Так, якщо середній рівень освіти і професійних навичок невисокий, цілком логічним буде переважання традиційних галузей у структурі економіки. Якщо ж робоча сила має високу кваліфікацію, це створює передумови для розвитку наукоємних виробництв;

- параметри сукупного попиту. У періоди зростання економіка України сформувала у своєму просторі високий рівень споживання. Йдеться не тільки про продукти харчування та одяг, люди задовольняють свої потреби за рахунок житла, транспорту, доріг, громадської інфраструктури, систем освіти, охорони здоров'я. Доки базові потреби не будуть задоволені, до стадії нагромадження і розширення споживання неможливо перейти;

- ємність та насиченість ринків. Структурні зміни можуть відбутися також унаслідок надмірності галузевого ринку або відсутності перспектив для його розвитку. У такому разі капітал буде прагнути в нові сфери, привабливі з погляду віддачі. У разі успішного пошуку та заповнення такої ніші фірми, які стають піонерами в певній галузі, поширюють свій позитивний вплив і на найближче оточення. Навколо них найчастіше формуються кластери, які цілком можуть стати локомотивами для значущих структурних перетворень в економіці;

- природно-кліматичні умови. Економічна діяльність країни та її галузева спрямованість багато в чому залежать від кількості й якості наявних у країні ресурсів. Наприклад, температура повітря і рівень родючості ґрунтів визначають розвиток сільського господарства, запаси корисних копалин – співвідношення між добувною та обробною промисловістю.

Так, зумовленість структури виробництва нашої країни відрізняються великою нерівномірністю. Витоки такої нерівномірності слід шукати в радянській командно-адміністративній економіці. Її базис був сформований у 1930-ті роки, в епоху індустріалізації, яка характеризується переважним розвитком виробництва засобів виробництва (інвестиційних товарів). Результатом є гіпертрофований розвиток цього сектору. Ці галузі, будучи за своєю природою капіталоємними,

поглинали левову частку інвестицій, сировини, матеріалів, кваліфікованої робочої сили, тим самим ще більше знедолювали інші галузі та сектори національної економіки. До того ж вони працювали переважно на самих себе: на задоволення власних потреб використовувалося не менше двох третин виробленої ними продукції.

За великих масштабів виробництва засобів виробництва останні тим не менше не забезпечували сучасною технікою і технологією сектори, які виробляли товари народного споживання. Такий базис і донині накладає свій відбиток на структуру економіки України.

Якщо подивитися на статистичні дані, то в частці видів економічної діяльності у валовому внутрішньому продукті переважають такі сектори, які, згідно з кваліфікацією ОЕСР (Організації економічного співробітництва і розвитку) належать до середньо- і низькотехнологічних. У 2017 р. частка аграрного сектору та добувної промисловості у ВВП становила 16,1% (у 2010 р. – 13,3%), а частка переробної промисловості – 12,1% (у 2010 р. – 13,2%) [5, с. 57]. Дані свідчать про закріплення позицій аграрно-сировинної моделі розвитку.

Отже, реформування економіки виразилося в нерівномірності її розвитку, яке виражається в тому, що одночасно з формуванням сучасної фінансової системи відбулася примітивізація виробничо-технологічних зв'язків, у результаті чого місце вітчизняної продукції на внутрішньому ринку зайняв імпорт, а зв'язки між сферою створення й упровадженням інновацій були розірвані. У результаті зросла залежність економіки від зовнішньоекономічних доходів. Найбільш чутливим наслідком цієї залежності стало заміщення імпортом використовуваних бізнесом результатів НДДКР за поступової деградації прикладної та фундаментальної науки.

Таким чином, у довгостроковій перспективі результати розвитку економіки України багато в чому будуть залежати від того, чи вдасться сформувати порівняні за значимістю з аграрно-сировинним сектором альтернативні джерела формування доходів. При цьому цільові орієнтири довгострокового розвитку, терміни і способи їх досягнення повинні бути максимально незалежні від зовнішньоекономічної кон'юнктури.

Існує безпосередній зв'язок між галузевою структурою економіки і фондом нагромадження. Тут наявні прямі та зворотні зв'язки. Наявна структура виробництвом проміжних сільськогосподарських та інвестиційних товарів, які на світовому ринку зарекомендували себе як конкурентоспроможні, призводить до того, що фонд нагромадження спрямовується переважно на розвиток виробництва саме цих товарів. Маємо замкнуте коло. Змінити таку ситуацію може переривання свого роду інерційного руху економіки.

Ситуація, що склалася, дає змогу говорити про те, що структура виробництва, доходів і цін виступає як істотне обмеження, особливо в тому разі, коли сформувалися значні розриви між параметрами ефективності виробництва за видами діяльності. У такій ситуації порушуються механізми переливу капіталу, а значна частина попиту може покриватися за рахунок продукції, що ввозиться з-за кордону. Від сформованої структури виробництва також залежить якість економічного зростання, оскільки вона визначає можливості економіки щодо формування та перерозподілу ресурсів, у тому числі на цілі підвищення ефективності.

Таким чином, необхідні виважена структурна політика та комплекс заходів, спрямованих на те, щоб, по-перше, усунути найбільш гострі обмеження розвитку, пов'язані з галузевою фрагментацією економіки, а по-друге, в обмежені за часом терміни сформувати нові джерела доходів.

Джерелами доходів, які необхідно задіяти в результаті проведення структурної політики, є послідовне використання потенціалу імпортозаміщення, внутрішнього інвестиційного та споживчого попиту, підвищення ефективності використання первинних ресурсів і випереджаючого зростання несировинного експорту. Основним способом залучення цих джерел є розвиток внутрішніх інструментів боргового фінансування [6, с. 8-10].

У довгостроковому плані Україна не може собі дозволити мати низьку частку у сукупних витратах на НДДКР, характерну для низки слаборозвинутих країн, які вбудовані у виробничі ланцюжки, що контролюють високоіндустріальні лідери. Реалії вимагають, щоб у середньо- і довгостроковій перспективі відбувалося поступове зниження залежності від імпорту результатів НДДКР і збільшення витрат на фундаментальну науку та довгострокові технологічні заділи.

Найбільш очевидні напрями нового технологічного ривка: інформаційно-комунікаційні технології (інтен-

сивний розвиток йде зараз), біотехнології. Їх розвиток, за умови нарощування вкладень в НДДКР, може призвести до якісного ривка у виробництві. Для вітчизняних фірм з'явиться шанс вбудовування на більш вигідних умовах у нові виробничі ланцюжки і ринки збуту. Для цього потрібні формування довгострокової національної стратегії входження українських фірм у світове господарство і технологічний простір, визначення тих напрямів, де можливе створення контрольованих ланцюжків формування доданої вартості.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, реформування структури економіки нині є найважливішим пріоритетом розвитку України. Основним орієнтиром перспективної політики будь-якої держави має бути забезпечення стійкого та якісного економічного зростання. Для цього необхідними умовами повинні стати репозиціонування на міжнародній арені, переорієнтація на виробництво наукоємних і високотехнологічних товарів, значне збільшення в структурі експорту такого складника, як готова продукція. Необхідно реформувати пріоритетні галузі на інноваційній основі, підвищити конкурентоспроможність вітчизняних товарів. Тільки такий підхід дасть змогу інтегруватися в глобальний простір як рівноправного учасника і реалізовувати свої національні інтереси.

Список використаних джерел:

1. International Institute for Management Development. May 2019. URL: <https://www.imd.org/news/updates/singapore-topples-united-states-as-worlds-most-competitive-economy/> (дата звернення: 19.06.2019).
2. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Москва: Прогресс, 1982. 456 с.
3. Портер М. Конкуренция. Москва: Вильямс, 2005. 608 с.
4. Жданова Л.Л. Інститути-симулякри в соціально-економічних системах залежного типу. *НМемАУ*, 2019. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/9271/1/Інститути-симулякри%20в%20соціально-економічних%20системах%20залежного%20типу.pdf> (дата звернення: 19.06.2019).
5. Статистичний збірник Національні рахунки України за 2017 рік. Київ, 2019. URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/02/zb_nru2017.pdf (дата звернення: 12.05.2019).
6. Ивантер В. Структурно-инвестиционная составляющая долгосрочной экономической стратегии. *Общество и экономика*. 2017. № 8. С. 5-32.

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 379.85

Бунтова Н.В.,
кандидат економічних наук, доцент,
професор кафедри менеджменту та інноваційних
технологій соціокультурної діяльності,
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Buntova Natalia,
Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Professor of the Department of Management and Innovative
Technologies of Socio-Cultural Activity,
National Pedagogical Dragomanov University

СЕГМЕНТАЦІЯ СВІТОВОГО ТУРИСТИЧНОГО ПРОСТОРУ ТА ІМПЕРАТИВИ РОЗВИТКУ ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ

Бунтова Н.В. Сегментація світового туристичного простору та імперативи розвитку потенціалу України. У статті представлено міжнародний туризм як потужний складник економічного розвитку більшості країн світу. Сегментація світового простору за рівнем розвитку туристичної галузі дала змогу визначити головні тренди на глобальному туристичному ринку та ключові напрями розвитку на перспективу. Особливу увагу приділено характеристиці туристичного потенціалу України, який формують такі складники, як географічне положення, сприятливий клімат, величезний природно-ресурсний потенціал. Визначено стримуючі чинники повноцінного використання ресурсного потенціалу туристичної галузі країни. Для вирішення проблем розвитку міжнародного туризму та ефективного використання ресурсного потенціалу регіонів запропоновано інструменти інформаційно-маркетингової промоції туристичного потенціалу регіонів та України у цілому.

Ключові слова: світовий туристичний простір, туристична галузь, міжнародний туризм, розвиток, туристичний потенціал, державне регулювання.

Бунтова Н.В. Сегментация мирового туристического пространства и императивы развития потенциала Украины. В статье представлен международный туризм как мощную составляющую экономического развития большинства стран мира. Сегментация мирового пространства по уровню развития туристической отрасли позволила определить главные тренды на глобальном туристическом рынке и ключевые направления развития на перспективу. Особое внимание уделено характеристике туристического потенциала Украины, который формируют такие составляющие, как географическое положение, благоприятный климат, огромный природно-ресурсный потенциал. Определены сдерживающие факторы полноценного использования ресурсного потенциала туристической отрасли страны. Для решения проблем развития международного туризма и эффективного использования ресурсного потенциала регионов предложены инструменты информационно-маркетингового продвижения туристического потенциала регионов и Украины в целом.

Ключевые слова: мировое туристическое пространство, туристическая отрасль, международный туризм, развитие, туристический потенциал, государственное регулирование.

Buntova Natalia. Segmentation of the world's tourist space and to improve the potential development of Ukraine. The article presents international tourism as a powerful component of economic development in most countries around the world. The segmentation of the world's space by the level of development of the tourism industry has allowed to identify the main trends in the global tourism market and key areas for development in the future. The author notes the presence of trends in tourism development for different countries, with both positive and negative ones. Particular attention was paid to the characteristics of the tourist potential of Ukraine, which forms such components as geographical location, favorable climate, enormous natural and resource potential. Restrictive factors of the full use of Ukrainian tourism potential are: low level of service; low level of communication in tourism infrastructure; technological backwardness of the industry; absence of an integrated system of state tourism management in regions; practically there are no innovative projects and scientific researches on the development of international tourism; poorly formed tourist image of the country on the international and European tourist markets;

low investment volume; unstable economic situation in the country. It was found that Ukraine more than 20 years of existence as an independent state has not yet formed a clear policy of informing the international community about its achievements, historical heritage, cultural diversity, implementing social reform, promising projects. Because of this, ordinary citizens abroad idea of Ukraine is formed mainly due to their own estimates of government officials and international organizations, market publications in foreign media that are mostly negative as dedicated resonant or scandalous events. The main obstacles that need to be overcome in the near future in order to become an active participant in the international tourism business market are identified. To solve problems of tourism industry development and effective use of resource potential of regions, tools of information and marketing promotion of tourist potential of regions and Ukraine as a whole are offered.

Key words: world tourist space, travel industry, international tourism, development, tourist potential, state regulation.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. На початку XXI ст. міжнародний туризм став потужним складником економічного розвитку та чинником формування іміджу багатьох країн світу. Україна визнала туризм як пріоритетну галузь економіки. Поряд із цими процесами наша країна рухається в напрямі євроінтеграції. Розвиток взаємовідносин України з країнами ЄС та використання їхнього досвіду у вирішенні проблем, які притаманні туристичному сектору й нашої держави, має велике значення для міжнародної політики у сфері туризму, міжнародного ринку туристичних послуг тощо.

Аналіз досвіду зарубіжних країн, розкриття механізмів підвищення ефективності функціонування в них туризму, спрямованого на створення й закріплення позитивного туристичного іміджу, визначили актуальність вибраного напрямку дослідження.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Вивченню питання регулювання туристичної галузі приділяється багато уваги у працях як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Окремі аспекти закордонного досвіду реалізації туристичної політики знаходимо у працях А. Александрової, Л. Гайдукевич, Л. Кнодель, О. Краєвської, Ю. Мігущенко, Г. Папірян, С. Руденко, Д. Соловйова, І. Цацуліної.

Проблемам використання маркетингу у сфері туризму присвятили свої праці такі зарубіжні та вітчизняні вчені, як А. Дурович, Ю. Забалдіна, Д. Ісмаєв, Ф. Котлер, П. Ланкар, Т. Сокол, В. Фрайер, Л. Шульгіна та ін. Проте більшість із них приділяє увагу діяльності підприємств на мікрорівні, а макрорівень розглядається виключно як сфера діяльності держави у напрямі регулювання діяльності суб'єктів підприємництва. Більш детального аналізу вимагають такі аспекти, як шляхи оптимізації використання туристичного потенціалу України в тих складних економічних умовах, в яких зараз перебуває країна, а також проведення дієвих реформ у туристичній галузі України.

Формулювання завдання дослідження. Стаття має на меті проаналізувати основні тренди розвитку міжнародного туризму у світовому просторі та визначити імперативи найбільш ефективного використання туристичного потенціалу України на перспективу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Міжнародний туризм – це багатогранне явище, що поєднує економічні, соціальні, культурні та екологічні аспекти і тісно поєднується з багатьма галу-

зями економіки. За даними Всесвітньої ради з туризму та подорожей (The World Travel & Tourism Council (WTTC)), кожний долар, витрачений на подорожі та туризм, генерує більше трьох доларів економічного доходу [1].

Незважаючи на періодичні світові потрясіння, туризм показує практично безперервне зростання. Один із головних трендів на глобальному туристичному ринку в 2017 р. – найрізкіший зліт усіх показників за сім років (із 2010 р.). Світовий туризм зафіксував 1,323 млн. подорожуючих (зростання на 7% до 2016 р.), і сумарний дохід галузі становив 1,34 трлн. дол. США. За статистикою одна із семи осіб у світі може дозволити собі подорожувати.

Єгипет став лідером зі зростання в Близькосхідному регіоні як в абсолютних, так і в порівняльних показниках. Маркетингові зусилля місцевої туристичної влади принесли свої плоди: напрямок фіксує різке зростання подорожуючих із Західної Європи, а також із ринків, що розвиваються: Центральної та Східної Європи, країн Азії, а також із сусідніх країн Близького Сходу.

З усіх туристичних регіонів світу країни європейського Середземномор'я показують найбільш вражаючий ріст за кількістю подорожуючих. Італія і Іспанія записали на свій рахунок по 6 млн. візитів додатково до цифр 2016 р. Греція поки відстає – 27 млн. відвідувань та невпевнене зростання в 5%. Беззаперечний лідер – Франція – 87 млн. подорожуючих.

Грузія – абсолютний чемпіон пострадянського простору зі зростання відвідувачів країни: майже 3,5 млн. візитів і додатково 28% приросту до цифр 2016 р. Однак сусіди теж не відстають: 1,5 млн. відвідувань у Вірменії (+18,7% приросту до показників 2016 р.) і ще більше – 2,45 млн. туристів – у Азербайджану (зростання 20%). При цьому на туристах Азербайджану примушували заробити більше, ніж Грузія, – 3 млрд. дол. США.

Основні європейські туристичні напрямки у 2018 р. також продовжили своє зростання, причому цифри зростання на деяких напрямках дворазові – такі дані містить доповідь Європейської туристичної комісії «Європейський туризм – тенденції та перспективи 2018 року» [2]. У цілому по Європі спостерігалось 7% зростання чисельності міжнародних туристів, що зумовлене передусім їх збільшенням на південних і середземноморських напрямках.

Зростання туристичної активності показали 32 з 34 європейських напрямків. Причому чотири перших країни досягли дворазових темпів збільшення. У першу чергу це Туреччина – зростання туристичного потоку до країни становило приріст у 23%. Причину цього явища експерти Європейської туристичної комісії бачать у практичній ліквідації проблеми безпеки

за цим напрямком, а також у падінні курсу турецької ліри, що зробило країну доступною і привабливою для туристів. До речі, повернення туристів до Туреччини і знаходження за рамками огляду Тунісу сприяли падінню одного з винятків цього літа – Іспанії, куди туристичний потік показав зниження попиту на 0,1%.

Також дворазовий приріст показала Греція із цифрою в 19% переважно завдяки незмінній сезонній привабливості. Далі йде Мальта – приріст 16%, однією з основних причин збільшення туристичного попиту було те, що її столиця була призначена культурною столицею Європи у 2018 р. Приріст туристів до Сербії в розмірі 15% Європейська Комісія пояснює запровадженням безвізової політики для китайських мандрівників, а також значне поліпшення ситуації з авіаперевезенням у цій країні.

При цьому туристичний потік до Європи багато в чому генерують зовнішні ринки. Наприклад, Ісландія, яка показала зростання в 6%, набрала його за рахунок збільшення туристів зі США та Росії, що компенсувало зниження попиту з боку європейців. Окрім того, активно подорожують Європою туристи зі США: практично всі європейські країни засвідчили зростання туристичного потоку із цієї країни. Значну роль відіграє й Китай, передусім у країнах Південної Європи і на Балканах. Зокрема, запровадження святкування туристичного року Туреччини в Китаї призвело до зростання китайських туристів у цю країну на 87%. А завдяки відкриттю авіарейсів із Китаю до Сербії, Чорногорії та Хорватії зростає кількість китайських туристів до цих країн відповідно на 104%, 64% та 41%.

У 2018 р. європейці активно відвідували й Росію. Незважаючи на всі політичні тертя, порівняно з аналогічним періодом 2017 р. туристичний потік до Росії з країн ЄС зріс на 58 тис подорожуючих. Україну стали більше відвідувати туристи із Західної Європи, США, Китаю, а надходження туристичного збору зросли на 29,2%.

WTTC прогнозує високі темпи зростання туристичної галузі, незважаючи на об'єктивні труднощі: глобальні економічні зміни в усьому світі, тероризм, політичні хвилювання [3]. Згідно з регіональним прогнозом, до 2020 р.:

- туристична галузь Південної Азії буде зростати на рівні 5,9%, що зумовлено перш за все сильними економічними перспективами Індії;
- темпи зростання туризму в Латинській Америці будуть гіршими серед усіх країн світу. Очікується зниження на 0,9%, переважно через Бразилію, незважаючи на Олімпіаду в Ріо;
- Північно-Східна та Південно-Східна Азія, як очікується, покажуть стабільне зростання на рівні 4,7% і 4% відповідно. У Китаї зростання буде ще істотніше – у межах 6,3%;
- Європа недоотримуватиме туристів, але галузь, як і раніше, продовжить зростати на 2,2% [4].

Інша глобальна тенденція, що визначена експертами міжнародного туристичного ринку, – персоналізація послуг, що надаються. Настане час ексклюзивних пропозицій. Увесь набір послуг – від часу вильоту до меню – буде організований з урахуванням особистих потреб та переваг. Допоможуть у цьому цифрові посвідчення з біометричними даними кожного туриста, маршрутом поїздки, візовим статусом та іншою інформацією [5].

Згідно з довгостроковим прогнозом ЮНВТО, міжнародні туристичні прибуття в усьому світі будуть

збільшуватися в середньому на 3,3% на рік і до 2030 р. досягнуть \$1,8 млрд. Очікується, що число туристів, які відвідують країни, що розвиваються, буде збільшуватися приблизно на 4,4% на рік. Це в два рази більше кількості тих туристів, які відвідують країни з розвинутою економікою (+2,2% на рік). До 2030 р. очікується понад 1 млрд. міжнародних подорожей саме у ці країни [6], що становитиме вже 57%.

Очікується, що в 2025 р. понад 280 млн. подружжів будуть брати участь у міжнародному туризмі. Сьогодні чотири з п'яти туристичних мандрівок припадають на сімейні подорожі, тому, як уважають експерти, до 2025 р. майже половина всіх сімей у світі буде належати до класу подорожуючих туристів. Згідно з розрахунками, на кожну третю подорожуючу родину припадатиме щонайменше одна міжнародна поїздка на рік.

За прогнозами експертів туристичного ринку, технологічні досягнення і глобалізація вже скорочують відстані. Будівництво понад 340 аеропортів, які заплановано в найближче десятиліття, створить нові маршрути і напрямки, які зроблять міжнародні поїздки простіше і зручніше. Водночас швидко зростає доступність різних туристичних послуг (транспорту, готелів, пунктів призначення і тому подібне) в мережі Інтернет та через мобільні пристрої. Цифровий вихід сприяє не тільки забезпеченню більшої спонтанності подорожей, але й більш ширшому спектру персоналізованих подорожей та туристичних напрямків.

Спираючись на результати дослідження Tourism 2020 Vision, експерти ВТО визначили п'ять перспективних туристичних напрямів XXI ст. [7]:

1) Пригодницький туризм. Географія і тематика пригодницьких турів сьогодні досить широка та різноманітна, нові туристичні потреби вимагають розроблення відповідного туристичного продукту.

2) Круїзи – один із найбільш швидко зростаючих секторів ринку. Зростає круїзний флот, удосконалюються конструкції пасажирських суден, зростає їхня комфортабельність, розробляються нові маршрути. На середньостатистичному лайнері можна знайти бібліотеку, кінотеатр, величезні банкетні зали, ресторани на будь-який смак, тренажерні зали, стіну для скелелазіння і навіть центральний парк зі справжніми деревами.

3) Екологічний туризм. Цей напрям включає у себе як тематичні пізнавальні тури для любителів екотуризму, так і тури для відпочиваючих на курортах із відвідуванням національних заповідників.

4) Культурно-пізнавальний туризм. Найбільші потоки туристів, які подорожують із пізнавальною метою, сьогодні спрямовані в Європу, Азію і Близький Схід.

5) Тематичний туризм. Однією з найбільших переваг тематичного туризму є можливість його функціонування протягом усього року, а не сезонно, як це має місце в традиційному туризмі.

Україна як європейська держава має всі передумови для належного розвитку економіки за рахунок туризму. Починаючи з 2016 р. завдяки вибраному курсу на європейську інтеграцію та докорінне реформування економіки Україна демонструє економічне зростання.

У цілому підсумки розвитку економіки України у 2018 р. свідчать про продовження якісних змін та створення умов для забезпечення конкурентоспроможності економіки як основи стійкого економічного зростання та підвищення стандартів й якості життя

населення. Проте не всіх змін і не всіх індикаторів удалося досягти за цей період, особливо в туристичній галузі. Так, за багатьма параметрами, зокрема за кількістю обслугованих туристів, у 2018 р. галузі не вдалося вийти хоча б на показники докризового періоду (до 2013 р.). Більше того, існує стійка тенденція до скорочення кількості внутрішніх туристів та збільшення обсягів виїзного туризму (рис. 1). Саме завдяки значній кількості виїзних туристів довгострокова динаміка загального обсягу туристів має слабку та нестабільну, але позитивну тенденцію. Разом із так само низькими показниками середнього щорічного приросту кількості екскурсантів це свідчить про відсутність стійких тенденцій розвитку туристично-рекреаційного комплексу, а також про те, що Україна як місце туризму і рекреації стає все менш привабливою не лише для іноземних, а й для власних громадян. Одним із наслідків цього є низькі показники зайнятості в туризмі та санаторно-курортному лікуванні – 22 тис та 102 тис осіб відповідно, що сукупно є менше 1% зайнятих у вітчизняній економіці (для порівняння: показник зайнятості у світовій туристичній індустрії становить 8%) [8].

За 2015-2018 рр. кількість іноземців, що відвідали Україну, хоча й не мала тенденції до їх зменшення, проте їх щорічний обсяг залишається майже в 2,5 рази менший за середньорічний показник 2007-2013 рр. На погіршення показників в'їзного туризму істотно впливають складна військово-політична ситуація в країні, негативні меседжі у світі про рівень безпеки в Україні, формування досить несприятливого туристичного іміджу (відсутність розвиненої інфраструктури, належного рівня сервісу зупиняють туристів від повторних відвідувань країни), відсутність ефективної маркетингової діяльності з просування туристичного бренду країни.

Прикордонні країни традиційно є лідерами за кількістю відвідування України: Молдова, Білорусь, Росія, Польща, Угорщина, Румунія, Словаччина (табл. 1). У загальному обсязі за останній рік відвідування України громадянами прикордонних країн зменшилося, тоді як неприкордонних зросло: Великобританії – на 47,3%, Китаю – на 38,8%, Литви – на 23,4%, Ізраїлю – на 21,7%, США – на 19,7%, Чехії – на 16,0%, Італії – на 15,4%, Німеччини – на 13,3%, Франції – на 9,2%, Болгарії – на 7,9%.

Водночас потрібно відзначити позитивний тренд у розвитку туристичної галузі країни у 2018 р.: зрос-

тання надходжень туристичного збору та надходжень до державного бюджету податкових платежів від суб'єктів туристичної діяльності на 20,7% (до 4,2 млрд. грн) засвідчує зростання обсягів внутрішніх туристичних потоків. За даними національних мобільних операторів (ПрАТ «Київстар», ПрАТ «ВФ Україна», ТОВ «Лайфселл»), за 2018 р. зафіксовано 162,2 переміщень Україною абонентів мобільного зв'язку, з них 139,8 млн. – українських і 22,3 млн. – іноземних [9].

Так, до ТОП областей для відвідування іноземними туристами входять Закарпатська, Одеська та Харківська (набуває ролі центру ділового туризму) області, а українці поряд із безсумнівними лідерами – Київською та Львівською областями – віддають перевагу Полтавській, Черкаській та Дніпропетровській областям.

Безперечно, вітчизняна туристична галузь є невід'ємним складником світового туристичного процесу. Попри всі політичні та соціально-економічні негаразди останніх років, індустрія туризму стала тією галуззю народного господарства України, яка з року в рік без залучення державних дотацій стабільно нарощує обсяги виробництва туристичного продукту [10]. Проте, на нашу думку, для подальшого стійкого зростання галузі туризму в країні відповідно до нинішніх трендів росту світової туристичної галузі і реалізації вищезгаданих стратегічних прогнозів розвитку індустрії туризму держава та органи місцевої влади мають більш повно використовувати механізми активізації просування України на міжнародному ринку, двостороннього співробітництва, візової лібералізації, збільшення пропозиції прямого та бюджетного авіасполучення, а також засоби інвестиційної політики і механізми її реалізації для залучення капіталу у створення нових і інноваційного оновлення діючих об'єктів індустрії туризму.

Органи державної влади вживають певних заходів для підвищення авторитету України на міжнародній арені, формування позитивного іміджу України та просування національного туристичного продукту на внутрішньому та зовнішніх ринках. Так, у 2018 р. за активної участі Департаменту туризму та курортів Міністерства економічного розвитку і торгівлі України були презентовані туристичні можливості країни на виставкових заходах у сфері туризму, зокрема Східній Середземноморській міжнародній виставці туризму та подорожей «EMITT 2018» (Туреччина); Міжнародній

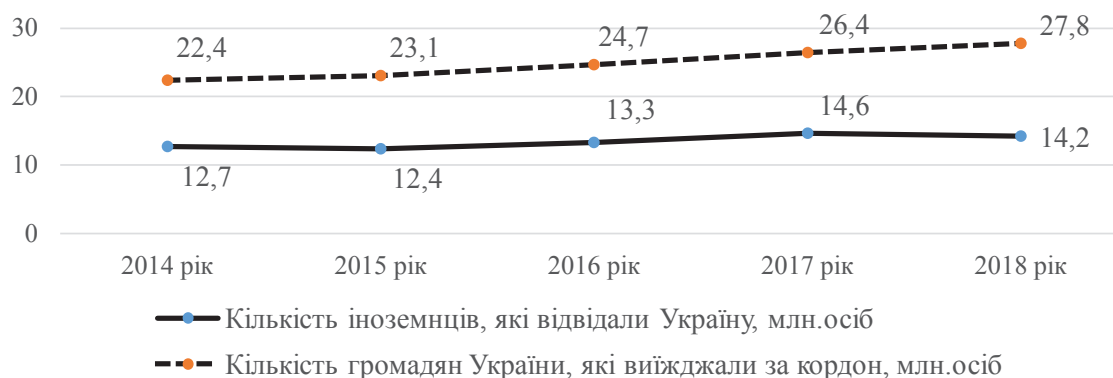

Рис. 1. В'їзд іноземців в Україну та виїзд українців за кордон

Джерело: побудовано автором за [8]

ТОП-20 країн, громадяни яких найчастіше відвідують Україну, тис осіб

Країна	2015	2016	2017	2018	Приріст 2018/2017, %
Молдова	4739,6	4474,2	4 548,2	4 436,7	-2,5
Білорусь	1898,5	1827,8	2 733,0	2 666,7	-2,4
Росія	1321,0	1542,6	1 521,0	1 539,2	1,2
Польща	1156,9	1195,1	1144,4	1 097,1	-4,1
Угорщина	1072,1	1271,2	1059,8	915,8	-13,6
Румунія	765,0	775,8	792,9	740,5	-6,6
Ізраїль	149,6	217,2	261,1	317,8	21,7
Словаччина	413,2	410,7	366,3	366,3	-14,3
Туреччина	142,9	206,7	275,5	279,2	1,3
Німеччина	155,8	171,5	210,1	237,9	13,3
США	108,5	138,2	154,1	184,3	19,7
Великобританія	54,8	70,4	78,8	116,0	47,3
Італія	63,3	77,8	84,6	97,6	15,4
Азербайджан	75,8	105,9	96,1	93,8	-2,3
Литва	35,3	52,3	75,6	93,3	23,4
Чехія	39,5	49,1	67,7	78,6	16,0
Франція	46,0	54,3	61,2	66,8	9,2
Болгарія	35,6	42,2	47,0	50,7	7,9
Грузія	37,8	48,4	49,3	47,6	-3,3
Казахстан	27,6	37,6	41,5	46,9	13,3
Всього	12886,2	13605,9	14421,2	14 206,7	-1,5

Джерело: розроблено автором за [8]

туристичній виставці ITB BERLIN2018 (Німеччина); Всесвітній туристичній виставці WTM 2018 (Великобританія); Міжнародній туристичній виставці International Travel TT Warsaw (Польща); Міжнародній виставці ділового та корпоративного туризму IBTM 2018 (Іспанія). Інноваційним компонентом маркетингової діяльності у сфері туризму для України стало розроблення логотипу країни та окремих міст.

Але цього вкрай недостатньо: у світовому інформаційному просторі не вистачає актуальної й змістовної інформації про туристичні можливості та потенціал регіонів України. Обмежені обсяги фінансування розвитку туристичної галузі, її промоційної та маркетингової підтримки, реалізації програмних та стратегічних документів у сфері туризму призводять до невиконання більшості цілей і завдань державної політики регулювання розвитку туристичної галузі держави, зменшення обсягів туристичних потоків та надходжень до державного та місцевих бюджетів.

Досвід багатьох європейських країн, які отримують значні доходи від міжнародного туризму [11], свідчить про доцільність створення туристичних представництв за кордоном, що пропагують національні туристичні продукти. Низкою законодавчих актів та програм і стратегій розвитку туризму в Україні було передбачено створення національних туристичних представництв за кордоном, проте регулярні реорганізації в системі управління туристичною галуззю, відсутність фінансування за статтею створення туристичних представ-

ництв та й загалом щорічне зменшення бюджетного фінансування на розвиток туризму перешкодили відкриттю таких представництв навіть у країнах, які є найбільшими генераторами в'їзного туризму в Україну.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. В Україні залишається низка проблем, які унеможливають реалізацію туристичного потенціалу регіонів країни повною мірою. Найбільш гострою проблемою сучасного етапу є втрата третини національного туристично-рекреаційного потенціалу в Криму та Донецькій області, які були регіонами-лідерами за величиною території, кількістю місць розміщення та прийому внутрішніх і частково іноземних туристів. Окрім того, внаслідок складної військово-політичної ситуації з 2014 р. різко скоротилася кількість іноземних туристів. Системними проблемами регіонів та країни у цілому залишаються брак фінансування туристичної галузі, недостатність кадрового, організаційно-інституційного та неефективність інформаційно-маркетингового забезпечення. Основними труднощами ефективного використання туристичного потенціалу регіонів є диспропорції розвитку інфраструктури міст, аеропортів, туристичної інфраструктури, брак інвестування, слабкий туристичний брендінг туристичних територій та міст, України у цілому.

Вирішення окреслених проблем потребує реалізації низки інструментів державної політики в частині інформаційно-маркетингової промоції, організаційно-інституційного та фінансово-економічного забезпечення.

Список використаних джерел:

1. Enhancing economic growth in emerging markets through tourism // International Finance Corporation. URL: http://www.ifc.org/wps/wcm/connect/industry_ext_content/ifc_external_corporate_site/trp/tourism/trp_priorities_tourism (дата звернення: 28.05.2019).
2. Офіційний сайт ЮНВТО. URL: <http://www2.unwto.org/> (дата звернення: 28.05.2019).
3. Международный туризм: состояние и перспективы развития. MILANA'S. URL: <https://milanas.info/2010/04/04> (дата звернення: 28.05.2019).

4. Мировой туризм-2016: влияние террора и экономических проблем. *Travel Russian News MILANA'S*. URL: <http://www.trn-news.ru/analytics/41792> (дата звернення: 28.05.2019).
5. Туризм будущего: куда и как нас отправят через 12 лет. *РИА «Новости»*. URL: <http://www.trn-news.ru/analytics/41792> (дата звернення: 28.05.2019).
6. UNWTO Tourism Highlights. *World Tourism Organization*. 2016. URL: <http://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284418145> (дата звернення: 28.05.2019).
7. Прогнозы развития мирового туризма. *Вокруг Света*. URL: <http://vokrug-sveta.com.ua/kifyakproгноzy-razvitiya-mirovogo-turizma.html> (дата звернення: 28.05.2019).
8. Туристичні потоки. *Державна служба статистики України*. URL: <http://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 28.05.2019).
9. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. URL: <http://www.me.gov.ua> (дата звернення: 28.05.2019).
10. Парфіненко А.Ю. Міжнародний туризм в Україні: геополітичні аспекти глобального явища. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2015. Вип. 126. Ч. 1. С. 12-23.
11. Колесник О.О. Основні тренди світового туристичного ринку. *Стратегічні імперативи розвитку туризму та економіки в умовах глобалізації* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції : у 2 т., м. Запоріжжя, 30-31 березня 2017 р. Запоріжжя : Просвіта, 2017. Т. 1. С. 376-379.

УДК 334.722 (510)

Дугієнко Н.О.,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародної економіки,
природних ресурсів та економіки міжнародного туризму,
Запорізький національний університет

Осаул А.О.,
старший викладач кафедри міжнародної економіки,
природних ресурсів та економіки міжнародного туризму,
Запорізький національний університет

Колугарова О.К.,
бакалавр кафедри міжнародної економіки,
природних ресурсів та економіки міжнародного туризму,
Запорізький національний університет

Dugienko Natalia,
Candidate of Sciences (Economics), Associate professor,
Associate Professor of the Department of International Economics,
Natural Resources and International Tourism Economics,
Zaporizhzhia National University

Osaul Alina,
Senior Lecturer of the Department of International Economics,
Natural Resources and International Tourism Economics,
Zaporizhzhia National University

Koluharova Olexandra,
Bachelor of the Department of International Economics,
Natural Resources and International Tourism Economics,
Zaporizhzhia National University

РОЛЬ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В ЕКОНОМІЦІ КНР

Дугієнко Н.О., Осаул А.О., Колугарова О.К. Роль малого та середнього бізнесу в економіці КНР.
Обґрунтовано значущість малого та середнього бізнесу для сучасної економіки Китайської Народної Республіки. Показано зміни, характерні для структури китайської національної економіки під час переходу від закритої командної економічної системи до сучасної відкритої економічної системи гібридного типу. Наголошено, що модернізація господарського сектору призвела до зсуву в структурі виробництва – від домінування сільського господарства в старій економіці до швидких темпів зростання третинного сектору в наш

час. Використано аналітичні інструменти, у тому числі SWOT-аналіз, щоб показати позитивні та негативні характеристики розвитку інноваційно орієнтованої китайської економіки. На основі офіційних статистичних даних проілюстровано позитивну динаміку нарощування обсягів МСБ, що зумовлено визнанням їх значущості для національної економіки та наявної державної підтримки.

Ключові слова: малий та середній бізнес, інвестиції, інновації, держава, приватний сектор, програми розвитку.

Дугиенко Н.А., Осаул А.А., Колугарова А.К. Роль малого и среднего бизнеса в экономике КНР. В статье обоснована значимость малого и среднего бизнеса для современной экономики Китайской Народной Республики. Показаны изменения, характерные для структуры китайской национальной экономики при переходе от закрытой командной экономической системы к современной открытой экономической системе гибридного типа. Отмечено, что модернизация хозяйственного сектора привела к смещению в структуре производства – от доминирования сельского хозяйства в старой экономике к быстрым темпам роста третичного сектора в наше время. Используются аналитические инструменты, в том числе SWOT-анализ, чтобы показать положительные и отрицательные характеристики развития инновационно ориентированной китайской экономики. На основе официальных статистических данных проиллюстрирована положительная динамика наращивания количества МСБ, что обусловлено признанием их значимости для национальной экономики и программ государственной поддержки.

Ключевые слова: малый и средний бизнес, инвестиции, инновации, государство, частный сектор, программы развития.

Dugienko Natalia, Osaul Alina, Koluharova Olexandra. Role of small and medium-sized business in the economy of The People's Republic of China. Small and medium-sized enterprises are the key element of a modern economic system. Any economy cannot exist and develop without SMEs. Small and medium-sized enterprises stimulate competition, increase the rate of employment, improve the quality of life, promote the development of technological innovations, encourage national economy development and support social security. P. Drucker, M. Porter, J. Schumpeter are among others who worked out the theoretical foundations of entrepreneurship, innovation and investment development, conducted analysis of the activities of various types of small and medium-sized enterprises. Chinese scholars such as Liu Xiangfeng, Jia Chen, P. Phan, J. Zhou and E. Abrahamson, to name a few, are studying the characteristics and peculiarities of innovations implementation by small and medium-sized enterprises in China. Official information concerning social and economic development of Chinese businesses is represented in governmental reports and outlooks. Formation of the attractive innovation environment that will allow The People's Republic of China to become one of the leading innovative countries in the world by 2020 is considered as one of the ambitious goal of the Chinese government. The strategy of huge investments in innovations has been selected by the country and implemented since 2006. It can be proved that the Strategy has already affected all sectors of national economy. The SWOT-analysis made it possible to analyze the internal and external factors of the implemented Strategy of investments in innovations. On the basis of the analysis, strengths and threats have been highlighted as well as the opportunities for the further development of small and middle-sized enterprises in the selected sectors of The People's Republic of China economy. It has been specified the growing number of SMEs during 1970-2016. The forecast of the their growth by 2020 is positive as well. Modernization of economic sectors revealed unbalanced shares of the main economic sectors. It is a significant shift from rural economy to the formation of the tertiary sector and appropriate small and medium-sized enterprises in it.

Key words: small and medium-sized business, investment, innovation, state, private sector, programs of development.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Малий та середній бізнес є необхідним елементом сучасної ринкової системи господарювання, без якого економіка і суспільство у цілому не можуть існувати і розвиватися. МСБ відіграє важливу роль у стимулюванні конкуренції, збільшенні числа робочих місць, поліпшенні якості життя населення, сприянні розвитку технологічних інновацій, стимулюванні розвитку національної економіки і підтримки соціальної стабільності в державі. У КНР налічується понад 43 млн. середніх та малих підприємств, які пройшли процедуру торгово-промислової реєстрації. МСБ становить 97% від загальної кількості числа підприємств. Малий та середній бізнес, який інтенсивно розвивається, спрямований на розвиток національної економіки. КНР докладає неабияких зусиль щодо розвитку

малого та середнього бізнесу. Так, формується законодавча база та приймаються програми розвитку МСБ.

Попри високі результати, отримані малим і середнім бізнесом КНР, сьогодні підприємства мають серйозну проблему, адже інноваційний розвиток середніх і малих підприємств відбувається в умовах дефіциту фінансових ресурсів, зависокої конкуренції на ринку та низької ефективності використання ресурсів. У результаті часто виникають кризові ситуації, що призводять до банкрутства. У таких умовах залучення інвестицій для інноваційного розвитку стає одним із найбільш ефективних варіантів виходу на конкурентоспроможні позиції малих та середніх підприємств у КНР.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Теоретичні основи розвитку підприємництва, інноваційного

та інвестиційного розвитку, аналіз діяльності різних типів малих і середніх підприємств представлено в дослідженнях таких учених, як П. Друкер, М. Портер, Б. Санто, Й. Шумпетер та ін.

Дослідження характеристик та особливостей упродовження імітаційних інновацій малими та середніми підприємствами в КНР проводилися такими китайськими вченими, як Liu Xiangfeng [1], Jia Chen [2], P. Phan, J. Zhou, E. Abrahamson [3] та ін.

Так, Liu Xiangfeng вивчає програми розвитку МСБ у КНР, у тому числі особливості надання доступу до інноваційних фондів на основі технологій, адміністративне управління розвитком приватних та інших недержавних суб'єктів економіки, фінансування технологічних МСБ, регулювання вкладання недержавних інвестицій у сферу культури [1].

У працях Jia Chen зазначено, що уряд КНР надає великого значення розвитку МСБ та інтегрує питання розвитку бізнесу у своє загальне стратегічне планування задля національного економічного та соціального розвитку. Урядом було розпочато низку політик та ініціатив у регуляторній, фінансовій та монетарній сферах [2].

P. Phan, J. Zhou та E. Abrahamson досліджують швидко зростаючу перехідну економіку Китаю в контексті виходу на світовий ринок через призму підприємництва. Автори виявляють нові можливості МСБ, пропонують шляхи вирішення завдань управління економічним зростанням. Особливу увагу приділено вивченню підприємницьких інновацій у китайській приватній економіці, перевірці теорії організаційних чинників інновацій та підприємництва. Дослідження пропонують теоретичні погляди на наслідки підприємницької діяльності в китайському контексті [3].

Характеристики комплексного підходу до розвитку науково-технічного та інноваційного потенціалу національної економіки КНР представлено в програмних документах, наприклад у «Національній середній і довгостроковій програмі розвитку науки та техніки на 2006-2020 рр.» [4].

Формулювання завдання дослідження. Зростаючий інтерес до інноваційно-інвестиційного розвитку КНР вимагає більш ґрунтовного вивчення економічних процесів, які відбуваються в економіці гібридного типу, а саме аналізу галузевої структури МСБ та виявлення галузей-лідерів, а також позитивних та негативних проявів розвитку галузей народного господарства на макrorівні за допомогою SWOT-аналізу.

Вклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. За часи старого Китаю та до нового часу структура економіки країни зазнала багатьох перетворень і стала свідком значних успіхів. Із кінця 1970-х років КНР переорієнтувалася від закритої центрально-планової системи до економіки, більш орієнтованої на ринок, яка є однією з найбільших у світі: у 2010 р. КНР стала найбільшим у світі експортером [5]. Реформи почалися з колективізованого сільського господарства і розширилися шляхом поступової лібералізації цін, фінансової децентралізації, збільшення автономії для державних підприємств, формування банківської системи, розвитку фондових ринків, швидкого зростання приватного сектору і підвищення відкритості зовнішній торгівлі та інвестиціям. КНР здійснила реформи поступово. Після екстенсивного економічного зрос-

тання, китайський уряд усвідомив необхідність переходу до побудови більш наукомісткої економіки.

Сьогодні реалізація стратегії «підйому країни на основі науки та освіти» є найбільшим завданням китайського уряду.

У КНР реалізується поступальний і комплексний підхід до розвитку науково-технічного та інноваційного потенціалу національної економіки. Основоположним документом є «Національні середня і довгострокова програми розвитку науки та техніки на 2006-2020 рр.», прийнята у 2006 р. Амбітною метою китайського уряду є створення сприятливого інноваційного середовища, яке дасть КНР змогу стати однією з провідних інноваційних країн у світі до 2020 р. У 2006 р. китайський уряд і підприємства виділили 1,42% від ВВП КНР на НДДКР, частка яких стала рекордно високою [4].

У КНР ще з 2006 р. була вибрана стратегія інвестицій в інноваційний розвиток, яка вплинула на всі галузі економіки. Проведений SWOT-аналіз дав можливість проаналізувати внутрішні та зовнішні чинники вибору стратегії інвестицій в інновації, а також простежити за сильними та слабкими сторонами стратегії (табл. 1). На основі цього виокремимо можливості та загрози вибраної стратегії КНР.

Завдяки проведеному аналізу можна виділити позитивні сторони для розвитку галузей економіки КНР у результаті впровадження стратегії інвестицій в інновації. По-перше, наявність розвиненої інноваційної інфраструктури, адже за останні роки простежується тенденція до створення технопарків та індустріальних зон, завдяки яким здійснюються розробки та дослідження різних галузей економіки країни [8]. По-друге, інтеграція між найбільшими університетами та промисловими підприємствами, досягнута шляхом ефективно організованої реформи системи освіти. По-третє, висока швидкість адаптації передових технологій. Сьогодні в КНР відсутні власні розробки в галузі електронної індустрії, здатні вплинути на міжнародні стандарти, проте активно розвивається виробництво техніки для внутрішнього споживання. По-четверте, китайські виробники проводять дослідження та аналізують світові тенденції, слабкі місця іноземних виробників, прагнуть швидкими темпами захопити ринок. Так, розвивається електроенергетичний сектор, наприклад виробництво панелей із сонячних елементів, в якому КНР обігнала США і зайняла міцні позиції на ринку, оскільки було з'ясовано, що невеликі американські компанії не в змозі реалізувати весь цикл виробництва [9].

Разом із тим існує і низка чинників, що перешкоджають прискореному розвитку інноваційної економіки в КНР: відсутність гнучкої системи кредитування МСБ; нестача висококваліфікованих фахівців, здатних здійснювати розроблення й упродовження інновацій у різних галузях економіки; проблеми забруднення навколишнього середовища і браку енергоресурсів; тоталітарний контроль із боку держави над науководослідним сектором, що послаблює стимули до генерації нових ідей і розробок; високий рівень бюрократизації, що не дає змоги в повному обсязі розвиватися МСБ; торгова війна між США та КНР, яка негативно впливає на економіку всього світу.

Швидкість виведення на ринок нових технологій, що говорить про потужну виробничу інфраструктуру і фінансову підтримку з боку уряду, суттєво

відрізняється від більшості країн світу. Ймовірно, що КНР може стати лідером світової економіки майбутнього, як заявлено в стратегії до 2020 р.

Сучасна структура економіки КНР має принципові відмінності від тієї, що існувала до перемоги революції. Структура економіки була нерациональною, продуктивні сили перебували в стані застою. Модернізація призвела до докорінних змін у структурі економіки.

Статистика розподілу валового внутрішнього продукту по економічних секторах КНР із 1970 по 2016 р. (табл. 2) свідчить про те, що протягом майже пів сторіччя мали місце суттєві зміни в структурі національної економіки, внаслідок чого істотно скоротилася частка сільського господарства, тоді як сфера послуг набула неабиякого значення.

У 2018 р. частка аграрного сектору у ВВП КНР становила 7,2%, тоді як 40,6% економічної доданої вартості було виготовлено в промисловому секторі, а 52,2% – у сфері послуг [11].

Після економічного відкриття КНР у 1980-х роках МСБ, нарешті, став уважатися життєво важливим для економіки. Сьогодні МСБ становлять близько 97% усіх підприємств КНР.

Рис. 1 ілюструє динаміку зміни кількості підприємств МСБ у КНР із 2012 по 2016 р. За прогнозами, до 2020 р. у КНР буде близько 43 млн. суб'єктів МСБ.

Не можна однозначно віднести підприємство в КНР до МСБ. Їх класифікація ґрунтується на Законі про розвиток МСБ 2003 р. [13]. Приналежність залежить від категорії галузі за кількістю працівників, їх продажів та активів (табл. 3).

Малі та середні підприємства мають відповідати одному або більше критеріям для віднесення їх до виділеної категорії. Середні підприємства мають відповідати трьом критеріям. Слід зауважити, що для оптової та роздрібної торгівлі, транспорту, пошти та готельно-ресторанного бізнесу актуальними є особливі критерії для класифікації підприємств згідно

Таблиця 1

SWOT-аналіз інноваційно-інвестиційного розвитку КНР

	Сильні сторони	Слабкі сторони
Внутрішні середовище	1. Зростання ВВП. 2. Ефективна система державного управління. 3. Порівняно низька вартість кваліфікованих трудових ресурсів. 4. Розвинена інноваційна інфраструктура, наявність великих виробничих і дослідницьких центрів. 5. Наявність високого рівня дисципліни. 6. Скорочення залежності економіки країни від експорту дешевих товарів. 7. Проведення політики скорочення частки іноземних інвестицій у найбільші підприємства країни, забезпечення незалежності виробництва. 8. Наявність оснащених заводів за останнім словом техніки, здатних до швидкого запуску інновацій у виробництво.	1. Ресурси та багатства країни зосереджені в руках уряду, підпорядковані центральному апарату великих підприємств. 2. Недостатньо розвинена система фінансування інноваційного бізнесу. 3. Слабка система соціальної підтримки і захисту населення. 4. Високий ступінь «виснаження» природного капіталу країни. 5. Недостатній рівень інвестування бізнесу в навчання співробітників. 7. Залежність економіки країни від імпорту технологій і інвестицій іноземних компаній.
	Можливості	Загрози
Зовнішні середовище	1. Використання накопиченого потенціалу за рахунок копіювання технологій розвинених країн для створення власних проривних інновацій. 2. Використання створеної виробничої інфраструктури як фундаменту для розвитку високотехнологічного виробництва. 3. Державне «насадження» інноваційної культури. 4. Наявність динамічного середнього класу. 5. Активізація співпраці менеджменту компаній із науковими інститутами. 6. Реалізація системи, здатної проводити весь цикл НДДКР у країні, – від генерації ідей до їх виведення на ринок.	1. Погіршення екологічної ситуації та брак життєво необхідних ресурсів. 2. Наявність на ринку конкурентів із продукцією, що відрізняється більш сильними технічними характеристиками. 3. Політична диктатура, ризик залишитися країною масового виробництва. 4. Нескоординованість дій влади окремих провінцій у ході реалізації стратегії інноваційного прориву. 5. Відсутність надійного захисту інтелектуальної власності. 6. Перспектива браку населення працездатного віку, збільшення до 2020 р. частки пенсіонерів. 7. Торгова війна між США і КНР.

Джерело: систематизовано авторами на основі [4; 6; 7]

Таблиця 2

Розподіл ВВП по економічних секторах КНР

Галузь	1970	1980	1990	2000	2010	2016
сільське господарство	35,1	29,9	26,8	14,9	9,8	8,9
промисловість	36,7	43,9	36,6	40,1	40	33,3
будівництво	3,7	4,3	4,6	5,5	6,6	6,7
торгівля	8,3	5,3	8,3	10,3	10,6	11,3
транспорт	4,4	4,7	6,2	6,1	4,5	4,5
послуги	11,8	12	17,5	23	28,5	35,3

Джерело: розроблено авторами на основі [10]

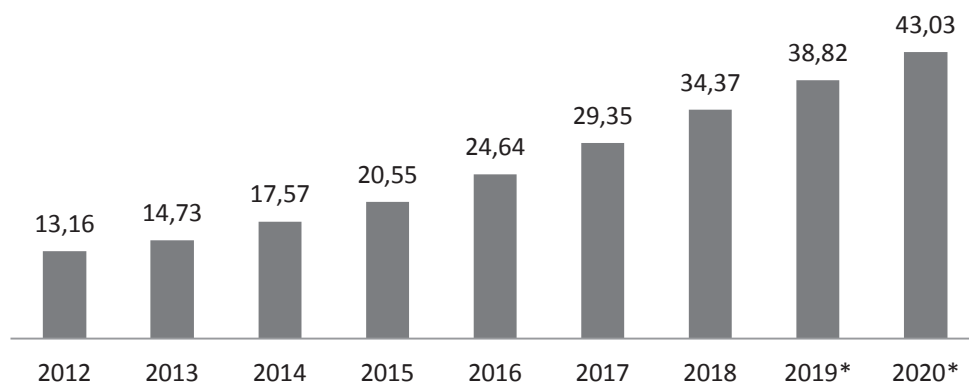

Рис. 1. Кількість підприємств МСБ у КНР, 2012-2020 рр.

Джерело: розроблено авторами на основі [12]

Таблиця 3

МСБ по галузях на основі Закону про розвиток МСБ у КНР

Розмір	Галузі	За критерієм зайнятості	Сукупні активи (юань)	Дохід від бізнесу (юань)
Малий бізнес	промисловість	<300	<40 млн	<30млн
	будівництво	<600	<40 млн	<30млн
	оптова торгівля	<100		<30млн
	роздрібна торгівля	<100		<10млн
	транспорт	<500		<30млн
	поштові заклади	<400		<30млн
	готельні та ресторанны заклади	<400		<30млн
Середній бізнес	промисловість	300-2000	<40 млн	30млн-300 млн
	будівництво	600-3000	<40 млн	30млн-300 млн
	оптова торгівля	100-200		30млн-300 млн
	роздрібна торгівля	100-500		10млн-150 млн
	транспорт	500-3000		30млн-300 млн
	поштові заклади	400-1000		30млн-300 млн
	готельні та ресторанны заклади	400-800		30млн-300 млн

Джерело: розроблено авторами на основі [14]

із Законом про розвиток малого та середнього бізнесу в КНР.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Економічні реформи дали змогу приватним підприємствам вийти на китайський ринок, тому збільшення кількості суб'єктів МСБ та їх значення для економіки продовжують зростати. Протягом останніх 25 років створено більшість суб'єктів МСБ. Нині МСБ у КНР становить близько 97% усіх підприємств країни. Після економічного відкриття КНР у 1980-х роках МСБ у КНР, нарешті, був визнаний важливим двигуном національної економіки. З розвитком економіки країни така галузь, як послуги, набула неабиякого значення. SWOT-аналіз дав змогу виділити як позитивні,

так і негативні сторони для розвитку різних галузей економіки КНР. Наприклад, наявність розвиненої інноваційної інфраструктури, наявність інтеграції між найбільшими університетами та промисловими підприємствами, висока швидкість адаптації передових технологій – усе це дає змогу галузям економіки КНР розвиватися комплексно та якісно. Тоді як відсутність гнучкої системи кредитування МСБ, нестача висококваліфікованих фахівців, здатних здійснювати розроблення й упровадження інновацій, наявність проблеми забруднення навколишнього середовища і браку енергоресурсів, контроль із боку держави над науково-дослідним сектором, високий рівень бюрократії, торгові війни не дають швидко та в повному обсязі розвиватися МСБ.

Список використаних джерел:

- Xiangfeng L. SME Development in China: A Policy Perspective on SME Industrial Clustering. URL: http://www.eria.org/SME%20Development%20in%20China_A%20Policy%20Perspective%20on%20SME%20Industrial%20Clustering.pdf (дата звернення: 09.05.2019).
- Chen J. Development of Chinese small and medium-sized enterprises. Ministry of Finance. Shanlihe. URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.473.9443&rep=rep1&type=pdf> (дата звернення: 07.05.2019).
- Phan P., Zhou J., Abrahamson E. Creativity, Innovation, and Entrepreneurship in China. *Management and Organization Review*. 2010. № 6 (2). P 175-194. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/management-and-organization-review/article/creativity-innovation-and-entrepreneurship-in-china/0AE17DBCE0BD7A49E99D3CAFD5D527E8> (дата звернення: 09.05.2019).

4. China Strategy 2015–2020. URL: https://www.bmbf.de/upload_filestore/pub/China_Strategy_Longversion.pdf (дата звернення: 04.03.2019).
5. Китай – Экспорт товаров. *Мировой атлас данных* : вебсайт. URL: <https://knoema.ru/atlas/Китай/Экспорт-товаров> (дата звернення: 08.06.2019).
6. Китай – Темп прироста ВВП, в постоянных ценах. *Мировой атлас данных* : вебсайт. URL: <https://knoema.ru/atlas/Китай/Темп-прироста-ВВП-в-постоянных-ценах> (дата звернення: 08.06.2019).
7. Тосия Ц. Тройные трудности экономики Китая. *Современный взгляд на Японию* : вебсайт. URL: <https://www.nippon.com/ru/in-depth/a06302/?fbclid=IwAR0s27dxx71vYdpfgimlicBPnvyOJc6MoWV912br9-28KhVESLG12Urm1Y> (дата звернення: 01.06.2019).
8. Евразийская экономическая комиссия. Департамент промышленной политики Обзор наилучших мировых практик, международных стандартов и опыта создания передовых (модельных) национальных объектов индустриально-инновационной инфраструктуры государств – членов ЕАЭС. 2018. URL: http://www.eurasiancommission.org/ru/act/prom_i_agroprom/dep_prom/SiteAssets/Nailu4shie%20praktiki%202018.pdf (дата звернення: 08.06.2019).
9. Авельский Н. Китай в 2,5 раза обогнал США по общей мощности солнечной энергетики. *Хайтек*. 2017. URL: https://hiotech.fm/2017/08/25/china_pv (дата звернення: 11.05.2019).
10. Экономика Китая, 1970–2016. *Макроэкономические исследования*: вебсайт. URL: <http://be5.biz/makroekonomika/profile/cn.html> (дата звернення: 10.06.2019).
11. China: distribution of gross domestic product (GDP) across economic sectors from 2008 to 2018. URL: <https://www.statista.com/statistics/270325/distribution-of-gross-domestic-product-gdp-across-economic-sectors-in-china/> (дата звернення: 12.06.2019).
12. Number of small to medium-sized enterprises in China from 2012 to 2020. URL: <https://www.statista.com/statistics/783899/china-number-of-small-to-medium-size-enterprises/> (дата звернення: 27.05.2019).
13. People's Republic Of China Small And Medium Enterprises Promotion Law. URL: <https://www.global-regulation.com/translation/china/158900/peoples-republic-of-china-small-and-medium-enterprises-promotion-law.html> (дата звернення: 28.05.2019).
14. Small And Medium Enterprises (SMEs) In China. URL: <https://ecovis-beijing.com/smes-china/> (дата звернення: 28.05.2019).

УДК 339.13(4/9):634.7

Колокольчикова І.В.,
кандидат економічних наук, докторант,
Полтавська державна аграрна академія

Kolokolchikova Iryna,
PhD in Economic Sciences,
Doctoral candidate,
Poltava state agrarian Academy

СВІТОВЕ ВИРОБНИЦТВО ТА РИНКОВІ ПОЗИЦІЇ ПЛОДОВО-ЯГІДНОЇ ПРОДУКЦІЇ НА МІЖНАРОДНОМУ РИНКУ

Колокольчикова І.В. Світове виробництво та ринкові позиції плодово-ягідної продукції на міжнародному ринку. У статті досліджено тенденції світового виробництва та ринкові позиції плодово-ягідної продукції на міжнародному ринку. На сучасному етапі розвитку споживання плодово-ягідної продукції у світі має тенденцію до зростання. Зміни вподобань споживачів, стилю життя та культура споживання фруктів вимагають від виробників та їхніх країн гнучкість і корегування стратегічних програм розвитку цієї галузі. Країни світу виступають як окремі сегменти і мають специфічне пропонування та відповідне позиціонування на світовому ринку плодів та ягід. Зокрема, встановлено, що станом на 2017 р. на першому місці стоїть виробництво кавунів, друге та третє місця – виробництво бананів і яблук. Урожайність зерняткових плодівих культур практично вдвічі перевищує аналогічний показник по кісточковим, субтропічні культури мають найвищі показники продуктивності. За побудованим рейтингом вартості експортно-імпортних операцій найбільші грошові потоки проходять по горіхах, ягодах та цитрусових, як по вартості, так і в структурі здійснених операцій.

Ключові слова: світове виробництво, плодово-ягідна продукція, експорт, імпорт, міжнародний ринок.

Колокольчикова И.В. Мировое производство и рыночные позиции плодово-ягодной продукции на международном рынке. В статье исследованы тенденции мирового производства и рыночные позиции плодово-ягодной продукции на международном рынке. На современном этапе развития потребление плодово-ягодной продукции в мире имеет тенденцию роста. Изменения потребительских предпочтений, стиля жизни и культура потребления фруктов требуют от производителей и их стран гибкости и корректировки стратегических программ развития этой отрасли. Страны мира выступают как отдельные сегменты и имеют

специфические предложения, а также соответствующее позиционирование на мировом рынке плодов и ягод. В частности, установлено, что по состоянию на 2017 г. на первом месте в производстве продукции отрасли стоит ягода – арбузы, второе и третье места по производству – бананы и яблоки. Урожайность семечковых плодовых культур практически вдвое превышает аналогичный показатель по косточковым культурам, субтропические культуры имеют высокие показатели производительности. По построенным рейтингам стоимости экспортно-импортных операций наибольшие денежные потоки проходят по таким продуктам, как орехи, ягоды и цитрусовые, как в стоимостном выражении, так и в структуре осуществленных операций.

Ключевые слова: мировое производство, плодово-ягодная продукция, экспорт, импорт, международный рынок.

Kolokolchykova Iryna. World production and market position of fruit and berry products on the international market. The article investigates the trends of world production and market position of fruit products in the international market. At the present stage of development of consumption of fruit products in the world tends to grow. Changes in consumer preferences, lifestyle and culture of fruit consumption require producers and their countries to be flexible and adjust strategic directions in the development of this industry. The countries of the world act as separate segments and have specific offers and corresponding positioning in the world market of fruits and berries. Therefore, the purpose of the study is to study the results of production and marketing activities of enterprises of individual countries in the world production and the international market of fruit and berry products at the present stage in the context of the dynamics of changes in product supply and geographical structure. In order to generalize the trends in the development of fruit and nut production in the world, a monographic method was used to study the indicators of the production of individual products of the industry, the yield of perennial plantations. The method of systematic approach makes it possible to determine priorities in the development of the industry. Statistical methods made it possible to obtain estimates of the productivity of popular fruit production, as well as to determine the structure of exports and imports in the reporting year. Tables and graphs are constructed on the basis of statistical information. In particular, it was established that as of 2017. in the first place in the production of the industry is the berry – watermelon, the second and third place in the production of bananas and apples. The yield of pommes crops is almost twice higher than that of stone crops, subtropical crops have high performance. According to the rating of the value of export – import operations, the largest cash flows are for nuts, berries and citrus fruits both in monetary terms and in the structure of operations. The result of the study of the world market for the production of fruits and berries, as well as the scale of exports and imports is that the world market is aimed at the production of berries and citrus fruits, and in the structure of exports and imports dominate in addition to the above products - nuts. They have a special place in this industry.

Key words: world production, fruit and berry production, export, import, international market.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Споживання плодово-ягідної продукції у світі з кожним роком збільшується. Це обґрунтовується різними причинами, серед яких – зміни в поведінці споживачів, бажання останніх вести здоровий спосіб життя, культура споживання продукції тощо. Кожна з країн має свої тенденції щодо виробництва та реалізації продукції галузі садівництва. Однак під час макрооцінки формується загальне уявлення про розвиток галузі, виділяються стратегічні напрями та специфічні особливості, кожна країна розглядається як окремий сегмент. Із кожним роком ситуація змінюється, визначаючи тим самим пріоритетні продукти та напрями міжнародної діяльності окремих країн. Саме тому дослідження світових тенденцій виробництва та визначення ринкових позицій країн на макrorівні є актуальними кожного року. Це дає змогу визначити та скорегувати товарну, цінову, збутову та комунікаційну стратегії розвитку підприємств-товаровиробників у розрізі кожної країни у світовому рейтингу експортно-імпортних операцій.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Питаннями розвитку галузі садівництва, а також світових тенденцій займається багато науковців. У сучасних дослідженнях І.А. Сало та Л.А. Костюк розглядаються питання розвитку галузі садівництва як в Україні, так

і в світі. Дослідження науковців присвячено питанням аналізу тенденцій розвитку світового ринку плодів та ягід [4; 7], показникам та кон'юнктурі ринку продукції в Україні, прогнозам його основних параметрів [6]. Аналіз ринку плодів та ягід проходить у розрізі видів продукції та їхніх товарних груп. Так, Л.О. Барабаш приділяє увагу розвитку виробництва зерняткових плодів культур [1], І.А. Сало – виробництву яблук [5], а Л.М. Сакун, Ю.О. Нікітенко, Б.І. Мельничук – маркетинговим дослідженням світового ринку горіхів [8].

Формулювання завдання дослідження. Мета дослідження полягає у вивченні результатів виробничо-збутової діяльності підприємств окремих країн у світовому виробництві та кон'юнктури міжнародного ринку плодово-ягідної продукції на сучасному етапі в розрізі динаміки змін товарного пропонування і географічної структури.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Українські вчені багато уваги приділяють вивченню тенденцій та закономірностей розвитку світового виробництва плодів та ягід. Так, Л.О. Барабаш розглядає основні тенденції виробництва плодів зерняткових у світі, зокрема в розрізі культур, а також визначає найбільші країни-виробники. За його словами, головними тенденціями на світовому ринку плодової продукції є збільшення обсягів її виробництва та реалізації, доступність протягом року, розвиток логістики та післязбиральної доробки, але водночас значне

підвищення вартості ручної праці та собівартості плодів, у тому числі зерняткових, а також часткове заміщення їх ягодами [1, с. 214].

Структура товарної продукції постійно корегується. Лідерами – виробниками фруктів у світі є Китай, Індія, Бразилія, а європейський лідер – Іспанія [2]. Згідно зі світовою статистичною інформацією Faostat, до ТОП-10 світових фруктів, за даними 2017 р., входять: кавун, банани, яблука, виноград, апельсин, манго, мандарини, груша, ананаси, персики [3] (табл. 1).

Світове виробництво плодів та ягід за останні шість років представлено більше ніж 20 категоріями продукції. Протягом періоду, що досліджується, тенденція відносно стабільна. На першому місці виробництво ягід, а саме кавунів. Станом на 2017 р. їх виробництво становило 118413,46 тис т. Друге та третє місця посідають банани і яблука – відповідно 113918,76 та 83139,33 тис т. На четвертому місці також ягода – виноград – 74276,58 тис т. Такі улюблені фрукти, як апельсини, манго, мандарини та ананаси посідають 5-е, 6-е, 8-е, 10-е місця у рейтингу.

Як зазначає І.А. Сало, особливе місце в раціоні харчування населення світу серед плодів займають банани, навіть у тих країнах, де вони не виробляються, у т.ч. і в Україні. Норма споживання бананів у розвинених країнах становить близько 130 кг на особу на рік. Лідером світового експорту є Латинська Америка, яка щорічно поставляє близько 500 млн. коробок (одна коробка дорівнює в середньому 20 кг), зокрема Еквадор [4, с. 61].

Яблука є улюбленим фруктом споживачів у всьому світі. Основним виробником яблук є Китай. За словами І.А. Сало, це пояснюється територіальними перевагами, значною чисельністю трудових ресурсів, а також тим, що в країні дешева робоча сила, а вирощування плодів є достатньо трудомістким процесом. Важливим маркетинговим складником у формуванні пропозиції яблук є сорт. У світі популярними сортами вважаються Голден Делішес, Ред Делішес, Гала, Фуджі, Айдаред, Гренні Сміт, Джонаголд. У Китаї моносортом є Фуджі – це близько 90% усіх яблук, що вирощуються. В Україні серед сортів яблук популярними є: зимові – Айдаред, Голден Делішес, Ренет Симиренка, Флоріна, Джонаголд, Чемпіон; осінні – Слава переможцям, Гала, Прима; літні – Папіровка [5, с. 65].

Л.О. Барабаш також підкреслює, що серед інших країн за цим показником виділяються, %: по яблуках – США (5,1), Польща, Туреччина (по 3,8), Італія, Франція, Індія, Іран, Чилі (по 2,7-2,1), Росія, Бразилія, Аргентина, Україна, Німеччина (по 2,0-1,0); по грушах – США, Аргентина, Італія (по 3,2-2,9), Туреччина, Іспанія, Індія, Японія (по 1,8-1,3); найбільше плодів айви вирощується в Туреччині (22,1), Китаї (20,2), Узбекистані (14,0), Марокко (6,4), Ірані (5,6), Аргентині, Азербайджані (по 4,4) [1, с. 214].

Таким чином, можна зробити узагальнений висновок про те, що сьогодні у світі перші місця віддаються виробництву ягід та цитрусових, серед зерняткових та кісточкових плодів лідерами є яблука, груша, персики

Таблиця 1

Динаміка світового виробництва плодово-ягідних культур, тис т

Продукція	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Кавуни	105254,52	108076,63	111233,93	113836,38	117502,51	118413,46
Банани	109342,15	112235,27	112799,70	115110,16	112599,84	113918,76
Яблука	78611,59	82844,44	85477,19	82445,40	85204,41	83139,33
Виноград	69078,41	77002,21	74776,07	76326,72	74992,05	74276,58
Апельсин	70421,38	73184,76	72424,66	72535,55	73429,55	73313,09
Манго	42999,17	45786,43	47700,76	48226,37	48440,36	50649,15
Бананові та ін.	35151,87	36410,66	38945,45	39604,47	38564,12	39241,38
Мандарини	27874,94	28950,32	31018,80	33325,85	32582,63	33414,13
Груша	24310,42	25323,81	26016,19	24621,71	23676,11	24168,31
Ананаси	24353,93	24893,56	25640,12	26065,10	26195,84	27402,96
Персики та нектарини	21289,02	21862,27	22510,97	23890,02	24515,61	24665,21
Лимони і лайми	15027,73	15434,92	15886,30	16966,14	16940,59	17218,17
Папайя	12084,59	12410,83	12752,68	12191,03	13097,22	13016,28
Слива і терен	10852,85	11300,04	11409,51	11643,01	11875,87	11758,13
Полуниця	7380,60	7879,11	8154,17	8765,24	9059,56	9223,81
Грейпфрут	8240,21	8491,71	8324,06	8874,14	8969,05	9063,14
Фінік	7429,10	7517,07	7496,85	7911,12	8062,48	8166,01
Авокадо	4405,85	4632,93	5037,46	5293,40	5614,65	5924,39
Хурма	4823,05	4907,24	5212,69	5280,42	5388,64	5750,37
Абрикос	3867,49	4097,25	3343,44	3963,40	3766,08	4257,24
Ківі	3052,35	3460,22	3653,54	4101,27	4323,34	4038,87
Черешня	2187,10	2276,48	2154,80	2230,88	2359,45	2443,41
Вишня	1160,75	1385,81	1332,17	1339,92	1402,89	1199,94
Інжир	1056,47	1131,41	1146,32	1171,34	1081,40	1152,79
Малина	569,35	588,11	628,16	676,45	841,89	812,73
Айва	602,14	646,94	629,85	670,82	635,01	692,26
Журавлина	594,26	628,18	638,83	638,99	737,08	625,18
Чорниця	403,62	434,52	525,65	539,22	621,72	596,81
Агрис	167,71	170,63	175,12	167,88	178,20	169,37

Джерело: складено автором за [3]

та слива. Невеликі обсяги світового виробництва таких ягід, як: малина – 812,73 тис т, айва – 692,26 тис т, журавлина – 625,18 тис т, чорниця – 596,81 тис т, агрус – 169,37 тис т.

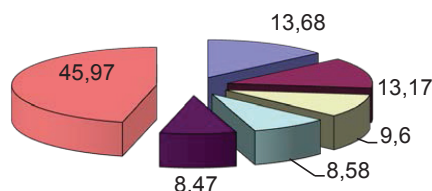
Згідно з представленою структурою світового виробництва плодів (рис. 1), понад 54% загального виробництва припадає на такі продукти, як: кавуни – 13,68%, банани – 13,17%, яблука – 9,6%, виноград – 8,58% та апельсини – 8,47%. Інші плоди та ягоди становлять 45,97% структури світового виробництва.

Урожайність плодово-ягідних культур у розрізі світового виробництва протягом 2012-2017 рр. має тенденцію до повільного росту. Динаміку найбільш популярних у споживачів фруктів та ягід представлено в табл. 2.

Урожайність зернових культур у світі у 2017 р. становить 16-17 т/га. Кісточкові культури, такі як абрикос, черешня, вишня та слива, за показником урожайності не перевищують 8 т/га, а персики та нектарини досягають урожайності у 16,14 т/га. Субтропічні культури мають урожайність у середньому 18-20 т/га. Ягідні культури за показником відрізняються відповідним розривом. Так,

кавуни станом на 2017 р. мають урожайність 34,05 т/га, полуниця – 23,30 т/га, а інші ягоди – 5-10 т/га.

Світове виробництво фруктів та горіхів росте. У дослідженнях І.А. Сало підкреслюється, що сьогодні світовий ринок плодів і ягід характеризується щорічним розширенням їх виробництва, що зумовлено приростом населення, високим рівнем його платоспроможності і зміною переваг у споживанні. Зростання попиту на плоди й ягоди супроводжується посиленням конкуренції за ринки збуту і збільшенням обсягів експортних та імпорتنих поставок. Серед країн за обсягами виробництва та продажу фруктів лідирує Китай. Незважаючи ні на що, ринку плодів і ягід властиве постійне прагнення до врівноваження попиту і пропозиції. Однак ці процеси не є стабільними, тобто вони носять стохастичний характер і відбуваються під постійним впливом сукупності суперечливих або взагалі протилежних чинників, що й зумовлює безперервні коливання в тенденціях розвитку ринку. Усе це викликає зацікавленість у його подальших теоретико-методологічних дослідженнях, аналізі та прогнозуванні розвитку [4, с. 60].

■ Кавуни ■ Банани □ Яблука □ Виноград ■ Апельсини ■ інші плоди та ягоди

Рис. 1. Структура світового виробництва плодів та ягід у 2017 р.

Джерело: складено автором за [3]

Таблиця 2

Динаміка врожайності плодово-ягідних культур у світі, т/га

	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Зерняткові культури						
Яблука	15,49	16,04	16,63	16,17	16,49	16,85
Груша	15,52	15,95	16,55	15,64	16,24	17,44
Айва	8,38	8,27	7,84	7,85	7,15	7,59
Кісточкові культури						
Абрикос	7,27	7,35	6,04	7,63	7,17	7,94
Черешня	5,42	5,46	5,30	5,66	5,63	5,87
Вишня	5,13	6,73	6,39	7,07	7,08	6,35
Слива і терен	4,23	4,23	4,48	4,54	4,51	4,49
Персики та нектарини	13,81	13,99	14,76	15,20	15,48	16,14
Субтропічні культури (цитрусові)						
Банани	20,57	21,05	21,09	21,11	20,94	20,21
Апельсин	17,84	17,81	17,39	18,11	18,57	18,98
Мандарини	12,13	12,13	13,11	13,17	12,98	13,03
Ананаси	24,09	24,68	25,18	25,57	24,92	24,94
Ягідні культури						
Кавун	31,62	32,16	32,52	33,09	33,34	34,05
Виноград	9,91	10,85	10,65	10,76	10,73	10,72
Полуниця	21,39	21,32	21,80	22,47	22,59	23,30
Малина	5,57	6,35	6,75	6,70	7,267	6,87
Чорниця	4,82	4,96	5,66	4,96	5,34	5,45

Джерело: складено автором за [3]

За даними міжнародної статистики Faostat, плодово-ягідна продукція класифікується за відповідними категоріями, які можна об'єднати у більш великі групи: 0801, 0802 – горіхи, 0803-0805 – цитрусові, 0806, 0807, 0810 – ягоди, 0808 та 0809 – зерняткові та кісточкові, 0811 – заморожені фрукти та ін.

Міжнародна класифікація дає змогу простежити відповідні категорії та визначити пріоритети та вподобання на міжнародних ринках фруктів, ягід та горіхів. Використовуючи дані Faostat за 2017 р. у розрізі продукції галузі садівництва, проаналізуємо розміри експортно-імпортних операцій у світі та визначимо найбільші та найпопулярніші категорії продукції серед горіхів, цитрусових, ягід, зерняткових та кісточкових плодівих культур та ін.

Протягом останніх років структура експортно-імпортних операцій за видами продукції галузі садівництва відносно постійна, тому рейтинг побудовано за найбільш популярними фруктами та горіхами, які експортуються та імпортується, станом на 2017 р. (табл. 3).

Рейтинг експорту-імпорту фруктів та горіхів у світі за 2017 р. свідчить про таке. Експорт фруктів та горіхів за популярністю побудовано так, що перші три місця займають: горіхи – 18585 838 тис дол., ягоди (полуниця, малина тощо) – 15265 681 тис дол. та цитрусові – 14 138 038 тис дол. Зерняткові та кісточкові плоди в експортних операціях посідають шосту та дев'яту позиції за вартістю операцій на суму 10559 454 тис дол. та 5959 064 тис дол. відповідно.

За розміром імпортних операцій спостерігається практично аналогічна тенденція. На першому та другому місцях у рейтингу імпортні операції по горіхах та ягодах – відповідно на суму 16102 646 тис дол. та 15977 098 тис дол. На третьому місці – цитрусові (а саме банани) на суму 15917 106 тис дол.

Дослідженню виробництва та реалізації горіхів у світі приділяється окрема увага. Ринок демонструє вражаючі темпи росту споживання, що створює великий попит на нього [6, с. 52]. Іншою частиною ринку, яка представляє інтерес для комерційних виробників, є деревина волоського горіху, який використовується для виготовлення меблів на місцевому рівні, а також продається на експорт. Існують й інші продукти, які створюють додану вартість

волоського горіху, такі як, наприклад, обробка листків для використання в медичних цілях і зелений/молодий горіх. Також є деякий попит на олію волоського горіху як делікатес та інгредієнт в преміальному сегменті харчових продуктів. Також у промисловості використовується горіхова шкарлупа [8, с. 24].

Загальними рисами споживання плодово-ягідної продукції є те, що найбільші споживачі сьогодні – Китай, Європейський Союз, Туреччина та Сполучені Штати. Найбільшими ж виробниками знову ж таки виступають Китай, США та Європейський Союз. І якщо не брати до уваги США, то в решті найбільших споживачів виробництво не забезпечує попит у повному обсязі [4, с. 57; 7, с. 107; 8, с. 23].

Порівняння розмірів експортних та імпортних операцій у вартісному виразі показує, що розміри експорту та імпорту у світі відрізняються за показниками оцінки несуттєво. Використовуючи групування за міжнародною класифікацією фруктів та горіхів та динаміку експортно-імпортних операцій у світі (табл. 3), проаналізуємо структуру цих операцій у 2017 р. на рис. 2-3.

Структура світового експорту фруктів та горіхів у 2017 р. (рис. 2), яка згрупована за міжнародною класифікацією, виділяє найбільш великі групи плодово-ягідної продукції, а саме: експорт цитрусових становить 33,5% від загального обсягу реалізації продукції галузі, продаж горіхів та ягід у світі становить практично четверту частину всього експорту продукції садівництва – 24,7% та 24,4% відповідно. Питома вага зерняткових та кісточкових плодів становить лише 9,0% та 5,1% відповідно. У структурі імпортних операцій (рис. 3) дещо інша тенденція. Практично однакове положення у світових операціях по цитрусових, ягодах та горіхах: 25,5%, 24,1% та 20,7% відповідно. Імпорт зерняткових та кісточкових плодів також незначний – 8,1% та 5,1% відповідно.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Аналіз показників 2012-2017 рр. показує, що перспективними продуктами галузі садівництва у світовому виробництві є ягоди, а саме кавуни, виноград (перше та четверте місця у рейтингу), банани та яблука (друге та третє місця). Урожайність зернових культур у 2017 р.

Таблиця 3

Рейтинг вартості експортно-імпортних операцій у світі по фруктах та горіхах станом на 2017 р.

Рейтинг	Код продукту	Сума, тис дол.	Рейтинг	Код продукту	Сума, тис дол.
Експорт			Імпорт		
1	0802	18585838	1	0802	16102646
2	0810	15265681	2	0810	15977098
3	0805	14138038	3	0803	15917106
4	0804	13304124	4	0805	15168174
5	0803	11866635	5	0804	14127420
6	0808	10559454	6	0806	10914506
7	0806	10157394	7	0808	10830554
8	0801	10064802	8	0801	10343608
9	0809	5959064	9	0809	6538777
10	0811	4354555	10	0811	4651831
11	0807	594520	11	0807	3893266
12	0813	2626235	12	0813	2315607
13	0812	225481	13	0812	192641
14	0814	111028	14	0814	66809

Джерело: складено автором за [3]

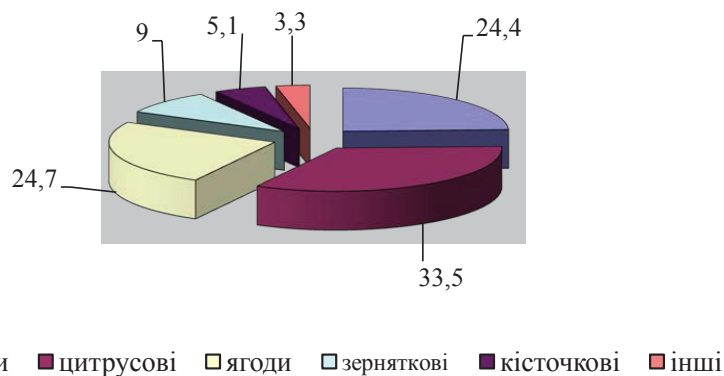

Рис. 2. Структура експорту горіхів та фруктів за видами продукції у 2017 р.

Джерело: складено автором за [3]

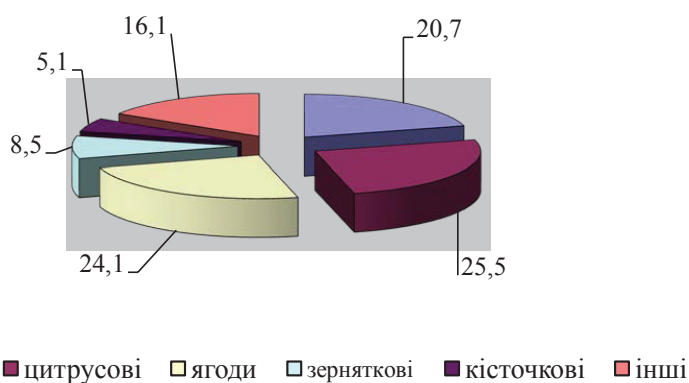

Рис. 3. Структура імпорту горіхів та фруктів за видами продукції у 2017 р.

Джерело: складено автором за [3]

становить 16-17 т/га, кісточкових – 8 т/га, субтропічних культур – 18-20 т/га; ягідних культур: кавунів – 34,05 т/га, полуниці – 23,30 т/га, інших ягід – 10-5 т/га. У структурі світового експорту виділено найбільш великі групи плодово-ягідної продукції, а саме: експорт цитрусових становить 33,5% від загального обсягу реалізації продукції галузі, продаж горіхів та ягід у світі становить практично четверту частину всього експорту

продукції садівництва – 24,7% та 24,4% відповідно. У структурі імпортних операцій горіхи, цитрусові та ягоди посідають практично однакове положення. Таким чином, сучасні тенденції світового виробництва та реалізації продукції галузі садівництва виділяють пріоритетні групи – це ягоди та горіхи. Ці сегменти швидко ростуть та успішно позиціонують себе на міжнародному ринку.

Список використаних джерел:

1. Барабаш Л.О. Стан і перспективи розвитку виробництва плодів зерняткових культур в Україні та світі. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. № 88 (2). С. 213-219. URL: <http://journal.udau.edu.ua/assets/files/88/eko/ukr/25.pdf> (дата звернення: 08.06.2019).
2. Global production of fruit by variety 2016. The Statistics Portal. URL: <https://www.statista.com/statistics> (дата звернення: 01.06.2019).
3. FAOSTAT – FAO Statistics Division 2018. URL: <http://www.fao.org/faostat/en> (дата звернення: 01.06.2019).
4. Сало І.А. Тенденції розвитку світового ринку плодів і ягід. *Причорноморські економічні студії*. 2017. № 17. С. 57-61. URL: http://bses.in.ua/journals/2017/17_2017/12.pdf (дата звернення: 08.06.2019).
5. Сало І.А. Особливості розвитку ринку яблук в Україні та світі. *Причорноморські економічні студії*. 2017. Вип. 15. С. 63-67.
6. Сало І.А. Прогноз основних параметрів ринку плодів і ягід. *Причорноморські економічні студії*. 2018. № 29. С. 50-53. URL: http://bses.in.ua/journals/2018/29_1_2018/13pdf (дата звернення: 08.06.2019).
7. Костюк Л.А. Динаміка світового виробництва плодів і ягід. *Збірник наукових праць ВНАУ. Серія «Економічні науки»*. 2012. Вип. 3. № 69. С. 106-111.
8. Сакун Л.М., Нікітенко Ю.О., Мельничук Б.І. Маркетингові дослідження світового ринку волоського горіху. *Інфраструктура ринку*. 2017. № 14. С. 23-27. URL: http://market-infr.od.ua/journals/2017/14_2017_ukr/6.pdf (дата звернення: 08.06.2019).

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 351.84

Андрющенко О.Б.,
кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри маркетингу та торговельного підприємництва,
*Харківський торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету*

Andryushchenko Helena,
Candidate of Sciences in Public Administration,
Associate Professor, Department of Marketing and Trade Entrepreneurship,
*Kharkov Trade and Economic Institute of Kyiv National
Trade and Economic University*

ЯКІСТЬ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

Андрющенко О.Б. Якість життя населення у системі соціально-економічного розвитку держави. Проаналізовано еволюцію держави в процесі управління якістю життя населення на рівні розвитку неправової, правової та соціальної держави. Визначено взаємозв'язок компонентів якості життя населення та існуючих моделей соціально-економічного розвитку держави у системі сталого розвитку. Перераховано ознаки правової держави та основні принципи її функціонування. Кожне суспільство в розвитку власної правової системи охарактеризоване виконанням як формальних вимог даної моделі, так і неформальним її втіленням, імплементацією в культурі суспільства. Але у зв'язку із цим не кожна державу, в якій є правова система і законодавство, можна вважати правовою. Досліджено, що соціальна держава є наслідком становлення правової культури суспільства, коли стандарти правової держави стають частиною поведінкових моделей членів суспільства.

Ключові слова: якість життя, компоненти, соціально-економічний розвиток, система, сталий розвиток.

Андрющенко Е.Б. Качество жизни населения в системе социально-экономического развития государства. Проанализирована эволюция государства в процессе управления качеством жизни населения на уровне неправового, правового и социального государства. Определена взаимосвязь компонентов качества жизни населения и моделей социально-экономического развития государства. Сформулированы признаки правового государства и принципы его функционирования, которые являются наиболее универсальными. Каждое общество в развитии собственной правовой системы характеризуется реализацией как формальных требований данной модели, так и неформальным ее воплощением, имплементацией в культуре общества. Однако не каждое государство можно считать правовым, если даже у него есть правовая система и законодательство. Установлено, что социальное государство является следствием становления правовой культуры общества, а стандарты правового государства становятся частью поведенческих моделей общества.

Ключевые слова: качество жизни, компоненты, социально-экономическое развитие, система, устойчивое развитие.

Andryushchenko Helena. Quality of life of the population in the system of socio-economic development of the state. Examined the evolution of the State in the management of the quality of life of the population, analyzed the level of development is not legal, legal and social State. The basic components of the quality of life of the population. The investigated relation relationship defined components of quality of life in the system of sustainable development. The listed signs of a lawful state and principles of its functioning, which are general, universal provisions. Individual society in the development of its own legal system can be characterized by the fulfillment of both the formal requirements of this model and its informal implementation, implementation in the culture of society; mapping not only in legislation, but also cultural patterns of citizens' behavior. It is important that for the establishment of a social state the necessary level of well-being or economic development of the state must be ensured. Poor countries, as well as states in the transition process, can not move to building a social state, bypassing the legal form. The notions of "rule of law" and "social state" are most often used to indicate the desired prospect of the development of what humanity seeks to make an ideal of building public relations. "The rule of law" embodies the idea of

the rule of law, equality, justice, the absence of legal violence in society from the state. The formation of these ideas and the practice of their implementation has a long and rather complicated history. One of the main attributes is the absence of power structures in the society that stand outside and over state authorities. All state power authorities must belong and be exercised only by state authorities. The social state includes a wide range of social guarantees in the complex of quality of life, forms values and creates conditions for improving the quality of life of citizens. It is important to note that a social state is possible in the presence of a developed civil society. Social state as the most developed form at this stage of development of civilization conducts social policy aimed at improving the quality of life of the population. This type of state is characterized by special functions, since only a social state is a "state for a person" and actually provides material resources with the right of a citizen to life.

Key words: quality of life, social and economic development, system, sustainable development.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Еволюція ролі держави в процесі управління якістю життя населення визначається взаємоузгодженим розвитком держави і суспільства. Дослідники виділяють декілька якісно відмінних форм держави: неправову, правову, соціальну. У зв'язку із цим не кожену державу, в якій є правова система і законодавство, можна вважати правовою. Процес законотворчості може бути спрямований на забезпечення антидемократичних, деспотичних форм правління. В авторитарних і тоталітарних режимах з уявним конституціоналізмом лише проголошуються права і свободи. Тому необхідним завданням є визначення якості життя як похідної від еволюції ролі держави в забезпеченні прав і свобод громадян.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Ідея правової держави виникла давно, проте цілісна концепція склалася тільки в період становлення буржуазного суспільства. Ідеї Дж. Локка, Ш. Монтеск'є та інших мислителів знайшли втілення в конституційному законодавстві США і Франції в кінці XVIII ст. Сам термін «правова держава» затвердився у німецькій літературі в першій третині XIX ст. Сьогодні питанням систематизації компонентів якості життя присвячено роботи В.В. Васильової, В.Б. Бойцова, В.П. Бабінцева, А. Аткисона, О.В. Антіпіної, С.А. Айвазяна, Р.А. Агжанова.

Формулювання завдання дослідження. Таким чином, виникає потреба на науковому рівні систематизувати та узагальнити існуючі компоненти якості життя населення у системі соціально-економічного розвитку держави.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сучасний погляд на ознаки правової держави містить такі елементи: верховенство права і закону в усіх сферах життя суспільства; рівність усіх перед законом; поділ влади на три гілки; реальність прав і свобод людини, їх правова і соціальна захищеність; визнання прав і свобод людини найвищою соціальною цінністю; взаємна відповідальність особистості й держави; політичний та ідеологічний плюралізм; стабільність законності і правопорядку в суспільстві [1].

Базовими принципами функціонування правової держави є: панування закону в усіх сферах суспільного життя, у тому числі над органами влади; визнання і гарантування прав та свобод людей. Ці права даються людині завдяки факту його народження, а не даруються владою; взаємна відповідальність держави і гро-

мадянина. Вони рівною мірою несуть відповідальність за свої дії перед законом. Їхні дії охоплюються формулою: «Все, що не заборонено індивіду, йому дозволено; все, що не дозволено органам влади, їм заборонено»; поділ гілок державної влади – цей принцип виключає можливість монополізації політичної влади в країні; розмежування повноважень між органами влади різних рівнів; контроль над здійсненням законів із боку прокуратури, суду, арбітражу, податкових служб, правозахисних організацій, засобів масової інформації та інших суб'єктів політики [1].

Перераховані ознаки правової держави та принципи його функціонування є загальними, універсальними положеннями. Кожне окреме суспільство в розвитку власної правової системи може бути охарактеризоване виконанням як формальних вимог даної моделі, так і неформальним її втіленням, імплементацією в культурі суспільства, відображенням не тільки в законодавчих нормах, а й у культурних зразках поведінки громадян.

У зв'язку із цим не кожену державу, в якій є правова система і законодавство, можна вважати правовою. Процес законотворчості може бути спрямований на забезпечення антидемократичних, деспотичних форм правління. В авторитарних і тоталітарних режимах з уявним конституціоналізмом лише проголошуються права і свободи. І тим не менше у взаєминах правової держави й особистості повинен панувати пріоритет прав людини, закріплений конституційно, який не може бути порушений законодавцем і представниками інших органів державної влади.

Правова держава є необхідною умовою інтеграції країни у світову спільноту. У зв'язку із цим існує низка документів, визнаних світовою спільнотою, дотримання яких дає змогу говорити про правові відносини в суспільстві. До них належать: Статут Організації Об'єднаних Націй від 26 червня 1945 р., Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. Прогресивною формою розвитку держави і права на теперішньому етапі вважається соціальна держава як форма еволюції взаємодії системи державного управління і членів суспільства. Визначено, що соціальна держава – це форма держави, найважливішою функцією якої є активний вплив на соціальні відносини в інтересах широких верств населення [1].

Термін «соціальна держава» уведено в науковий обіг у XIX ст. Уперше соціальний характер держави був проголошений у Конституції ФРН у 1949 р. Концепція соціальної держави остаточно сформувалася у другій половині XX ст. Соціальна держава конструє тип суспільства, який дає змогу забезпечити більш рівномірний

розподіл матеріальних і духовних благ, вирівняти за допомогою соціальних стандартів стартові можливості громадян, створити для них сприятливе соціально-культурне середовище проживання. Воно виступає в ролі гаранта забезпечення рівня життя, гідного людини, особливо в таких сферах, як рівень доходів, забезпечення житлом, охорона здоров'я, доступна освіта і культура.

Соціальна держава є наслідком становлення правової культури суспільства, коли стандарти правової держави стають невід'ємною частиною поведінкових моделей членів суспільства. При цьому не всі суспільства мають реальну можливість практичного втілення ідеї соціальної держави, оскільки цей процес залежить від низки чинників і вимагає задоволення таких необхідних умов: високого рівня економічного розвитку країни; наявності правової держави; відповідного рівня політичної культури громадян.

Важливо, що для становлення соціальної держави повинен бути забезпечений необхідний рівень добробуту, або економічного розвитку держави. Бідні країни, а також держави, що знаходяться в перехідному процесі, не можуть перейти до побудови соціальної держави, минаючи правову форму.

Формально статус соціальної держави офіційно закріплений у конституціях як економічно розвинених, так і перехідних країн: Німеччини, Іспанії, Франції, України [1]. Зокрема, згідно з Конституцією, Україна – суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава (ст. 1); людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3) [2]. У цьому визначенні паралельно використовуються терміни «правова» і «соціальна» держава. Це дає підстави стверджувати, що соціальна держава характеризує додатковий аспект системи державного управління, спрямованість її дій на пріоритет соціальних цінностей; водночас не можна заперечувати, що соціальна держава є якісною стадією розвитку правової.

Поняття «правова держава» і «соціальна держава» найчастіше використовуються для позначення бажаної

перспективи розвитку того, до чого прагне людство, що становить ідеал побудови суспільних відносин. «Правова держава» втілює у собі ідеї панування права, рівноправності, справедливості, відсутність поза правового насильства в суспільстві, передусім із боку держави. Формування цих ідей і практика їх реалізації має тривалу й досить складну історію. Однією з головних ознак є відсутність у суспільстві владних структур, що стоять поза і над органами державної влади. Всі державно-владні повноваження повинні належати і здійснюватися тільки державними органами. Своєю чергою, слово «соціальний» на багатьох мовах означає громадський, загальний, публічний, тобто що відноситься до життя людей у суспільстві. Природа соціальної держави тісно пов'язана з розвитком прав людини, демократії, громадянського суспільства і правової держави. Процес становлення такої держави пов'язаний не тільки з політикою та економікою, а й з моральною свідомістю суспільства, рівнем його культури. Будь-яка держава, будучи продуктом суспільного розвитку, у широкому значенні цього слова є соціальною. Якість життя населення як мета системи державного управління є похідною від якісного стану держави як інституту, зміна якого відбувається еволюційно.

Так, неправова держава, цілі якої не включають дотримання прав і свобод громадян, навпроти, зобов'язана піклуватися про безпеку їхньої життєдіяльності. Комплекс показників безпеки життєдіяльності і заповнює управлінський блок «моніторинг – аналіз – управління», функції якого включають забезпечення якості життя населення. У правовій державі поняття якості життя включає, крім безпеки життєдіяльності, забезпечення необхідних свобод – економічних, соціальних, політичних, які дають змогу членам суспільства забезпечити не тільки бажаний рівень життя, а й її якість (рис. 1).

Соціальна держава включає в комплекс параметрів якості життя широкий спектр соціальних гарантій, формує цінності і створює умови для підвищення якості життя громадян. При цьому важливо відзначити,

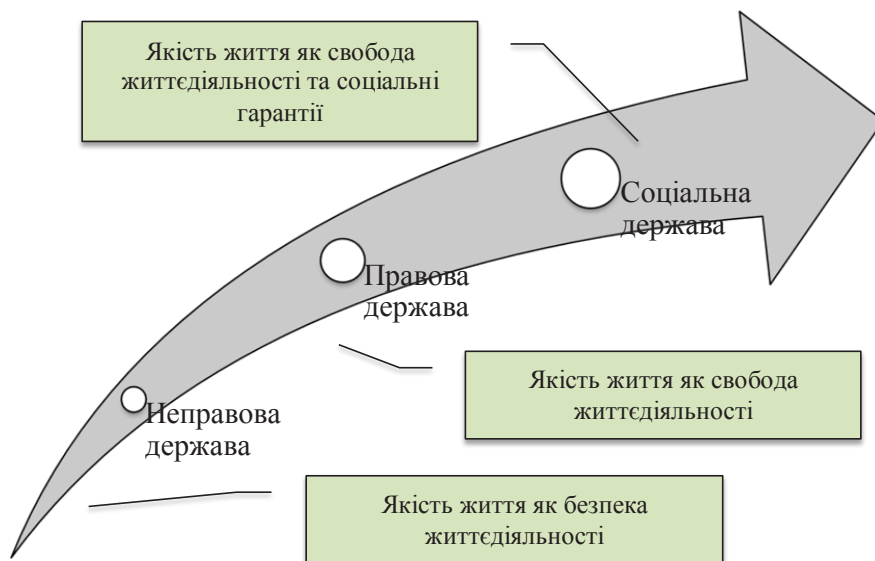

Рис. 1. Якість життя як похідна від еволюції ролі держави в забезпеченні прав і свобод громадян

Джерело: запропоновано автором

що соціальна держава можлива тільки за наявності розвинутого громадянського суспільства, де відповідальність за низку складників якості життя належить кожній особистості і соціальним групам.

Соціальна держава як найбільш розвинена форма на даному етапі розвитку цивілізації проводить соціальну політику, спрямовану на вдосконалення якості життя населення. Такому типу держави притаманні спеціальні функції, оскільки тільки соціальна держава є «державою для людини» і реально забезпечує матеріальними ресурсами право громадянина на життя. Відповідно, соціальна держава реалізує такі функції:

1) захисна функція полягає у створенні механізму гарантування соціально-економічної безпеки людини через усунення і попередження ризиків та їхніх наслідків, у забезпеченні системи захисту від наявних та можливих порушень прав і свобод особистості, а також у реалізації державних соціальних гарантій, стандартів і нормативів;

2) стимулююча функція полягає у створенні системи заохочень до соціально-економічної активності, ініціативи та ефективного використання підприємницького потенціалу. Важливим стимулом виступає дотримання високих стандартів життя й умов для людського розвитку;

3) інтегративна функція – це забезпечення суспільної злагоди, запобігання маргіналізації та поляризації суспільства, його фрагментації на соціально ізольовані верстви та групи;

4) інвестиційна функція полягає у розвитку соціальної інфраструктури, забезпеченні доступності охорони здоров'я, освіти, духовно-культурних здобутків. Саме ці напрями соціальної політики є необхідними інвестиціями в майбутній добробут держави;

5) функція соціального контролю полягає у наявності механізму, за допомогою якого суспільство і його

елементи забезпечують дотримання певних правил (звичаїв, правових і моральних норм, законів, адміністративних рішень), порушення яких завдає шкоди функціонуванню всієї соціальної системи. Соціальний контроль виступає як органічний елемент системи управління соціальним процесом, як механізм зворотного зв'язку між громадянами та державою [3]. Соціальна політика є ключовим чинником у діяльності соціальної держави, адже «джерела соціальної держави сягають у соціальну політику» [3]. Сучасні моделі соціальної політики відрізняються за ступенем утручання держави в соціально-економічну сферу суспільства, за ступенем соціальної захищеності громадян, за рівнем забезпеченості свободи соціального вибору у різних верств населення, за впливом соціальних процесів на економічний розвиток країни. Відповідно до цих критеріїв, виділяють такі моделі соціальної політики: патерналістську соціалістичну модель, шведську модель соціальної політики, модель «держави добробуту», модель соціально орієнтованого ринкового господарства, ринкову соціальну модель (рис. 2).

У найзагальнішому вигляді моделі можна класифікувати за ступенем визначеності цілей економічного та соціального розвитку. Зазначені моделі характерні більшою мірою для індустріальних суспільств, в яких соціальний складник розглядається як «центр витрат», повністю залежить від ефективності функціонування «центру прибутку» – економіки даного суспільства. За цього підходу ідеальною моделлю є модель держави добробуту, де потреби відтворення економічних і соціальних процесів задовільнені та збалансовані. У цілому ж вибір тієї чи іншої моделі соціальної політики визначається рівнем розвитку економічного, політичного і соціального складників суспільства.

Так, країни СНД, будучи у складі СРСР, переслідували патерналістську модель соціальної політики,

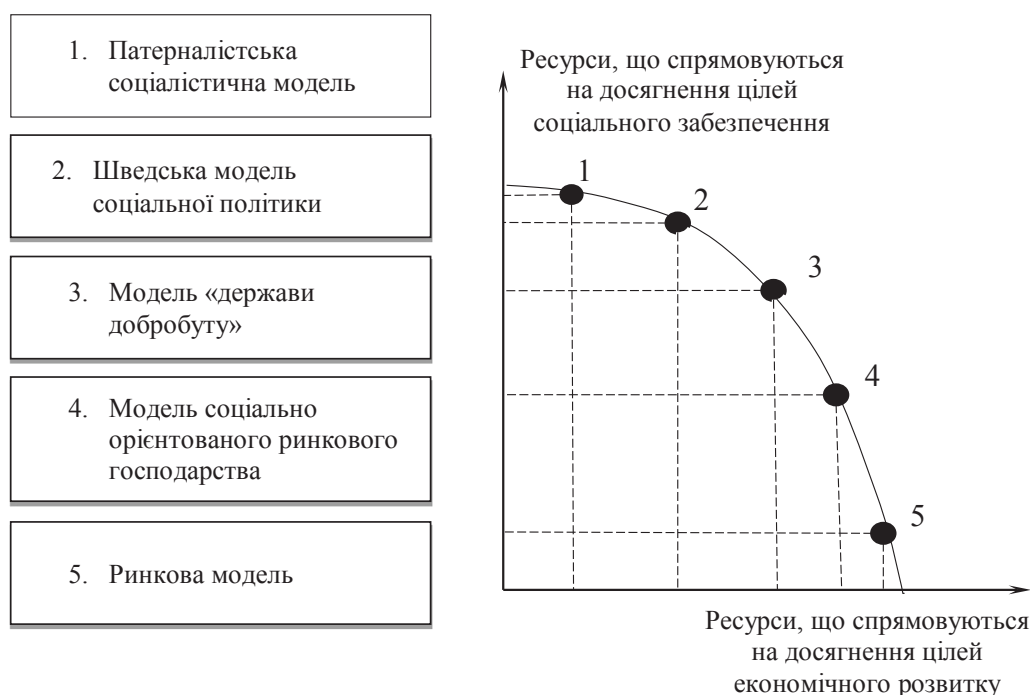

Рис. 2. Моделі соціально-економічного розвитку

Джерело: [4]

яка характеризується всебічною відповідальністю держави за соціально-економічний стан своїх громадян, державною монополією у сфері виробництва і розподілу всіх товарів та послуг, необхідних населенню, почуттям соціальної захищеності, соціальної стабільності, лояльністю громадян по відношенню до держави. Різкий перехід соціальної моделі країн СНД, України зокрема, від патерналістської моделі до ринкової є радикальним і болісно сприймається населенням. Як основний принцип даної моделі діє пріоритет ринкових методів регулювання соціальної сфери. Характеризується модель роздержавленням соціальної сфери, зведенням до мінімуму державних субсидій і дотацій та розширенням ринкових інструментів.

Сталий розвиток (англ. Sustainable development) – гармонійний (правильний, рівномірний, збалансований) розвиток – це процес змін, в якому експлуатація природних ресурсів, напрям інвестицій, орієнтація науково-технічного розвитку, розвиток особистості та інституційні зміни узгоджені між собою і зміцнюють нинішній та майбутній потенціал для задоволення людських потреб і прагнень [5].

Термін Sustainable development найкраще перекладається українською мовою у варіанті: «Збалансований розвиток на основі сталого (у розумінні невиснажливого, довготривалого, підтримуваного) використання

ресурсів планети Земля» або в дещо розширеному вигляді: «Збалансований економічний, соціальний та екологічний розвиток на основі сталого (у розумінні невиснажливого, довготривалого, підтримуваного) використання ресурсів планети Земля». (У подальшому в разі освоєння людством ресурсів інших планет можлива зміна закінчення визначення на «сталого використання ресурсів природи» [6, с. 41].)

Концепція сталого розвитку з'явилася в результаті об'єднання трьох основних точок зору: економічної, соціальної та екологічної (рис. 3).

Економічний складник щодо концепції стійкості розвитку заснований на теорії максимального потоку сукупного доходу Хікса-Ліндаль, який може бути проведений за умови принаймні збереження сукупного капіталу, за допомогою якого й визначається цей дохід. Ця концепція має на увазі оптимальне використання обмежених ресурсів і використання екологічних природо-, енерго- і матеріалозберігаючих технологій, включаючи видобуток і переробку сировини, створення екологічно прийнятної продукції, мінімізацію, переробку та знищення відходів. Однак під час вирішення питань про те, який капітал повинен зберігатися (наприклад, фізичний або природний, або людський) і якою мірою різні види капіталу взаємозамінні, а також під час вартісної оцінки цих активів, особливо

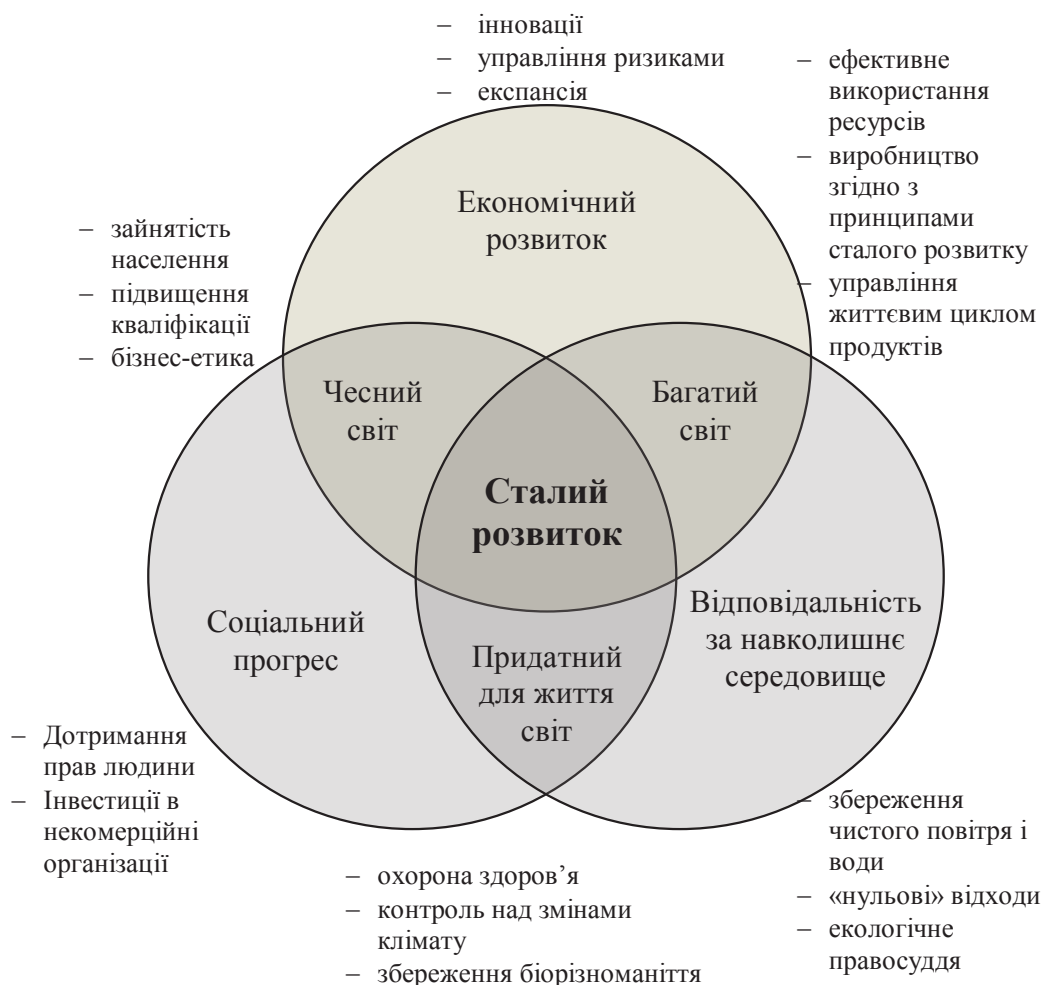

Рис. 3. Концепція сталого розвитку

Джерело: [5]

екологічних ресурсів, виникають проблеми правильної інтерпретації та рахунки. З'явилися два види стійкості: слабка, коли йдеться про незменшуваний у часі природний та проведений капітал, і сильна, коли повинен не зменшуватися природний капітал (причому частина прибутку від продажу невідновних ресурсів повинна спрямовуватися на збільшення цінності відновлюваного природного капіталу) [5].

Соціальний складник стійкості розвитку орієнтований на людину і спрямований на збереження стабільності соціальних та культурних систем, у тому числі на скорочення числа руйнівних конфліктів між людьми. Важливим аспектом цього підходу є справедливий розподіл благ. Для досягнення стійкості розвитку сучасному суспільству доведеться створити більш ефективну систему ухвалення рішень, що враховує історичний досвід і заохочує плюралізм. Важливе досягнення не тільки внутрішньої, а й справедливості між поколіннями. У рамках концепції людського розвитку людина є не об'єктом, а суб'єктом розвитку. Спираючись на розширення варіантів вибору людини як головної цінності, концепція сталого розвитку має на увазі, що людина повинна брати участь в процесах, які формують сферу її життєдіяльності, сприяти прийняттю і реалізації рішень, контролювати їх виконання [5].

З екологічного погляду сталий розвиток має забезпечувати цілісність біологічних і фізичних природних систем. Особливе значення має життєздатність екосистем, від яких залежить глобальна стабільність усієї біосфери. Більше того, поняття «природних» систем і ареалів проживання можна розуміти широко, включаючи в них створене людиною середовище, таке як міста. Основна увага приділяється збереженню здібностей до самовідновлення і динамічної адаптації таких систем до змін, а не збереження їх у деякому «ідеальному» статичному стані [5].

Критерії сталого розвитку становлять основу формування життєвих стандартів як об'єктивного компонента якості життя населення (рис. 4).

Зокрема, процес економічного зростання створює передумови для підвищення рівня життя населення. За умови наявності справедливої системи перерозподілу матеріальних благ економічний компонент у забезпеченні сталого розвитку потенційно формує економічну основу для забезпечення життєвих стандартів на сучасному загальноцивілізаційному рівні [8].

Коли результати економічного зростання трансформуються у цілі соціального розвитку, створюються передумови для забезпечення якості життя населення. У цьому разі в умовах сприятливого зовнішнього середовища поряд із необхідним рівнем доходів здійснюється розбудова необхідної соціальної інфраструктури. Проте світ не є людиноцентричним. Коеволюційний розвиток природи та суспільства є на сучасному етапі розвитку цивілізації необхідною умовою виживання соціальних систем [7].

Головні екологічні зміни – це коригування всіх економічних та соціальних планів та параметрів свого розвитку для запобігання й упередження негативних наслідків для довкілля, що могли б виникнути чи проявитися в коротко- чи довготривалій перспективі [6, с. 47]. Тому забезпечення високих життєвих стандартів як об'єктивного компонента механізму управління якістю життя населення може бути оптимально реалізованим у рамках системи сталого розвитку як наддержавної системи формування цілей та обмежень щодо їх постановки та досягнення в життєдіяльності сучасного суспільства (рис. 5).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, державний механізм управління сталим розвитком не є тотожним та не поглинає державний механізм управління якістю життя населення, що зумовлено наявністю

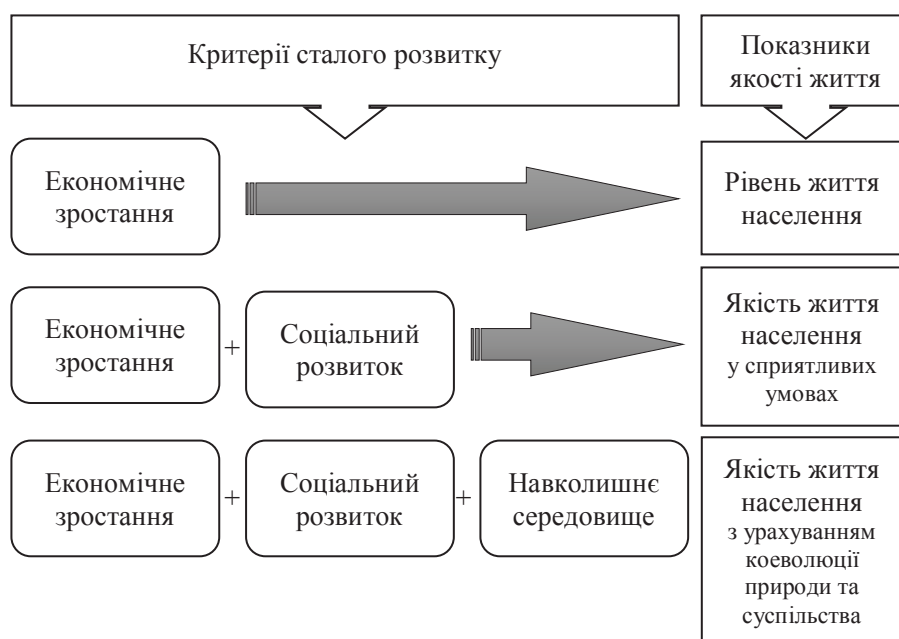

Рис. 4. Критерії сталого розвитку в контексті формування показників якості життя населення

Джерело: запропоновано автором

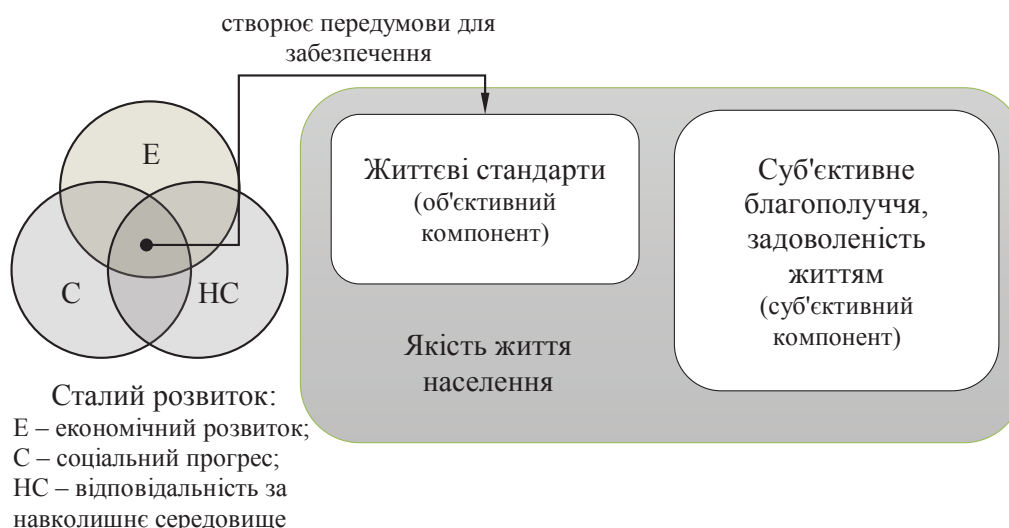

Рис. 5. Базові компоненти якості життя та їх зв'язок із системою сталого розвитку

Джерело: запропоновано автором

в об'єкті управління останнього суб'єктивного компоненту. Отже, досягнення високих показників сталого розвитку створює передумови для забезпечення життєвих стандартів як об'єктивного компоненту якості життя населення. З іншого боку, управління об'єктивним ком-

понентом якості життя, що формує комплекс завдань відповідного механізму державного управління, з необхідністю враховує обмеження, зумовлені низкою чинників стійкого розвитку, спрямованих на забезпечення коеволюції природи та суспільства.

Список використаних джерел:

1. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році». Київ : НІСД, 2016. 688 с.
2. Антипина О.В. Экономическая теория счастья как направление научных исследований. *Вопросы экономики*. 2012. № 2. С. 94-107.
3. Доклад о человеческом развитии 2013. Возвышение Юга : Человеческий прогресс в многообразном мире. NY. : United Nations Development Programme. 2013. 216 p.
4. КМИС. URL: <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=670&page=2> (дата звернення: 12.05.2019).
5. Офіційний вебсайт Державного комітету статистики України. Статистична інформація. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 12.05.2019).
6. Управление региональной экономикой / Г.В. Гутман и др. ; под. ред. Г.В. Гутмана. Москва : Финансы и статистика, 2001. 176 с.
7. Детмер У. Теория ограничений Голдратта: системный подход к непрерывному совершенствованию. Москва, 2007. 444 с.
8. Друкер П. Задачи менеджмента в XXI веке. Москва, 2001. 272 с.

Кириченко О.С.,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри управлінських технологій,
Університет економіки та права «КРОК»

Kyrychenko Oksana,
Candidate of Economic Sciences,
Assistant Professor of Management of Technology,
University of Economics and law «KROK»

ВИЗНАЧАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ЗАСАДИ ЧЕТВЕРТОЇ ПРОМИСЛОВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ, ЇХ СУТНІСТЬ ТА ВПЛИВ НА ПРОМИСЛОВИЙ РОЗВИТОК

Кириченко О.С. Визначальні тенденції та засади Четвертої промислової революції, їх сутність та вплив на промисловий розвиток. У статті досліджено визначальні тенденції та засади Четвертої промислової революції, їх сутність та вплив на промисловий розвиток. Визначено, що Четверта промислова революція є трансформацією, переходом на новий рівень соціально-економічних систем. Досліджено, що визначальні тенденції та засади Четвертої промислової революції передбачають широке застосування ІТ-технологій, створення кіберфізичних комплексів «розумного виробництва», розбудову нових, загальних цифрових екосистем та радикальну зміну суспільно-економічного життя. Визначено, що впровадження ключових чинників «Індустрії 4.0.» здатне радикально змінити не лише процеси виробництва та функціонування промисловості, а й структуру економіки країни, з масштабним розвитком високотехнологічних галузей виробництва та масовим упровадженням адитивних технологій та інтелектуалізацію виробничих процесів.

Ключові слова: Четверта промислова революція, кіберфізичні системи, Індустрія 4.0., цифровізація, розумне виробництво, промисловий розвиток.

Кириченко О.С. Определяющие тенденции и основы Четвертой промышленной революции, их сущность и влияние на промышленное развитие. В статье исследованы определяющие тенденции и основы Четвертой промышленной революции, их сущность и влияние на промышленное развитие. Определено, что Четвертая промышленная революция является трансформацией, переходом на новый уровень социально-экономических систем. Исследовано, что тенденции и основы Четвертой промышленной революции предполагают широкий спектр применения ИТ-технологий, создание киберфизических комплексов «умного производства», построение новых цифровых экосистем и радикальное изменение общественно-экономической жизни. Определено, что внедрение ключевых факторов «Индустрии 4.0.» радикально меняет не только процессы производства и функционирование промышленности, но и структуру экономики страны, с масштабным развитием высокотехнологических отраслей производства и массовым внедрением аддитивных технологий, интеллектуализацией производственных процессов.

Ключевые слова: Четвертая промышленная революция, киберфизические системы, Индустрия 4.0., цифровизация, умное производство, промышленное развитие.

Kyrychenko Oksana. Important trends and fundamentals of the fourth industrial revolution their essence and impact on industrial development. The article examined the important trends and fundamentals of the fourth industrial revolution the essence of their impact on industrial development. Determined that the Fourth industrial revolution is the transformation, transition to a new level of socio-economic systems. It is investigated that the purpose of the fourth industrial revolution is the Elimination of the boundaries between the physical, digital and biological spheres of human development. Determined that the trends and fundamentals of the fourth industrial revolution include the widespread use of IT technologies, creating digital complexes building new common digital ecosystems and radical change in the socio-economic life. Determined that the Fourth industrial revolution is based on the list of the basic principles of its implementation, the following principles are the principles: compatibility, transparency, decentralization and support management decisions through the delegation of some of the them kiberfizičnim systems. Determined that the implementation of the key factors of the industry 4.0. can drastically change production processes and functioning of industry and the structure of the economy, large-scale development of high-tech industries and the massive introduction of new technologies, complex production processes. Determined that the major trends of the fourth industrial revolution are: industries associated with the development of biotechnology, new sources of energy, information technology and atomically-precise manufacturing; intensive type of development; the complexity of the sources of financing, investing, as State funding and venture financing and internal investment due to active use of internal resources and potential of the business; priority technological information, communication, production, management of innovation. As well as the development of new digital models of the

economy; structural changes in the economy with the growth of the share of high technology industries; the growth of the State's role in global coordination and interaction; the formation and development of the companies and a further increase in the level of integration of production; the implementation of public education programs with the creation of the centers of development, human capital, technology transfer; development of innovative, digital infrastructure and communications, and others.

Key words: the fourth industrial revolution, digital systems, the industry 4.0, digital industry, intelligent production, industrial development.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Останнє десятиліття відзначається появою та активним розвитком цифрових технологій, комунікацій, глобальних та локальних інформаційних мереж. Унаслідок цих процесів відбувається широке впровадження інформаційних технологій, що вдосконалюються та активно інтегруються в усі сфери функціонування суспільства, охоплюючи не тільки виробничо-промислові чи економічні, а й суспільні, освітні, соціальні, культурні процеси. Накопичення цих тенденцій, процесів та відповідних змін, поява низки радикальних технологічних інновацій у сфері інформаційних, цифрових технологій, висока динаміка змін – усе це призвело до початку значних трансформацій в інформаційних, економічних, суспільних системах, формування нових концепцій розвитку на наступні десятиліття провідними технологічно розвиненими країнами світу та визначення цих явищ та процесів як Четвертої промислової революції. Водночас тенденції та прояви Четвертої промислової революції здійснюють значний вплив на функціонування й розвиток промисловості економіки країни, радикально змінюючи їх, а проблематика цих проявів та тенденцій залишається недостатньо вивченою та потребує проведення подальших наукових досліджень.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Питання визначальних тенденцій та засад Четвертої промислової революції, їх сутності та впливу на промисловий розвиток детально та глибоко досліджували у своїх працях О. Жулин, О. Карташова, С. Куйбіда, С. Ілляшенко, Н. Ілляшенко, Л. Потравка, А. Ромашкин, І. Матющенко, Л. Мельник, Ю. Шипуліна, М. Якимчук та інші науковці.

Формування завдання дослідження. Метою статті є дослідження визначальних тенденцій та засад Четвертої промислової революції, їх сутності та впливу на промисловий розвиток.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Формування нового типу економіки та сутність Четвертої промислової революції вперше було обґрунтовано засновником та виконавчим головою Всесвітнього економічного форуму в Давосі (WEF) Клаусом Швабом та характеризувалося як трансформація, перехід на новий рівень соціально-економічних систем. Зазначалося, що в умовах Четвертої промислової революції перетворення в різних сферах діяльності (економічній, соціальній, інституційній чи політичній) здійснюватиметься зі зростанням темпів та ущільненням взаємозв'язків, що нарощуватиме необхідність зростання стійкості та адаптації власти-

востей існуючих соціально-економічних систем до нових умов та викликів, оскільки в цей період цивілізаційного розвитку очікується формування нового типу мислення на засадах рівності штучного та людського інтелекту [1, с. 214]. Науковцями акцентується увага на посиленні впливу чинників зовнішнього середовища, що несе в собі нові додаткові загрози економічному функціонуванню технологічно відсталих країн із домінуванням низько- та середньотехнологічного чи аграрного виробництва. Внаслідок цього зростатиме техніко-технологічний і водночас соціально-економічний розрив між економічними системами країн, що продукують нові технології і першими увійдуть у зону дії Четвертої промислової революції, і країнами, що здійснюватимуть переважно залучення інновацій за умов можливості їх використання, як із погляду політичних чинників, так і внаслідок неготовності власних техніко-технологічних баз та потужностей до значних трансформаційних процесів. Науковцями наголошується на необхідності техніко-технологічної модернізації промисловості як невід'ємного процесу підготовки та адаптації національних економічних систем, промисловості до функціонування в умовах Четвертої промислової революції.

Метою Четвертої промислової революції є усунення меж між фізичною, цифровою та біологічною сферами розвитку людства [2, с. 34]. Зазначимо, основою досягнення такою мети є інтелектуалізація, цифровізація, роботизація виробничих процесів, розвиток штучного інтелекту та робототехніки, нанотехнологій, адитивних технологій та їх масове застосування.

Як уже зазначалося, Концепція Четвертої промислової революції була проголошена в 2011 р. з ініціативи групи німецьких учених та промисловців на чолі з Ч. Грифдстаффом (Siemens PLN Software) та отримала назву «Індустрія 4.0.», а її метою було зростання конкурентоспроможності промисловості Німеччини з широким застосуванням у виробничих процесах «кіберфізичних систем» [3, с. 12]. Таким чином, було сформовано перші теоретико-прикладні засади формування та впровадження інтегрованих інтелектуальних процесів і продуктів зі створенням та використанням значних масивів наукових, інформаційних даних у забезпеченні виробничих, суспільних, наукових, освітніх процесів та зміною систем виробництва.

Основою «Індустрії 4.0.» є розбудова «розумного виробництва» та застосування передових виробничих технологій (ПВТ), що, на думку І. Матющенко, включатиме такі основні стратегічні напрями, як: упровадження систем контролю виробничих процесів; багатомірне моделювання продукції та кастомізація об'єкта і його модифікація із метою індивідуального та дрібносерійного виробництва; розвиток інтелектуальних систем управління виробництвом та роботизація

виробничих процесів; розвиток Інтернету речей; впровадження систем створення та вирощування об'єктів із застосуванням технологій 3D-друку та інфузійних технологій; створення та застосування нових композиційних матеріалів із властивостями, необхідними для створення малорозмірних структур, та ін. [4, с. 24-25]. Отже, впровадження передових виробничих технологій засноване на використанні інформатизації, інтеграції, когнітивізації та індивідуалізації як виробничих технологій, обладнання, так і виробничих процесів та самих вироблених продуктів дасть змогу значно підвищити конкурентоспроможність продукції, послуг та окремих секторів і забезпечить зростання продуктивності функціонування національної економіки, оптимізує процеси економічного відтворення та використання ресурсів.

Реалізація концепції «Індустрії 4.0.» потребує впровадження «розподіленого виробництва», сутністю якого, за дослідженням А. Ромашкіна, є розбудова виробничих комплексів, в яких виробничі операції будуть здійснюватися окремими учасниками, що формуватимуть спільний виробничий технологічний ланцюжок. Об'єднання таких ланцюгів в єдиний технологічний комплекс буде здійснюватися завдяки створенню транзакційної компанії, що забезпечуватиме функції системного інтегратора в рамках спільного процесу «розумного виробництва» [5, с. 57]. Зазначимо, що однією з провідних ідей «розумного виробництва» є використання цифрової інформатизації та цифровізація логістичних процесів і, таким чином, розбудова логістичних мереж та розподіл процесів виробництва в рамках видозміненого інтегрованого ланцюга виробництва. Фактично це дасть змогу перейти на новий рівень кооперації та оптимізації процесів виробництва, який успішно реалізується на протязі останніх десятиліть у Німеччині та інших розвинених країнах світу в межах розбудови та формування інноваційно-промислових кластерів, й у цьому контексті концепція «розумного виробництва» виступає логічним продовженням, новим рівнем застосованих стратегій оптимізації техніко-технологічного розвитку, промислового відтворення, зростання технологічності та ефективності виробництва національних інноваційних продуктів і водночас зростанням ролі та значення практичної реалізації взаємодії наукової інноваційної сфери та виробництва в новому цифровому просторі.

Як зазначають науковці, «розумні заводи» та роботизоване виробництво будуватимуться із застосуванням: глобальної автоматизації процесів виробництва починаючи від прикладних досліджень та НДДКР; цифрового проектування виробу; спільної роботи інженерів у цифровому конструкторському бюро щодо нового продукту; віддаленого налаштування обладнання для його випуску під технологічні особливості параметри нового інноваційного «розумного продукту»; автоматичного замовлення матеріалів та комплектуючих у необхідних для виробництва обсягах; контролю постачання та контролю подальшого переміщення і просування готового продукту до споживачів [4, с. 24-25]. Вони стануть практично повністю автоматизованими системами, що матимуть віддалене управління та охоплюватимуть етапи створення, виробництва, реалізації продукту, та активно інтегрованими

у зовнішнє цифрове середовище. Внаслідок цього зазначені виробничі системи матимуть потужний як внутрішній, так і зовнішній рівень інтеграції й потребуватимуть для свого ефективного функціонування сумісності технологій та технологічного рівня зовнішніх систем. На нашу думку, проблема такої сумісності може бути однією з найбільш вагомих для просування та розвитку «розумного виробництва» в майбутньому, оскільки в сучасних умовах техніко-технологічний рівень виробничих потужностей та виробничих систем сучасних підприємств значно відрізняється за рівнем техніки та технологій, що використовуються.

На думку Л. Мельник, сутністю Четвертої промислової революції є розвиток та злиття автоматизованого виробництва, обмін даними та виробничими технологіями та їх поєднання в загальну саморегульовану систему, що функціонуватиме за умови найменшого втручання і відсутності людського втручання в процес виробництва [6, с. 27-29]. Йдеться про трансформацію сучасних виробничих систем промислового виробництва в нові автоматизовані та інтегровані виробничі комплекси «розумного виробництва», що включатимуть фактично повну автоматизацію внутрішніх виробничих процесів і водночас матимуть значну інтеграцію в загальні економічні системи завдяки взаємодії з іншими системами.

Основою технологій «Індустрії 4.0.» є так звані чинники Smart TEMT, що включають розумні технології, розумне середовище, розумне виробництво та розумні продукти [7, с. 25]. Таким чином, «Індустрія 4.0.» являє собою не окремий процес, а системне явище з одночасною дією та взаємодією в інтегрованому інформаційно-виробничому та суспільно-економічному просторі процесів впровадження нового розумного виробництва із застосуванням розумних технологій виробництва, нових матеріалів, забезпечуючи випуск нових розумних продуктів, що все разом забезпечуватиме створення розумного середовища не лише у сфері виробництва, а й у сфері формування та функціонування внутрішнього ринку, його секторів та інтегрування взаємодії в зовнішньому ринковому середовищі.

Загалом термін «Індустрія 4.0.» використовується як синонім Четвертої промислової революції, оскільки широке застосування ІТ-технологій, створення кіберфізичних комплексів «розумного виробництва», цифрова індустріалізація є основою розбудови нових загальних цифрових екосистем та радикальної революційної зміни суспільно-економічного життя.

Упровадження ключових чинників «Індустрії 4.0.» здатне радикально змінити не лише процеси виробництва та функціонування промисловості, а й структуру економіки країни з масштабним розвитком високотехнологічних галузей виробництва, одночасним динамічним розвитком секторів малого та середнього бізнесу підприємництва, масовим впровадженням адитивних технологій та інтелектуалізації процесів.

Четверта промислова революція як нова філософія виробництва будується на основі переліку базових принципів її впровадження. За дослідженням Л. Мельник, такими є принципи сумісності, прозорості, технічної підтримки та децентралізації управлінських рішень завдяки делегуванню деяких із них кіберфізичним системам [6, с. 86]. Так, принцип сумісності передбачає передусім здатність обладнання пристроїв,

гаджетів та персоналу здійснювати обмін інформацією та взаємодіяти через мережі Інтернет та Інтернет речей. Принцип прозорості уособлює здатність створення у віртуальному просторі копії реальних систем. Принцип децентралізації управлінських рішень та делегування частини з них кіберфізичним системам полягає у повній максимальній автоматизації операцій, де людина може бути замінена машиною. Дещо інше бачення принципів «Індустрії 4.0.» викладено у моделі нової структурної формації національної економіки в умовах впливу Четвертої промислової революції, яка розроблена та запропонована С. Куйбідою. За моделлю автора основними принципами, на засадах яких здійснюється нове індустріальне провадження, є SMART-принципи: інтерактивності, глобальності, науковості, комплексності, обґрунтованості, динамічності та неперервного розвитку [8, с. 201]. Таким чином, науковцем значно розширено межі розуміння принципів засад розбудови «Індустрії 4.0.», що вийшли за межі техніко-технологічних особливостей та параметрів, та запропоновано принципи щодо формування теоретико-методологічного підґрунтя структурної перебудови національної економіки в умовах впливу Четвертої промислової революції.

Досліджуючи визначальні тенденції та засади Четвертої промислової революції, слід відзначити, що в умовах дії нової промислової революції значно змінюватимуться структура і галузева спеціалізація промисловості та набудуть розвитку такі напрями, як нанотехнології, біотехнології, інформаційні технології, когнітивні технології, впровадження технологій конвергенції знань [9, с. 23]. Окремому увагу приділено безпосередньо технологіям «Індустрії 4.0.», основою яких є розвиток кіберфізичних систем із розбудовою розумного виробництва, розумного середовища, розумних продуктів, Інтернету речей та технологічної взаємодії кіберфізичних систем та розвиток атомарно-точного виробництва (АТВ) з індивідуалізацією процесів виробництва на атомарно-точному рівні.

У дослідженнях О. Жулина зазначається, що Четверта промислова революція відбуватиметься більш швидко та масштабно за попередні революції, внаслідок чого вона матиме системні наслідки, які змінять усю структуру виробництва та якісні й кількісні показники її функціонування швидше і масштабніше. Роботизація та автоматизація виробничих техноло-

гічних процесів, застосування штучного інтелекту у виробленні продукції радикально змінять структуру виробництва. Оцифровування та роботизація всіх сфер життя призведе до стирання меж між технологіями, людиною та природою [10, с. 99]. Зазначимо, що така технологізація всіх сфер життя як на рівні матеріального, так і на рівні фізичного функціонування можлива завдяки максимальній інтеграції процесів та функцій з однієї системи в інші. Таким чином, зазначені якісні та кількісні зміни матимуть радикальні системні наслідки не тільки зміни структури економіки виробництва і технологій, вони здані змінити існуючу систему суспільно-економічного життя.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Дослідження сутності, концептуальних засад Четвертої промислової революції, їх впливу на промисловий розвиток дало можливість для узагальнення визначальних тенденцій Четвертої промислової революції, до яких віднесено: галузеву спеціалізацію, пов'язану з розвитком біотехнологій, відновлювальних джерел енергії, робототехніки, інформаційних технологій та атомарно-точного виробництва; інтенсивний тип розвитку; комплексність джерел фінансування, інвестування, що включатимуть як державне бюджетне фінансування та венчурне фінансування, так і внутрішнє інвестування внаслідок активного використання внутрішніх ресурсів та потенціалу бізнесу; пріоритетність технологічних інформаційних, комунікаційних, виробничих, управлінських інновацій; розбудову нової цифрової моделі економіки; структурні зміни в економіці зі зростанням частки високотехнологічних галузей; зростання ролі держави у глобальній координації та організації взаємодії; формування і розвиток трансаційних компаній та подальшу інтеграцію виробництва; розбудову інфраструктури та комунікацій.

У формуванні нового типу організації структури виробництва велике значення має впровадження передових виробничих технологій. Це підкреслює вплив на структуру виробництва проривних технологій, які охоплюють технології заміщення; автоматизацію виробничого процесу; адаптацію виробництва до потреб замовника; локалізацію та зниження витрат; зростання економічної ефективності внаслідок економії використання ресурсів, зростання конкурентоспроможності та продуктивності продукції.

Список використаних джерел:

1. Потравка Л.О., Карташова О.Г. Теоретичні засади трансформації соціально-економічної системи України в умовах Четвертої промислової революції. *Економіка та суспільство*. 2018. № 14. С. 213-217.
2. Якимчук М.В. Четверта промислова революція та розвиток пакувальної індустрії. *Упаковка, обладнання*. 2017. № 1. С. 33-37.
3. Securing the future of German manufacturing industry. Recommendations for implementing the strategic initiative INDUSTRIE 4.0. Final report. The Industrie 4.0. Working Group; National Academy of Science and Engineering. 2011. 80 p.
4. Матющенко І.Ю. Розробка і впровадження конвергентних технологій в Україні в умовах нової промислової революції: організація державної підтримки : монографія. Харків : ФОРМ, 2016. 556 с.
5. Ромашкин А.Е. Распределённое производство. Состояние и перспективы развития. *Представительская власть*. 2007. № 3 (76). С. 56-63.
6. Мельник Л.Г. Четвёртая промышленная революция: предпосылки и содержание. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 9 (183). С. 26-30.
7. Шипуліна Ю.С. Інноваційна культура як основа сприятливого середовища інноваційного розвитку організації: методичні засади оцінки. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2013. № 1. С. 236-246.
8. Куйбіда С. Теоретико-методологічні основи формування інструментів структурної перебудови національної економіки в умовах Четвертої промислової революції та глобалізації. *Ефективність державного управління*. 2017. Вип. 4 (53). С. 197-207.

9. Ілляшенко С.М., Ілляшенко Н.С. Перспективи та загрози Четвертої промислової революції та їх урахування при виборі стратегій інноваційного зростання. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2016. № 1. С. 11-21.

10. Жулин О.В. Перспективи та загрози соціально-економічного розвитку України в умовах Четвертої промислової революції. *Економіка та управління на транспорті*. 2017. № 4. С. 97-108.

УДК 332: 330.101

Мещеряков В.Є.,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри прикладної економіки
і міжнародних економічних відносин,
Харківський національний аграрний університет імені В.В. Докучаєва

Meshcheryakov Volodymyr,
Ph. D. in Economics, Associate Professor,
Department of Applied Economics and International Economic Relations,
Kharkiv National Agrarian University Named After V.V. Dokuchaiev

ДИНАМІКА ВАЛОВОГО РЕГІОНАЛЬНОГО ПРОДУКТУ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

Мещеряков В.Є. Динаміка валового регіонального продукту як інструменту економічного зростання. Статтю присвячено актуальним питанням економічного регіонального розвитку та зокрема Харківської області. Наведено динаміку валового регіонального продукту в Україні. Визначено частку валової доданої вартості Харківської області за основними видами економічної діяльності. Наведено основні проблеми та перспективи розвитку економіки регіонів. Визначено показники економічного зростання регіону, що має перелік вагомих дієвих принципів на умовах забезпечення взаємозв'язку системи конкретних показників ефективності виробництва та їх критеріїв, визначення рівня ефективності потенціалу, оцінки ефективності виробництва, мотивації підприємницької діяльності. Згруповано першочергові напрями стратегічного економічного зростання як шляхи вирішення питань економічної безпеки регіону та економічної стабільності країни. Визначено роль держави у веденні регіональної політики як гаранта формування та реалізації інструментів економічного зростання.

Ключові слова: валовий регіональний продукт, економічна діяльність, прибуток, економічний розвиток, стратегія.

Мещеряков В.Є. Динамика валового регионального продукта как инструмента экономического роста. Статья посвящена актуальным вопросам экономического регионального развития и в частности Харьковской области. Приведена динамика валового регионального продукта в Украине. Определена доля валовой добавленной стоимости Харьковской области по основным видам экономической деятельности. Приведены основные проблемы и перспективы развития экономики регионов. Определены показатели экономического роста региона, что имеют перечень весомых действенных принципов на условиях обеспечения взаимосвязи системы конкретных показателей, эффективности производства и их критериев, определения уровня эффективности потенциала, оценки эффективности производства, мотивации предпринимательской деятельности. Сгруппированы первоочередные направления стратегического экономического роста как пути решения вопросов экономической безопасности региона и экономической стабильности страны. Определена роль государства в ведении региональной политики как гаранта формирования и реализации инструментов экономического роста.

Ключевые слова: валовой региональный продукт, экономическая деятельность, прибыль, экономическое развитие, стратегия.

Meshcheryakov Volodymyr. Dynamics of the gross regional product as an instrument of economic growth. The article is devoted to the actual issues of economic regional development and, in particular, the Kharkiv region. The dynamics of the gross regional product in Ukraine is presented. The influence of the economic system through the introduction of innovation and the use of optimization tools, which should allow to achieve a higher end result, is emphasized. Given the conditions that the production efficiency has a specific quantitative expression in the interconnected system of indicators, it ensures the efficiency of the use of the main elements of the production process. In the

article we consider the specific features of the region as part of the territory of the country, which unites the interests of the state, domestic and foreign enterprises and organizations, and is a lever of the implementation of socio-economic policies of the state. It is substantiated that the formation and development of the regional economic system involves decision-making at all levels of the economy. The achievement of the economic effect and ensuring economic growth determines a number of decisions, on the basis of which certain principles, strategic steps, development path that is beneficial for a certain economic entity are selected. The main obstacles and perspective ways of increasing the economic development of the region are determined, due to the assessment of the potential of the Kharkiv region as the largest consumer in the domestic market and with a wide range of institutional support, industry saturation. The main means that stimulates the growth of labor productivity, the all-important increase in the efficiency of production is a market mechanism, for the implementation of which should formulate criteria and performance indicators. The primary criterion for the economic efficiency of social production is the level of productivity of social labor. The indicators of economic growth of the region, which have a list of important effective principles, are determined. Priority directions of strategic economic growth are grouped together. The role of the state and the implementation of regional policy as a guarantor of the implementation of economic growth instruments are determined.

Key words: gross regional product, economic activity, profit, economic development, strategy.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Ефективність використання економічного потенціалу в країні залежить від економічного механізму, відсутність уваги до якого може спровокувати малоефективність, низьку продуктивність усієї системи відносин. В умовах трансформаційних змін розвиток економічних відносин в Україні вимагає постійного аналізу економічних показників, що формують систему національної економіки. В умовах системи ринкових відносин на особливу увагу заслуговує саме валовий внутрішній продукт, який безпосередньо є інструментом економічного зростання, зокрема Харківщини.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. В економічній теорії існує декілька концепцій підприємства, які описують його потенціал та систему виникнення, розвиток, діяльність та ліквідацію. Саме тому вага державної системи визначається станом економічного зростання. Найбільш класичними показниками, що характеризують економічну міць країни, є її валовий внутрішній продукт і валовий національний дохід. Під валовим внутрішнім продуктом розуміють сукупну вартість за ринковими цінами всього обсягу кінцевих товарів і послуг, вироблених у даній країні впродовж одного року. Він охоплює результати економічної діяльності підприємств, організацій, закладів і окремих осіб незалежно від їх державної приналежності та громадянства, які зайняті підприємництвом на території даної країни. У вирішення проблем розвитку економічного механізму в Україні зробили внесок такі науковці, як А.Н. Амоша, С.Я. Салига, В.О. Желябін, О.В. Бойко, Н.В. Бутенко [1-3]. Проблеми розвитку економіки та її зростання розглядаються в працях видатних науковців сучасності, серед яких – О.В. Березін, М.Й. Малік, В.С. Рижиков та ін. [4-6]. Їхні дослідження охоплюють цілу низку питань, пов'язаних із формуванням економічного зростання підприємницьких структур. Проте оцінка валового внутрішнього продукту може дати змогу оцінити економічний потенціал регіону, визначити його можливості розвитку.

Формулювання завдання дослідження. Мета статті – проаналізувати динаміку валового регіонального продукту в Україні; визначити частку валової доданої вартості Харківської області за основними

видами економічної діяльності; розкрити основні проблеми та перспективи розвитку економіки, першочергові напрями стратегічного економічного зростання з урахуванням важелів державного регулювання та ведення регіональної політики як гаранта реалізації інструментів економічного зростання.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Ринкова економіка за своєю сутністю є засобом, який стимулює зростання продуктивності праці, всебічне підвищення ефективності виробництва. Проте й у цих умовах важливим є визначення основних напрямів підвищення ефективності виробництва, чинників його зростання, методів визначення ефективності. Для правильного визначення найважливіших напрямів підвищення економічної ефективності суспільного виробництва необхідно сформулювати критерії та показники ефективності. Першочерговим критерієм економічної ефективності суспільного виробництва є рівень продуктивності суспільної праці. Посилена економічна система за рахунок упровадження інновацій і використання оптимізаційних засобів дає змогу домогтися більш високого кінцевого результату.

Регіон як частина території країни, відмінна від суміжних територій, із певним поєднанням природно-географічних, соціально-економічних, демографічних, національно-культурних, екологічних та інших ознак, характеризується єдністю й цілісністю, комплексністю і певною виробничою спеціалізацією. У регіонах поєднуються інтереси держави, вітчизняних і зарубіжних підприємств, організацій, тут безпосередньо реалізується соціально-економічна політика держави [7]. Розвиток регіональної економічної системи пов'язаний із прийняттям рішень на всіх рівнях економіки. Забезпечення економічного зростання вирішує питання про прийняття рішень, на основі яких вибирається шлях розвитку, що вигідний для конкретного господарюючого суб'єкта. Рівень валового регіонального продукту в 2017 р. становив 187454 млн. грн, що в 2,2 рази більше, ніж було в 2013 р., цей показник становив 85315 млн. грн по Харківській області. Аналогічна ситуація відбулася і з показником валового регіонального продукту в розрахунку на одну особу, який також зріс у 2,2 рази за даний період. Питома вага Харківської області в загальній частці валового внутрішнього продукту в 2017 р. становила 6,3%, що на 0,7% менше, ніж

у 2013 р. Економічний потенціал оцінюється на основі даного критерію, що виражається в максимізації зростання національного доходу на одиницю праці. На рівні підприємства формою єдиного критерію ефективності його діяльності може слугувати максимізація прибутку.

Виробнича система держави є складною, оскільки сучасність вносить свої корективи. Ефективність виробництва знаходить конкретний кількісний вираз у взаємопов'язаній системі показників, що характеризують ефективність використання основних елементів виробничого процесу.

Потенціал Харківського регіону передбачає наявність на внутрішньому ринку майже 3 млн. споживачів. Найбільш розвинутими галузями регіону є: машинобудування, сільське господарство, харчова, хімічна, легка промисловість. Харківська область є центром наукових досліджень та освіти: згідно з офіційними даними 2018 р. Центру досліджень соціальних комунікацій й бібліометрики української освіти, у регіоні працюють 8,3 тис. науковців із найбільш сучасних та урбанізованих регіонів України. За структурою економіки він наближається до провідних регіонів країн ЄС, а за площею порівняний із багатьма європейськими країнами. Однією з ключових конкурентних переваг Харківщини є висока якість людського капіталу. За даними рис. 2 визначено місце валового регіонального продукту Харківської області в 2017 р., де вона зайняла третє місце. Розвиток економічних систем характеризується складними трансформаційними перетвореннями, які відбуваються як на національному рівні, так і на регіональному. Вчені-економісти та практики використовують різні концепції та конкретні заходи щодо управління економічною системою. Динаміка валового регіонального продукту містить систему показників економічного зростання, що діє за такими принципами:

а) забезпечення взаємозв'язку системи конкретних показників ефективності виробництва та їх критеріїв;

б) визначення рівня ефективності потенціалу, його виробничих ресурсів;

в) оцінки ефективності виробництва на різних рівнях управління;

г) мотивації підприємницької діяльності та внутрішньовиробничих резервів.

За оцінкою рис. 3 виокремлено частку валової доданої вартості за основними видами економічної діяльності регіону. Так, Харківська область має істотну частку валової доданої вартості від переробної промисловості, вага якої за останні п'ять років зросла вдвічі. Рівень економічної ефективності в промисловості залежить від багатьох взаємопов'язаних чинників. Для кожної галузі промисловості внаслідок її техніко-економічних особливостей характерні специфічні чинники ефективності. На економічне зростання впливає група чинників. Передусім це зовнішні чинники, які є незалежними від господарської діяльності підприємств: ціноутворення, оподаткування, кредитування, інфляційні процеси, дотації і компенсації, аграрне законодавство; та внутрішні чинники: урожайність сільськогосподарських культур, продуктивність тварин, собівартість продукції, технологія та організація виробництва, спеціалізація тощо.

Саме тому головним завданням держави є створення дієвого економічного механізму, здатного адаптуватися до мінливого ринкового середовища. З урахуванням досить середніх позицій у регіоні слід керуватися основними напрямками стратегічного економічного зростання (рис. 4). До них належать: створення дієвого економічного механізму шляхом державного регулювання, підтримки, створення сприятливих інструментів впливу та контролю; інтенсифікація сільськогосподарства із застосуванням енерго- та ресурсозберігаючих технологій виробництва продукції; розвиток агропромислової інтеграції, що дає змогу раціонально використовувати всю вироблену продук-

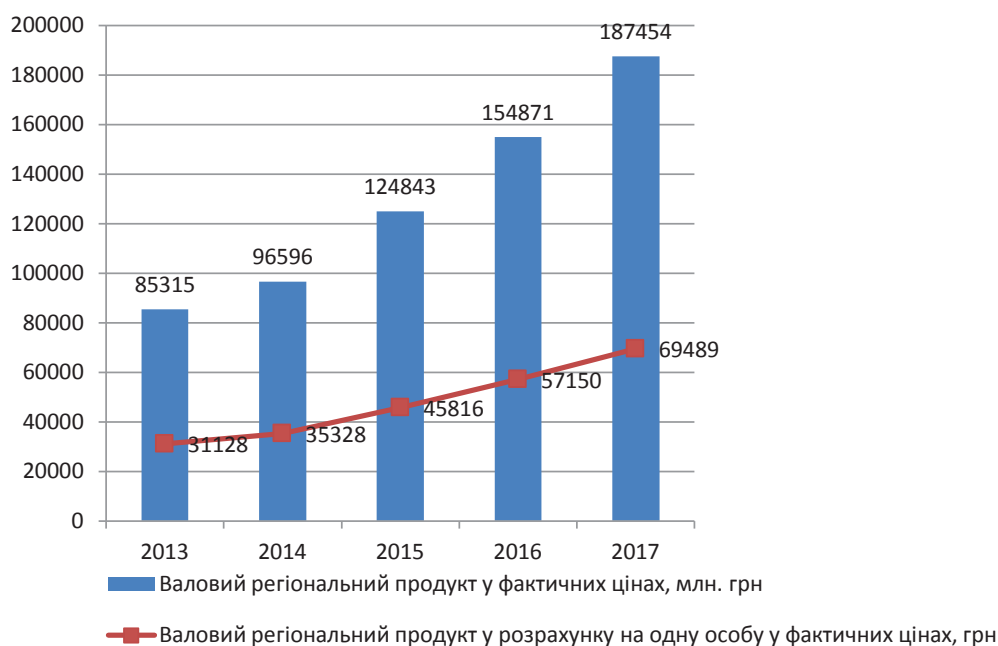

Рис. 1. Динаміка валового регіонального продукту за 2010-2017 рр., млн. грн

Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

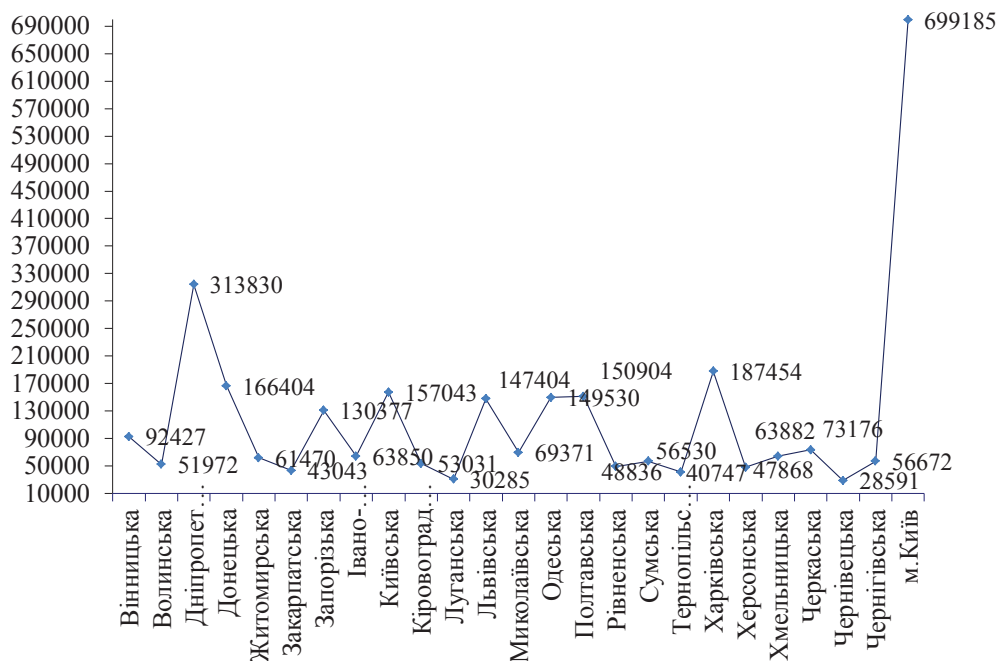

Рис. 2. Валовий регіональний продукт України у фактичних цінах у 2017 р., млн. грн

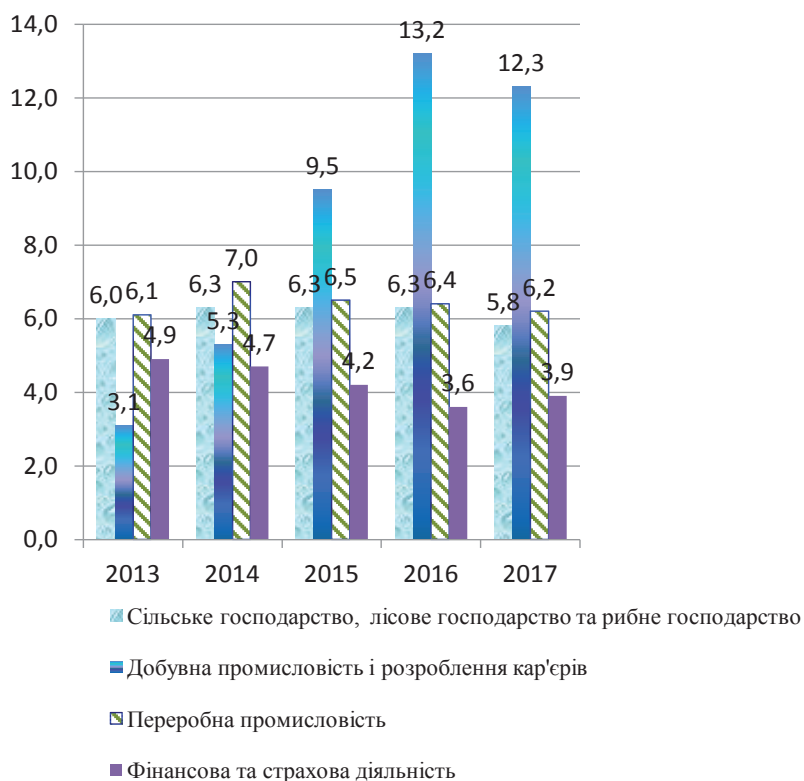

Рис. 3. Частка валової доданої вартості Харківської області за основними видами економічної діяльності, %

цію і передавати її в товарообіг; маркетингова діяльність товаровиробників, а саме реалізація маркетингової стратегії, що сприятиме підвищенню ефективності виробництва і реалізації продукції. В умовах системи ринкових відносин особливої актуальності набувають питання докорінної зміни механізму управління економікою підприємства. Одним зі шляхів вирішення цієї

проблеми має стати посилення впливу внутрішньогосподарських економічних важелів на кінцеві результати діяльності підприємства.

Для стратегічного оновлення та розвитку регіону необхідні стимулювання поліцентричного розвитку та залучення інвестицій до районів області. Лише за 2018 р. нараховується 76 760 підприємств різних

Рис. 4. Першочергові напрями стратегічного економічного зростання

організаційно-правових форм, при цьому бюджет області збільшився на третину, а бюджети місцевих громад зросли більше ніж на 60%. Також до проектів розвитку залучено 1 млрд. грн донорських та інвес-

тиційних коштів міжнародних організацій. Усе це дає змогу наростити фінансування для оновлення потреб та його інфраструктури в районах області. Таким чином, зростає необхідність вироблення концептуальних засад економічного зростання та системного використання засобів державного й фінансового впливу на темпи і пропорції соціально-економічного розвитку. Сучасні проблеми стабілізації економіки регіону пов'язані, насамперед, із соціально-економічною кризою, складним екологічним становищем, що вимагає створення оптимальної стратегії розвитку українського суспільства, узгодженості соціально-економічних та екологічних цілей цього розвитку на різних територіальних рівнях [8].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Валовий внутрішній продукт – це сукупна вартість продукції, товарів чи послуг, що має ринкову ціну за певний період часу в умовах країни. При цьому державна регіональна політика має всі інструменти для планування, реалізації та забезпечення найбажанішого ефекту з урахуванням особливостей процесу формулювання і реалізації політики у сфері регіонального розвитку, зокрема: впорядкування чинного законодавства, що дасть змогу створити чітку й зрозумілу систему управління регіональним розвитком в Україні на основі принципів регіональної політики: пріоритетності, комплексності, компліментарності, прозорості, ефективності та компетентності державного апарату.

Список використаних джерел:

1. Амоша А.Н. Экономическая эффективность улучшения условий труда. Донецк : НЭП НАН Украины, 1998. 378 с.
2. Економіка та підприємництво. Практикум : навчальний посібник / С.Я. Салига та ін. Київ : Професіонал, 2007. 752 с.
3. Березін О.В., Березіна Л.М., Бутенко Н.В. Економіка підприємства : навчальний посібник. Київ : Знання, 2009. 390 с.
4. Рижиков В.С., Панков В.А., Ровенська В.В. Економіка підприємства : навчальний посібник. Київ : Слово, 2004. 272 с.
5. Пономарьова М.С., Кривошея Є.В. Особливості функціонування та розвиток підприємництва в умовах інтеграційних зрушень. *Бізнес-навігатор*. 2019. № 1 (50). С. 96-100.
6. Тимонин А.М. Маркетинговая стратегия промышленных альянсов. Харьков : ИНЖСК, 2004. 291 с.
7. Герасимчук З.В., Вахович І.М. Методологія розрахунку індикатора соціально-економічного розвитку регіону. *Регіональна економіка. Додаток «Регіони України. Економіко-статистичні порівняння»*. 2001. № 3. С. 86-93.
8. Бутко М.П. Проблеми і можливості активізації економічної діяльності в регіоні. *Збірник документів науково-практичного конгресу ділових людей*. Чернівці : ЧДЦ НТЕІ, 2000. С. 7-24.

Морозов Р.В.,
доктор економічних наук,
професор кафедри менеджменту організацій,
Херсонський державний аграрний університет

Морозова О.Г.,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри зовнішньоекономічної діяльності,
Херсонський національний технічний університет

Morozov Roman,
Doctor of Economic Sciences,
Professor at Department of Management of Organizations,
Kherson State Agrarian University

Morozova Olha,
Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Foreign Economic Activity,
Kherson National Technical University

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО РОЗРОБЛЕННЯ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ РИСІВНИЦТВА В УКРАЇНІ

Морозов Р.В., Морозова О.Г. Концептуальний підхід до розроблення стратегії управління розвитком рисівництва в Україні. У статті розроблено концептуальний підхід до формування і реалізації стратегії управління розвитком галузі рисівництва в Україні. На основі теоретичних узагальнень, здійснених у дослідженні, вдосконалено сутність поняття «стратегія управління розвитком галузі рисівництва». Запропоновано послідовність формування і реалізації стратегії управління розвитком галузі рисівництва. Визначено механізми і процедури реалізації стратегії управління розвитком рисівництва. Сформовано структуру стратегії розвитку галузі. Запропоновано концептуальний підхід до розроблення стратегії управління розвитком галузі рисівництва, що базується на визначенні стратегічних цілей, передбачає, відповідно до державної економічної програми розвитку галузі, розроблення регіональних програм розвитку рисівництва, а також удосконалення системи управління їх виконанням.

Ключові слова: стратегія, рисівництво, розвиток, стратегічне управління.

Морозов Р.В., Морозова О.Г. Концептуальный подход к разработке стратегии управления развитием рисоводства в Украине. В статье разработан концептуальный подход относительно формирования и реализации стратегии управления развитием отрасли рисоводства в Украине. На основе теоретических обобщений, проведенных в исследовании, сформулирована сущность понятия «стратегия управления развитием отрасли рисоводства». Сформирована последовательность формирования и реализации стратегии управления развитием отрасли рисоводства. Определены механизмы и процедуры реализации стратегии управления развитием рисоводства. Разработана структура стратегии развития отрасли. Предложен концептуальный подход к разработке стратегии управления развитием отрасли рисоводства, который основывается на определении стратегических целей, предполагает, в соответствии с государственной экономической программой развития отрасли, разработку региональных программ развития рисоводства, а также совершенствование системы управления их выполнением.

Ключевые слова: стратегия, рисоводство, развитие, стратегическое управление.

Morozov Roman, Morozova Olha. Conceptual approach to developing a strategy for managing the development of rice production in Ukraine. The article develops a conceptual approach to the formation and implementation of a strategy for managing the development of the rice industry in Ukraine. On the basis of theoretical generalizations carried out in the research, the essence of the concept of "strategy for the development of the field of rice cultivation" has been improved. The strategy for managing the development of the rice industry is the direction of economic sector policy, designed for the long term and aimed at preserving and increasing the economic potential of the industry, solving the ecological, economic and social tasks of the areas of rice production and creating favorable conditions for increasing incomes of the rice farms and rural population. The strategic objectives that characterize the importance of the management process are: increase of sown areas and gross rice production in accordance with existing rice irrigation systems to ensure the population of Ukraine high-quality rice of domestic production and gradual increase of exports of rice; increasing the competitiveness of domestic rice production in the

domestic and foreign markets; reduction of the level of technogenic loading on the reclaimed land of rice irrigation systems; provision of employment of the rural population of the territory of Ukrainian rice production. The paper proposes a sequence of formation and implementation of a strategy for managing the development of the field of rice cultivation. The mechanisms and procedures for implementation of the strategy for managing the development of rice production have been determined. The structure of the industry development strategy has been formed. The conceptual approach to the development of a strategy for the development of the branch of rice industry, based on the definition of strategic goals, is proposed, the development of regional programs for the development of rice production, as well as the improvement of the management system for their implementation, are envisaged in accordance with the state economic program of development of the sector. The practical value of the results obtained is that the main provisions of the study can be used by the public administration at the sectoral and regional levels in order to formulate and implement a strategy for the development of the rice industry for a long-term perspective. Their generalization, bringing the practical recommendations into practice, contributes to raising the level of technical and economic indicators of the efficiency of the rice industry in Ukraine.

Key words: strategy, rice growing, development, strategic management.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Рисівництво є невід'ємним складником зернової галузі у Південно-Степовому регіоні України та має перспективи зростання як обсягів, так й ефективності виробництва. Вирощування рису в умовах Причорномор'я відіграє важливу роль як чинник ефективного використання малопродуктивних, вторинно засолених, осолонцьованих і підтоплених земель, підвищення їх родючості й поліпшення еколого-меліоративного стану та одержання на них у рисових сівозмінах високих урожаїв рису й супутніх сільськогосподарських культур. За сучасних умов зрівноважений розвиток галузі рисівництва як процес стабільного динамічного економічного зростання, що має супроводжуватися адекватними соціальними перетвореннями та сприяти збереженню навколишнього природного середовища і раціональному використанню природно-ресурсного потенціалу традиційної території рисосіяння України, потребує коригуючо-регулюючого впливу, який необхідно забезпечувати шляхом формування системи стратегічного управління розвитком галузі рисівництва.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що основні положення дослідження можуть використовуватися органами державного управління на галузевому і регіональному рівнях для формування й реалізації стратегії розвитку галузі рисівництва на довгострокову перспективу. Їх узагальнення, доведення до стану практичних рекомендацій сприяє підвищенню рівня техніко-економічних показників ефективності діяльності галузі рисівництва в Україні.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Теоретико-методологічним, методичним та практичним аспектам управління аграрним сектором економіки присвятили свої праці П. Саблук, В. Юрчишин, М. Кропивко, Ю. Лупенко, М. Малік, В. Месель-Веселяк, В. Малес та ін. Різноманітні концептуальні підходи до стратегічного управління висвітлено в працях багатьох зарубіжних учених-економістів. У контексті теорії стратегічного управління важливим є доробок класиків економічної теорії: І. Ансоффа [1], Б. Карлофа [4], М. Мескона [5], М. Портера [7; 8] та інших дослідників.

Водночас, незважаючи на вагомість даної проблематики й посилену увагу до неї багатьох провідних дослід-

ників, окремі її аспекти залишаються недостатньо вивченими. Актуальність теми зумовлена необхідністю опрацювання концептуального підходу до розроблення стратегії управління розвитком галузі рисівництва.

Формулювання завдання дослідження. Метою дослідження є розроблення методичних підходів і практичних рекомендацій до формування і реалізації стратегії управління розвитком галузі рисівництва в Україні. Досягнення поставленої мети базувалося на використанні діалектичного методу пізнання та системного підходу до вивчення досліджуваних явищ і процесів. Теоретичною базою були фундаментальні положення сучасної економічної теорії, теорії управління, праці провідних вітчизняних і зарубіжних учених.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Траєкторія економічного розвитку галузі рисівництва передбачає поступове звуження сфери дії чи подолання сформованої у попередні роки системи ризиків, обмежень і загроз; підвищення продуктивності галузі; раціональне використання зрошувальної води, земельних та інших ресурсів; активне розгортання інноваційно-інвестиційної діяльності; удосконалення системи управління розвитком галузі рисівництва; розвиток нових прогресивних форм господарювання та інтеграції виробництва для розширення сфери продуктивної зайнятості сільського населення території рисосіяння в Україні.

Разом із тим питання щодо вирішення економічних, екологічних і соціальних проблем у рисівництві є ускладненими або навіть неможливими без запровадження управлінської системи, яка б адекватно відповідала сучасним виробничо-економічним відносинам. У цьому аспекті очевидна потреба у розробленні стратегії управління розвитком галузі рисівництва. Зауважимо, що ці питання не залишаються поза увагою науковців, зокрема, як відзначає Л.М. Грановська, «... актуальною є необхідність розроблення багатьох програм, концепцій і стратегій оновлення, реконструкції і розвитку галузі рисівництва...» [3, с. 37].

Метою реалізації стратегії управління розвитком галузі рисівництва є досягнення стратегічних цілей галузевого розвитку на середньостроковий (4-6 років) та довгостроковий (10-15 років) періоди з урахуванням загальнодержавних пріоритетів, оцінки місцевих конкурентних переваг, обмежень і загроз перспективного розвитку сільських територій зони рисосіяння України.

Концептуальну основу розроблення стратегії управління розвитком галузі рисівництва становитимуть ідеї сталого розвитку щодо нормалізації процесів відтворення природно-ресурсного, виробничого і науково-технічного потенціалу території рисосіяння з поступовим переходом на якісно нову модель трансформаційних процесів розвитку галузі рисівництва з максимально можливою на даному етапі мобілізацією внутрішніх резервів сільських територій.

Термін «стратегія», яким точно визначено дане наукове поняття, має різні дефініції, а саме: «... визначення основних довгострокових цілей та завдань підприємства, прийняття курсу дій і розподілу ресурсів, необхідних для досягнення поставлених цілей» [9, с. 379]; «... визначена програма дій, розроблена вищим керівництвом для ефективного функціонування підприємства. Вона визначає основні цілі та шляхи їх досягнення таким чином, що організація отримує єдиний вектор руху» [6, с. 169]; «... якісно визначена, узагальнена модель довгострокових дій організації, що їй необхідно здійснити для досягнення поставлених цілей за допомогою розподілу і координації своїх ресурсів» [2, с. 366-367]; «... загальний, усебічний план досягнення цілей» [6, с. 413].

З огляду на різні визначення терміна «стратегія», зазначимо, що використання термінологічного принципу як одного із загальнонаукових принципів дослідження передбачає не тільки вивчення позначуваних термінами понять, а й установлення взаємозв'язку між ними з подальшим відображенням їх місця в понятійному апараті теорії.

Уважаємо, що на сучасному етапі розвитку галузі рисівництва переважають ознаки стратегії нарощування та частково стратегії запозичення. Слід зазначити, що стратегія не може бути визначеною раз і назавжди, вона повинна бути достатньо гнучкою, постійно переглядатися та трансформуватися. Послідовність формування і реалізації стратегії управління розвитком галузі рисівництва визначена у схемі, показаній на рис. 1.

Для реалізації стратегічних цілей розвитку галузі необхідно реалізувати запропоновані механізми і процедури реалізації стратегії управління розвитком галузі рисівництва (рис. 2).

Визначення механізмів реалізації стратегії проводиться з урахуванням того, що їх склад та зміст обґрунтовуються завданнями створення організаційних, фінансово-економічних, інформаційних, нормативно-правових та інших передумов для реалізації

Рис. 1. Послідовність формування і реалізації стратегії управління розвитком галузі рисівництва

Рис. 2. Механізми і процедури реалізації стратегії управління розвитком галузі рисівництва

основних принципів зрівноваженого розвитку галузі рисівництва.

До переліку процедур реалізації стратегії входять послідовність та зміст відповідних дій суб'єктів управління аграрним сектором щодо: розроблення та запровадження відповідних програм і угод галузевого розвитку; підготовки відповідно до законодавства пропозицій стосовно державних прогнозів і програм економічного і соціального розвитку; визначення критеріїв та запровадження моніторингу реалізації стратегії; періодичного коригування стратегії; створення у галузі різних типів об'єднань на договірних засадах; формування механізмів державно-приватного партнерства в рисівництві.

Разом із тим стратегія управління розвитком галузі рисівництва є основою для розроблення галузевих програм та регіональних програм розвитку вітчизняного рисівництва. Структуру стратегії розвитку галузі рисівництва наведено в табл. 1.

Стратегічні цілі, що характеризують важливість процесу управління в галузі рисівництва, такі: збільшення посівних площ і валового виробництва рису згідно з наявними рисовими зрошувальними системами для забезпечення населення України високоякісним рисом вітчизняного виробництва та поступове нарощування обсягів експорту рису; підвищення конкурентоспроможності продукції вітчизняного рисів-

ництва на внутрішньому та зовнішньому ринках; зменшення рівня техногенного навантаження на меліоровані землі рисових зрошувальних систем; забезпечення зайнятості сільського населення території рисосіяння України.

Стратегічні цілі розвитку рисівництва мають досягатися за умов використання синергетичного ефекту внаслідок поєднання, інтеграції і взаємопосилення діяльності державних і приватних партнерів, досягнення якого має стати принциповим підходом до стратегічного управління розвитком галузі рисівництва як складно організованої системи.

На основі теоретичних узагальнень, здійснених у дослідженні, удосконалено сутність поняття «стратегія управління розвитком галузі рисівництва». Стратегія управління розвитком галузі рисівництва – напрям економічної галузевої політики, розрахований на тривалу перспективу і спрямований на збереження та примноження економічного потенціалу галузі, вирішення еколого-економічних і соціальних завдань територій рисосіяння та створення сприятливих умов для збільшення доходів рисівницьких господарств і сільського населення.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Запропоновано концептуальний підхід до розроблення стратегії управління розвитком галузі рисівництва, що базується на визначенні стратегічних цілей, передбачає

Структура стратегії управління розвитком галузі рисівництва

Склад стратегії	Зміст стратегії
Вступ	У вступі повинні бути обгрунтовані мета та підстави для розроблення стратегії
Описово-аналітична частина	Детально викладений із географічними, історичними, демографічними, економічними, соціальними характеристиками документ, у якому здійснено аналіз та оцінку фактичного стану розвитку галузі рисівництва
Бачення майбутнього	Бачення майбутнього – це новий елемент довгострокового стратегічного планування розвитку галузі рисівництва. Термін «стратегічне бачення» окреслює різнобічний оптимістичний погляд на розвиток галузі в майбутньому й є основою тих завдань, виконання яких буде визначено стратегічним планом
Характеристика конкурентних переваг та обмежень перспективного розвитку	Характеристика конкурентних переваг та обмежень перспективного розвитку рисівництва, розроблення стратегічного плану галузевого розвитку здійснюються шляхом використання методу SWOT-аналізу. На основі факторної оцінки переваг та обмежень проводиться комплексна оцінка розвитку рисівництва і виявляються найбільш обмежуючі чинники, які визначають параметри раціонального галузевого розвитку
Стратегічні цілі та поетапні плани дій	Сукупність стратегічних цілей та поетапних планів дій щодо досягнення всіх стратегічних та оперативних цілей із детальним описом заходів, термінів виконання, відповідальних виконавців, джерел фінансування. Стратегічні цілі мають бути представлені як серія операційних цілей, які визначають більш конкретні завдання, що згодом можуть бути розкладені на програми дій. Щодо кожної з визначених операційних цілей необхідно подати: обгрунтування вибору цілі та пріоритетних напрямів, які передбачаються для її досягнення; визначення необхідних ресурсів; обгрунтування тривалості досягнення; визначення головних учасників реалізації; розрахунок загальної вартості та можливі джерела фінансування; рекомендовані інструменти і процедури реалізації; систему індикаторів (критеріїв) досягнення цілі
Механізми реалізації стратегії	Визначення механізмів реалізації стратегії проводиться з урахуванням того, що їх склад та зміст обгрунтовуються завданнями створення організаційних, фінансово-економічних, інформаційних, нормативно-правових та інших передумов для реалізації основних принципів зрівноваженого розвитку галузі рисівництва
Авторський колектив	Список учасників розроблення стратегії з посиланням на розділ, який вони розробляли
Додатки	Стратегічний баланс (SWOT-аналіз). Карта операційних дій досягнення стратегічних цілей. Програма реалізації проектів та завдань за окремими стратегічними цілями. Сценарій стратегії

відповідно до державної економічної програми розвитку галузі розроблення регіональних програм розвитку рисівництва, а також удосконалення системи управління їх виконанням.

Стратегічні цілі, що характеризують важливість процесу управління, такі: збільшення посівних площ і валового виробництва рису згідно з наявними рисовими зрошувальними системами для забезпечення населення України високоякісним рисом вітчизняного виробництва та поступове нарощування обсягів експорту рису; підвищення конкурентоспроможності про-

дукції вітчизняного рисівництва на внутрішньому та зовнішньому ринках; зменшення рівня техногенного навантаження на меліоровані землі рисових зрошувальних систем; забезпечення зайнятості сільського населення території рисосіяння України. Досягнення цих стратегічних цілей вимагає від органів державного, громадського та господарського управління реалізації заходів щодо розвитку інтеграційних процесів для підвищення конкурентоспроможності, інноваційної та соціальної спрямованості діяльності підприємств і господарств галузі.

Список використаних джерел:

1. Ансофф І. Стратегическое управление : монографія. Москва : Экономика, 1989. 520 с.
2. Василенко В.О., Ткаченко Т.І. Стратегічне управління : навчальний посібник. Київ : ЦУЛ, 2003. 396 с.
3. Грановська Л.М. Економіка природокористування в зоні рисосіяння України. Київ ; Херсон : Наддніпряночка, 2004. 300 с.
4. Карлоф Б. Деловая стратегия : монографія. Москва : Экономика, 1991. 240 с.
5. Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента. Москва : Дело, 2000. 701 с.
6. Організація управління аграрною економікою : монографія / М.Ф. Кропивко та ін. ; за ред. М.Ф. Кропивка. Київ : ННЦ ІАЕ, 2008. 420 с.
7. Портер М. Конкуренция : учебное пособие. Киев : Вильямс, 2000. 495 с.
8. Портер М. Стратегія конкуренції. Київ : Основи, 1997. 390 с.
9. Шершньова З.Є., Оборська С.В. Стратегічне управління : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 1999. 384 с.

Носань Н.С.,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та підприємництва,
Черкаський державний технологічний університет

Nosan Nataliia,
Candidate of Sciences (History), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Economics and Entrepreneurship,
Cherkasy State Technological University

СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОГО СКЛАДНИКА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В КОНТЕКСТІ СЛІДУВАННЯ ЦІЛЯМ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Носань Н.С. Стратегічні орієнтири забезпечення фінансового складника економічної безпеки національної економіки в контексті слідування цілям сталого розвитку. У статті розглянуто концептуальні засади формування стратегій забезпечення економічної безпеки держави та визначено основи розроблення стратегії забезпечення фінансової безпеки України. Проаналізовано особливості хронології прийняття державних рішень щодо директив стратегічного розвитку систем економічної безпеки національної економіки. Визначено основні фінансові інтереси країни у національному масштабі. Узагальнено і доповнено перелік стратегічних орієнтирів забезпечення фінансового складника економічної безпеки національної економіки з урахуванням цілей сталого розвитку, вибраного державою курсу на зміну моделі регулювання фінансового ринку та посилення рівня фінансової залежності України через зловживання окремими формами фінансової допомоги від різних міжнародних фондів і організацій.

Ключові слова: безпека, фінансова безпека, стратегія, національна економіка, національна безпека, економічна безпека.

Носань Н.С. Стратегические ориентиры обеспечения финансовой экономической безопасности национальной экономики в контексте следования целям устойчивого развития. В статье рассмотрены концептуальные основы формирования стратегий обеспечения экономической безопасности государства и определены основы разработки стратегии обеспечения финансовой безопасности Украины. Проанализированы особенности хронологии принятия государственных решений относительно директив стратегического развития систем экономической безопасности национальной экономики. Определены основные финансовые интересы страны в национальном масштабе. Приведен обзор и дополнен перечень стратегических ориентиров обеспечения финансовой составляющей экономической безопасности национальной экономики с учетом целей устойчивого развития, выбранного государством курса на смену модели регулирования финансового рынка и усиления уровня финансовой зависимости Украины из-за злоупотребления отдельными формами финансовой помощи от различных международных фондов и организаций.

Ключевые слова: безопасность, финансовая безопасность, стратегия, национальная экономика, национальная безопасность, экономическая безопасность.

Nosan Nataliia. Strategic guidelines for ensuring the financial component of the economic security of the national economy in the context of the conduct of the sustainable development goals. The article deals with the conceptual principles of the formation of strategies for the provision of the economic security of the state and defined the basis for the development of a strategy for the provision of financial security in Ukraine. The peculiarities of the chronology of making state decisions concerning the directives of strategic development of the economic security systems of the national economy are analyzed. The main financial interests and strategic goals of the state over the next five years should be: (interest – the stabilization of public finances, the goal – the achievement of financial sovereignty; interest – high level of financial security of citizens; the goal – poverty reduction by combining social programs with the expansion of self-financing opportunities through using financial market mechanisms and extending the limits of financial inclusion). It was found out, that the formation of the financial security strategy of Ukraine is a symbiosis of several processes at once, which, at the state level, due to the absence of similar documents in the history of independent Ukraine, is proposed for the first time. They will include: identification of the main financial interests – national and private, planning of action vectors to meet them on the basis of the strategic management objectives of the country's financial security, taking into account the need to follow the principles of sustainable development and avoiding contradictions with its basic tasks specified for the period up to 2030; and clarification of the list of external and internal threats to the successful fulfillment of the objectives set by Ukraine for ensuring financial security at different levels of economic systems in the long run a three-year perspective. A list

of strategic guidelines for ensuring the financial component of the economic security of the national economy, taking into account the goals of sustainable development, chosen by the state to change the model of regulation of the financial market and increase the level of financial dependence of Ukraine due to the abuse of separate forms of financial assistance from various international funds and organizations, is summarized and supplemented.

Key words: security, financial security, strategy, national economy, national security, economic security.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасна модель забезпечення фінансової безпеки України побудована на принципі оперативного реагування на виявлені виклики, небезпеки, загрози, ризики. Звіти державних структур, національних регуляторів ринків фінансових послуг, саморегулювальних організацій, рейтингових агентств і міжнародних аналітичних компаній, присвячені фінансовим параметрам розвитку національних економік, місять у собі ретроспективні дані, за якими можна лише зробити висновок про те, чи ефективними були безпекоорієнтовані заходи державного фінансового управління, чи їх реалізація не мала бажаного результату. Звісно, на їх основі формуються програми подальших дій урядів держав, які прагнуть досягти стану фінансової безпеки та захистити власні фінансові інтереси від внутрішніх і зовнішніх загроз. Однак якщо на державному рівні не визначено стратегічні вектори заходів реагування на фінансові виклики сьогодення, якщо відсутніми є довгострокові директиви щодо забезпечення фінансового складника економічної безпеки національної економіки, не конкретизовано пріоритетність управлінських рішень у різних частинах системи фінансової безпеки держави, її рівень або швидко стане, або надовго залишиться низьким. Тому важливим завданням державного управління в контексті забезпечення національної фінансової безпеки є розроблення стратегії, яка міститиме перелік дій, ужиття яких у відповідь на сучасні виклики у різних секторах фінансової системи, сегментах фінансового ринку та сферах, що обслуговуються публічними фінансами, дасть Україні змогу досягти стану фінансового суверенітету та фінансової спроможності лобювати власні економічні інтереси на глобальному ринку капіталів.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Спробам визначити вектори стратегічного розвитку систем фінансової безпеки на мікро- та макrorівні присвячено праці багатьох сучасних учених. Зокрема, Н.В. Зачосовою у 2016 р. встановлено стратегічні орієнтири зміцнення економічної безпеки фінансових установ на етапі формування стратегії економічної безпеки України [1]; у 2018 р. нею пропонується авторський підхід до формування стратегії фінансової безпеки України для потреб забезпечення економічної безпеки національної економіки [2]. Раніше, у 2010 р., В.С. Хвостенко запропонував концептуальні підходи до стратегії фінансової безпеки України [3]. У 2012 р. М.М. Стефаненко заклад інституційні основи стратегії фінансової безпеки України [4], а в 2015 р. А.В. Кулінська прослідкувала та оприлюднила еволюцію парадигми національної економічної безпеки в інтересах стратегічного забезпечення національної безпеки країни [5]. У напрямі управління фінансово-економічною безпекою різномірних еко-

номічних систем вартими уваги є праці В.О. Занори, О.Б. Данченко, Ю.А. Поскрипко [6], О.В. Черевка, С.А. Назаренка та ін. [7]. Хронологічна послідовність досліджень проблем фінансової макробезпеки свідчить про актуальність вибраної для дослідження наукової тематики станом на середину 2019 р.

Економічні реалії, що суттєво та стрімко змінюються у зв'язку з вибором Україною вектору сталого розвитку та прагненням до економічної конвергенції з країнами ЄС, донині лише фрагментарно знаходили відображення у роботах вітчизняних учених. З огляду на це, вважаємо, що дослідження на тему: «Стратегічні орієнтири забезпечення фінансового складника економічної безпеки національної економіки в контексті слідування цілям сталого розвитку», пропонуване увазі наукової спільноти, у якому буде враховано ці та інші важливі аспекти формування основ сучасного фінансового розвитку мікро- та макроекономічних систем, вартим уваги.

Формулювання завдання дослідження. Метою дослідження є узагальнення та доповнення стратегічних орієнтирів забезпечення фінансового складника економічної безпеки національної економіки з урахуванням цілей сталого розвитку, вибраного державою курсу на зміну моделі регулювання фінансового ринку та посилення рівня фінансової залежності України через зловживання різними формами фінансової допомоги від міжнародних фондів і організацій.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У 2007 р. на державному рівні було прийнято документ, у якому дістала конкретики візія національного курсу України щодо забезпечення безпеки різних сфер економічного життя. Для оцінювання рівня економічної безпеки держави як фундаментального складника системи її національної безпеки в 2013 р. було запропоновано методичне підґрунтя для впорядкування вживаних підходів до реалізації цього завдання на прикладному рівні. Оприлюднені в 2014 р. результати проведеної діагностики виявили суттєві вади у процесі забезпечення економічної безпеки України загалом та її фінансової функціональної підсистеми зокрема, тому вже в 2015 р. проголошуються нові стратегічні орієнтири безпекоорієнтованого розвитку держави, які сформовано на основі перегляду загроз нормальному функціонуванню різних рівнів економічних систем з урахуванням національних інтересів держави у глобалізованому світі та у воєнний період її сучасної історії. Нині, у 2019 р., зважаючи на встановлення тотальної залежності слабкої вітчизняної економіки та державних фінансів від зовнішньої фінансової допомоги авторитетних міжнародних організацій, спонсорів, донорів й інвесторів, виникає необхідність розроблення стратегії фінансової безпеки України як окремого документу загальнонаціонального значення, у якому буде представлено вектори руху нашої держави

до стану фінансового суверенітету та фінансової конвергенції з країнами ЄС на засадах якісного розвитку фінансового ринку (рис. 1).

У стратегії національної безпеки США, прийнятій у 2017 р., декларується необхідність оцінювання ризиків у таких шести сферах, як «національна безпека, енергія та енергопотужності, банківський сектор і фінанси, здоров'я і безпека життя, канали зв'язку та транспорт» [11, с. 13]. Структурно документ містить чотири великі розділи, які названі «колонами», що на них, на думку творців цього документу, тримається національна безпека країни. Другою за значимістю колоною проголошено Promote American Prosperity, тобто досягнення, підвищення рівня добробуту американців. Цей стратегічний орієнтир відповідає першій цілі з переліку цілей сталого розвитку, представлених народу України 15 вересня 2017 р. у Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна» (затверджено на міжнародному рівні ці цілі було на засіданнях Генеральної Асамблеї ООН у кінці вересня 2015 р.), а саме подолання бідності. Встановлення кожної цілі супроводжується конкретними завданнями, виконання яких наблизить її досягнення. Подолання бідності в Україні планується забезпечити шляхом розширення меж соціальної підтримки, економічного зростання, створення умов для зростання фінансової спроможності домогосподарств і розширення їхніх можливостей для розвитку через систему надання безоплатних або частково безоплатних послуг для окремих категорій сімей [12, с. 17]. Таким чином, передбачається використання можливостей і ресурсів фінансової системи у цьому процесі, що схиляє до висновку про необхідність забезпечення фінансової безпеки в умовах посилення фінансового тиску на соціальну сферу, з одного боку, та перегляду та модернізації грошово-кредитної політики – з іншого.

У стратегії національної безпеки США також піднімається питання доступності фінансових послуг для широких верств населення. Зокрема, йдеться про те, що завдяки розвитку сучасних технологій, наприклад мобільного зв'язку та мобільних телефонів, доступ до можливостей ринків фінансових послуг отримали ті, хто раніше не мав фізичної або територіальної змоги дістатися до фінансових установ. На думку адміністрації президента США Д. Трампа, такі технологічні прийоми «дадуть змогу зменшити рівень корупції, підвищити прозорість фінансових операцій, допомогти забезпечити використання фінансових ресурсів їхнім власниками за призначенням» [11, с. 39]. У цілях сталого розвитку підкреслюється важливість надання доступу мікро-, малим і середнім підприємствам до фінансових

послуг [12, с. 67], а також йдеться про необхідність: мобілізувати додаткові фінансові ресурси на основі заохочення інвестицій іноземних і вітчизняних інвесторів; послідовно знижувати боргове навантаження на економіку [12, с. 124]; забезпечити можливості використання фінансових послуг широкими верствами населення [12, с. 148]. Одним зі стратегічних орієнтирів економічного розвитку, що може наблизити момент реалізації на практиці зазначених заходів, є зміцнення спроможності національних фінансових установ до заохочення і розширення доступу до банківських, страхових та фінансових послуг для всіх категорій фізичних й юридичних осіб [12, с. 157]. У перспективі планується посилити мобілізацію ресурсів із внутрішніх джерел, у т.ч. завдяки міжнародній підтримці країн, що розвиваються, для підвищення національної спроможності щодо збирання податків та інших доходів [12, с. 169], що повертає нас до питання виникнення додаткових викликів для системи фіскальної та бюджетної безпеки. Проблеми забезпечення боргової безпеки покладено в основу завдання «надавати країнам, що розвиваються, допомогу, з метою забезпечення довгострокової прийнятності рівня їхньої заборгованості завдяки проведенню скоординованої політики, спрямованої на заохочення, залежно від обставин, фінансування за рахунок позикових коштів, полегшення боргового тягаря та реструктуризації заборгованості, а також вирішити проблему зовнішньої заборгованості бідних країн із великою заборгованістю, щоб полегшити їхній борговий тягар» [12, с. 170]. Водночас критики відзначають, що не врахованим серед цілей сталого розвитку залишилося завдання вдосконалення методів регулювання та моніторингу глобальних фінансових ринків і установ [12, с. 160].

На концептуальному рівні формування Стратегії фінансової безпеки України має передбачати проходження кількох важливих етапів:

- визначення основних фінансових інтересів держави, бізнесу, громадян;
- встановлення цілей стратегічного розвитку фінансового сектору та фінансового ринку, що відповідатимуть цілям сталого розвитку;
- виявлення традиційних і новітніх загроз та викликів, які можуть стати на заваді задоволення фінансових інтересів і реалізації стратегічних цілей;
- розроблення заходів роботи із загрозами та викликами для мінімізації їхніх негативних ефектів на стан фінансової системи.

До основних фінансових інтересів станом на середину 2019 р. належать:

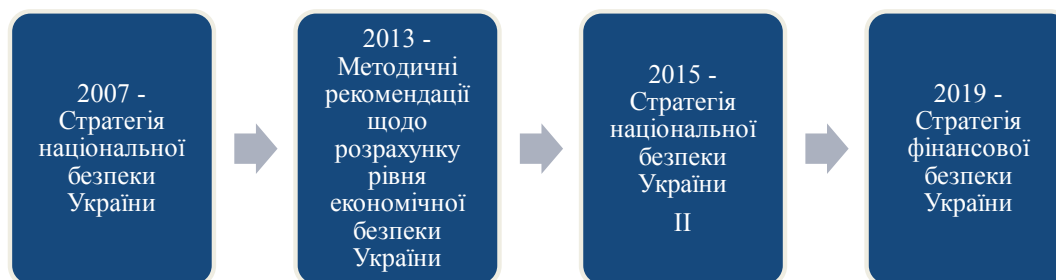

Рис. 1. Хронологія стратегічного планування заходів забезпечення фінансової безпеки України

Джерело: складено автором на основі [8-10]

- фінансове самозабезпечення державою власного економічного розвитку;
- стабілізація державних фінансів;
- отримання впливу на європейському ринку капіталів;
- високий рівень інвестиційної привабливості економіки;
- конкурентоспроможний внутрішній фінансовий ринок;
- довіра до фінансового сектору, ринків фінансових послуг і його професійних учасників;
- високий рівень особистої фінансової безпеки громадян.

З огляду на визначені національні та приватні фінансові інтереси, до основних цілей стратегії фінансової безпеки держави можна віднести:

- балансування обсягу державних витрат із наявними наявних фінансовими ресурсами;
- досягнення стану боргової та бюджетної безпеки;
- фінансове забезпечення цільових соціальних програм, спрямованих на подолання бідності;
- досягнення фінансового суверенітету;
- підвищення рівня внутрішніх інвестицій через механізми фінансової інклюзії і розвиток фінансового ринку;
- забезпечення вільної конкуренції на ринках фінансових послуг;
- стримання рівня інфляції за одночасного розширення обсягів кредитування;
- підтримка стабільно високого курсу національної валюти;
- залучення іноземних інвесторів на протидію отриманню різних форм фінансової допомоги від міжнародних фондів і організацій;
- формування ефективного механізму боротьби з фінансовими злочинами;
- мінімізація тіньового фінансового сектору;
- реформування моделі регулювання фінансового сектору.

До внутрішніх та зовнішніх загроз, що можуть завдати задоволенню національних фінансових інтересів і зробити цілі стратегії фінансової безпеки держави недосяжними, можна віднести:

- неефективну систему державного фінансового контролю та недієві механізми захисту прав користувачів фінансових продуктів і послуг;
- перехідний етап у регулюванні фінансового ринку – нині робляться спроби перейти від моделі існування трьох національних регуляторів до моделі спліт, у якій регуляторні функції розподілять між собою дві інстанції, а третю буде реформовано; наслідки зміни парадигми регулювання ринку фінансових послуг для стану безпеки банківського та небанківського фінансового секторів важко передбачити;
- входження на внутрішній фінансовий ринок іноземних фінансових установ;
- мінімальну інвестиційну активність внутрішніх інвесторів;
- падіння рівня життя населення, зростання розриву між доходами бідних і багатих, що призводить до соціальної напруги;
- низьку здатність вітчизняної фінансової системи забезпечувати обслуговування державного боргу;

- високий рівень тіньової економіки та руху капіталу поза межами організованих фінансових ринків;
- неадекватну фінансово-економічну політику, спрямовану на зростання рівня фінансової залежності від високорозвинених країн.

Під час розроблення стратегії забезпечення фінансової безпеки України важливо на державному рівні закласти основи механізмів регулювання процесів, які відбуваються на фінансовому ринку, а також приділити особливу увагу організації інституцій, діяльність яких може сприяти поліпшенню стану забезпечення захисту прав споживачів фінансових послуг. Зокрема, доцільно завершити розроблення моделі функціонування в Україні фінансового омбудсмена або прийняти одну з моделей, запропонованих вітчизняними дослідниками [13]. Крім того, за умови розроблення стратегії фінансової безпеки держави впродовж 2019-2020 рр. її творцям належить взяти до уваги можливу зміну моделі регулювання ринків фінансових послуг, що призведе до появи нетрадиційних загроз перехідного періоду для стану фінансової безпеки як їхніх професійних учасників, так і їхніх клієнтів.

В умовах розвитку ринкової економіки фінансова безпека держави значною мірою визначається станом банківської безпеки та безпеки небанківського фінансового сектору, які, своєю чергою, не матимуть високого рівня без ефективного функціонування ринків фінансових послуг. На державному рівні вже були спроби розроблення національних стратегій розвитку фінансового ринку. Однак раціональними та дієвими вони будуть лише за умови визначення та врахування їх творцями специфіки функціонування кожного сегменту фінансового ринку та особливостей діяльності його професійних учасників. Специфікоорієнтований підхід пропонується використати й під час створення державної стратегії фінансової безпеки у тій її частині, що буде присвячена захисту банківського та небанківського фінансових секторів від різного роду небезпек і загроз. Теоретико-методичним базисом при цьому мають стати наукові праці, в яких визначаються характерні для різних учасників фінансової системи виклики, загрози, ризики тощо [14-17].

Таким чином, стратегічними орієнтирами забезпечення фінансового складника економічної безпеки національної економіки в контексті слідування цілям сталого розвитку станом на середину 2019 р. вважаємо:

- подолання бідності шляхом поєднання соціальних програм із розширенням можливостей самофінансування через використання механізмів фінансового ринку та підвищення рівня фінансової інклюзії;
- відновлення довіри населення та бізнес-структур до фінансових інституцій шляхом завершення реформування системи регулювання процесів функціонування ринків фінансових послуг та їх учасників і запровадження нових інститутів захисту прав користувачів фінансових продуктів і послуг;
- скорочення рівня державного боргу та витрат на його обслуговування;
- оптимізацію грошово-кредитної та податкової політики;
- підвищення рівня інвестиційної привабливості національної економіки та подолання фінансової залежності від міжнародних фінансових фондів і організацій шляхом активізації внутрішніх інвестицій;

- контроль якості фінансових продуктів і послуг та підтримку вітчизняних їх реалізаторів в умовах входження на український ринок європейських фінансових компаній.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, формування стратегії фінансової безпеки України – це симбіоз одразу кількох процесів, виконати які на державному рівні, зважаючи на відсутність подібних документів в історії незалежної України, пропонується вперше. До них належатимуть: визначення основних фінансових інтересів – національних і приватних, планування векторів дій для їх задоволення на основі цілей стратегічного управління фінансовою безпекою держави з урахуванням необхідності слідування засадам сталого розвитку та уникнення протиріч його базовим завданням, конкретизованим на період до 2030 р., а також уточнення переліку зовнішніх і внутрішніх загроз успішному виконанню поставлених перед Україною цілей забезпечення фінансової безпеки на різних рівнях економічних систем у довгостроковій перспективі.

Зроблено припущення про те, що основними фінансовими інтересами і стратегічними цілями держави на найближчі п'ять років мають стати: інтерес – стабілізація державних фінансів, ціль – досягнення

фінансового суверенітету; інтерес – високий рівень фінансової безпеки громадян, ціль – подолання бідності шляхом поєднання соціальних програм із розширенням можливостей самофінансування через використання механізмів фінансового ринку та розширення меж фінансової інклюзії. На заваді ефективній реалізації поставлених цілей та задоволенню визначених фінансових інтересів постають: високий рівень фінансової залежності від різних форм міжнародної фінансової допомоги, неефективні механізми регулювання ринків фінансових послуг і нагляду за професійною діяльністю їхніх учасників, незахищеність прав споживачів фінансових продуктів і послуг і низький рівень довіри населення та господарських структур до фінансової системи у цілому та внутрішнього фінансового ринку зокрема.

Перспективним результатом подальших досліджень може стати формування цілісного, готового до представлення до обговорення владними структурами та широким загалом документу – Стратегії фінансової безпеки України на період із 2020 по 2025 р., в якому знайдуть відображення актуальні станом на середину 2019 р. стратегічні орієнтири забезпечення фінансового складника економічної безпеки національної економіки, сформовані з урахуванням цілей сталого розвитку.

Список використаних джерел:

1. Зачосова Н.В. Визначення стратегічних орієнтирів зміцнення економічної безпеки фінансових установ як необхідний етап формування стратегії економічної безпеки України. *Бізнес Інформ*. 2016. № 1. С. 272-276.
2. Зачосова Н.В. Формування стратегії фінансової безпеки України для потреб забезпечення економічної безпеки національної економіки. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 26 (1). С. 58-62.
3. Хвостенко В.С. Концептуальні підходи до стратегії фінансової безпеки України. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2010. № 29. С. 185-187.
4. Стефаненко М.М. Інституційні основи стратегії фінансової безпеки України. *Ученые записки Крымского инженерно-педагогического университета*. 2012. Вып. 33. С. 63-68.
5. Кулінська А.В. Еволюція парадигми національної економічної безпеки в інтересах стратегічного забезпечення національної безпеки країни. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2015. № 3 (58). С. 72-78.
6. Данченко О.Б., Поскрипко Ю.А., Занора В.О. Стратегічне управління у сфері фінансово-економічної безпеки підприємства: методичні положення щодо забезпечення. *Економіка і суспільство*. 2016. № 6. С. 112-116.
7. Cherevko O., Nazarenko S., Zachosova N., Nosan N. Financial and economic security system strategic management as an independent direction of management. *The 8th International Conference on Monitoring, Modeling & Management of Emergent Economy (M3E2 2019). SHS Web of Conferences 65. 03001 (2019). M3E22019*. URL: <https://doi.org/10.1051/shsconf/20196503001> (дата звернення: 10.06.2019).
8. Про Стратегію національної безпеки України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/105/2007> (дата звернення: 07.06.2019).
9. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13> (дата звернення: 10.05.2019).
10. Про Стратегію національної безпеки України : Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015> (дата звернення: 01.06.2019).
11. National Security Strategy of the United States of America. 2017. URL: <http://nssarchive.us/wp-content/uploads/2017/12/2017.pdf> (дата звернення: 10.06.2019).
12. Національна доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна». URL: http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf (дата звернення: 15.05.2019).
13. Зачосова Н.В. Запровадження інституту фінансового омбудсмена в Україні: ймовірні наслідки для економічної безпеки фінансових установ. *Академічний огляд. Економіка та підприємництво*. 2016. № 1 (44). С. 80-85.
14. Зачосова Н.В. Класифікація загроз економічній безпеці компаній з управління активами. *Економіка, фінанси, право*. 2010. № 3. С. 7-13.
15. Фурман В.М., Зачосова Н.В. Особливості управління економічною безпекою сучасних страхових компаній як одного з видів фінансових установ. *Агросвіт*. 2015. № 15. С. 20-26.
16. Фурман В.М., Зачосова Н.В. Сучасні загрози економічній безпеці вітчизняних фінансових установ (на прикладі банківських установ і страхових компаній). *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 16. С. 7-11.
17. Герасименко О.М. Вплив індексів фондового ринку на економічну безпеку торговців цінними паперами. *Ефективна економіка*. 2010. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=292> (дата звернення: 10.06.2019).

Самойленко Т.Г.,
старший викладач кафедри економіки,
Сумський національний аграрний університет

Samoilenko Tetiana,
Senior Lecturer, Department of Economics,
Sumy National Agrarian University

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ В АГРАРНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ

Самойленко Т.Г. Проблеми та перспективи розвитку інноваційної економіки в аграрній сфері України. У статті розглянуто основні проблеми та перспективи розвитку інноваційної економіки в аграрному секторі України. Доведено необхідність прискореного переходу на нову стратегію інноваційного розвитку АПК регіону, орієнтованого на довгостроковий період, і вироблення нових підходів, адекватних такій стратегії, з урахуванням особливостей регіону. Досвід країн із розвиненою ринковою економікою свідчить про те, що наука, наукомісткі технології, активна інноваційна діяльність є вихідною рушійною силою всього господарського життя, що переважний приріст сільськогосподарського виробництва забезпечується за рахунок реалізації науково-технічних досягнень. Отже, стабілізація і подальший прискорений розвиток АПК неможливі без відтворення нових знань, тиражування досягнень аграрної науки, їх апробації та освоєнні у виробництві.

Ключові слова: інноваційна політика, агропромисловий комплекс, інновації, інвестиції, ефективність, державне регулювання, інноваційний розвиток, інноваційна діяльність.

Самойленко Т.Г. Проблемы и перспективы развития инновационной экономики в аграрной сфере Украины. В статье рассмотрены основные проблемы и перспективы развития инновационной экономики в аграрном секторе Украины. Доказана необходимость ускоренного перехода на новую стратегию инновационного развития АПК региона, ориентированного на долгосрочный период, и выработки новых подходов, адекватных такой стратегии, с учетом особенностей региона. Опыт стран с развитой рыночной экономикой свидетельствует о том, что наука, наукоемкие технологии, активная инновационная деятельность являются исходной движущей силой всей хозяйственной жизни, что преимущественный прирост сельскохозяйственного производства обеспечивается за счет реализации научно-технических достижений. Следовательно, стабилизация и дальнейшее ускоренное развитие АПК невозможны без воссоздания новых знаний, тиражирования достижений аграрной науки, их апробации и освоения в производстве.

Ключевые слова: инновационная политика, агропромышленный комплекс, инновации, инвестиции, эффективность, государственное регулирование, инновационная деятельность, инновационное развитие.

Samoilenko Tetiana. Problems and prospects of development of innovative economy in the agricultural sector in Ukraine. The article discusses the main problems and prospects for the development of an innovative economy in the agrarian sector of Ukraine. Proved the need for an accelerated transition to a new strategy for the innovative development of the agro-industrial complex in the region, focused on the long-term period, and the development of new approaches that are adequate to such a strategy, taking into account the characteristics of the region. The development of scientific and technological progress and the activation of innovative processes play an important role in the agrarian sector. The experience of countries with developed market economies indicates that science, high technology, active innovation are the primary driving force of all economic life, and the predominant increase in agricultural production is achieved through the implementation of scientific and technological achievements. Therefore, stabilization and further accelerated development of the agriculture is impossible without recreating new knowledge, replicating the achievements of agrarian science, testing and mastering it in production, and participating in the development and examination of state and regional regulatory acts. An integral feature of innovation is the output of a competitive product on the market. Innovative processes in the agrar sektor have their own specifics. They are distinguished by a variety of regional, sectoral, functional, technological and organizational features. The conditions and factors contributing to the innovative development of the agroindustrial complex are the transition to a market economy, the availability of natural resources, significant scientific and educational potential, a large domestic food market, the ability to produce environmentally safe, natural foods. Thus, the innovative development of the agri-food sector of the economy is associated with the complex use of knowledge-intensive factors of production, which determine the technical and technological, financial and economic, organizational and management activities in order to ensure sustainably high competitiveness of the final products of the agri-food sector in both domestic and external consumer markets.

Key words: innovation policy, agriculture, innovation, investment, efficiency, state regulation.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Пошук чинників та умов сталого розвитку економіки зводиться до їх конкретизації й узагальнення, що в останні роки найчастіше знаходить своє концентроване відображення в моделі інноваційної економіки. Перехід економіки в аграрному секторі виробництва до нового якісного стану в ще більшому ступені підвищує значущість інноваційної діяльності, проведення активної інноваційної політики, що дає змогу реорганізувати економіку та стати найважливішим чинником забезпечення умови для економічного зростання.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Дослідженню проблем інноваційної діяльності присвячено праці багатьох вітчизняних і зарубіжних учених. У числі останніх – Л. Водачек, Б. Санто, Б. Твісс, Р. Фостер, Й. Шумпетер та ін. Серед вітчизняних науковців слід відзначити О. Громова, В. Губенко, О. Жидяк, О. Ляшенка, В. Смолинського, Т. Уманець, В. Федоренко та ін.

Однак більша частина робіт цих учених носить переважно теоретичний характер або присвячена вирішенню окремих аспектів проблеми. Нині вже недостатньо розуміння того, що рішення цілої низки найважливіших соціально-економічних завдань для АПК неможливо без свідомого формування відносин із приводу створення та ефективного використання продукту інноваційної діяльності. Отже, наявність даних проблем вимагає логічного продовження вивчення галузевого складника інноваційної діяльності підприємств АПК, що й визначило напрям наукового дослідження.

Формулювання завдання дослідження. Мета статті – розробити науково-методичні і практичні рекомендації щодо формування стратегії управління інноваційним розвитком АПК з урахуванням галузевих особливостей його функціонування.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Агропромисловий комплекс (АПК) – один з основних (базових) комплексів в економіці країни. Станом на липень 2018 р. в агропромисловому комплексі України зайнято 3 млн. осіб. За даними державної статистики, за вісім місяців 2018 р. близько 77% українського аграрного експорту становить сировина. Щорічний урожай України – у середньому 60 млн. т зерна, з яких 40 млн. йде на експорт у вигляді сировини.

Фінансова криза загострила низку проблем, пов'язаних із державною підтримкою галузей сільського господарства, державним регулюванням цін на ресурси монополізованих постачальників і цінним свавіллям перекупників сільськогосподарської продукції за нерозвиненої ринкової інфраструктури агропромислового комплексу. Результатом стала інвестиційна неспроможність або навіть неможливість здійснювати відтворювальні процеси сільськогосподарськими організаціями. Як наслідок, відбувається зниження якості сільськогосподарської агропродовольчої продукції, яка втрачає свої конкурентні позиції [1, с. 94].

Інноваційний розвиток агропродовольчого сектору економіки пов'язують із комплексним використанням наукоємних чинників виробництва, що визначають техніко-технологічну, фінансово-економічну і органі-

заційно-управлінську діяльність для забезпечення стабільно високої конкурентоспроможності кінцевої продукції агропродовольчого сектору як на внутрішніх, так і на зовнішніх споживчих ринках. Генеральною метою інноваційно орієнтованої стратегії агропродовольчого сектору округу є: якісно новий розвиток і реалізація стимулів для ефективного виробництва сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства як матеріальної основи забезпечення економічного зростання агропродовольчого сектору, підвищення якості життя сільського населення та досягнення продовольчої безпеки території, підвищення конкурентоспроможності кінцевої продукції [2, с. 396].

У сфері розвитку стратегічних галузей національної економіки на рівні регіонів можна виділити три проблеми, які потребують свого вирішення:

1. Розвиток внутрішнього ринку, наприклад за рахунок переважного розвитку традиційних галузей регіону. Це дасть змогу досягти дві мети: розвиток місцевого виробництва і підвищення доходів, що підвищить платоспроможний попит на продукцію. Тут же необхідні й заходи щодо захисту місцевого ринку.

2. Імпортозаміщення на базі освоєння виробництва засобів виробництва для аграрного сектору на базі місцевих підприємств машинобудування.

3. Інноваційний розвиток аграрного сектору національної економіки.

Таким чином, сьогодні можна говорити про три складники, що лежать в основі сучасної інноваційної стратегії аграрного сектору національної економіки та АПК зокрема:

1. Розвиток товарної стратегії.
2. Розвиток і вдосконалення відносин партнерів-співвласників.
3. Перехід до стратегії планово-ринкової економіки.

Особливої актуальності набуває розвиток інвестиційно-інноваційної діяльності в сільському господарстві для забезпечення сталого розвитку сільськогосподарського виробництва, досягнення продовольчої безпеки країни. Інвестиційно-інноваційна діяльність у сільському господарстві пов'язана з інвестуванням у сільськогосподарське виробництво інновацій, що являє собою системний і послідовний процес із реалізації інноваційно-інвестиційних проектів, стимулювання інвестиційної активності господарюючих суб'єктів для забезпечення конкурентних переваг у прогнозованому періоді (на основі ринкової орієнтації).

Основною метою інвестиційно-інноваційної діяльності в сільському господарстві має стати створення оптимальних умов для розвитку та активізації використання інноваційного потенціалу на основі інвестицій. Інвестиційно-інноваційна діяльність у сільському господарстві передбачає взаємодію між суб'єктами з приводу генерування або трансформації об'єктів інвестицій (інноваційно-інвестиційних продуктів [3, с. 421]. Учасникам інвестиційно-інноваційної діяльності в сільському господарстві доцільно використовувати маркетингові прийоми і методи – від моменту прийняття рішення про інвестування до завершальної стадії інноваційно-інвестиційного проекту, що включає: передінвестиційну фазу (дослідження ринку інновацій та маркетингова оцінка проекту на основі SWOT-аналізу), фазу інвестицій (формування інвестиційного портфеля (витрати), вибір проекту);

експлуатаційну фазу (оцінка рівня окупності проекту відповідно до стадії життєвого циклу з урахуванням інструменту контролінгу – управління за відхиленнями), що дасть можливість отримати конкурентні переваги (економія тимчасового блага і витрат).

Провідником інвестиційно-інноваційної діяльності в сільському господарстві повинні стати консультаційні центри, які здійснюють функції моніторингу інноваційної діяльності. Центр повинен надавати консультаційну, методичну допомогу сільськогосподарським товаровиробникам із питань сільгоспвиробництва. Йдеться про допомогу в реалізації державних цільових програм із розвитку молочного, м'ясного скотарства, сільського туризму, зі створення та розвитку багаторівневої системи сільськогосподарської споживчої кооперації. Передбачається співпраця центру із укладенням дій із науково-дослідними, освітніми установами, асоціаціями, спілками, споживчими кооперативами, аудиторськими організаціями, органами виконавчої влади, місцевого самоврядування. Інноваційний вид діяльності центру повинен бути спрямований на реалізацію результатів прикладних наукових досліджень, заходів, що призводять до комплексних змін у галузі господарювання та способі життя сільського населення. Інновація як стратегічний складник інвестиційно-інноваційної діяльності господарюючого суб'єкта АПК необхідна для підтримки його конкурентних переваг у сільськогосподарському виробництві та відновлення стійкості відтворювальних процесів у сільському господарстві [4, с. 241].

Упровадження інноваційних технологій у сільськогосподарське виробництво реалізується за наявності інноваційно-інвестиційного проекту. Головною метою проекту є реалізація інновацій.

Щоб бути високоефективним, інвестиційний проект повинен носити інноваційний характер і бути успішно реалізований за наявності відповідного інвестиційного рішення.

Одним із перспективних напрямів є використання кластерних технологій у сільському господарстві. Інноваційний кластер – це цілеспрямовано створена група організацій, що діють на підставі центрів активізації наукових знань і бізнес-ідей, підготовки висококваліфікованих фахівців. Слід підкреслити, що інноваційний кластер являє собою підсистему інвестиційного комплексу, яка є частиною соціально-економічної системи, що активно розвивається. Зміни в інноваційній системі стимулюються змінами вимог ринку і націлені переважно на їх найбільш повне задоволення.

Важливим є введення в структуру інноваційного кластеру інфраструктури грошового капіталу, істотними функціями якого є: організація й обслуговування грошового обігу, об'єднання необхідних грошових ресурсів на конкретних перспективних напрямках і у сферах діяльності організацій – учасниць інноваційного кластеру, що дає можливість досягти стратегічних вигід, пов'язаних із підвищенням мобільності розвитку і реалізації технологічного потенціалу всієї групи. Відмінність інноваційного кластеру від інших форм економічних формувань полягає у тому, що організації кластера не йдуть на повне злиття, а формують меха-

нізм взаємодії, що дає їм можливість не втратити статус юридичної особи і при цьому співпрацювати іншими організаціями та за його межами. Кластерний підхід має низку переваг: значне стимулювання розвитку регіональної економіки, поліпшення торгового балансу регіону, збільшення зайнятості населення, зростання відрхувань до бюджету і т.д.; об'єднання базисних нововведень на певному відрізку часу і в певному економічному просторі та створення на цій основі системи передачі нових знань і технологій; допустимість використання різноманітних джерел технологічних знань і зв'язків; форсування поширення «сукупного інноваційного продукту» по мережі взаємозв'язків у загальному регіональному та економічному просторі; поліпшення рівня якості продукції [5, с. 239].

Водночас одним із найважливіших напрямів розвитку аграрної сфери є державна підтримка сільського господарства. Розвиток інвестиційно-інноваційної діяльності повинен бути спрямований на:

- активізацію лізингової діяльності, що дасть змогу пом'якшити обмеженість фінансових ресурсів, здійснювати лізингові платежі за фіксованим графіком і спрощеним договірними умовами й схемами, зблизити інтереси держави та лізингових компаній, створити оптимальні економічні і правові умови для зниження ризиків та підвищення економічної ефективності галузей АПК;
- розвитку системи земельно-іпотечного кредитування в сільському господарстві;
- надання бюджетних позик, інвестиційних податкових кредитів, субсидування процентних ставок по кредитах;
- пільгове оподаткування;
- формування державної програми розвитку ринку сільгосптехніки.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. У сільському господарстві інноваційний процес виступає стратегічним чинником розвитку економічних відносин, що реалізуються в процесі інвестування, і в кінцевому підсумку орієнтований на отримання економічного ефекту. Він являє собою сукупність послідовних і/або паралельних процесів змін елементів економічної системи і взаємозв'язків між елементами, мотивованих зміною зовнішніх умов, передусім зміною вимог ринку, спрямованих на формування результатів, які найбільш повно відповідають цим змінам.

Інноваційний потенціал галузі потрібно розглядати як якісну інтегральну характеристику його здатності й можливості забезпечити реалізацію інноваційного процесу на сільській території і досягти стратегічних цілей розвитку засобами інноваційної економіки. У такому трактуванні інноваційний потенціал включає в себе такі види потенціалу, як технологічний, інтелектуальний, інформаційний, потенціал ємності інноваційного ринку і т.п.

Оцінку інноваційного потенціалу сільського господарства в поєднанні з інноваційними можливостями та розвитком інвестиційно-інноваційної діяльності можна зробити у вигляді реалізації інноваційно-інвестиційних проектів.

Список використаних джерел:

1. Бондаренко С.А. Концептуальні засади інноваційного розвитку в системі управління підприємством. *Проблеми економіки*. 2016. № 2. С. 90-101.
2. Інноваційне забезпечення розвитку сільського господарства України: проблеми та перспективи : монографія/ Ю.О. Лупенко та ін. Київ : ННЦ ІАЕ, 2014. 516 с.
3. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект : монографія / П.Т. Саблук та ін. Київ : ННЦ ІАЕ, 2010. 706 с.
4. Сенів Б.О. Проблеми та перспективи інноваційної діяльності в Україні *Українська наука: минуле, сучасне і майбутнє*. 2011. № 16. С. 237-247.
5. Смолінський В.Б. Інноваційна діяльність підприємств аграрної сфери *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. № 20.10. С. 238-242.

УДК 325.54

Соловей Ю.Г.,
аспірант,

*Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка*

Solovei Yuliia,
PhD Student,

Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University

ПРИЧИНИ ВНУТРІШНЬОЇ МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

Соловей Ю.Г. Причини внутрішньої міграції населення в Україні. У статті досліджено сучасний стан внутрішньої міграції, встановлено причини посилення внутрішньої міграції населення на території України. Визначено найпривабливіші регіони для міграції та досліджено причини їхньої популярності, основні напрями трудової міграції в умовах посилення конкуренції на ринку праці, військових дій на Донбасі та економічної кризи. Показано вплив внутрішніх трудових міграцій на державну політику у сфері працевлаштування населення. Висвітлено зміни попиту на кваліфікованих спеціалістів. Виявлено закономірності, переваги та основні недоліки працевлаштування внутрішніх трудових мігрантів. Проаналізовано вплив зростання обсягів внутрішньої трудової міграції на конкурентоспроможність національної економіки. Розкрито основні соціально-економічні причини трудової міграції, а також її наслідки для економіки України.

Ключові слова: міграційні процеси, міграційний рух, внутрішня міграція, трудові ресурси, міграція, приріст населення, політична нестабільність, безробіття, трудова еміграція.

Соловей Ю.Г. Причины внутренней миграции населения в Украине. В статье исследовано современное состояние внутренней миграции, установлены причины усиления внутренней миграции населения на территории Украины. Определены самые привлекательные регионы для миграции и исследованы причины их популярности, основные направления трудовой миграции в условиях усиления конкуренции на рынке труда, военных действий на Донбассе и экономического кризиса. Показано влияние внутренних трудовых миграций на государственную политику в сфере трудоустройства населения. Освещены изменения спроса на квалифицированных специалистов. Выявлены закономерности, преимущества и основные недостатки трудоустройства внутренних трудовых мигрантов. Проанализировано влияние роста объемов внутренней трудовой миграции на конкурентоспособность национальной экономики. Раскрыты основные социально-экономические причины трудовой миграции, а также ее последствия для экономики Украины.

Ключевые слова: миграционные процессы, миграционное движение, внутренняя миграция, трудовые ресурсы, миграция, прирост населения, политическая нестабильность, безработица, трудовая эмиграция.

Solovei Yuliia. The reasons for the internal migration of the population in Ukraine. To date, the migration of the population has become a hallmark of a global phenomenon. The article investigates the current state of internal migration, determines the reasons for the increase of internal migration of the population on the territory of Ukraine. It is determined: the most attractive regions for migration and the reasons of their popularity, the main directions of labor migration in the conditions of increasing competition in the labor market, military actions in the Donbass and the economic crisis are investigated. The influence of internal labor migration on the state policy in the field of employment of the population is shown. The changes of demand for qualified specialists are highlighted.

The regularities, advantages and main disadvantages of employment of internal labor migrants are revealed. The influence of the growth of volumes of internal labor migration on the competitiveness of the national economy is also analyzed. The main socio-economic reasons of labor migration, as well as their consequences for the Ukrainian economy are revealed. Realizing the influence of negative and positive factors of migration, we came to the conclusion that stopping the outflow of able-bodied economically active population can only ensure the creation of conditions for its effective use. Such conditions include the development of a balanced migration policy of the state aimed at creating high-quality jobs, decent wages, raising social standards and social protection of labor potential, reforming the existing education system with a view to obtaining quality education, creating favorable conditions for doing business, etc. The movement of population within the region and between regions is a popular phenomenon for Ukraine, the causes and consequences of which are highlighted in this article. Thus, today in Ukraine as a result of the aggression of a neighboring state, the economy is declining, the infrastructure of the occupied territories is destroyed, Ukraine's attractiveness in the investment market diminishes, and the share of the CIA grows, which for two years of ATO does not have full social protection and economic stability.

Key words: migration processes, migration movement, internal migration, labor resources, migration, population growth, political instability, unemployment, labor emigration.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Визначною рисою розвитку світової економіки XXI ст. є її глобалізація, що проявляється у вільному переливанні капіталів, матеріальних і трудових ресурсів. Глобалізація виробництва, посилення взаємозалежності національних економік, а також, як наслідок, виникнення та постійний розвиток міжнародного ринку праці, що охоплює потоки трудових ресурсів, які перетинають національні кордони, призводять до трудової міграції громадян України.

Основним чинником, який визначив характер трудової міграції, стали агресивні дії Російської Федерації, пов'язані з анексією Криму та початком збройного протистояння на території Донбасу. Втрата контролю над частиною промисловості Донбасу, зростання воєнних витрат, пов'язаних із підвищенням боєздатності Збройних Сил України (ЗСУ), а також утрата частини зовнішніх ринків збуту негативно вплинули на розвиток економіки України. У таких умовах відбулося й падіння життєвого рівня населення. Переміщення великої кількості працездатного населення з Донбасу призвело до певного зростання пропозиції робочої сили на ринку праці. Висококваліфіковані фахівці у різних сферах виробництва повинні були витрачати багато часу на пошуки роботи на новому місці. Часто доводилося погоджуватися (на деякий час) на менш кваліфіковану роботу для забезпечення хоча б якогось заробітку, необхідного для виживання після зміни місця проживання.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблеми трудової міграції знайшли своє відображення у дослідженнях багатьох вітчизняних науковців. Зокрема, теоретичні основи явища зовнішньої міграції закладено у працях таких науковців, як Е. Лібанова, О. Малиновська, О. Піскун, М. Шульга. У працях А. Гайдуцького, І. Кукурудзи, К. Кравчука значну увагу приділено впливу міграційного капіталу на економіку країни, питанням міжнародної міграції робочої сили.

Формулювання завдання дослідження. Метою статті є дослідження основних чинників, які визначили умови та характер внутрішньої трудової міграції в Україні зазначеного періоду, напрямів трудової міграції та специфіки зосередження трудових мігрантів у регіонах.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Переміщення людей завжди були рушійною силою у соціально-політичному розвитку світу. Сьогодні міграція населення набула ознак глобального явища. Мотивація міграційних актів залежить від природних умов різних регіонів і поселень, ступеня їхнього розвитку, обжитості та благоустрою, географічного положення, а також чинників-регуляторів, до яких належать демографічні (інтенсивність природного зростання населення, його склад за віком і статтю, співвідношення корінного населення та приїжджого, старожилів і новоселів, етнічні відмінності між групами в мові, духовній культурі, побуті, національних обрядах, звичаях тощо) та соціально-психологічні (інтенсивність соціального спілкування людей, соціально-психологічний клімат, соціальні умови життя людей).

Міграційні процеси завжди відігравали визначальну роль у розвитку людства, створювали нові держави і міста, утворювали раси, етноси й нації. Частина з них значиться в історії людської цивілізації як Велике переселення народів і Великі географічні відкриття. США, Канада, Австралія засновані мігрантами. Понад 190 млн. осіб (3% населення Землі) сьогодні проживає не в тих країнах, де народилися.

Внутрішня міграція – це переміщення населення в межах кордонів країни для подальшого проживання строком понад один рік. Внутрішню міграцію переважно зумовлюють причини соціального та економічного характеру (наприклад, регіональна асиметрія в оплаті праці, рівень розвитку промисловості в регіоні тощо). На жаль, у сучасній Україні основними причинами, які спричинили міграційні процеси населення, стали військові дії, тероризм та посягання на цілісність та суверенність держави.

Протягом певного часу обсяги та напрями внутрішньої трудової міграції в Україні були спричинені перебігом та наслідками здійснення економічних перетворень, які спрямовувалися на побудову ринкової економіки. Значущою ознакою соціальної структури українського суспільства стало масштабне майнове й економічне розшарування [1]. Малозабезпеченість ставала головною перешкодою на шляху до розвитку людини, заважаючи працювати з повною віддачею за основним місцем роботи, оскільки потреба у додаткових заробітках зумовлювала додаткову зайнятість

у вільний час від основної роботи. В інституційному аспекті набув поширення процес формування змінної заробітної плати поза межами впливу тарифних угод і колективних договорів. Особливо у приватному секторі досить часто мало місце інституційне прикріплення фіксованої частки заробітної плати до її мінімального рівня [2, с. 27].

Після початку бойових дій у Донецькій та Луганській областях із цих регіонів виїхало понад 73 тис. осіб [3]. Ці дані є офіційними, але приблизними: на жаль, неможливо точно підрахувати кількість людей, які покинули окуповані території. Так само недоступна й точна інформація щодо кількості людей, які покинули анексований Крим. Приблизно ця кількість дорівнює 13 тис. осіб. Найбільшими приймаючими регіонами стали м. Київ та Київська, Харківська, Запорізька, Дніпропетровська та Полтавська області.

Деякі дослідники вважають, що однією з причин притоку у Дніпропетровській та Харківській областях є їхнє сусідство з Донецькою та Луганською областями. Це зумовлюється тим, що більшість вимушено переселених людей вибирає як тимчасове житло регіони, що знаходяться недалеко від дому [4]. Найбільший відтік населення, за даними Державної служби статистики України станом на 1 січня 2018 р., спостерігався в Донецькій, Луганській та Вінницькій областях (табл. 1).

Таблиця 1

Регіони України з найменшим приростом населення станом на 1 січня 2018 р.

Область	Кількість прибулих, осіб	Кількість вибулих, осіб	Міграційний приріст, осіб
Донецька	1128	1511	-383
Луганська	383	655	-272
Вінницька	1210	1454	-244

Переміщення населення в межах регіону та країни загалом має позитивні й негативні наслідки. Мобільність населення по території країни дає змогу збалансувати ситуацію на ринку праці, забезпечити громадян робочими місцями. Водночас регіони втрачають не лише некваліфіковану робочу силу, а й висококваліфікованих спеціалістів, що є негативним моментом. Через переміщення населення до центрів стабільного розвитку скорочується кількість населення у сільській місцевості, що призводить до занепаду сільського господарства. Останнє є найпроблемнішою частиною і потребує реалізації заходів, які сприятимуть поверненню молоді до села. Це дасть змогу вирішити низку соціально-економічних проблем, зокрема зайнятості населення, у тому числі молоді, забезпечення доступним житлом для громадян (вартість якого значно нижча від вартості у великих містах), поліпшення показників продовольчої безпеки країни через розвиток сільськогосподарської продукції у межах країни.

Найсуттєвіший вплив внутрішня трудова міграція має на такий компонент дослідження, як макроекономічна стабільність. Переїзд працездатних людей зі Сходу України (так само як і військові дії на цій території) спричинив колапс у роботі місцевих підприємств. Якщо врахувати економічний профіль цього регіону, яким була вугільна та металургійна промисловість,

можна зробити припущення про послаблення макроекономічної рівноваги та стабільності країни у цілому. Оцінюючи вплив вимушеної внутрішньої міграції на такі параметри, як «здоров'я та початкова освіта» і «вища освіта та професійна підготовка», потрібно звернути увагу на такі основні моменти:

1) показник медичних установ на одиницю населення, який і до квітня 2014 р. був в Україні порівняно низьким, став ще меншим за рахунок притоку мігрантів в одні області та закриття лікарень/поліклінік/амбулаторій через військові дії в інших;

2) внутрішня міграція порушила нормальний ритм навчального процесу для учнів та студентів, які вимушені були вдатися до переїзду. Це може вплинути на якість та комплексність знань, які вони отримують у результаті;

3) із прибуттям мігрантів та їх вимушеним зарахуванням до ВНЗ та шкіл за новим місцем проживання розміри академічних груп та кількість учнів у класах збільшилися. Така ситуація ускладнює роботу викладачів та зменшує ефективність учбового процесу;

4) рівень використання професійної підготовки мігрантами також стає нижчим через примусовий дауншифтинг (це добровільна відмова від повного використання власних знань та навичок, перехід із високооплачуваної роботи на менш оплачувану).

Внутрішня міграція негативно впливає й на ефективність ринку товарів і послуг. Невизначеність із подальшим працевлаштуванням і брак коштів у внутрішніх трудових мігрантів вплинув на їхню купівельну спроможність. Виробники товарів і послуг усе частіше стикаються з утворенням надлишків готової продукції та недоотриманням прибутків. У зв'язку із цим конкурентоспроможність національної економіки України зазнає суттєвих утрат. Приріст кількості безробітних, який зумовить внутрішня міграція в Україні, має негативно вплинути й на ефективність функціонування ринку праці. Україна посідала 61-е місце у ГІК за цим показником і ризикує опуститися ще нижче [5].

Слід відзначити ще один аспект переміщення працездатного населення, пов'язаний із проведенням АТО і, відповідно, певним зростанням попиту на спеціалістів, які мали військові спеціальності. Йдеться про збільшення кількості контрактників у складі ЗСУ. Для деякої частини населення служба за контрактом стала чи не найбажанішим варіантом працевлаштування в умовах поширення кризових явищ в економіці.

Скорочення працівників на частині підприємств, обмежені можливості заробити кошти (особливо у сільській місцевості) стали рушійними мотивами підписання контракту на службу. Тим більше що державою гарантувалася мінімальна оплата у розмірі 7 тис. грн, що перевищувало розміри оплати в багатьох інших сферах для найманих працівників. Звичайно, для служби у ЗСУ потрібні спеціальні знання або підвищення кваліфікації, але для частини контрактників саме такий спосіб працевлаштування виявився як можливість для самореалізації, так і засобом регулярного отримання коштів.

Інтеграція тимчасових внутрішніх трудових мігрантів є важливим чинником впливу на конкурентоспроможність національної економіки. Нехтування цією проблемою може спричинити зростання безробіття та посилення соціальної напруги в суспільстві.

У сучасних умовах ринку праці внутрішні мігранти вимушені працювати за меншу заробітну плату, ніж на попередньому місці роботи, до міграції. Також має місце примусовий дауншифтинг. У цих умовах виробники здатні знизити видатки та не втратити якість виробничого процесу за допомогою залучення на роботу внутрішніх мігрантів.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Міграційні потоки є індикатором реакції населення на економічні, політичні, екологічні й соціальні перетворення суспільства. І саме розмір, тип, напрями та масштаби таких процесів певною мірою свідчать про стабільність/нестабільність суспільного розвитку.

Внутрішня міграція не впливатиме на чисельність та склад населення країни у цілому, проте спричиняє зміни в його розміщенні, статевовіковій структурі мешканців окремих регіонів, є наслідком і важливим чинником регіональних відмінностей, на пряму пов'язана з процесами індустріалізації та урбанізації, депопуляції села, ментальними розбіжностями регіонів України.

Основними чинниками, що продовжать впливати на сучасні міграційні процеси, є політичний, економічний

та культурний. За сучасних умов домінуючий чинник, який зумовив активізацію міграційних процесів в Україні, – політичний. Спроби мирно врегулювати ситуацію на Сході виявилися марними, і, як результат, значно зросла чисельність вимушених внутрішніх переселенців. Відсутність реальних перспектив щодо припинення бойових дій та швидкого відновлення контролю держави над цими територіями, а також ризик загострення військової ситуації сприятимуть подальшому збільшенню масштабів внутрішньої міграції населення.

Важливим чинником міграційних процесів є економічний. Зростання інфляції, що зменшує оборотний капітал бізнесу та ліквідність банків, скорочення попиту на робочу силу, зростання безробіття, зниження рівня реальних доходів населення залишаються одними з головних причин міграції населення. Тенденція до зниження міграційних потоків, яка випливає з державної статистики, буде зберігатися. Можна прогнозувати неофіційну тимчасову трудову міграцію, пов'язану з подорожчанням життя, тарифів. Міграційні потоки, спричинені економічними чинниками, продовжуватимуться у великі агломерації, зокрема у Київ, Харків, Дніпро, Одесу.

Список використаних джерел:

1. Амелин А. Экономические итоги 25 лет независимости Украины. URL: <http://hvylyya.net/analytics/economics/anatoliy-amelin-ekonomicheskije-itogi-25-let-nezavisimosti-ukrainyi.html> (дата звернення: 10 травня 2019 р.).
2. Штундер І. Інституційні обмеження ефективної зайнятості в економіці України. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2015. № 1. С. 22-33.
3. The official site of Forbes Ukraine (2014). *Searching the peaceful sky*. URL: <http://forbes.ua/ua/opinions/1376760-u-poshukah-mirnogo-neba> (дата звернення: 15 травня 2019 р.).
4. Перспективні українці дедалі частіше виїжджають закордон: статистика. URL: <http://svitua.com.ua/news/201701/2236-perspektyvni-ukrayinci-dedali-chastishe-vyvizhdzhayut> (дата звернення: 20 травня 2019 р.).
5. Schwab K., Sala-i-Martin X. The Global Competitiveness Report 2012–2013, *World Economic Forum*. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2012-13.pdf (дата звернення: 20 травня 2019 р.).
6. Лібанова Е.М. Вимушене переселення з Донбасу: масштаби та виклики для України : *матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Внутрішньо переміщені особи в Україні: реалії та можливості»*, 27 лютого. 2015 р. URL: <http://ief.org/ua/wp-content/uploads/2015/02/Libanova2015.pdf> (дата звернення: 22 травня 2019 р.).
7. Чорний Р.С. Нові виклики та загрози внутрішньої міграційної активності населення в Україні. *Економіка та держава*. 2015. № 6. С. 6-10.
8. Державна служба статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 25 травня 2019 р.).
9. Арсеєнко А., Толстих Н. Соціальні наслідки радикальних економічних трансформацій в Україні. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін* : у 2-х т. Київ : Ін-т соціології НАН України, 2014. Т. 1. С. 259-270.
10. Прибиткова І. Пересувні ринки праці за доби незалежності України та міграційні плани українців. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін*. Київ : Ін-т соціології НАН України, 2015. С. 316-327.
11. Рафальський І.О. Національно-державне самовизначення України: внутрішні чинники та зовнішні впливи. Київ : ІПІЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України ; Ніжин : ПП Лисенко М.М., 2016. 480 с.
12. Дюк А.А. Розвиток міграційних процесів на території України. *Кримський вісник*. 2014. № 6. С. 6. URL: <http://dsr.univ.kiev.ua> (дата звернення: 27 травня 2019 р.).
13. Концептуальные основы функционирования и развития рынка труда: опыт регионов / Ш.К. Кутаев и др. ; под общ. ред. Ш.К. Кутаева. Москва : Перо, 2013. 272 с.
14. Кутаев Ш.К. Конкуренция на рынке труда трудоизбыточного *Региональная экономика: теория и практика*. 2009. № 39 (132). С. 35-38

Удовиченко С.М.,
кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,
завідувач сектору інтелектуальної власності та правового забезпечення,
*Донецька державна сільськогосподарська дослідна станція
Національної академії аграрних наук України*

Udovychenko Svitlana,
Candidate of Economic Sciences, Senior Staff Scientist,
Head of the Intellectual Property Sector and Legal Provision,
*Donetsk State Agricultural Experimental Station
National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine*

МІСЦЕ РЕЗУЛЬТАТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

Удовиченко С.М. Місце результатів інтелектуальної діяльності у системі економічних відносин. У статті висвітлено етапи та способи комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності, проведено аналіз статистичних даних стосовно подання заявок на результати інтелектуальної діяльності та їх державної реєстрації. Дослідження виявило найбільш поширену форму трансферу інновацій та найбільш затребуваний об'єкт права інтелектуальної власності. Проаналізовано динаміку кількості інноваційних промислових підприємств та число впроваджених нових технологічних процесів та інноваційних видів продукції; встановлено, що підприємства частіше впроваджують нові види продукції для оптимізації витрат у рамках часткового переоснащення виробництва. Розглянуто темпи зростання доданої вартості за витратами виробництва підприємства та визначено галузі з найбільшим відсотком доданої вартості.

Ключові слова: об'єкти права інтелектуальної власності, трансфер, інноваційні промислові підприємства, нові технологічні процеси, інноваційні види продукції, додана вартість.

Удовиченко С.Н. Место результатов интеллектуальной деятельности в системе экономических отношений. В статье освещены этапы и способы коммерциализации объектов интеллектуальной собственности, проведен анализ статистических данных по подаче заявок и государственной регистрации результатов интеллектуальной деятельности. Исследование выявило наиболее распространенную форму трансфера инноваций и наиболее востребованный объект права интеллектуальной собственности. Проанализирована динамика количества инновационных промышленных предприятий и число внедренных новых технологических процессов и инновационных видов продукции; установлено, что чаще внедряются новые виды продукции для оптимизации затрат в рамках частичного переоснащения производства. Рассмотрены темпы роста добавленной стоимости по затратам производства предприятия и определены области с наибольшим процентом добавленной стоимости.

Ключевые слова: объекты права интеллектуальной собственности, трансфер, инновационные промышленные предприятия, новые технологические процессы, инновационные виды продукции, добавленная стоимость.

Udovychenko Svitlana. Place of the results of intellectual activity in the system of economic relations. The level of development of intellectual property relations is an indicator of the innovation of the economic system, therefore, the study of the place of intellectual property rights in the development of the country's economy is very relevant and comes to the fore due to the challenges of modernity regarding the economic course of the state to technological development, which is characterized by the wide introduction of automation in all the sphere of production and economic activity of the person, provides increase of competitiveness of the enterprise and the country as a whole. The purpose of the study is the impact of intellectual property rights on the development of the national economy. During the study, the stages of commercialization of intellectual property objects were highlighted. As scientific and educational organizations are mainly involved in the development of innovations, the article considers ways of transferring them to enterprises. Awareness of the significance of intellectual property objects strengthens market positions of producers and increases their competitiveness. The analysis of statistical data concerning the submission of applications for intellectual achievements was made, the results of their state registration with the provision of legal protection were determined. Research has allowed to reveal the most common form of transfer of innovations and the most demanded object of intellectual property rights. The article focuses on the problem of selecting a better innovation idea among many to introduce it to the market. The dynamics of the number of industrial enterprises engaged in innovation activity was analyzed, and emphasis was placed on the introduction of new technological processes and innovative types of products. The share of innovative enterprises by types of economic activity is established. Effective use of intellectual property is a source of value added for the enterprise and

is essential for the development of the country and increasing its competitiveness in the world market. The growth rates of added value are considered at the cost of production of the enterprise and the industries with the highest percentage of value added are determined.

Key words: objects of intellectual property right, transfer, innovative industrial enterprises, new technological processes, innovative types of products, added value.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Розвиток економічних відносин немислимий без нових знань або нових способів використання наявних. Інтелектуальна діяльність людини спрямована саме на пошук нестандартних рішень, що забезпечує піднесення рівня економічної безпеки. Результати інтелектуальної праці, залучені до економічних процесів, являють собою об'єкти інтелектуальної власності.

Слід зауважити, що рівень розвиненості відносин інтелектуальної власності є індикатором інноваційності економічної системи. Збільшення кількості об'єктів інтелектуальної власності, введених у господарський обіг, стимулює осучаснення організаційних і виробничих умов діяльності підприємств.

З огляду на те, що інтелектуальна власність – потужний чинник розбудови інноваційної системи, дане дослідження досить актуальне.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Значна увага в економічних дослідженнях приділяється питанням ролі і місця інтелектуальної власності в інноваційній розбудові економіки. Цій проблематиці присвячено праці таких учених, як Г. Андрощук, О. Бутнік-Сіверський, О. Васильєв, Ю. Капіца, А. Никифоров, М. Паладій, Н. Чухрай, М. Шарко та ін. Незважаючи на велику кількість публікацій, аспекти впливу об'єктів інтелектуальної власності на економічний розвиток потребують постійного вивчення.

Формулювання завдання дослідження. Метою статті є дослідження впливу об'єктів права інтелектуальної власності на розвиток національної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Гідне місце у світовому економічному просторі можна зайняти лише через формування стратегії, яка буде ґрунтуватися на сучасному рівні розвитку науки і технологій. У цьому контексті відносини інтелектуальної власності є фундаментальним чинником та інструментом реалізації інноваційних перетворень в економіці.

Продуктування нових знань є прерогативою наукової і освітницької діяльності. Після отримання правової охорони результати наукової діяльності стають об'єктами права інтелектуальної власності (ОПВ) та

після їх оцінки переходять у розряд інновацій, придатних для введення в господарський обіг (рис. 1). Після постановки на бухгалтерський облік інтелектуальна власність стає капіталом підприємства у вигляді нематеріальних активів (НА), що дає змогу суб'єктам господарювання виробляти продукцію з більшою доданою вартістю та отримувати додатковий дохід.

Дані Державної служби статистики [1] показують, що серед національних заявників найбільш активними залишалися підприємства й організації, що працюють у сфері освіти і науки. У 2017 р. ними подано майже 6,4 тис. заявок на винаходи і корисні моделі (89,4% загальної кількості заявок від національних заявників – юридичних осіб). Винахідницька активність у промисловості залишається низькою, промисловими підприємствами подано 280 заявок на винаходи і корисні моделі (проти 343 заявок у попередньому році), що становить 3,9% від загальної кількості поданих заявок.

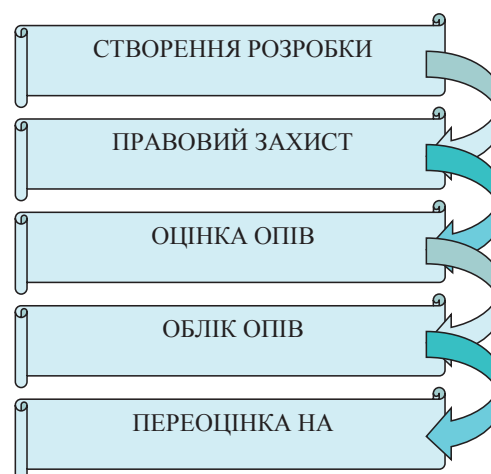

Рис. 1. Етапи комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності

Правовий захист – важлива стадія у процесі впровадження розробок. Статистична інформація [1] щодо реєстрації винаходів та промислових зразків за період із 2013 по 2017 р. констатує поступове зменшення виданих патентів (табл. 1).

Незначне збільшення спостерігається відносно реєстрації корисних моделей, але рівень 2013 р. ще не досягнутий. Майже на 2% зросла кількість свідоцтв

Таблиця 1

Реєстрація об'єктів права інтелектуальної власності за роками, од.

	2013	2014	2015	2016	2017
Видано патентів на винаходи	3635	3319	3014	2813	2590
Видано патентів на корисні моделі	10137	9196	8153	9044	9442
Видано патентів на промислові зразки	2010	2464	2521	2469	2390
Видано свідоцтв на знаки для товарів і послуг, у тому числі:					
- за національною процедурою	14981	14698	12388	13618	15248
- за Мадридською системою	8228	9876	8117	7620	5563

на знаки для товарів і послуг, отриманих за національною процедурою, але суттєво знизився (на 32%) показник отримання знаків за Мадридською системою. Як бачимо, найбільш популярними об'єктами права є знаки для товарів і послуг.

Оскільки наукові й освітні організації займаються здебільшого розробленням інновацій, постає питання їх передачі підприємствам, які здійснюють господарську діяльність. Тут є три шляхи:

- правовий захист розробки та передання права на її використання;
- внесення прав на об'єкти права інтелектуальної власності до статутного капіталу підприємства;
- передача виключних майнових прав на об'єкти права інтелектуальної власності.

Свою чергою, передання прав на використання об'єктів права інтелектуальної власності може бути здійснене у трьох варіантах:

- за ліцензійним договором;
- за договором комерційної концесії (франшизи);
- за договором лізингу.

У 2017 р. [1] зареєстровано 2 110 договорів щодо розпорядження майновими правами промислової власності, у тому числі 1 876 – стосовно передачі виключних майнових прав на об'єкти права інтелектуальної власності (88,9%), 186 – видачі ліцензії на використання об'єктів (8,8%), 48 «відкритих» ліцензій на використання винаходів та корисних моделей (2,3%) (табл. 2). За роками не вбачається значних змін за видами договорів, але видно, що найбільш поширеною формою є передача виключних майнових прав.

Значна кількість виданих свідоцтв на знаки для товарів і послуг та договорів про передання виключних майнових прав на цей об'єкт права свідчить про розвиток сфери обслуговування, тоді як у промисловій галузі активізації не спостерігається.

Загалом станом на 1 січня 2018 р. до державних реєстрів внесено відомості про 30 067 договорів щодо розпорядження майновими правами промислової власності, у тому числі 5 937 – на винаходи та корисні моделі, 22 646 – на знаки для товарів і послуг, 1 484 – на промислові зразки.

Часто виникає ситуація, коли є кілька результатів науково-дослідних робіт, на основі яких потенційно можна створити конкурентоспроможну інноваційну продукцію. Але якщо просувати всі ідеї на ринок, то це призведе до надмірних затрат, оскільки на ринок

вийде тільки одна найкраща ідея, тому виникає проблема відбору найкращої ідеї серед багатьох. П. Цибульов [2, с. 36] пропонує здійснювати такий відбір на основі аналізу ризиків. Для цього кожному показнику присвоюються бали від +2 (для позитивного показника) до -2 (для негативного показника), або проміжні бали: +1, 0, -1. На цьому етапі відбирається ідея, яка набере найбільшу кількість балів. Наступним етапом має стати аналіз конкурентів, що випускають аналогічну продукцію. Завершальною стадією є економічна оцінка, від результатів якої залежать перспективи ідеї на ринку. За емпіричним правилом результати науково-дослідних робіт мають ринкову перспективу, якщо дохід від продажу інноваційної продукції у сто і більше разів буде перевищувати затрати на виконання науково-дослідних робіт.

Усі успішні компанії акцентують свою діяльність на інноваціях і чітко розуміють цінність об'єктів права інтелектуальної власності у збереженні конкурентоспроможності та посиленні ринкових позицій. Відомо, що від 45% до 75% вартості окремих успішних компаній становлять їхні права інтелектуальної власності, перш за все промислової [3, с. 6].

Індикатором затребуваності об'єктів інтелектуальної власності є кількість інноваційних промислових підприємств та число впроваджених нових технологічних процесів та інноваційних видів продукції [1].

Динаміку кількості підприємств, які впроваджували інновації, показано на рис. 2. Із 2012 р. їх чисельність зменшилася вдвічі, особливо різкий спад стався у 2015 р. Причина такої ситуації криється в нестабільному економічному середовищі на нинішньому ринку інновацій, що не стимулює бізнес-інтереси господарюючих суб'єктів.

Щодо видів економічної діяльності, то найвища частка інноваційних підприємств була на підприємствах інформації та телекомунікації, переробної промисловості і фінансової та страхової діяльності.

Не вбачається стійкої позитивної тенденції активізації трансферу нових технологічних процесів та видів продукції (рис. 3). Але слід зауважити, що з двох названих категорій більш активно ведеться впровадження інноваційних видів продукції, ніж технологічних процесів. Це пов'язано з тим, що випуск нової продукції передбачає лише часткове переоснащення виробництва і потребує менших матеріальних витрат, ніж освоєння нового технологічного процесу.

Таблиця 2

Реєстрація договорів щодо розпорядження майновими правами на об'єкти права інтелектуальної власності за роками, од.

Вид договору	Кількість реєстрацій														
	Винаходи			Корисні моделі			Промислові зразки			Знаки для товарів і послуг			Разом		
	2015	2016	2017	2015	2016	2017	2015	2016	2017	2015	2016	2017	2015	2016	2017
Усього	179	148	122	121	111	116	107	70	125	1679	1823	1747	2086	2152	2110
Невиключні ліцензії	1	3	3	2	4	15	3	4	15	74	50	119	80	61	152
Виключні ліцензії	-	4	3	3	2	6	1	1	2	30	31	22	34	38	33
Одиничні ліцензії	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	1	-	2	1
Передача права	103	96	94	51	55	69	103	62	108	1575	1740	1605	1832	1953	1876
Відкриті ліцензії	75	45	22	65	50	26	-	3	-	-	-	-	140	98	48

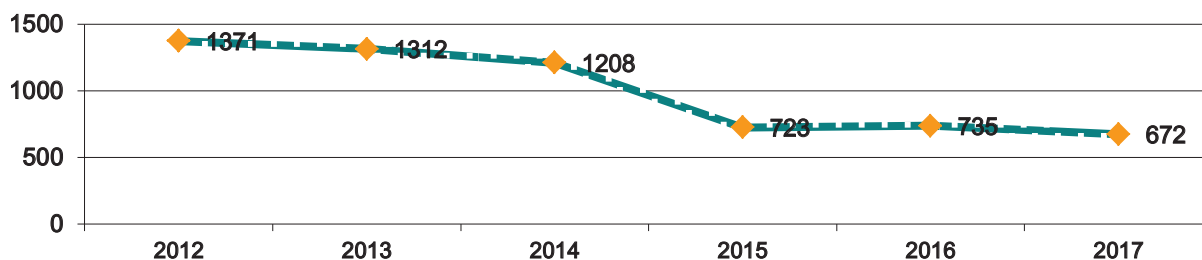

Рис. 2. Кількість промислових підприємств, що впроваджували інновації, за роками, од.

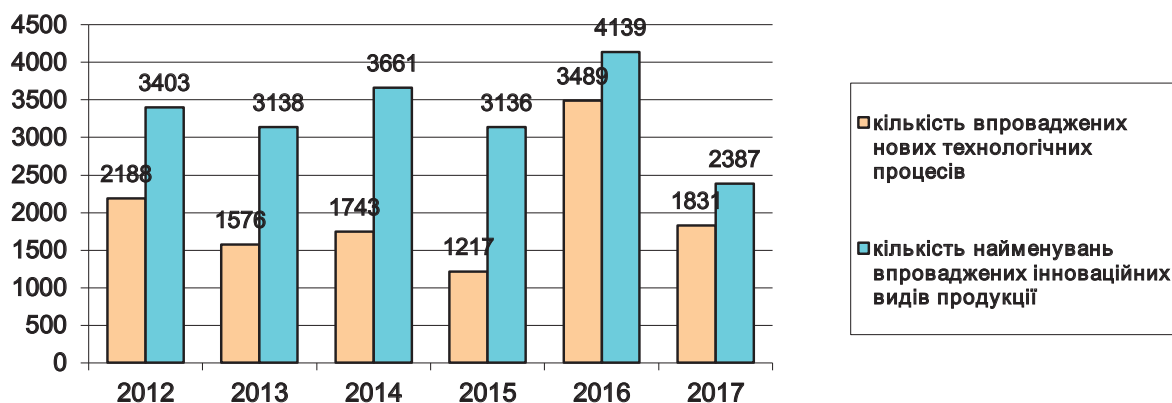

Рис. 3. Впровадження інновацій на промислових підприємствах за роками, од.

Ефективне використання інтелектуальної власності є джерелом отримання доданої вартості підприємством та має велике значення для розвитку країни і підвищення її конкурентоспроможності на світовому ринку. Як зазначає Ю. Піменова [4, с. 136], додана вартість виступає базовим джерелом формування прибуткових статей державного бюджету, у результаті чого в її зростанні потенційно зацікавлені одночасно держава та економічні суб'єкти. Тому для визначення ефективності господарської діяльності вітчизняних підприємств актуальним є питання розроблення механізму використання показника економічної доданої вартості.

Нині Державною службою статистики України, згідно з Методикою розрахунку показника структурної статистики «додана вартість за витратами виробництва» [5], розраховується показник «додана вартість за витратами виробництва», який відображає валовий дохід від операційної діяльності з урахуванням субсидій на виробництво та за винятком непрямих податків.

За період із 2012 по 2017 р. додана вартість зросла більше ніж удвічі, з 1 015 503,5 до 2 099 504,8 млн. грн [6]. У структурі доданої вартості промислова галузь за роками в середньому займає 38,9%, сільське господарство – 9,8%, професійна, наукова та технічна діяльність – 5,2% (табл. 3).

У загальній сумі доданої вартості промисловості значна частина припадає на переробну та добувну: 50,0% та 23,6% – у 2012 р. і 54,9% та 26,1% – у 2017 р. відповідно.

Виклики сучасності потребують націленості економічного курсу держави на технологічний розвиток, який характеризується широким запровадженням засобів автоматизації в усі сфери виробничої і господар-

ської діяльності людини та забезпечує підвищення конкурентоспроможності підприємства і країни у цілому.

Таблиця 3

Додана вартість за витратами виробництва підприємства за видами економічної діяльності у 2012–2017 рр., млн грн

	Роки	Додана вартість за витратами виробництва	Приріст до 2012 р., %
1	2	3	4
Усього	2012	1 015 503,5	100
	2013	977 145,0	-3,8
	2014	1 234 090,1	+21,5
	2015	1 329 264,5	+30,9
	2016	1 702 670,5	+67,7
	2017	2 099 504,8	+106,7
			Структура доданої вартості за витратами виробництва, %
Промисловість	2012	422 196,9	41,6
	2013	377 780,2	38,7
	2014	465 357,0	37,7
	2015	488 256,8	36,7
	2016	651 913,4	38,3
	2017	812 468,5	40,4
Сільське, лісове та рибне господарство	2012	74 407,2	7,3
	2013	69 669,9	7,1
	2014	125 464,1	10,2
	2015	183 874,4	13,8
	2016	186 933,1	11,0
	2017	195 447,8	9,3

Закінчення таблиці 3

1	2	3	4
Професійна, наукова та технічна діяльність	2012	71 931,2	7,1
	2013	46 547,3	4,8
	2014	34 246,9	2,8
	2015	53 159,8	4,0
	2016	112 802,1	6,6
	2017	125 554,5	6,0

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. У ході дослідження висвітлено етапи та способи комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності. Проведено аналіз статистичних даних стосовно подання заявок на результати інтелектуальної діяльності та їх реєстрації й встановлено, що найбільш активними заявниками є установи сфери освіти і науки.

Проведене дослідження виявило найбільш поширену форму трансферу об'єктів права інтелектуальної

власності – договори про передачу виключних майнових прав, значна кількість яких припадає на знаки для товарів і послуг.

Аналіз кількості підприємств, які впроваджували інновації, показав їх різке зменшення. Виправити ситуацію має розроблення законодавчих важелів та економічних механізмів щодо стабілізації економічного стану підприємств і активізації процесів трансферу.

Визначено, що підприємства частіше впроваджують нові види продукції. Такі кроки дають змогу оптимізувати витрати в рамках часткового переоснащення виробництва, ніж за переходу на нові технологічні процеси.

За досліджувані роки більше ніж удвічі зросла додана вартість за витратами виробництва підприємства. Переважну частину доданої вартості отримано в промисловій галузі у сферах переробки та добуванні й розробленні кар'єрів. Націленість на технологічний рівень розвитку має стати пріоритетом у розбудові економіки країни.

Список використаних джерел:

1. Наукова та інноваційна діяльність України. Київ, 2018. URL: <http://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 10.06.2019).
2. Цибульов П. Введення результатів науково-технічної діяльності до господарського обороту. *Теоретичні та практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. Маріуполь, 2008. С. 33-39.
3. Капица Ю. Проблемы реализации прав интеллектуальной собственности в Украине. *Теория і практика інтелектуальної власності*. 2007. № 1. С. 3-12.
4. Піменова Ю. Економічна додана вартість як показник ефективності діяльності підприємства. *Стратегія і механізми регулювання промислового розвитку*. Київ, 2017. С. 133-142.
5. Методика розрахунку показника структурної статистики «додана вартість за витратами виробництва»: Наказ 22.12.2011 № 365. URL: <https://www.zakon-i-normativ.info/index.php/component/lica/?href=0&view=text&base=1&id=695921&menu=871133> (дата звернення: 18.06.2019).
6. Додана вартість за витратами виробництва підприємства за видами економічної діяльності (2012–2017). URL: <http://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 13.06.2019).

Шепетько Р.І.,
аспірант кафедри економічної політики та врядування,
*Національна академія державного управління
при Президентіві України*

Shepetko Roman,
Post-Graduate Student,
Department of Economic Policy and Governance
National Academy of Public Administration under the President of Ukraine

ВИЗНАЧЕННЯ МЕТИ, ЗАВДАНЬ І ПРІОРИТЕТІВ НЕОІНДУСТРІАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Шепетько Р.І. Визначення мети, завдань і пріоритетів неоіндустріальної стратегії економічного розвитку України. У статті здійснена спроба визначення й обґрунтування мети, завдань і пріоритетів неоіндустріальної стратегії економічного розвитку України. Під час дослідження встановлено, що основні завдання вищезазначеної стратегії полягають у стимулюванні високотехнологічних та інноваційних галузей, виробництві продукції з високою доданою вартістю. Пріоритет наступного рівня належить традиційним галузям, які забезпечують велику кількість робочих місць, мають високий потенціал для зростання виробництва і в яких Україна має конкурентні переваги, таким як АПК, металургійний комплекс, хімічна промисловість і ОПК. Основним механізмом стимулювання неоіндустріальних перетворень є державна інвестиційна політика, яка повинна бути націлена на вдосконалення податкового, митного та інвестиційного законодавства і приведення його до європейських стандартів та створення сприятливого інвестиційного клімату в країні.

Ключові слова: економічний розвиток, стратегія, неоіндустріалізація, структурна політика, реструктуризація.

Шепетько Р.І. Определение целей, задач и приоритетов неоиндустриальной стратегии экономического развития Украины. В статье предпринята попытка определения и обоснования целей, задач и приоритетов неоиндустриальной стратегии экономического развития Украины. В ходе исследования установлено, что основные задачи вышеупомянутой стратегии заключаются в стимулировании высокотехнологических и инновационных отраслей, производстве продукции с высокой добавленной стоимостью. Приоритет следующего уровня принадлежит традиционным отраслям, которые обеспечивают большое количество рабочих мест, имеют высокий потенциал для роста производства и в которых Украина имеет конкурентные преимущества, таким как АПК, металлургический комплекс, химическая промышленность и ОПК. Основным механизмом стимулирования неоиндустриальных преобразований является государственная инвестиционная политика, которая должна быть нацелена на совершенствование налогового, таможенного и инвестиционного законодательства и приведение его к европейским стандартам, а также улучшение инвестиционного климата.

Ключевые слова: экономическое развитие, стратегия, неоиндустриализация, структурная политика, реструктуризация.

Shepetko Roman. Defining the goals, objectives and priorities of the neo-industrial strategy of Ukraine's economic development. The article attempts to define and justify the goals, objectives and priorities of the neo-industrial strategy of Ukraine's economic development. The study found that the main objectives of the above-mentioned strategy are to change the current raw material specialization, to stimulate the development of high-tech and knowledge-intensive industries, to develop the domestic market, to re-orient its own raw materials not for export, but for domestic industry, to stimulate production of products with high added value, to increase the competitiveness of domestic production by reducing its resource and energy intensity; support the development of alternative energy sources and environmental protection; to raise the technological level of industry and target it to the satisfaction of domestic needs; to build an innovative economy, the growth of which is achieved through the commercialization of innovations and the development of human potential. The important task of the neo-industrial strategy is to improve the structure of domestic exports by increasing the share of high-tech products and goods with high added value as well as stimulating the export of products in whose production the national economy has competitive advantages (the share of imports in the domestic consumption of such goods is relatively low). The next level priority belongs to the traditional industries, which provide a large number of jobs, have a high potential for increasing production and in which Ukraine has competitive advantages: agribusiness, metallurgy, chemical industry and defense industry. The main mechanism for stimulating neo-industrial transformations is the state investment and regulatory policy, which should be aimed at improving tax, customs and investment legislation and bringing it to European standards, improving the investment climate, reducing regulatory pressure on business, introducing an effective system of

business risk insurance, stimulating the development of industrial and technological parks, increasing fiscal incentives for upgrading and expanding productive capacities and investment activities of enterprises, stimulation of citizens to savings, which is one of the main sources of investment, and their transformation into investment.

Key words: economic development, strategy, neo-industrialization, structural policy, restructuring.

Постановка проблеми. Сучасний економічний розвиток не може бути повноцінним лише завдяки створенню сприятливого інвестиційного клімату і на основі автоматичної дії ринкового механізму. Без державного стимулювання неможливо забезпечити необхідні перетворення у промисловості та реалізацію інноваційної моделі економічного розвитку. Для цього необхідна реалізація неоіндустріальної стратегії розвитку з урахуванням впливу зовнішніх і внутрішніх чинників, що узгоджуються із головними світовими тенденціями і трендами. Одним із найважливіших етапів стратегічного планування є визначення та обґрунтування стратегічної мети, завдань і пріоритетів, прийняття яких дасть змогу всім економічним суб'єктам краще зрозуміти державні пріоритети та адаптувати до них власні плани розвитку. У зв'язку із цим особливою актуальністю набуває питання обґрунтування вищевказаних положень майбутньої неоіндустріальної стратегії економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над проблемами дослідження поняття «стратегія економічного розвитку» працювали такі відомі міжнародні науковці, як І. Ансофф [1], М. Мескон [2, с. 160], Г. Мінцберг [3, с. 149], А. Чандлер [4, с. 13]. Відомий український вчений Я. Жаліло у своїх працях охарактеризував основні теоретико-методологічні засади формування державної економічної стратегії [5, с. 8]. Однак, незважаючи на досить значний перелік наукових праць у цій сфері, процес формування стратегії неоіндустріального розвитку в Україні містить багато прогалин і недосліджених аспектів. Потребують уточнення цілі та галузеві пріоритети неоіндустріальної стратегії, обґрунтування та удосконалення – інструменти промислової політики. Потреба у вирішенні вищевказаних завдань зумовила актуальність цієї статті.

Формування цілей статті. Метою статті є уточнення та обґрунтування мети, завдань і пріоритетів формування неоіндустріальної стратегії економічного розвитку України.

Виклад основного матеріалу. Для досягнення максимальної ефективності неоіндустріальна стратегія повинна передбачати обмежену кількість пріоритетних напрямів, що відповідає принципу концентрації національних ресурсів для досягнення стратегічних цілей. За надмірної кількості пріоритетів (в умовах обмеженості економічних можливостей) національні ресурси розпорозуються, їхня ефективність знижується. Неоіндустріальна стратегія повинна забезпечити зміну поточної сировинної спеціалізації; стимулювати розвиток високотехнологічних і наукоємних галузей промисловості; стимулювати розвиток внутрішнього ринку; переорієнтувати власні сировинні ресурси не на експорт, а для вітчизняної промисловості.

У структурній перебудові перевага повинна надаватися стимулюванню високотехнологічних та інноваційних галузей, а також виробництву продукції з високим вмістом доданої вартості. Пріоритет наступного

рівня належить традиційним галузям, які забезпечують велику кількість робочих місць, мають високий потенціал для зростання виробництва і в яких Україна має конкурентні переваги, таким як АПК, металургійний комплекс, хімічна промисловість і ОПК.

Мета неоіндустріальної стратегії економічного розвитку полягає у:

- підвищенні конкурентоспроможності вітчизняного виробництва за рахунок зниження показників його ресурсо- й енергоємності;
- розвитку альтернативних джерел енергії та захисті екології;
- підвищенні технологічного рівня промисловості та націленні її на задоволення внутрішніх потреб;
- побудові якісно нової – інноваційної – економіки, зростання якої досягається завдяки комерціалізації інновацій і розвитку людського потенціалу.

Важливим завданням є ліквідація структурних диспропорцій, що забезпечить високі темпи економічного зростання і стимулюватиме: розвиток високотехнологічного виробництва; використання енергозберігаючих технологій і відновлювальних джерел енергії; ліквідацію критичного зносу; збільшення частки доданої вартості та наукоємності у структурі вітчизняного експорту; впровадження інновацій; імпортозаміщення; розвиток внутрішнього ринку, малого і середнього бізнесу і включення вітчизняних підприємств у «глобальні ланцюжки» створення доданої вартості.

Державна інвестиційна політика повинна забезпечити концентрацію інвестиційних ресурсів і спрямувати їх на стратегічні цілі, що стане значним поштовхом для відродження вітчизняної промисловості, сприятиме оновленню основних фондів підприємств, ліквідації їх критичного зносу та технологічній модернізації виробництва. Для цього необхідно збільшити інвестиційні видатки до 25% ВВП, які стануть одним із головних драйверів економічного зростання.

Важливою умовою для цього є:

- удосконалення податкового, митного та інвестиційного законодавства і приведення його до європейських стандартів, зниження регуляторного тиску на бізнес, запровадження ефективної системи страхування бізнесових ризиків, стимулювання розвитку індустріальних і технологічних парків;
- активізація фіскальних стимулів щодо оновлення і розширення виробничих потужностей та інвестиційної діяльності підприємств, оскільки особисті кошти компаній є важливим інвестиційним джерелом неоіндустріалізації;

– формування механізму стимулювання громадян до заощаджень, що є одним із головним джерел капіталовкладень, та перетворення їх в інвестиції.

В умовах посилення конкурентного тиску на зовнішніх ринках для традиційної української продукції (сировина і напівфабрикати) розраховувати на значне збільшення вітчизняного експорту не видається можливим. У зв'язку із цим важливими напрямками

неоіндустріальної стратегії є розвиток внутрішнього ринку, що дасть змогу знизити залежність економіки України від зовнішнього впливу. Класичними інструментами для захисту внутрішнього ринку є квоти, захисні імпортерні та експортні мита, валютний контроль, спеціальні преференції для імпортерів продукції інвестиційного призначення, податкові пільги, дешеві державні кредити тощо. Але сьогодні використання багатьох із них обмежується членством України в СОТ і підписанням угоди про асоціацію з ЄС.

1. Захист вітчизняного виробника не може бути постійним, він повинен мати певний строк дії, після якого повинно відбуватися поступове послаблення рівня захисту внутрішнього ринку одночасно із зростанням конкурентоспроможності національної продукції. Регульоване посилення конкурентного тиску з боку імпортерних товарів широкого вжитку є необхідним для подальшого підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції. У протилежному разі, як зазначають іноземні науковці [6], постійне субсидування національного виробника може призвести до зниження економічної та технологічної ефективності виробництва.

Інвестиційний імпорт у вигляді сучасного обладнання і технологій доцільно імпортувати без обмежень, оскільки вони є одними з основних чинників неоіндустріальних перетворень. Особливо це стосується іноземного обладнання і технологій, яких немає в Україні або їх вітчизняні аналоги значно поступаються імпортерним за якістю і технічними характеристиками. Для них необхідно запровадити сприятливі умови імпорту.

Пріоритетними напрямками імпортозаміщення є: заміна енергетичного імпорту вітчизняною енергетичною сировиною; заміна споживчих товарів короткострокового і довгострокового споживання; заміна продукції інвестиційного (виробничого) призначення лише в тому разі, якщо вітчизняні аналоги за якістю і техніко-технологічними показниками не поступаються іноземним аналогам. Стратегія імпортозаміщення в галузевому розрізі має певні особливості: в паливно-енергетичному комплексі потрібно приділити увагу заміщенню імпортного газу вітчизняним і розвитку альтернативної енергетики; у металургійному комплексі необхідно замінювати імпортерну продукцію з високою доданою вартістю (продукція з нержавіючої та конструкційної сталі, оцинкований плоский прокат для виробництва профнастилу, інші види плоского прокату, трубні заготовки, арматура); у хімічній промисловості пріоритетним є імпортозаміщення пластмасових та гумових виробів (наприклад, авіаційні шини); у машинобудуванні пріоритетною є підтримка вітчизняних виробників сільськогосподарської техніки (зернозбиральних комбайнів, тракторів, сівалок, косарок, борон тощо) шляхом надання пільгових кредитів на купівлю їхньої продукції та обмеження імпорту вживаної техніки.

Важливим завданням неоіндустріальної стратегії є покращення структури вітчизняного експорту за рахунок збільшення частки високотехнологічної продукції (з високим рівнем доданої вартості) і стимулювання експорту продукції, у виробництві якої національна економіка має конкурентні переваги (частка імпорту у внутрішньому споживанні таких товарів є відносно низькою). Важливим механізмом стимулювання ек-

порту є підтримка і захист інтересів українських виробників на світових ринках за допомогою економічної дипломатії, під час антидемпінгових розслідувань та на рівні міжнародних угод, а також стимулювання експорту наукоємної продукції за допомогою податкового законодавства, пільгового кредитування для експортерів, надання консультативної, організаційної та іншої підтримки з боку держави для вітчизняних виробників, які намагаються вийти на зовнішні ринки. Обмежити надмірний вивіз сировини, особливо дефіцитних її видів, можливо шляхом запровадження експортного мита на окремі види сировини.

Принципово важливим завданням формування курсу на неоіндустріалізацію є запровадження ідеології «зеленої економіки», яка передбачає екологізацію виробництва (впровадження екологічно чистих і ресурсозберігаючих технологій) і підвищення екологічної культури підприємств. Економічний механізм екологізації виробництва повинен будуватися на принципі «забруднювач платить», що передбачає посилення відповідальності для забруднювачів навколишнього середовища. Реалізація цього принципу передбачає підвищення тарифів екологічних платежів і приведення його до світових стандартів. У 2018 році частка екологічних платежів у податковій структурі не перевищувала 1%, тоді як у розвинутих країнах ця частка становить 6-12%. Не менш важливою є необхідність забезпечення невідворотності покарання за екологічні порушення незалежно від статусу порушника.

Однією з основних перешкод для ефективного функціонування «зеленої економіки» в Україні є низькі розміри екологічних податків, що заважає повною мірою запрацювати економічному механізму захисту навколишнього середовища. У розвинутих країнах бажання мінімізувати природоохоронні витрати стимулює підприємства до створення виробничих ланцюгів, де відходи одного підприємства стають джерелом сировини для іншого. Через невисокі ставки екологічних податків підприємствам не вигідно розвивати згадані ланцюги з утилізації побічних продуктів. Тому важливим кроком для стимулювання неоіндустріалізації є підвищення розмірів екологічних податків.

Особливістю вибору галузевих пріоритетів в українській економіці є те, що вибирати потрібно як з уже наявних галузей, так і з тих, які потрібно створити. У сьогоднішніх реаліях перевага має надаватися таким галузям, які мають найбільший ефект зростання виробництва і зайнятості: АПК, ІТ-сектору, машинобудуванню, ГМК і хімічній промисловості та галузям, що займаються переробкою і використанням вторинної сировини.

З огляду на наявність природних конкурентних переваг для аграрного виробництва (чорноземи, які займають понад 60% територій, і сприятливі кліматичні умови), зовнішньоекономічна місія України полягає у виробництві сільськогосподарської продукції. Головна мета неоіндустріалізації агропромислового комплексу полягає у припиненні практики експорту звичайної сировини, створенні умов для її переробки і виробництві продукції із високим вмістом доданої вартості: продуктів харчування, кормів для тварин, натуральних тканин чи біопалива.

Машинобудування є одним із найважливіших рушіїв економічного розвитку країни і головним споживачем

інновацій та винаходів. Темпи розвитку машинобудування повинні випереджати ріст економіки, що забезпечить інноваційний прорив і сприятливі умови для технічного переоснащення інших галузей економіки. Головний вектор розвитку машинобудування полягає у зростанні наукомісткості, технологічності та інноваційності галузі.

Металургія виступає базисом для розвитку інших галузей, оскільки метал є головним матеріалом життєдіяльності суспільства. Тому неоіндустріалізація металургійної галузі є вкрай важливою для забезпечення сталих темпів розвитку економіки. Позитивні передумови неоіндустріалізації вітчизняної металургії визначаються традиційними конкурентними перевагами (наявністю значних покладів залізорудної сировини і кваліфікованої робочої сили), а також функціонуванням потужних металургійних комбінатів повного циклу.

Перспективний напрям неоіндустріалізації металургійної галузі полягає у заміні технологій виплавки сталі (перехід від ресурсо- й енергозатратного мартенівського методу на використання електродугових печей). У світі електропечі вже набули широкої популярності, оскільки вони (порівняно з мартенівським чи конвертерним способом) є більш економічними й екологічними (що дає змогу скоротити операційні витрати і шкідливі викиди). В Україні розвиток електрометалургії стримується через високий рівень зношеності, технологічної застарілості обладнання, а також дефіцит металобрухту (який переважно спрямовується на експорт).

Для досягнення вищевказаних цілей необхідно розробити і прийняти концепцію неоіндустріалізації металургійної галузі України. Іншим важливим документом є стратегія відбудови Донбасу, яка передбачає відновлення металургійних підприємств та інфраструктури, зруйнованих бойовими діями. Вищезгадані стратегії повинні передбачати податково-кредитні пільги, державні гарантії та іншу підтримку для інвесторів, дії яких відповідають інтересам держави. Для контрагентів, дії яких суперечать національним інтересам, необхідно передбачити штрафні санкції та інші покарання.

Хімічна промисловість є однією із системоутворюючих галузей сучасної економіки України і складається в основному з великотоннажних виробництв базової хімічної продукції на ранній стадії ланцюгів (близько 70% від обсягу виробництва усієї галузі). Вона також є базою для розвитку нанотехнологій, фармацевтики та виробництва нових речовин і матеріалів. Хімічна промисловість має значний потенціал для розвитку, враховуючи високий внутрішній і зовнішній попит на хімічну продукцію.

Основними напрямками неоіндустріалізації хімічної промисловості є: імпортозаміщення хімічної продукції з високою доданою вартістю, яка має значний попит на внутрішньому ринку: лакофарбові матеріали, побутова хімія, товари для очищення стічних вод тощо; виробництво і вторинна переробка продукції з гуми і пластмаси з можливістю створення альтернативних видів палива; розширення виробництва малотоннажної і «тонкої» хімії (кінцеві ланки ланцюгів) на основі інноваційних технологій; розширення асортименту вітчизняних товарів для АПК: мінеральних добрив,

засобів захисту рослин і ґрунтів, харчових домішок для тварин; підвищення енергоефективності технологічного процесу, диверсифікація джерел постачання енергії та перехід на відновлювальну енергетику; впровадження екологічно чистих технологій, налагодження безвідходних або маловідходних технологічних схем (коли відходи одного підприємства є сировиною для інших підприємств).

Висновки. Неоіндустріальна стратегія повинна передбачати обмежену кількість пріоритетних напрямів, оскільки надмірна кількість пріоритетів призводить до розпорошення ресурсів і зниження їхньої ефективності. Тому пріоритетність повинна будуватися таким чином: найважливішим пріоритетом повинна стати зміна поточної сировинної спеціалізації, стимулювання розвитку високотехнологічних і наукоємних галузей промисловості, внутрішнього ринку, переорієнтація власних сировинних ресурсів не на експорт, а для вітчизняної промисловості. Пріоритет наступного рівня належить розвитку традиційних галузей, які забезпечують велику кількість робочих місць, мають високий потенціал для зростання виробництва і в яких Україна має конкурентні переваги: АПК, гірничо-металургійний комплекс, хімічна промисловість і ОПК.

Важливою умовою підвищення ефективності неоіндустріальної стратегії є концентрація інвестиційних ресурсів і спрямування їх на вирішення стратегічних завдань: оновлення основних фондів підприємств, ліквідацію їх критичного зносу та технологічну модернізацію виробництва. Для цього необхідно збільшити інвестиційні видатки до 25% ВВП, які стануть одним із головних драйверів економічного зростання. Для підвищення інвестиційної активності необхідно удосконалити податкове, митне та інвестиційне законодавство і привести його до європейських стандартів, знизити регуляторний тиск на бізнес, запровадити ефективну систему страхування бізнесових ризиків. Здійснення вищезазначених заходів сприятиме покращенню інвестиційного клімату та стимулюватиме надходження інвестицій в Україну.

Принципово важливим завданням формування курсу на неоіндустріалізацію є запровадження ідеології «зеленої економіки», яка передбачає екологізацію виробництва (впровадження екологічно чистих і ресурсозберігаючих технологій) та підвищення екологічної культури підприємств. Однією з основних перешкод для ефективного функціонування «зеленої економіки» в Україні є низькі розміри екологічних податків. Через невисокі ставки екологічних податків підприємствам України вигідніше платити екологічні податки, аніж розвивати вищезгадані ланцюги з утилізації побічних продуктів одне одного. Тому важливим кроком для підтримки розвитку «зеленої економіки» в Україні є підвищення розмірів екологічних податків. Запровадження вищевказаних рекомендацій підвищить ефективність неоіндустріальної стратегії та стимулюватиме економічний розвиток України. *Перспективи подальших розвідок*, на нашу думку, повинні вестися у напрямі підвищення енерго- і ресурсоефективності та екологічності вітчизняної промисловості. Важливим механізмом досягнення цього результату є залучення сучасних світових технологій та інвестицій.

Список використаних джерел:

1. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия. Пер. с англ. СПб.: Питер, 1999. 416 с. (серия «Теория и практика менеджмента»).
2. Мескон М. Основы менеджмента [Электронный ресурс] / [М. Майкл, М. Альберт, Ф. Хедоури]. М.: Дело, 2004.
3. Минцберг Г., Куинн Дж.Б., Гошал С. Стратегический процесс. СПб., Питер, 2001, с. 149.
4. Consolidated Treaties: Treaty Establishing the European Community. Treaty on European Union. Luxembourg: Office for official publications of the European Communities, 1997.
5. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави: монографія. К.: НІСД, 2009. 336 с., іл.
6. Alavi R. Industrialization in Malaysia: import substitution and infant industry performance. Routledge, 2006.

УДК 330.14.014

Шпарик Я.Я.,
аспірант кафедри теоретичної та прикладної економіки,
Львівський торговельно-економічний університет

Shparyk Yarema,
Post-Graduate Student of the Department
of Theoretical and Applied Economics,
Lviv Trade and Economic University

**НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВІДТВОРЕННЯ ЗЕМЛІ
ЯК ФАКТОРА ВИРОБНИЦТВА**

Шпарик Я.Я. Напрями вдосконалення відтворення землі як фактора виробництва. У статті наведено низку конкретних заходів, впровадження яких дасть змогу покращити відтворюваність ґрунтів як основного багатства країни. Описані групи заходів автором згруповано у низку блоків. Першим блоком є внесення мінеральних і органічних добрив. Зазначено, що покращення динаміки внесення мінеральних і органічних добрив спостерігається починаючи з 2000 р., і це пов'язано з появою на ринку виробництва продукції рослинництва крупних сільськогосподарських корпорацій. Другою групою заходів є охорона від ерозії. Автор наголошує на негативних наслідках ерозії, в результаті якої з кожного долара доданої вартості втрачається близько третини, а на кожну тонну отриманого зерна припадає близько 10 т змитого ґрунту в результаті ерозії. Третя група заходів спрямована на збереження запасів органічного вуглецю в шарі ґрунту 0-30 см. Реалізація вищенаведеного комплексу робіт та заходів із підвищення родючості ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення забезпечить нормалізацію вмісту гумусу в ґрунті, що дасть змогу створити ефективний механізм їх відтворення та регулювання.

Ключові слова: земля, земельні ресурси, відтворення, сільськогосподарські угіддя, фактори виробництва.

Шпарик Я.Я. Направления совершенствования воспроизводства земли как фактора производства. В статье приведен ряд конкретных мероприятий, внедрение которых позволит улучшить воспроизводимость почв как основного богатства страны. Описанные группы мероприятий автором сгруппированы в ряд блоков. Первым блоком является внесение минеральных и органических удобрений. Отмечено, что улучшение динамики внесения минеральных и органических удобрений наблюдается начиная с 2000 г. И это связано с появлением на рынке производства продукции растениеводства крупных сельскохозяйственных корпораций. Второй группой мероприятий является защита от эрозии. Автор подчеркивает негативные последствия эрозии, в результате которой из каждого доллара добавленной стоимости теряется около трети, а на каждую тонну полученного зерна приходится около 10 т смытого почвы в результате эрозии. Третья группа мер направлена на сохранение запасов органического углерода в слое -30 см. Реализация вышеуказанного комплекса работ и мероприятий по повышению плодородия почв на землях сельскохозяйственного назначения обеспечит нормализацию содержания гумуса в почве, что позволит создать эффективный механизм их воспроизводства и регулирования.

Ключевые слова: земля, земельные ресурсы, воспроизводство, сельскохозяйственные угодья, факторы производства.

Shparyk Yarema. Directions of improvement of reproduction of land as a factor of production. It is presented in the article a number of concrete measures, the introduction of which will improve the reproducibility of soils, as the main wealth of the country. The described groups of events are grouped by the author into a number of blocks. The first block is the introduction of mineral and organic fertilizers. It is noted that improvement of the dynamics of mineral and

organic fertilizers has been observed since 2000, and this is due to the emergence of large agricultural corporations in the market of crop production, with appropriate financial opportunities and priorities in the cultivation of agricultural crops. The second group of measures is protection against erosion. It is stressed by the author the negative effects of erosion, which results in the loss of about one third of every dollar of value added, and about 10 tons of washed soil as a result of erosion accounted for every ton of grain received. This means that the protection of soils from erosion is one of the most important problems, without which it is impossible to achieve sustainable development of the agrarian sector. The third group of measures is aimed at preserving organic carbon stocks in the soil layer of 0-30 cm. It is made the conclusion in the article that in our country land reclamation was reduced to large-scale drainage and irrigation, and the main problem of its present state is unsatisfactory technical condition. In addition, one of the tools of the extended reproduction of land as a factor of production – land reclamation – is a complex of engineering, mining, reclamation, biological, sanitary and hygienic and other measures aimed at the return of the disturbed areas of industry to various types of nature use. It is noted that the objects of reclamation are diverse. They can be quarrying ditches, waste heaps, dumps, tanks, as well as territories affected during mining and enrichment of minerals. The implementation of the mentioned set of works and measures for improving the soil fertility on agricultural lands will ensure the normalization of the content of humus in the soil, which in turn will create an effective mechanism for their reproduction and regulation.

Key words: land, land resources, reproduction, agricultural lands, factors of production.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Загальновідомий той факт, що Україна володіє унікальними за якісним складом ґрунтами. Однак інтенсивне, а подекуди непродумане, без достатнього наукового обґрунтування використання сільськогосподарських угідь призвело до виснаження та деградації ґрунтового покриву. За останні сто років сільськогосподарської діяльності втрачено велику частку родючості ґрунту. Якщо ще приблизно 150 років тому у степовій зоні України кількість гумусу оцінювалася приблизно у 9-10% (а це дуже високий показник), то нині вона становить не більше 4-6%. Як наслідок, це стало проблемою для науковців із різних галузей знань, які в міру своїх можливостей працюють над її вирішенням. Чималий вклад щодо окремих аспектів цієї проблеми зробили й економісти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Вагомий внесок у вирішення проблеми відтворення землі як фактора виробництва зробили такі вчені, як: Г.І. Башнянин, В.А. Борисова, С.І. Дорогунцова, О.О. Кундицький, М.А. Лендел, А.С. Лисецький, Є.Й. Майовець, І.Р. Михасюк, О.С. Сенишин, С.В. Степаненко, А.М. Третяк, Ю.Ю. Туниця, С.К. Харічков, М.А. Хвесик та ін. Водночас, віддаючи належну увагу працям учених у цьому напрямі науки, слід акцентувати увагу на дослідженні конкретних заходів із відтворення землі як фактора виробництва.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є вироблення конкретних

рекомендацій щодо простого відтворення землі як фактора виробництва.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Покращення ситуації з відтворення ґрунтів вимагає виконання низки робіт, а саме:

1. Внесення мінеральних добрив і органічних добрив.

Аналізуючи попередній досвід, хотілося б відзначити, що в період 1966-1990 рр. діяла державна програма підвищення родючості ґрунтів, якою передбачалося приділення значної уваги добривам, як органічним так і мінеральним. Результатом цієї програми стало те, що наприкінці 1980-х рр. на кожен гектар орної землі вносилося 148 кг мінеральних добрив, у тому числі азоту – 65, фосфору – 41 і калію – 42 кг, а загалом в Україні – 4,5 млн. т туків. Для порівняння відзначимо, що майже стільки ж добрив вносила тоді Велика Британія, а такі економічно розвинені країни, як Італія і навіть США – менше [1]. На думку науковців, були всі підстави для досягнення розширеного відтворення ґрунтової родючості і переходу землеробства України на шлях сталого розвитку, який характерний для багатьох країн Західної Європи, якщо би внесення добрив продовжувалось у таких же кількостях. Проте економічні кризи, які одна за одною поглинали країну, призвели до різкого скорочення обсягів використання добрив. Так, починаючи з 1990 р. спостерігається різке скорочення внесення як органічних, так і мінеральних добрив (табл. 1). Водночас хочеться зазначити, що для відтворення землі як фактора виробництва особливу роль відіграють органічні добрива, які є основним дже-

Таблиця 1

Динаміка внесення мінеральних і органічних добрив в Україні

Показник	Роки				
	1990	2000	2010	2015	2017
Мінеральні добрива					
Обсяг внесених мінеральних добрив на одиницю площі сільськогосподарських угідь, кг N, P ₂ O ₅ і K ₂ O / га	105,1	6,7	25,6	34,1	48,9
Площі, оброблені мінеральними добривами, млн. га	26,4	4,7	12,7	14,5	16,5
Органічні добрива					
Внесення органічних добрив на одиницю площі сільськогосподарських угідь, кг / га	6207,8	692,9	239,5	232,8	223,5
Площі, оброблені органічними добривами, млн. га	5,5	0,7	0,4	0,4	0,5

Джерело: дані Державної Служби Статистики України

релом поповнення гумусу в ґрунті та нейтралізатором негативної дії мінеральних добрив.

Як засвідчують дані табл. 1, 90-ті рр. ХХ ст. характеризуються катастрофічним падінням показників внесення мінеральних і органічних добрив (у 15 і 9 разів), а також скороченням площ, оброблених мінеральними і органічними добривами. Це стало однією з головних причин, які призвели до падіння рівня рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції в сільськогосподарських підприємствах.

Покращення динаміки внесення мінеральних і органічних добрив спостерігається починаючи з 2000 р., і це, на нашу думку, пов'язано з появою на ринку виробництва продукції рослинництва крупних сільськогосподарських корпорацій з відповідними фінансовими можливостями і пріоритетами у вирощуванні агрокультур. Так, проведений аналіз структури посівних площ (табл. 2) засвідчив, що починаючи з 1990 р. завдяки кон'юктурі європейського аграрного ринку в Україні відбулося значне використання (на 304%) орних земель під технічні культури, що, як відомо, негативно позначається на родючості ґрунтів [2].

Таблиця 2

Зміни у структурі посівних площ України

Роки	Структура посівних площ %			
	Зернові	Технічні	Картопля + овочі	Кормові
1990	45	11,6	6,4	37
2013	57,2	27,8	6,9	8,1
2017	51,6	35,3	6,5	6,6

Джерело: дані Державної Служби Статистики України

Ми хочемо акцентувати увагу на тому, що за роки незалежності відбулися деструктивні зміни у функціонально-компонентній структурі сільського господарства, і це проявляється в домінуванні виробництва продукції рослинництва (рис. 1).

На відміну від деяких науковців [3, с. 88], ми не вбачаємо в тому позитиву у вигляді забезпечення населення найбільш висококалорійними, поживними і дуже цінними продуктами харчування, оскільки такі тенденції у розвитку сільського господарства призводять до неминучого погіршення землі як фактора виробництва.

Для покращення ситуації вченими обґрунтовані необхідні обсяги робіт з удобрення сільськогосподарських культур в Україні на період до 2025 р. (табл. 3). Зіставивши фактичні дані із запланованими (табл. 1 та 3), бачимо, що до реалізації запланованих показників ще досить далеко.

Водночас сучасний науково-технічний прогрес, розвиток біотехнологій у поєднанні з використанням агрохімікатів дають змогу багатьом країнам світу отримувати рослинницьку продукцію в достатній кількості, практично незалежно від рівня природної родючості ґрунту або відкритості чи закритості ґрунту. Щодо України, то вона порівняно з розвинутими країнами світу помітно відстає цьому відношенні. Водночас ми підтримуємо думку окремих фахівців про те, що це відставання слід використати як перевагу, адже ми зберегли землі, на яких можна виробляти екологічно чисту продукцію [4, с. 15].

2. Охорона від ерозії.

За даними FAO, площа деградованих та непродуктивних орних земель України перевищує 20% ріллі,

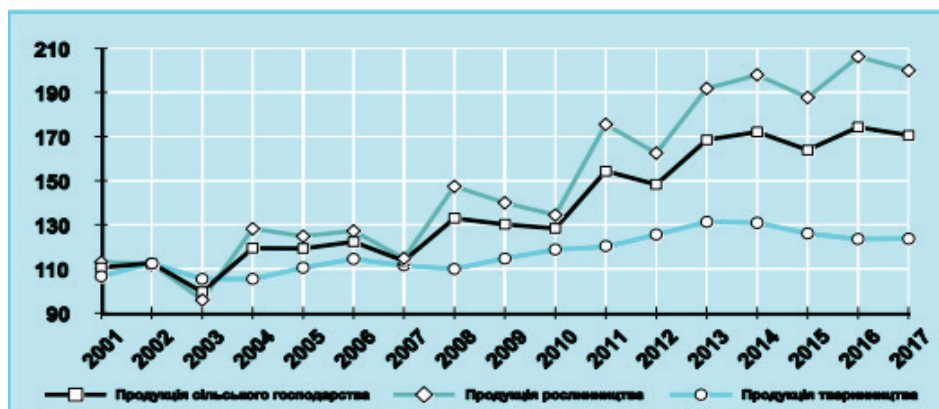

Рис. 1. Структура валової продукції сільського господарства України за 2001-2017 рр.

Джерело: дані Державної Служби Статистики України

Таблиця 3

Необхідні обсяги робіт з удобрення сільськогосподарських культур в Україні на період до 2025 р.

Заходи	Терміни	Обсяги робіт		Орієнтовна вартість робіт		
		усього	на рік	грн/га	грн/рік	Усього, млрд. грн
Застосування мінеральних добрив	2016-2020	10 млн. т	2 млн. т	2200	44 млрд.	220
	2021-2025	15 млн. т	3 млн. т	3300	66 млрд.	330
Застосування мікродобрив	2016-2020	25 тис. т	5 тис. т	200	250 млн.	1,25
	2021-2025	30 тис. т	6 тис. т	200	300 млн.	1,50
Застосування бактеріальних препаратів, порцій/млн. га	2016-2020	38	8	50	375 млн.	1,88
	2021-2025	45	9	50	450 млн.	2,25
Вапнування кислих ґрунтів	2016-2025	1,7 млн. га	0,17 млн. га	800	136 млн.	1,36
Гіпсування солонцевих ґрунтів	2016-2025	1,0 млн. га	0,1 млн. га	1400	140 млн.	1,40

Джерело: [3, с. 88]

а щорічна втрата ґрунту через ерозію становить від 300 до 600 млн. т. Як наслідок, це позначається на врожайності, яка становить до 50%, тоді як втрати від нестачі продукції становлять понад 20 млрд. грн на рік [5]. Негативні наслідки ерозії також зазначені і в дослідженнях Світового банку, які підтверджують, що в результаті ерозії в сільському господарстві з кожного долара доданої вартості втрачається близько третини, а на кожен тону отриманого зерна припадає близько 10 т змитого ґрунту в результаті ерозії. Це означає, що охорона ґрунтів від ерозії є однією з найважливіших проблем, без вирішення якої досягнення сталого розвитку аграрної галузі неможливе [6]. У ситуації, що склалася, необхідним є застосування низки заходів з метою відновлення деградованих земель, а саме:

- ґрунтозахисно-меліоративна просторова структура сільськогосподарських угідь;
- оптимізація напрямів основного обробітку та посіву;
- підвищення стійкості ґрунтів до ерозійних процесів.

Ці заходи є вкрай необхідними в контексті підписання нашою державою Конвенції ООН про боротьбу з опустелюванням. Відповідно до цього документу Україна взяла на себе зобов'язання відновити деградовані землі та ґрунти до 2030 року і прагнути досягти нейтрального рівня деградації земель у світі [5]. Однак в Україні нараховується понад 1,1 млн. га деградованих, малопродуктивних та техногенно забруднених земель, які підлягають консервації, а заходи з рекультивації порушених земель здійснюються незадовільно.

3. Збереження запасів органічного вуглецю в шарі ґрунту 0-30 см.

Аналіз родючості ґрунтів засвідчує, що вони характеризуються переважно середнім (2-3%) і підвищеним (3-4%) вмістом гумусу в орному шарі – 16,4 млн. га, або близько половини площі ріллі. Водночас низький (1-2%) і дуже низький (< 1%) вміст гумусу в ґрунті спостерігається на Поліссі, де зосереджені ґрунти супіщаного та піщаного гранулометричного складу. Особливістю українських чорноземів є також і те, що глибина їх профілів коливається в дуже широких межах. Це залежить від географічних, кліматичних та інших факторів і становить 50-150 см [7, с. 9]. Запаси гумусу, а відповідно, й ґрунтового органічного вуглецю в основних ґрунтах України також змінюються в широких межах: гумус – від 100 до 720 т/га, органічний вуглець – від 60 до 420 т/га (табл. 4). Як показують дані експертних досліджень, загальні запаси органічного вуглецю в ґрунтах України становлять близько 7 Гт, що становить 1/3 запасів ґрунтового вуглецю в сільсько-

господарських ґрунтах Європейського Союзу, які оцінено на рівні близько 18 Гт у шарі 0-30 см [8].

Таким чином, збереження органічного вуглецю є основним завданням у процесі відтворення землі як фактору виробництва. Водночас тривале розорювання ґрунтів без достатнього внесення добрив і дотримання сівозмін призвело до значних втрат гумусу. Так, зокрема, найбільша втрата гумусу спостерігалася в 60-80-х рр. минулого століття. Причиною цього було зростання частки цукрових буряків і кукурудзи в сівозмінах. У наступні роки, коли рівень щорічного внесення органічних добрив досягнув 8,4 т/га, а мінеральних – 170 кг поживної речовини на 1 га, уперше було досягнуто рівноважного балансу гумусу та поживних елементів. Згодом унесення добрив скоротилося, і баланс гумусу став від'ємним. В останні роки внесення мінеральних добрив збільшилося до 96 кг/га (у поживній речовині), проте, на жаль, стосовно органічних добрив відчутних зрушень немає [9, с. 13]. Дослідження, проведені в останні роки, свідчать про те, що залежно від структури посівних площ, способів обробітку ґрунту і норм унесення органічних добрив втрати гумусу становлять до 620 кг/га за рік (еквівалентно втратам ґрунтового органічного вуглецю 360 кг/га за рік) і відбуваються на 43% ріллі [10, с. 29]. Також для забезпечення відтворення землі як фактора виробництва необхідним є вирішення проблеми хімізації. Адже в умовах низької культури землеробства та нерационального застосування добрив і пестицидів знижується економічний ефект і зростають екологічні витрати, які вчені пов'язують із усуненням наслідків негативного впливу на довкілля, їх можна визначити як відтворювальні.

Підсумовуючи вищенаведені дані дослідження, можемо констатувати, що просте відтворення землі як фактора виробництва гальмується в основному через зниження внесення обсягів органічних і мінеральних добрив під посіви сільськогосподарських культур. Як вихід із ситуації, що склалася, вчені пропонують зміну структури посівних площ (сівозміни), скорочення площ під пропасними культурами тощо.

Одним із інструментів розширеного відтворення земельних ресурсів є *меліорація* – комплекс гідротехнічних, культуротехнічних, хімічних, агротехнічних, агролісотехнічних, інших меліоративних заходів, які здійснюються з метою регуляції водного, теплового, повітряного та живильного режиму ґрунтів, збереження і підвищення їхньої родючості та формування екологічно збалансованої раціональної структури угідь [11]. Загально відомим є той факт, що проведення

Таблиця 4

Запаси гумусу й ґрунтового органічного вуглецю в ґрунтах України

Тип ґрунтів	Вміст гумусу в орному шарі, %	Запаси гумусу в профілі	
		т/га	
Чорноземи: звичайні	3,5–5,7	200–550	116–319
типові	2,5–6,0	300–600	174–348
південні	3,0–3,5	200–250	116–145
опідзолені	2,6–4,5	220–350	128–203
Чорноземно-лучні ґрунти	3,0–7,2	360–720	209–418
Сірі лісові	1,3–3,5	100–230	58–133
Дерново-підзолисті	2,0–3,7	150–280	87–162

вини – 1,5-583 га. Шахтний спосіб видобування передбачає на 1 млн. т вугілля під відвали і хвостосховища близько 4,4 га земель [14, с. 156].

Повернення землі до родючого стану передбачає наявність до 60 сантиметрів насипного шару родючого ґрунту, що вимагає застосування комплексу агротехнічних заходів, які передбачають інтенсивніше вико-

ристання мінеральних та органічних добрив а також вирощування певного виду рослинних культур.

Висновки. Реалізація вищенаведеного комплексу заходів із підвищення родючості ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення забезпечить нормалізацію вмісту гумусу в ґрунті, що дасть змогу створити ефективний механізм їх відтворення та регулювання.

Список використаних джерел:

1. Балюк С., Медведєв В. Чорнозем потребує більше мінеральних добрив. *Голос України*. 2016. URL: <http://www.golos.com.ua/article/264888> (дата звернення: 20.05.2019).
2. Статистичний щорічник України за 2015 рік / Державна служба статистики України / за ред. І.М. Жук. Київ : Державна служба статистики України, 2016. 239 с.
3. Поліщук Н.В. Фінансово-кредитне забезпечення сільського господарства: стан та тенденції розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. 2017. Вип. 15 (2). С. 86-90.
4. Щурик М.В. Відтворення земельних ресурсів аграрного сектору економіки (на прикладі Карпатського макрорегіону) : автореф. дис. д-ра екон. наук : 08.00.06 «Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища»; Київ, 2007. 33 с.
5. FAO запускає в Україні проєкт по боротьбі з деградацією ґрунтів. *Укрінформ*. 2018. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2454995-fao-zapuskae-v-ukraini-proekt-po-borotbi-z-degradacieu-gruntiv.html> (дата звернення: 26.05.2019).
6. Гадзало Я. Українські аграрії втрачають третину прибутків через ерозію ґрунтів. *Укрінформ*. 2018. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2528306-ukrainski-agrarii-vtracaut-tretinu-pributkiv-cerez-eroziu-gruntiv-naukovec.htm> (дата звернення: 11.05.2019).
7. Національна доповідь про стан родючості ґрунтів України / за ред. С.А. Балюка, В.В. Медвєєва, О.Г. Тараріка. Київ, 2010. 111 с.
8. Pan-European SOC stock of agricultural soils : European Commission Joint Research Centre. 2013. URL: <http://esdac.jrc.ec.europa.eu/content/pan-european-socstock-agricultural-soils> (дата звернення: 24.04.2019).
9. Балюк С.А. Сучасні проблеми біологічної деградації чорноземів і способи збереження їх родючості. *Вісник аграрного університету*. 2016. № 1. С. 11-17.
10. Стратегія збалансованого використання, відтворення і управління ґрунтовими ресурсами України. / за ред. С.А. Балюка, В.В. Медвєєва. Київ : Аграрна наука, 2012. 240 с.
11. Про меліорацію земель : Закон України від 14 січня 2000 р. № 1389-XIV / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 18.04.2019).
12. Педак І.С. Державна політика у сфері меліорації земель. *Держава та регіони. Серія «Державне управління»*. 2013. № 2. С. 84-89.
13. Іванов Є.А. Еколого-ландшафтознавчі основи рекультивациі гірничопромислових територій. *Проблеми ландшафтного різноманіття України* : матер. міжнарод. наук. конф. Київ, 2000. С. 221-225.
14. Сивий М., Паранько І., Іванов Є. Географія мінеральних ресурсів України. Львів: Простір – М, 2013. 684 с.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 658.8.012.12

Алексєєнко І.А.,
старший викладач кафедри менеджменту,
Національна металургійна академія України
Пелих М.Ю.,
студентка напряму підготовки «Менеджмент»,
Національна металургійна академія України

Aliexsieienko Inna,
Senior Lecturer at Department of Management,
National Metallurgic Academy of Ukraine
Pelykh Mariia,
Student of the Direction of Training «Management»
National Metallurgic Academy of Ukraine

РОЗРОБЛЕННЯ ЗАХОДІВ, СПРЯМОВАНИХ НА ЗБІЛЬШЕННЯ ОБСЯГУ ПРОДАЖУ ПРОДУКЦІЇ

Алексєєнко І.А., Пелих М.Ю. Розроблення заходів, спрямованих на збільшення обсягу продажу продукції. Обсяг продажів є одним із найважливіших показників результативності фінансово-господарської діяльності підприємства, відображаючи фактично реалізований обсяг продукції. Таким чином, обсяг продажів виступає й як показник платоспроможного попиту: чим він вищий, тим більше рівень продажів. Обсяг продажів прямо впливає на рівень прибутку підприємства. Як правило, між ними існує пряма залежність. Будь-яка фірма, яка займається виробництвом і продажем будь-якого виду продукції або послуги, завжди стурбована питанням збільшення обсягів продажів і досягає цього всіма доступними способами і методами. Вивчено фінансові показники роботи ПрАТ «Кондитерська фабрика «АВК», зовнішнє та внутрішнє середовище роботи підприємства, асортиментну структуру продукції, що випускається. Компанія «АВК» – виробниче підприємство, один із лідерів національного кондитерського ринку, входить до трійки найбільших кондитерських компаній України за обсягами виробництва. Запропоновано захід, який дасть змогу збільшити обсяг продажу продукції, тим самим збільшивши прибуток підприємства.

Ключові слова: виробниче підприємство, аналіз показників, управління асортиментом, упаковка, збільшення обсягів продажу, точка беззбитковості.

Алексєєнко І.А., Пелих М.Ю. Разработка мероприятий, направленных на увеличение объема продаж продукции. Объем продаж является одним из важнейших показателей результативности финансово-хозяйственной деятельности предприятия, отражая фактически реализованный объем продукции. Таким образом, объем продаж выступает и в качестве показателя платежеспособного спроса: чем он выше, тем больше уровень продаж. Объем продаж напрямую влияет на уровень прибыли предприятия. Как правило, между ними существует прямая зависимость. Любая фирма, которая занимается производством и продажей любого вида продукции или услуги, всегда озабочена вопросом увеличения объемов продаж и достигает этого всеми способами и методами. В статье рассмотрены способы и методы увеличения объема на примере ЧАО «Кондитерская фабрика «АВК». Компания «АВК» – производственное предприятие, один из лидеров национального кондитерского рынка, входит в тройку крупнейших кондитерских компаний Украины по объемам производства. Для разработки мероприятий по увеличению объема продаж были изучены финансовые показатели работы предприятия, внешняя и внутренняя среда работы предприятия, ассортиментная структура выпускаемой продукции. Предложены меры, которые позволят увеличить объемы продаж продукции, тем самым увеличив прибыль предприятия.

Ключевые слова: производственное предприятие, анализ показателей, управление ассортиментом, упаковка, увеличение объемов продаж, точка безубыточности.

Aliexsieienko Inna, Pelykh Mariia. Development of events aimed at increase in sales products. Amount of sales is one of the most important indicators of economic activity of the company, which shows a real amount of sold products. In this way, amount of sales take on the role of demand solvency ratio – the bigger it is, the higher level of sales is. Sales directly affect the level of company profits. As a rule, there is a direct relationship

between them. Any company that is engaged in the production and sale of any kind of product or service is always concerned about the issue of increasing sales, and achieves this by all available methods and ways. In the conditions of the crisis occurring in the country's economy, and highly competitive struggle, the volume of sales and its increase are the basis of survival and development in the long run. This explains the relevance of the chosen topic. The main factors in increasing the sales of goods at enterprises associated with their internal capabilities. The most positive impact on the turnover of enterprises provides volumetric product supply by expanding the range and improving the quality of goods sold. According to Business Insider, the first impression about a product takes about 7 seconds. Thus, in the assortment policy sometimes it is only possible to make a small change in the package and sales can grow by 30% according to the Business Insider. In this article reviewed methods for increasing the volume of production are considered on the example of "CONFECTIONERY FACTORY "AVK"" company. AVK is a production enterprise, one of the leaders of the national confectionery market. In the annual rating of 2018, the world's largest wholesalers of sweets Global Top 100, one of the most reputable editions of candy industry in the confectionery industry, showed that AVK took 64th place. As a result of the analysis of the work of "CONFECTIONERY FACTORY" AVK "it becomes obvious that in order to increase profits it is necessary to develop measures to reduce the cost of production or to increase the volume of sales. In order to develop measures to increase sales, the financial performance of the enterprise, the external and internal environment of the enterprise, and the assortment structure of the manufactured products were studied. Proposed measures that will increase the sales of products, thereby increasing the profit of the enterprise.

Key words: production enterprise, analysis of indicators, assortment management, packaging, increase of sales volumes, break-even point.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Із проблемою збільшення обсягів реалізації продукції стикається кожне комерційне підприємство, тому існує безліч способів її вирішення. Вони описані науково, але майже всі потребують значних фінансових інвестицій, проте не завжди є така можливість. Тому пошук способу збільшення обсягів реалізації, який не потребував би значних грошових коштів, але був би ефективним, є достатньо актуальним.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Проблема збільшення обсягів виробництва продукції згадується як у працях вітчизняних вчених, так і зарубіжних науковців, серед яких: І. Ансофф [1], В. Приймак [2], І.Т. Абдукаримов [3], О.А. Біловодська [4], Ф. Котлер [5], Я.С. Ларіна [6], А.К. Нестеров [7], П.Ф. Друкер [8]. Варто зазначити, що темою було зацікавлено багато науковців та вчених, існує безліч шляхів вирішення даної проблеми, але у нашому мінливому світі неможливо спиратися лише на вже існуючі способи вирішення проблеми збільшення обсягу продажу. Розробки вчених вже пройшли перевірку часом і мають велике значення для нових підприємств і організацій, але процес постійного вдосконалення триває.

Формулювання завдання дослідження. Мета статті полягає у пошуку нових перспективних способів збільшення обсягів продажів продукції, проведенні комплексного аналізу діяльності та обсягів продажів ПрАТ «Кондитерська фабрика «АВК» та обґрунтуванні ефективності дієвих заходів щодо збільшення обсягів продажу продукції.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Збільшення продажів – це спосіб підвищення рентабельності будь-якого підприємства торгівлі. Для цього розробляється й упроваджується програма заходів, метою яких є залучення більшої кількості покупців. При цьому не має значення, чим

саме торгує та чи інша фірма, метою якої є збільшення обсягів реалізованих товарів. В умовах кризових явищ, що протікають в економіці країни, і високо конкурентної боротьби обсяг продажів і його збільшення є основою виживання й розвитку в довгостроковій перспективі [2, с. 36]. Цим пояснюється актуальність пошуку способів збільшення обсягу продажу.

Об'єктом дослідження даної статті є кондитерське підприємство «ПрАТ «Кондитерська фабрика «АВК»». Сьогодні «АВК» – це багатотисячний колектив професіоналів кондитерської справи, які щодня працюють над створенням нових солодких шедеврів. Харчова продукція є галуззю, що орієнтована на задоволення базових потреб громадян, тому вона менше за інші галузі схильна до значних коливань і характеризується відносно стабільним попитом, але пропорційно залежить від рівня життя населення. І навіть несприятлива економічна ситуація не змусить українців повністю відмовитися від кондитерських виробів, скоріше вони переорієнтуються на більш дешеву продукцію. Згідно зі статистикою, 6 кг шоколаду на рік з'їдає житель Західної або Центральної Європи. Аналіз ринку кондитерських виробів в Україні демонструє, що українці споживають шоколад та інші солодощі в кілька разів менше – близько 1,3-1,4 кг [9, с. 1]. Однак цифри свідчать не про відсутність популярності солодощів в Україні, а про важку економічну ситуацію: у 2014-2015 рр. відбувся різкий спад доходів населення. Намітилися мінімальні поліпшення в 2016 р. Ринок кондитерських виробів України в 2015 р. був на 0,1% менше, ніж у 2016-му. З огляду на такі споживчі настрої, кондитерські компанії збільшили обсяги виробництва продукції середньої і низької цінових категорій. Слід визнати, що одним із найбільш розвинених галузевих ринків України є ринок кондитерських виробів, структура якого давно встановилася, а всі ніші зайняті. Стабільність вітчизняного ринку кондитерських виробів та інноваційний характер забезпечують сьогодні ТОП-3 виробників – це основні гравці: Roshen (близько 27%), «АВК» (близько 15%) і «Конті» (близько 25%), як показано на рис. 1.

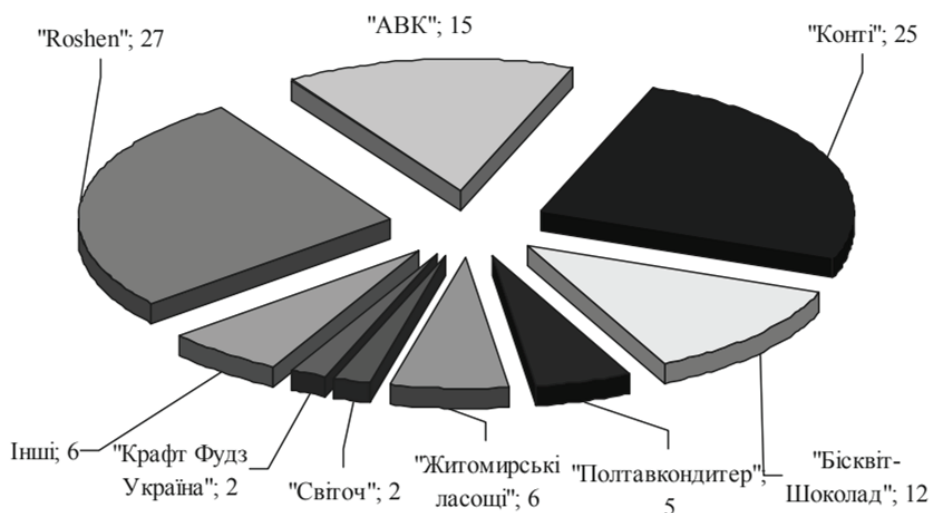

Рис. 1. Частка товарів кондитерських фабрик на ринку України

Джерело: [9, с. 1]

Під час дослідження обсягів реалізації продукції ПрАТ «Кондитерська фабрика «АВК» можна дійти висновку, що загалом попит на шоколадну продукцію знизився за рахунок зменшення споживання шоколадних цукерок та продукції для людей, хворих на цукровий діабет, але продаж шоколадних плиток збільшився.

В Україні важливу роль відіграє рівень доходів населення. Присутній значний рівень стратифікації і перекосу між рівнем життя та тими товарами, що входять до продуктового кошика українця. Україна до числа соціально розвинених держав не належить. Згідно з індексом соціального розвитку, Україна посідає 63-є місце серед 133 країн світу з показником «нижче середнього», а за рівнем життя знаходиться на 85-му місці. Але слід відзначити, що існує тренд дорогих чи ефектних подарунків як особливість народного менталітету [6, с. 116]. Загалом асортимент продукції «АВК» досить широкий і різноманітний, але, розглядаючи інші кондитерські фабрики і порівнюючи асортименти, можна зробити висновок, що вони аналогічні. На ринку України

існує досить багато великих та малих кондитерських фабрик, що зайняли майже всі вільні ніші, тому підприємству «АВК», аби не відставати, слід ужити відповідних заходів.

У результаті аналізу роботи підприємства видно, що витрати на одну гривню реалізованої продукції становлять 99 копійок (табл. 1).

Отже, з кожної гривні реалізованої продукції підприємство отримує лише одну копійку прибутку. Стає очевидним, що для збільшення прибутку потрібно розробляти заходи щодо зниження собівартості продукції або щодо збільшення обсягу реалізації. Як варіант розширення кола споживачів, збільшення обсягів продукції можна використати один із маркетингових інструментів – управління асортиментом – упаковка [4, с. 56]. Створення нової упаковки – кропінки, але економічно вигідний бізнес-процес [1, с. 105].

За визначенням одного з провідних зарубіжних маркетологів Ф. Котлера [5, с. 94], упаковка – це розроблення і виробництво оболонки для товару.

Пропонується ввести таку упаковку на виробництві, як плетена корзина (рис. 2).

Таблиця 1

Аналіз показників роботи ПрАТ «КОНДИТЕРСЬКА ФАБРИКА «АВК»

Показник	2017 р.		2016 р.		Відхилення (+,-)	
	Сума, тис грн	Питома вага, %	Сума, тис грн	Питома вага, %	(гр. 4-гр. 2), тис грн	(гр. 5-гр. 3), %
1. Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	897388	100,0	822581	100,0	-74807	-
2. Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт)	821691	91,6	753641	91,6	-68050	-
3. Адміністративні витрати	26215	2,9	21031	2,5	- 5184	-0,3
4. Витрати на збут	44792	5,0	42545	5,2	- 2247	-0,2
5. Повна собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) (р.2+р.3+р.4)	892698	99,5	817217	99,3	- 75481	+0,2
6. Прибуток від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) (р.1-р.5)	4690	0,5	5364	0,7	-674	-0,7
7. Рентабельність продаж, % (р.6/р.1)	0,5 %		0,7 %		-0,2 %	
8. Рентабельність витрат, % (р.6/р.5)	0,5 %		0,66 %		-0,16 %	
9. Витрати на 1 грн продукції (р.5/р.1)	99 коп.		99 коп.		-	

Рис. 2. Плетена корзина

Така корзина є екологічно чистою упаковкою та не має аналогів у цукровому бізнесі. Вона стане прикрасою кожного дому.

У сучасному світі ринок товарів і послуг стрімко розвивається, здивувати споживача чимось стає все важче, але все ж поява нового товару приваблює покупця, а його гарна якість допомагає збільшувати попит. Готовий продукт – це гарно оздоблені подарункові кошики, в яких замість квітів розташовуються цукерки та кондитерські вироби. Виходячи із цього, пропонується відкрити виробничу ділянку у кондитерському цеху зі створення подарункових кошиків із цукерками на базі продукції кондитерської фабрики «АВК». Ділянку з виготовлення корзинок пропонується розмістити в одному з пакувальних цехів. Фабрика має у своєму розпорядженні необхідні площі. Точка беззбитковості для даної продукції розрахована графічним методом та показана на рис. 3. Вона становить 350 корзинок. Це досить невелика кількість подарункової упаковки порівняно з масштабами підприємства та обсягом виробництва кондитерських виробів.

Зрозуміло, що попит на дану продукцію не може бути рівномірним і буде посилюватися у святкові дні, адже корзинка являє собою привабливий презент на Новий рік, на День закоханих, 8 Березня, Великдень, 1 Вересня тощо. Ринок шоколаду в Україні має чітко виражену сезонність, що впливає як на обсяги виробництва, так і на продаж. Максимальний товарообіг припадає на грудень. На період після 25 грудня припадає пік – до 45% обороту [7, с. 65]. Січень-березень, вересень-листопад характеризуються підвищеним рівнем попиту, зумовленим святковими днями. Перед святами особливою популярністю користуються коробкові набори. Різке скорочення попиту в період квітня-липня пов'язане з Великим постом і настанням теплого періоду. У цей час підвищується попит на карамель і желеїні цукерки.

Доречним за таких умов можна вважати рівномірне виготовлення корзин, щоб на пікові місяці продукції було достатньо, зручна форма корзин дає змогу використовувати мінімальні площі на складування.

Утім, продаж цієї продукції в магазинах дасть змогу споживачеві самостійно вибирати цукерки для наповнення.

Запропоновані заходи зможуть підвищити обсяг продажу шоколадної продукції і тим самим підвищити прибуток підприємства.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Функціонуючи на ринку України та за кордоном, ПрАТ «Кондитерська фабрика «АВК» веде конкурентну боротьбу з основними суперниками – «Рошеном» та «Конті», поступаючись їм за низкою показників.

Для підвищення конкурентоспроможності компанії, поліпшення її фінансового стану і збільшення обсягів реалізації слід виконати такі рекомендації, а саме створити нову упаковку для існуючої продукції, переважно шоколадної, що підвищить загальну конкурентоспроможність, забезпечивши оптимальне задоволення потреб клієнтів, тим самим стимулюючи збут.

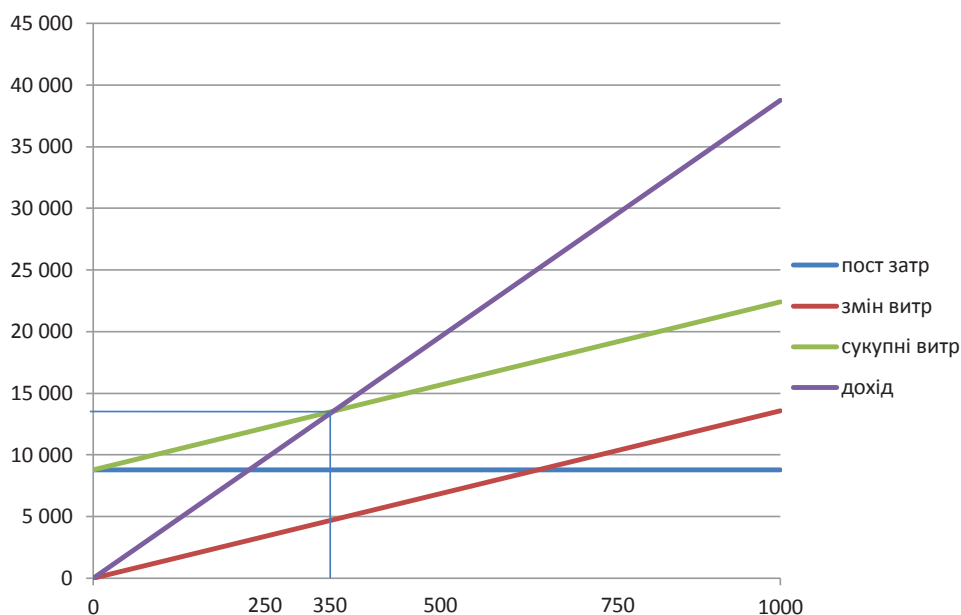

Рис. 3. Точка беззбитковості запропонованої продукції

Список використаних джерел:

1. Ансофф И. Новая стратегия. Москва : б.и., 1998. 510 с.
2. Приймак В.М. Конкурентоспроможність підприємства в епоху економіки : навчальний посібник. Київ : Атіка, 2018. 344 с.
3. Абдукаримов І.Т. Точка беззбитковості та маржа безпеки, методика їх оцінка, роль і значення при плануванні прибутку. *Соціально-економічні явища і процеси*. 2013. № 10 (056). С. 7-14.
4. Біловодська О.А. Маркетинговий менеджмент : підручник. Київ : Знання, 2014. 433с.
5. Котлер Ф. Основы маркетинга : учебное пособие / пер. с англ. В.Б.Боброва. Москва, 1996. 698 с.
6. Ларіна Я.С. Поведінка споживача : навчальний посібник. Київ : Академія, 2014. 224 с.
7. Нестеров А.К. Збільшення продажів товарів. Освітня енциклопедія. *ODiplom.ru*. URL: <http://odiplom.ru/lab/uvelichenie-prodazh-tovarov.html> (дата звернення: 24.03.2019).
8. Друкер П.Ф. Ринок: як вийти в лідери. Москва : Бук Чембер Інтернешнл, 2001. 352 с.
9. Тоболин А. Анализ рынка кондитерских изделий Украины: тенденции. URL: <https://koloro.ua/blog/breeding-i-marketing/analiz-rynka-konditerskikh-izdeliy-ukrainy-tendentsii.html> (дата звернення: 05.06.2019).

УДК 657.1.012

Іванченкова Л.В.,

кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку та аудиту,

Одеська національна академія харчових технологій

Ткачук Г.О.,

кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку та аудиту,

Одеська національна академія харчових технологій

Скляр Л.Б.,

кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку та аудиту,

Одеська національна академія харчових технологій

Ivanchenkova Larisa,

Ph.D. of Economics, Associate Professor,
Department of Accounting and Auditing

Odessa National Academy of Food Technologies

Skryar Larisa,

Ph.D. of Economics, Associate Professor,
Department of Accounting and Auditing

Odessa National Academy of Food Technologies

Tkachuk Galina,

Ph.D. of Economics, Associate Professor,
Department of Accounting and Auditing

Odessa National Academy of Food Technologies

**ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОЦІНКИ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ
ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ПІДПРИЄМСТВА**

Іванченкова Л.В., Ткачук Г.О., Скляр Л.Б. Проблемні питання оцінки фінансових результатів діяльності сучасного підприємства. У статті висвітлено коло проблемних питань оцінки та визначення фінансових результатів діяльності підприємства. Виділено основні показники фінансових результатів та їхню роль у системі оцінки рівня фінансово-економічної безпеки підприємства. Показано місце показників фінансових результатів у системі інформаційного забезпечення управління фінансово-економічною безпекою підприємства. Представлено аналіз впливу основних загроз внутрішнього середовища на фінансові результати діяльності підприємства. Розглянуто зміст вимог до показників фінансових результатів як складових індикаторів оцінки рівня фінансово-економічної безпеки підприємства. Виділено заходи забезпечення достовірності показників прибутків (збитків) підприємства. Зроблено висновки про напрями подальших досліджень

щодо забезпечення достовірності та реальності індикаторів рівня фінансово-економічної безпеки сучасного підприємства харчової промисловості.

Ключові слова: фінансово-економічна безпека, фінансовий результат, прибуток (збиток), індикатори оцінки фінансово-економічної безпеки, збитковість підприємства.

Иванченкова Л.В., Ткачук Г.А., Скляр Л.Б. Проблемные вопросы оценки финансовых результатов современного предприятия. В статье освещен круг проблемных вопросов оценки и определения финансовых результатов деятельности предприятия. Выделены основные показатели финансовых результатов и их роль в системе оценки уровня финансово-экономической безопасности предприятия. Показано место показателей финансовых результатов в системе информационного обеспечения управления финансово-экономической безопасностью предприятия. Представлен анализ влияния основных угроз внутренней среды на финансовые результаты деятельности предприятия. Рассмотрено содержание требований к показателям финансовых результатов как составляющих индикаторов оценки уровня финансово-экономической безопасности предприятия. Выделены меры по обеспечению достоверности показателей прибылей (убытков) предприятия. Сделаны выводы о направлениях дальнейших исследований по обеспечению достоверности и реальности индикаторов уровня финансово-экономической безопасности современного предприятия пищевой промышленности.

Ключевые слова: финансово-экономическая безопасность, финансовый результат, прибыль (убыток), индикаторы оценки финансово-экономической безопасности, убыточность предприятия.

Ivanchenkova Larisa, Skryar Larisa, Tkachuk Galina. Problematic issues in evaluating the financial performance of a modern business. This scientific article is devoted to the study of the problems of determining and evaluating the financial performance of food industry enterprises. The range of issues for study was determined on the basis of existing approaches to the assessment and determination of the financial results of the enterprise. The relevance of the subject of this scientific research is grounded, based on the need to find ways to overcome the loss-making enterprises of the food industry. Three approaches to the definition of the concept of "financial result" are highlighted. A review of the regulatory definition of this category as "profit (loss)" and determined by comparing income and expenditure of activity was carried out. The main indicators of financial results and their role in the system of assessing the level of financial and economic security of an enterprise are highlighted. The place of financial results in the system of information support for the management of financial and economic security of an enterprise is presented schematically. The list of indicators of financial results in the system of information support for the management of financial and economic security of the enterprise. Indicators of financial results in the system of assessing the level of financial and economic security of the enterprise are presented in the form of tabs. The content of requirements for financial performance indicators as components of indicators for assessing the level of financial and environmental security of an enterprise has been considered. The analysis of the impact of the main threats of the internal environment of the enterprise on the financial results of its activities is presented. Summarized information about errors and falsification of income and expenses of the enterprise, distort the actual amount of profit or loss for the reporting period. The main problems associated with a reliable assessment of the profits (losses) of an enterprise are systematized. Allocated measures to ensure the reliability of the profits (losses) of the enterprise. The important role of the accounting system and on-farm control in ensuring the reliability of financial performance indicators was noted. Conclusions about the directions of further research to ensure the reliability and reality of indicators of the level of financial and economic security of a modern enterprise of the food industry are made.

Key words: financial and economic security, financial result, profit (loss), indicators for assessing financial and economic security, enterprise unprofitability.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сучасний спад вітчизняного виробництва на пряму пов'язаний зі світовою економічною кризою та значною мірою є наслідком низької прибутковості та збитковості значної кількості вітчизняних підприємств. Основним економічним чинником, який визначає прибутковість підприємства, є фінансовий результат. При цьому фінансовий результат виступає тим комплексним показником, який узагальнює всі результати виробничо-господарської діяльності підприємства та визначає її ефективність.

Актуальність вивчення проблематики оцінки фінансових результатів діяльності підприємств харчової промисловості важко переоцінити, адже понад 40% із них є збитковими [1]. Треба відзначити, що в 2012 р.

чистий прибуток мав позитивну динаміку росту, але в період 2014-2016 рр. темп зниження прибутку становив у середньому 3,1% щорічно [1]. Найбільш збитковим став 2015 р. При цьому рівень доходності, прибутковості та рентабельності активів із року в рік падає. Додатний фінансовий результат діяльності 2017 та 2018 рр. не спроможні покрити збитки минулих років.

Така ситуація негативно впливає на фінансовий стан підприємств. Зазначимо також, що фінансовий результат діяльності підприємства впливає на рівень фінансово-економічної безпеки підприємства.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Про актуальність теми фінансових результатів, а також методики їхнього обліку свідчить рівень розгляду цієї категорії

в наукових працях. Серед видатних учених, які зробили вагомий внесок у розвиток теорії доходів і результатів діяльності та їх бухгалтерського обліку на різних історичних етапах, можна назвати Л. Флорі, Д. Манчіні, Ф. Ескобара, Ф. Марчі, Д. Чербоні, Ф. Беста, А. Пльбо, Е. Леоте, І.Ф. Шера, Г. Сімона, Е. Шмаленбаха, Л.І. Гомберга, С.Є Сіверса, О.М. Галагана, А.Л. Бикова, В.Г. Макарова, В.Ф. Палія, Я.В. Соколова.

Проте досі не вирішеним залишається уточнення сутності поняття «фінансові результати», а також виявлення чинників, що негативно на них впливають в умовах економічної кризи. Заслуговує на увагу також питання впливу фінансового результату на фінансовий стан та рівень фінансової безпеки підприємства.

Формулювання завдання дослідження. Мета статті – виділити основні вимоги до показників фінансових результатів як складових індикаторів оцінки рівня фінансово-економічної безпеки підприємства; дослідити загрози внутрішнього середовища підприємства щодо достовірності оцінки фінансових результатів діяльності; визначити перелік основних проблем забезпечення достовірності показників прибутковості підприємств харчової промисловості.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Проблемні питання щодо фінансових результатів діяльності підприємства можна поділити на дві групи:

- визначення та визнання фінансового результату;
- розрахунок та оцінка фінансового результату.

Аналіз джерел показує наявність трьох підходів до визначення поняття «фінансові результати»:

1) як прибуток (збиток) підприємства, що визначається різницею між доходами та витратами діяльності (Ф.Ф. Бутинець [7], С.Ф. Голов [8], М.С. Пушкар);

2) як приріст (зменшення) капіталу (О.В. Тимошенко, Н.П. Кондраков, Т.А. Дубровіна);

3) як кількісні та якісні підсумки (результат) діяльності підприємства (О.О. Вороніна, Р. Скасюк).

Слід зазначити, що кожний із наступних підходів порівняно з попереднім розширює коло показників для оцінки фінансових результатів діяльності підприємства.

Так, наприклад, підхід до визначення фінансового результату як зміни власного капіталу враховує не тільки результат співставлення доходів та витрат діяльності, а й результати залучення коштів інвесторів, операцій із додатковим капіталом та маніпуляцій із цінними паперами.

Найбільш поширеним є перший підхід, за яким фінансовим результатом вважається прибуток або збиток. Зокрема, міжнародними та національними нормативними актами передбачено саме такий підхід.

Господарський кодекс України (ст. 142) дає таке визначення: «Прибуток (дохід) суб'єкта господарювання є показником фінансових результатів його господарської діяльності, що визначається шляхом зменшення суми валового доходу суб'єкта господарювання за певний період на суму валових витрат та суму амортизаційних відрахувань» [2].

Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 1 (МСБО 1) «Подання фінансової звітності» (розд. Визначення) від 01.01.2012 визначає прибуток або збиток як загальний дохід за вирахуванням витрат за винятком компонентів іншого сукупного прибутку [3].

Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку (НП(С)БО) 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» від 07.02.2013 № 73 говорить про прибуток як про суму, на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати [4].

Відповідно до Методичних рекомендацій по аналізу фінансово-господарського стану підприємств та організацій (Додаток, Розд. 8) № 759/10/20-2117, «прибуток – це кінцевий результат діяльності підприємства, який характеризує абсолютну ефективність його роботи» [5].

За Податковим кодексом України прибуток «визначається шляхом коригування (збільшення або зменшення) фінансового результату до оподаткування (прибутку або збитку), визначеного у фінансовій звітності підприємства відповідно до Національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або Міжнародних стандартів фінансової звітності, на різниці, які виникають відповідно до положень цього Кодексу» [6].

Метою забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства є досягнення найвищої ефективності та стабільності його функціонування і створення передумов для подальшого розвитку шляхом своєчасного виявлення й запобігання зовнішнім і внутрішнім небезпекам та загрозам. До внутрішніх загроз відносяться збитковість діяльності, втрата платоспроможності, фінансова нестабільність тощо.

Фінансовий результат діяльності відіграє важливу роль у складі інформаційного забезпечення системи управління фінансово-економічною безпекою підприємства (рис. 1).

Саме тому серед умов забезпечення ФЕБ є забезпечення належного рівня фінансово-економічної ефективності господарської діяльності та підвищення фінансової стійкості, рентабельності та платоспроможності.

Дієвими інструментами забезпечення останніх є аналіз, діагностика та оцінка результатів діяльності, фінансового стану й рівня фінансово-економічної безпеки. Фінансові результати діяльності суттєво впливають на показники фінансової стійкості, платоспроможності, рентабельності тощо.

Фінансовий результат у вигляді прибутку або збитку періоду або залишку нерозподіленого прибутку (непокритого збитку), як показано в табл. 1, використовується під час розрахунку показників оцінки рівня ФЕБ.

Як показує табл. 1, більшість індикаторів оцінки стану та рівня фінансово-економічної безпеки розраховується на підставі показників фінансових результатів, які відображено у формах фінансової звітності [8]:

- чистий фінансовий результат (прибуток, збиток) – форма № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)»;
- фінансовий результат до оподаткування (прибуток, збиток) – форма № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)»;
- нерозподілений прибуток (непокритий збиток) – форма № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)».

Таким чином, достовірність оцінки фінансового результату забезпечує реальну оцінку рівня фінансово-економічної безпеки підприємства, що ще раз підтверджує актуальність наукового дослідження. На нашу думку, достовірність даних включає у себе:

- своєчасність відображення доходів і витрат;
- правильність розрахунку показників;
- відсутність фальсифікацій господарських операцій;

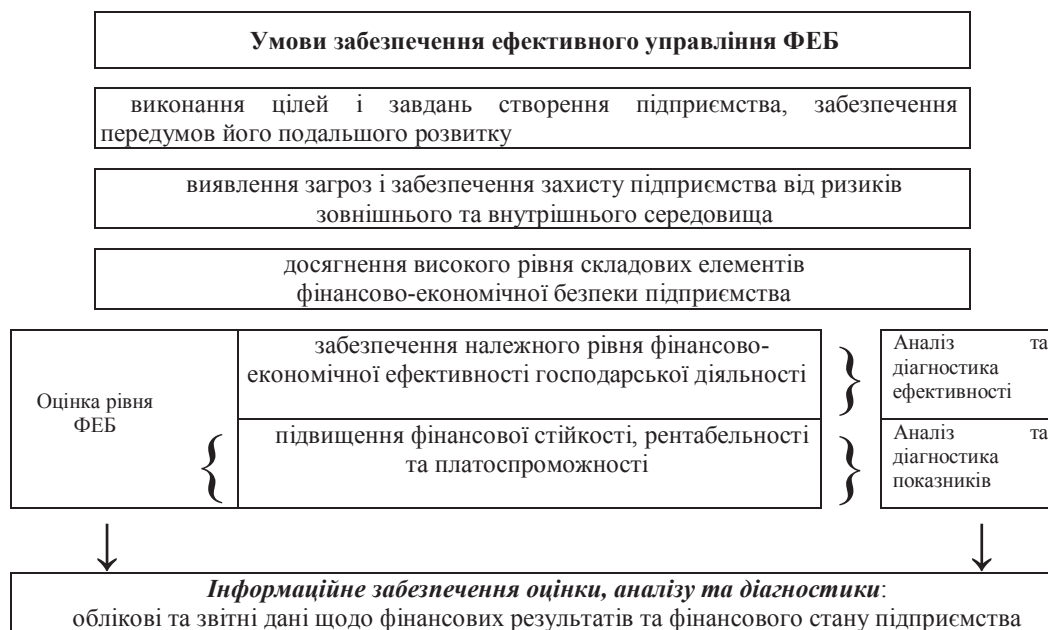

Рис. 1. Фінансові результати в системі інформаційного забезпечення управління фінансово-економічною безпекою підприємства

Джерело: систематизовано авторами за [7]

Таблиця 1

Показники фінансових результатів у системі оцінки рівня фінансово-економічної безпеки підприємства

Індикатор стану ФЕБ	Алгоритм розрахунку	Показник фінансових результатів в алгоритмі розрахунку
Коефіцієнт покриття	Обігові кошти / короткострокові зобов'язання	немає
Коефіцієнт автономії	Власний капітал / валюта балансу	Нерозподілений прибуток (непокритий збиток) у власному капіталі та валюті балансу
Рівень фінансового левериджу	Довгострокові зобов'язання / власний капітал	Нерозподілений прибуток (непокритий збиток) у власному капіталі
Коефіцієнт забезпеченості відсотків до сплати	Прибуток до сплати відсотків і податків / відсотки до сплати	Прибуток (збиток) до оподаткування
Рентабельність активів	Чистий прибуток / валюта балансу	Чистий прибуток (збиток) Нерозподілений прибуток (непокритий збиток) у валюті балансу
Рентабельність власного капіталу	Чистий прибуток / власний капітал	Чистий прибуток (збиток) Нерозподілений прибуток (непокритий збиток) у власному капіталі
Середньозважена вартість капіталу (WACC)	$WACC = (E / K) * y + (D / K) * b (1 - Xc)$, де $K = E + D$ K – обсяг інвестованого капіталу; D – обсяг позикових коштів; E – обсяг власного капіталу; y – необхідна або очікувана прибутковість від власного капіталу; b – необхідна або очікувана прибутковість від позикових коштів; Xc – ставка податку на прибуток	Нерозподілений прибуток (непокритий збиток) у власному та інвестованому капіталі
Темпи зростання прибутку, реалізації продукції, активів	Темпи росту прибутку > темпи росту реалізації продукції > темпи росту активів	Чистий прибуток (збиток)

Джерело: систематизовано авторами за [7]

- дотримання облікової політики оцінки доходів та витрат;
- відповідність нормам чинного законодавства;
- реальність інформації.

Основні загрози внутрішнього середовища під час визначення фінансового результату:

- загрози недостовірності первинних даних про суму доходів та витрат;
- загрози фальсифікації доходів та витрат із метою ухилення від оподаткування;
- загрози неумисних помилок оцінки доходів та витрат, розрахунку фінансового результату.

При цьому найбільш проблемними вважаємо такі питання:

1. Достовірність визначення величини фінансового результату. Якщо не брати до уваги ймовірність навмисного викривлення інформації про доходи, витрати та прибутки (збитки) окремих операцій та видів діяльності, правильність відображення фінансових показників у фінансовій звітності залежить від якості систем реєстрації первинних даних та їх обробки й передачі в системі обліку та дієвості системи контролю. При цьому якість передбачає своєчасність, правильність, систематичність, відсутність логічних та арифметичних помилок. Важливим аспектом досягнення реальності відображення в обліку та звітності інформації про фінансові результати в реальному часі є дотримання затвердженої облікової політики.

2. Обтяжлива система оподаткування призводить до ймовірності фальсифікації фінансових результатів за рахунок приховування реальних розмірів отриманого доходу та навмисного завищення рівня витрат.

3. Помилки та фальсифікації, пов'язані з неправильним перерозподілом виробничих та загальновиробничих витрат. Подібна маніпуляція дає змогу необґрунтовано завищити або, навпаки, занижити вартість залишків незавершеного виробництва, напівфабрикатів власного виробництва, витрат майбутніх періодів тощо з метою приховування збитків або заниження реальної суми прибутку. Дієвими засобами боротьби із цим видом порушень є затвердження облікової політики за даними напрямками та запровадження дієвої системи внутрішньогосподарського контролю над її дотриманням.

4. Забезпечення особистого збагачення окремих зацікавлених осіб (власників, керівництва, тощо) за рахунок приховування доходів або протиправного завищення витрат. Для профілактики зазначених протиправних дій недостатньо використовувати тільки заходи внутрішнього контролю. На нашу думку, необхідно обов'язково використовувати методичні прийоми корпоративного контролю та користуватися

послугами незалежного аудиту. Слід зазначити, що ознаками таких порушень дуже часто бувають перевищення звичайних норм витрат (наприклад, сировини та основних матеріалів), поява витрат, не характерних для даного підприємства чи виду діяльності, завищення цін придбання або продажу тощо. У таких випадках слід користуватися послугами незалежних експертів.

5. Недостатній технічний рівень реєстрації облікової інформації та відсутність сучасних технологій її обробки та передачі.

6. Низький або недостатній рівень кваліфікації спеціалістів, які зайняті у сфері обліку та контролю. Саме це призводить до помилок логічного характеру під час документального оформлення господарських операцій, неумисних арифметичних похибок. Безумовно, підвищення кваліфікації вимагає додаткових витрат, але обов'язково позитивно відобразиться на якості звітних даних та економічній безпеці підприємства у цілому.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Провідна роль у вирішенні питань визначення й оптимізації величини фінансових результатів належить бухгалтерському обліку та економічному контролю, адже можливість отримання найбільшого ефекту за найменших витрат, трудових, матеріальних і фінансових ресурсів значною мірою залежить від того, наскільки оперативно й точно підприємство здійснює облік та контроль власних витрат і доходів.

Підсумовуючи матеріали проведеного дослідження, зазначимо, що у подальших дослідженнях проблематики формування фінансових результатів підприємств харчової промисловості необхідно особливу увагу приділити вибору ефективних шляхів подолання збитковості основної діяльності та покриття збитків минулих років.

Безумовно, викликає зацікавленість розширення складу індикаторів оцінки рівня фінансово-економічної безпеки підприємства за рахунок таких результативних показників, як приріст власного або корпоративного капіталу.

Список використаних джерел:

- Семененко О.Г. Економіка та управління. *Економічний вісник університету*. 2017. № 33/1. С. 168-172. URL: <http://oaji.net/articles/2017/1900-1525422415.pdf>.
- Господарський кодекс України № 436-IV від 16 січня 2003 р. *Законодавство України* : вебсайт. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=436-15> (дата звернення: 10.11.2018).
- Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку № 1 «Подання фінансової звітності», виданий Радою з Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку, зі змінами станом на 1 січня 2012 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_013. (дата звернення: 05.11.2018).
- Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» від 7 лютого 2013 р. № 73. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> (дата звернення: 05.11.2018).
- Методичні рекомендації щодо аналізу фінансово-господарського стану підприємств та організацій : Лист Державної податкової адміністрації України № 759/10/20-2117 від 27 січня 1998 р.
- Податковий кодекс України. *Верховна Рада України. Законодавство України* : вебсайт. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17_7 (дата звернення: 10.11.2018).
- Управління фінансовою безпекою економічних суб'єктів : навчальний посібник / С.М. Фролов та ін. ; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. С.М. Фролова. Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2015. 332 с.
- Методичні рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності : Наказ Міністерства фінансів України від 28 березня 2013 р. № 433. URL: <http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/article;jsessionid=92559BC2E3DEEB70D11E62DC>. (дата звернення: 05.11.2018).

Кіндзюр О.С.,
кандидат економічних наук,
викладач,
*Львівський техніко-економічний коледж
Національного університету «Львівська політехніка»*

Kindziur Olga,
Candidate of Economic Sciences, Lecturer,
*Lviv Technical and Economic College
National University «Lviv Polytechnic»*

СТАН ТА АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ

Кіндзюр О.С. Стан та актуальні проблеми фінансового забезпечення розвитку підприємств. Статтю присвячено розгляду джерел і форм фінансового забезпечення розвитку підприємств. Зроблено систематизацію джерел фінансування розвитку підприємств. Дано авторське визначення терміна «фінансове забезпечення розвитку підприємства». Окреслено традиційні форми фінансового забезпечення: самофінансування, кредитування та бюджетне фінансування. Дано оцінку джерел фінансування капітальних інвестицій підприємств, прибутковості підприємств, а також динаміки прямих іноземних інвестицій в економіку України. Акцентовано на важливості забезпечення доступу до фінансування малих підприємств, оскільки брак фінансових ресурсів стримує їх розвиток і масштабування бізнесу. Вказано джерела фінансування інноваційної діяльності, яка в сучасних умовах виступає каталізатором розвитку підприємств. Проведений аналіз дав можливість сформулювати перспективні форми фінансового забезпечення розвитку підприємств.

Ключові слова: фінансове забезпечення, джерела фінансування, самофінансування, кредитування, інвестування.

Кіндзюр О.С. Состояние и актуальные проблемы финансового обеспечения развития предприятий. Статья посвящена рассмотрению источников и форм финансового обеспечения развития предприятий. Проведена систематизация источников финансирования развития предприятий. Дано авторское определение термина «финансовое обеспечение развития предприятия». Определены традиционные формы финансового обеспечения: самофинансирование, кредитование и бюджетное финансирование. Дана оценка источников финансирования капитальных инвестиций предприятий, прибыльности предприятий, а также динамики прямых иностранных инвестиций в экономику Украины. Акцентировано на важности обеспечения доступа к финансированию малых предприятий, поскольку нехватка финансовых ресурсов сдерживает их развитие и масштабирование бизнеса. Указаны источники финансирования инновационной деятельности, которая в современных условиях выступает катализатором развития предприятий. Проведенный анализ позволил сформулировать перспективные формы финансового обеспечения развития предприятий.

Ключевые слова: финансовое обеспечение, источники финансирования, самофинансирование, кредитование, инвестирование.

Kindziur Olga. State and actual problems of financial provision of enterprise development. The article is devoted to the consideration of sources and forms of financial support for the development of enterprises. The author emphasized that the company, which is working stably, strives for development. Development can occur in different directions and provides for expansion, modernization, entry into new markets, which requires appropriate financial support. The author considers the development of the enterprise in the context of increasing its potential. The article systematizes the sources of financing the development of enterprises. The author's definition of the concept "financial support of enterprise development" is formulated. The author identifies the traditional forms of financial security – self-financing, loans and budget financing. The assessment of the sources of financing capital investments of enterprises, the financial results of enterprises, as well as the dynamics of foreign direct investment in the economy of Ukraine is given. The article provides information about the profitability of enterprises of different types of economic activity, which made it possible to highlight the industry with high and weak self-financing potential. The author notes the limited budget financing of enterprises in a market economy. At the same time, the importance of foreign direct investment, which serve as an indicator of the stability and development of the country's economy, is growing. The article suggests the dynamics of foreign direct investment in 2010-2018. The author points out the factors that restrain foreign investors, among them – the lack of high-quality investment projects, a high degree of uncertainty. It is focused on the importance of providing access to financing for small enterprises, since the lack of financial resources hinders their development and business scale. The author suggests factors that

hinder the financing of small business entities. The sources of financing of innovation activity are also indicated, which in modern conditions acts as a catalyst for the development of enterprises. At the same time, innovation is characterized by high risks, and therefore requires special approaches to making financial decisions. The analysis made it possible to formulate promising forms of financial support for the development of enterprises.

Key words: financial security, sources of financing, self-financing, crediting, investment.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Поступ економіки і стійке економічне зростання неможливі без ефективно діючих конкурентоспроможних підприємств. Динамічні умови вимагають постійного й різновекторного розвитку підприємств. Отже, важливо сформулювати дієві механізми залучення фінансових ресурсів із різних джерел на цілі економічного розвитку підприємств.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Теоретичні основи та прикладні аспекти фінансування підприємств розглядаються у працях багатьох українських науковців, серед яких – О.О. Терещенко, І.Р. Зятковський, М.І. Крупка, Д.В. Ванькович, М.І. Петик.

Попри широке представлення у науковій літературі питань щодо фінансового забезпечення підприємств, напрям досліджень, пов'язаний із фінансовим забезпеченням розвитку підприємств, залишається актуальним і недостатньо опрацьованим.

Формулювання завдання дослідження. Метою даної роботи є поглиблення теоретико-методологічних підходів до фінансового забезпечення підприємства, виділення пріоритетних джерел і форм фінансування його розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Природно, що підприємство, яке зайняло на ринку свою нішу, прагне до розширення, диверсифікації, модернізації, тобто до розвитку. Розвиток підприємства передбачає суттєві зміни в його діяльності, перехід кількісних змін в якісні, зміну його інфраструктури та загальних засад функціонування. Розвиток підприємства пов'язаний зі зміною його потенціалу, тому його доцільно розглядати в розрізі складників потенціалу, а саме майнового, виробничого, маркетингового, фінансового, кадрового тощо. Як відомо, розвиток підприємства може відбуватися у різних аспектах: технічному (науково-технічному), ринковому, організаційному, причому забезпечення розвитку в будь-якому напрямі потребує відповідного фінансового забезпечення.

Фінансове забезпечення підприємств трактується багатьма науковцями. Наведемо думку О.М. Колодізева, який фінансове забезпечення визначає як «систему фінансових відносин, що діють через сукупність законодавчо закріплених форм і методів створення, мобілізації і використання фондів фінансових ресурсів із метою забезпечення розвитку як підприємства, так і країни» [1, с. 88].

Розглядаючи фінансове забезпечення, розрізняють його джерела, форми, види та методи. Щодо них у науковій літературі немає єдиного підходу. Так, форми і методи фінансового забезпечення нерідко ототожнюють, форми фінансового забезпечення подаються варіативно.

Наприклад, В. Ковальов, не акцентуючи на формах чи методах фінансування, стверджує, що в основі економіки ринкового типу на мікрорівні знаходиться п'ятиелементна система фінансування, системоутворюючими компонентами якої виступають самофінансування, пряме фінансування через механізми ринку капіталу, банківське кредитування, бюджетне фінансування і взаємне фінансування суб'єктів господарювання [2, с. 142].

В.М. Опарін відзначає: «...фінансове забезпечення реалізується на основі відповідної системи фінансування, яке може здійснюватися у трьох формах: самофінансування, кредитування, зовнішнє фінансування» [3, с. 56]. І.В. Зятковський та У. Стріжик обмежуються трьома формами фінансування: самофінансування, кредитування, бюджетне асигнування [5, с. 44; 6, с. 413]. С. Юрій серед форм фінансування виділяє самофінансування, кредитування, бюджетне фінансування, оренду та інвестування [7, с. 244].

Г.В. Станко форми фінансового забезпечення поділяє на дві групи: традиційні (самофінансування, пряме фінансування, банківське кредитування, бюджетне фінансування, взаємне фінансування суб'єктів господарювання) та нетрадиційні (лізинг, факторинг, форфейтинг, мобілізація заощаджень населення, емісія цінних паперів, венчурний капітал) [8, с. 85].

Відповідно до того, що є три основні джерела формування фінансових ресурсів – створені за рахунок власних і прирівняних до власних грошових надходжень, мобілізовані на фінансовому ринку і ресурси, що надходять в порядку перерозподілу, – логічно виділяти три форми фінансового забезпечення: самофінансування, кредитування та бюджетне фінансування. Щодо похідних форм фінансового забезпечення, які відрізняються від наведених лише механізмом здійснення фінансових процесів, доцільно вживати терміни «методи фінансового забезпечення».

Види фінансового забезпечення можна подати ширше:

- самофінансування (за рахунок власних коштів, основними джерелами яких є прибуток та амортизаційні відрахування);
- кредитування (отримання позик від банків та інших кредитних установ);
- інвестування (залучення коштів інвесторів, як правило, з подальшою участю в прибутках);
- оренда і лізинг;
- венчурне фінансування;
- бюджетне фінансування;
- міжнародне фінансування.

Науковці розширюють наведений перелік ще такими видами фінансування, як емісія боргових цінних паперів, страхування, факторинг, форфейтинг та ін.

Джерела фінансування підприємств можна класифікувати за різними ознаками, насамперед за ознакою власності й за видом діяльності (рис. 1).

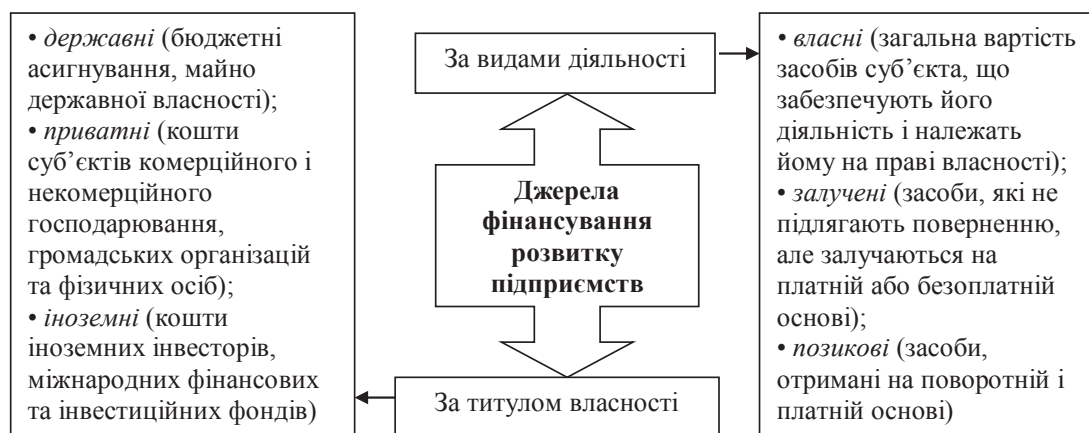

Рис. 1. Джерела фінансування розвитку підприємств

Джерело: розроблено автором

Фінансування розвитку підприємства передбачає вкладання коштів у техніко-технологічну модернізацію виробничої бази, розширення діяльності, оновлення асортименту продукції чи послуг, що постачаються на ринок, а також у навчання персоналу, тобто у ті напрями, котрі здатні посилити потенціал підприємства та вивести його на якісно новий рівень функціонування. Відповідно до цього, фінансове забезпечення розвитку підприємства можна визначити як систему фінансових відносин щодо мобілізації та цільового використання фондів фінансових ресурсів, спрямованих на підвищення потенціалу підприємства та забезпечення його функціонування на якісно новому рівні.

Розвиток будь-якої економічної системи залежить від розвитку інвестиційних процесів. У сучасних умовах інвестиції є найважливішим засобом забезпечення технічного переозброєння виробництва, впровадження інноваційних технологій і, таким чином, досягнення високого рівня ефективності виробництва. Під час здійснення інвестиційної діяльності підприємства в першу чергу повинні подбати про інвестиційні ресурси.

Розглянемо джерела фінансування капітальних інвестицій підприємств упродовж останніх років (табл. 1).

Як бачимо, капітальні інвестиції в Україні фінансуються переважно власними коштами підприємств і організацій. Банківські кредити все менше залучаються як джерело коштів для капітальних інвестицій. Така ж тенденція збережена й у 2017 р. У машини,

обладнання, інвентар та транспортні засоби вкладено 50,8% усіх інвестицій, у будівлі та споруди – 41,1%. На капітальний ремонт активів спрямовано 10,0 млрд. капітальних інвестицій (6,4% від загального обсягу) [9].

Самофінансування означає забезпечення інвестування підприємств переважно за рахунок власних фінансових ресурсів: прибутків, амортизаційних відрахувань та ресурсів, прирівняних до власних, наприклад коштів засновників, внесених до статутного капіталу, емісійного доходу [4, с. 44]. Ключова роль у самофінансуванні відводиться прибутку, який не лише реінвестується у розвиток підприємства, а й служить індикатором привабливості підприємства для інвесторів, чинником безпечного виділення коштів для кредиторів. Підприємство, яке працює збитково, не прагне розвитку, його завдання – виживання на ринку і подолання збитковості.

У табл. 2 наведено інформацію про фінансові результати підприємств за деякими видами економічної діяльності.

Із таблиці видно, що можливості самофінансування більшості підприємств за рахунок прибутку обмежені, 25-35% підприємств є збитковими. Високорентабельними є сільське господарство, торгівля, підприємства інформації та телекомунікацій. Натомість така фондоємка галузь, як промисловість, має невисоку рентабельність – 6,8%. Українську низьку рентабельність демонструють суб'єкти господарювання у фінансовій та страховій діяльності (без банків).

Таблиця 1

Джерела фінансування капітальних інвестицій підприємств*

Показники	2010 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
Усього, млн грн	180575,5	273116,4	359216,1	448462
у тому числі за рахунок, %	100	100	100	100
коштів державного бюджету	5,7	2,53	2,58	3,4
коштів місцевих бюджетів	3,2	5,22	7,47	9,3
власних коштів підприємств та організацій	61,68	67,5	69,25	69,1
кредитів банків та інших позик	12,68	7,59	7,54	6,6
коштів іноземних інвесторів	2,0	3,0	2,74	1,4
коштів населення на будівництва житла	10,46	11,7	8,33	7,3
інших джерел фінансування	4,3	2,4	2,09	2,9

* Без урахування тимчасово окупованих територій та зони проведення АТО

Джерело: побудовано автором за [9, с. 359]

Таблиця 2

Показники фінансових результатів підприємств за видами економічної діяльності, 2017 р.*

Вид економічної діяльності (секція за КВЕД 2010)	Обсяг реалізованої продукції (без банків) за інституціональним підходом млн грн	Чистий прибуток (збиток) сальдо (без банків), млн грн	Частка підприємств, які одержали прибуток, %	Рентабельність операційної діяльності (без банків), %
Усього	7 707 935,2	168752,8	72,4	8,8
Сільське, лісове, рибне господарство (А)	454380,1	68858,5	86,2	22,4
Промисловість (В+С+D+E)	2817768,9	56124,0	71,4	6,8
Будівництво (F)	221404,9	-5014,3	71,0	1,6
Оптова і роздрібна торгівля; ремонт АТЗ (G)	3061652,9	25874,2	74,9	18,8
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність (H)	437226,5	-16796,7	71,1	-1,0
Тимчасове розміщення і харчування (I)	29548,2	1773,5	69,3	7,8
Інформація та телекомунікації (J)	139117,0	12029,3	67,7	13,8
Фінансова та страхова діяльність (K)	64573,1	16806,6	62,8	2,8
Операції з нерухомим майном (L)	99482,4	-17551,2	61,2	6,2
Професійна, наукова та технічна діяльність (M)	284548,0	32356,1	67,9	19,4

* Без урахування тимчасово окупованих територій та зони проведення АТО

Джерело: побудовано автором за [10]

Іншим найпоширенішим джерелом фінансового забезпечення господарюючих суб'єктів є кредити банків. Вони залишаються недоступними для більшості підприємств через високу вартість: банківські відсотки за кредити перевищують рівень рентабельності господарюючих суб'єктів. Окрім того, переважна більшість кредитів спрямовується на поточну діяльність, а не на інвестиційну. Однак саме інвестиції забезпечують розвиток підприємств. Щодо малого і середнього бізнесу (МСБ), то через банки він може отримати фінансування також від міжнародних організацій, насамперед ЄБРР і Світового банку. Активну допомогу МСБ в Україні надає Німецько-український фонд (НУФ, фінансується KfW), який співпрацює із сімома банками в Україні.

Проблеми зовнішнього фінансового забезпечення середніх, а особливо малих підприємств пов'язані з їх низькою прибутковістю, відсутністю ліквідної застави, непрозорістю фінансової діяльності, низькою кваліфікацією менеджменту. Для них більш придатними є такі інструменти фінансування, як кредити регіональних кредитних спілок, банківські кредити, фінансування за програмами державної підтримки, лізинг, франчайзинг.

Перехід до ринкової економіки змінив місце державного фінансування підприємств, яке в адміністративній економіці носило тотальний характер. Однак бюджетне фінансування залишається формою фінансування підприємств, хоча й має обмежене застосування. Як елемент фінансового забезпечення суб'єктів господарювання бюджетне фінансування розглядають В. Опарін [3, с. 59], С. Юрій [7, с. 41], О. Кириленко [11, с. 42] та інші економісти. Наприклад, М. Карлін зазначає, що бюджетне фінансування – це «... надання грошового забезпечення підприємствам на видатки, пов'язані зі здійсненням державних замовлень, виконанням державних програм, утриманням державних і комунальних установ й організацій» [10, с. 55].

Щодо форм бюджетного фінансування, то в науковій літературі зустрічаються різні підходи до вирішення цього питання. Так, О. Василик виділяє чотири форми бюджетного фінансування: кошторисне фінансування,

державне фінансування інвестицій, надання дотацій, надання субвенцій і субсидій [13, с. 139].

Важливим джерелом фінансування розвитку підприємств можуть бути іноземні інвестиції. Щодо прямих іноземних інвестицій, то загальний їх обсяг в економіку України (акціонерний капітал нерезидентів) на 1 січня 2018 р., за даними Державної служби статистики, становив 31,606 млрд. дол. (табл. 3), що на 1,2% більше від показника на початок попереднього року [12].

Таблиця 3

Динаміка прямих інвестицій в Україну (акціонерного капіталу) за 2010–2018 рр. (млн дол. США)*

Станом на 01.01	Прямі інвестиції в Україну	Прямі інвестиції з України
2010	38 992,9	5 760,5
2011	45 370,0	6 402,8
2012	48 197,6	6 435,4
2013	51 705,3	6 568,1
2014	53 704,0	6 702,9
2015	38 356,8	6 456,2
2016	32 122,5	6 315,2
2017	31 230,3	6 346,3
2018	31 606,4	6 322,0
31.12.2018	32 291,9	6 295,0

* Без урахування тимчасово окупованих територій та зони проведення АТО

Джерело: побудовано автором за [13]

Нерезиденти збільшили вкладення в Україну на 376,1 млн. дол., одночасно вилучивши 24 млн. дол. Із усіх надходжень прямих інвестицій 28,3% усіх вкладень за вказаний період припало на інвесторів із реєстрацією на Кіпрі (8,9 млрд. дол.), 20% – у Нідерландах (6,4 млрд. дол.), 6,2% – у Великобританії (1,9 млрд. дол.). Найбільші обсяги надходжень прямих інвестицій були спрямовані до підприємств промисловості –

464,4 млн. дол., установ та організацій, що здійснюють фінансову та страхову діяльність, – 248,8 млн. дол.

За даними Держстату, приріст прямих іноземних інвестицій в Україну на початок 2018 р. порівняно із 2017 р. становив 376 млн. дол. Це з урахуванням того, що величезна їхня частина є реінвестуванням українських бізнесів. Головними причинами слабого інтересу з боку іноземних інвесторів до українських компаній є вкрай низька кількість або повна відсутність якісних інвестиційних проектів в останніх, значний рівень тіньової економіки та політична невизначеність. Лідером за рівнем інвестиційного потенціалу залишається АПК, не менш привабливою для інвесторів була й залишається українська енергетична галузь.

Забезпечення розвитку підприємств усе більше пов'язується з інноваціями. Інноваційний бізнес знаходиться об'єктивно у більш складних умовах щодо фінансування. У наших умовах він у стані майже цілковитого фінансового дефіциту. Проте завдяки інноваційній ризикованості робляться відкриття, які гарантують тривалу конкурентоспроможність на ринках. Відповідно, інноваційна економіка потребує нетрадиційних, нових, у тому числі ризикованих (наприклад, венчурних), джерел фінансування, а також державної підтримки, точно так, як її отримують наука, освіта, розроблення інформаційних продуктів та інші галузі. Венчурні фонди сьогодні є одним із найважливіших

інститутів підтримки інноваційної діяльності у світовій економіці. Вони забезпечують фінансовими коштами наукові дослідження, розроблення та впровадження у виробництво нових видів продукції і забезпечують їх рух до споживача.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Сьогодні розвиток підприємств – необхідна умова забезпечення довгострокового функціонування й конкурентоспроможності. Розвиток підприємств потребує відповідного фінансового забезпечення. Українські підприємства фінансуються переважно за рахунок власних коштів, однак низька прибутковість обмежує можливості самофінансування.

Кредити залишаються непопулярним джерелом фінансування розвитку насамперед через те, що кредитні ставки перевищують показники рентабельності більшості підприємств. Банки кредитують переважно короткострокові проекти, пов'язані з торгівлею та переробкою, а інвестиційне кредитування малорозвинене.

Бюджетне фінансування підприємств в умовах ринкової економіки втрачає своє значення. Натомість зростає вага прямих іноземних інвестицій.

Розвиток підприємств нерозривно пов'язаний із їхньою інноваційною активністю. Це потребує розроблення дієвих механізмів фінансування ризикових інноваційних проектів, зокрема через венчурні фонди.

Список використаних джерел:

1. Василик О.Д., Павлюк К.В. Бюджетна система України : підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 544 с.
2. Зятковський І.В. Фінансове забезпечення діяльності підприємств : монографія. Тернопіль : Економічна думка, 2000. 215 с.
3. Колодізев О.М. Методологічні засади фінансового забезпечення управління інноваційним розвитком економіки : монографія / за ред. О.М. Колодізева. Харків : ІНЖЕК, 2009. 239 с.
4. Кириленко О.П. Фінанси (Теорія та вітчизняна практика) : навчальний посібник. Тернопіль : Астон, 2002. 212 с.
5. Опарін В.М. Фінанси (Загальна теорія) : навчальний посібник ; 2-е вид., доп. і перероб. Київ : КНЕУ, 2001. 240 с.
6. Фінанси: вишкіл студії : навчальний посібник / за ред. д-ра екон. наук, проф. С.І. Юрія. Тернопіль : Карт-бланш, 2002. 357 с.
7. Державні фінанси у транзитивній економіці : навчальний посібник / М.І. Карлін та ін. ; за заг. ред. д.е.н., проф. М.І. Карліна. Київ : Кондор, 2003. 200 с.
8. Ковалев В.В., Ковалев Вит.В. Финансы организаций (предприятий) : учебник. Москва : Проспект, 2015. 352 с.
9. Стріжик У.Р. Суть фінансового механізму суб'єкта господарювання та його структура. *Економічний форум*. 2012. № 3. С. 411-417.
10. Станко Г.В. Самофінансування як одна з пріоритетних форм фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств. *Сталий розвиток економіки*. 2015. № 1 (26). С. 84-90.
11. Статистичний щорічник України за 2017 / Державна служба статистики України. Київ : Держстат, 2018. 541 с.
12. Діяльність суб'єктів господарювання у 2017 році / Державна служба статистики України. Київ : Держстат, 2018. 139 с.
13. Економічна статистика / Зовнішньоекономічна діяльність. *Статистична інформація Державної служби статистики України*. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Морозова О.С.,
кандидат економічних наук, доцент кафедри
міжнародних економічних відносин та економічної теорії,
Міжнародний університет бізнесу і права

Морозов О.В.,
доктор сільськогосподарських наук, професор,
професор кафедри науки про Землю,
Херсонський державний аграрний університет

Шапоринська Н.М.,
кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
завідувач кафедри гідротехнічного будівництва,
водної інженерії та водних технологій,
Херсонський державний аграрний університет

Волошин М.М.,
кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри гідротехнічного будівництва,
водної інженерії та водних технологій,
Херсонський державний аграрний університет

Morozova O.S.,
Candidate of Economic Sciences, Senior Lecturer
at Department of International Economic Relations and Economic Theory,
International University of Business and Law

Morozov O.V.,
Doctor of Agricultural Sciences, Professor,
Professor at Department of Earth Science,
Kherson State Agrarian University

Shaporynska N.M.,
Candidate of Agricultural Sciences, Associate Professor,
Head of Department of Hydraulic Engineering,
Water Engineering and Water Technology,
Kherson State Agrarian University

Voloshyn M.M.,
Candidate of Engineering Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Hydraulic Engineering,
Water Engineering and Water Technology,
Kherson State Agrarian University

ЗРОШЕННЯ В ХЕРСОНСЬКІЙ ОБЛАСТІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИКУ

Морозова О.С., Морозов О.В., Шапоринська Н.М., Волошин М.М. Зрошення в Херсонській області: сучасний стан та проблеми розвитку. У статті обґрунтовано сучасний стан та проблеми розвитку зрошення в Херсонській області. Визначено один із пріоритетних напрямів розвитку АПК – налагодження системи зрошення. Проаналізовано стан використання зрошуваних земель, проблеми та шляхи розвитку у зрошувальному землеробстві регіону. Досліджено динаміку площ фактичного поливу земель на зрошувальних системах Херсонської області. Приведено аналіз основних магістральних каналів та зрошувальних систем півдня України. Визначено головну ознаку екологобезпечних режимів зрошення так званими екологобезпечними поливними нормами. Запропоновано відновлення зрошення шляхом модернізації та реконструкції зрошувальних систем із застосуванням новітніх способів та техніки поливу (низьконапірні дощувальні машини, ресурсозберігаючі режими зрошення тощо).

Ключові слова: зрошення, зрошувальні землі, зрошувальні системи, продуктивність зрошуваних земель, ефективність, магістральні канали, режим зрошення.

Морозова Е.С., Морозов А.В., Шапоринская Н.Н., Волошин М.М. Орошение в Херсонской области: современное состояние и проблемы развития. В статье охарактеризованы современное состояние и проблемы развития орошения в Херсонской области. Определено одно из приоритетных направлений развития АПК – налаживание системы орошения. Проанализированы состояние использования орошаемых земель, проблемы и пути развития в орошаемом земледелии региона. Исследована динамика площадей фактического полива земель на оросительных системах Херсонской области. Дана характеристика основных магистральных каналов и оросительных систем юга Украины. Определен главный признак экологически безопасных режимов орошения так называемыми экологически безопасными поливными нормами. Предложено восстановление орошения модернизацией и реконструкцией оросительных систем с применением новейших способов и техники полива (низконапорные дождевальные машины, ресурсосберегающие режимы орошения и т. п.).

Ключевые слова: орошение, орошаемые земли, оросительные системы, производительность орошаемых земель, эффективность, магистральные каналы, режим орошения.

Morozova O.S., Morozov O.V., Shaporinskaya N.M., Voloshin N.N. Irrigation in the Kherson region: the current state and development problems. The purpose of the paper is to analyze the state of use of irrigated land in the Kherson region and to determine the state and problems of development in irrigated agriculture in the region. Ukraine belongs to countries where irrigation lands play and play an important role in providing food to the country. This is due to the fact that its considerable territory is in a zone of insufficient and unstable moisture, and therefore, the sustainable agriculture of these regions is possible only under conditions of irrigation. When performing the goal, they used the methods of stationary key-analogues, system analysis and synthesis, mathematical statistics (correlation and regression analysis). The irrigation methodology should be considered in the historical context. Kherson. The region has difficult climatic conditions, with arid climates, with frequent drywaves, which accompanied by dust storms with significant negative consequences. There are significant problems with and drinking water. Beginning in the 1960s, the construction of large irrigation systems allowed to bring water to anhydrous areas. For the modern stage of irrigation development in the Kherson region, one of the key problems is the restoration of irrigation through modernization and reconstruction of irrigation systems with the use of the latest methods and techniques of irrigation (low-pressure sprinklers, resource-saving irrigation regimes, etc.). Work on the restoration and development of irrigation will not only increase the area of irrigated land and optimize the operating costs, including the supply of water for irrigation. Works on the restoration and development of irrigation will not only increase the area of irrigated land and optimize the operating costs of the main pumping stations pumping and pumping, electricity costs and the cost of water supply for irrigation, which in general will increase the efficiency of the use of irrigation systems and irrigated land. In modern conditions of agricultural production, when maximizing profits is mainly the main purpose of irrigation, the most effective measure for water saving, on the one hand, and optimizing the development of degradation processes (flooding, secondary salinization and salinity of the arable layer of soil) – on the other hand, is the transition to application of ecologically safe irrigation regimes of agricultural crops. The main feature of ecologically safe irrigation regimes is irrigation with so-called ecologically safe irrigation norms, the size of which is sufficient to cover the current deficit of water consumption of irrigated crops, but at the same time makes it possible or minimizes the loss of water for infiltration beyond the root of the soil layer. The use of such regimes requires a significantly higher irrigation culture, primarily using more sophisticated methods, watering equipment and irrigation control systems.

Key words: irrigation, irrigation lands, irrigation systems, irrigated land productivity, efficiency, main channels, irrigation regime.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Україна належить до держав, де зрошувані землі відігравали і відіграватимуть важливу роль у забезпеченні країни продовольством. Це зумовлено тим, що значна її територія знаходиться в зоні недостатнього та нестійкого зволоження, а отже, стале землеробство цих регіонів можливе тільки за умов зрошення. Поливні землі області є страховим фондом стабільного виробництва сільськогосподарської продукції, особливо у посушливі та гостро посушливі роки [1; 6].

Географічною особливістю території нашої країни є те, що вона розташована на межі різних природних зон у помірному кліматичному поясі з відчутно вираженою зміною сезонів протягом року. Окремою ланкою виглядає степова зона Півдня, яка відзначається континентальним, жарким, посушливим кліматом, займаючи південну та південно-східну частини кра-

їни, і становить 46,5% площі її сільськогосподарських угідь (рис. 1).

Сьогодні площа зрошуваних земель в Україні сягає 2,2 млн. га (включно з АР Крим), або 6,6% усіх сільськогосподарських угідь. Ці ґрунти є національним багатством держави, його гарантованим страховим фондом на випадок несприятливих погодних умов. Зараз більшість загальнодержавних меліоративних фондів (магістральні та міжгосподарські канали, трубопроводи, насосні станції, гідротехнічні споруди тощо), що знаходяться у справному стані, можуть подавати воду для поливу сільськогосподарських культур на площі понад 2 млн. га.

Проте їхні технічні можливості дають змогу поливати лише 943 тис га зрошуваних земель (43% від наявних). Фактично ж поливається в останні роки у середньому близько 650-700 тис га. Таким чином, майже 1 млн. га сільгоспземель не використовуються як зрошувані, хоча до таких належать. Але потреба

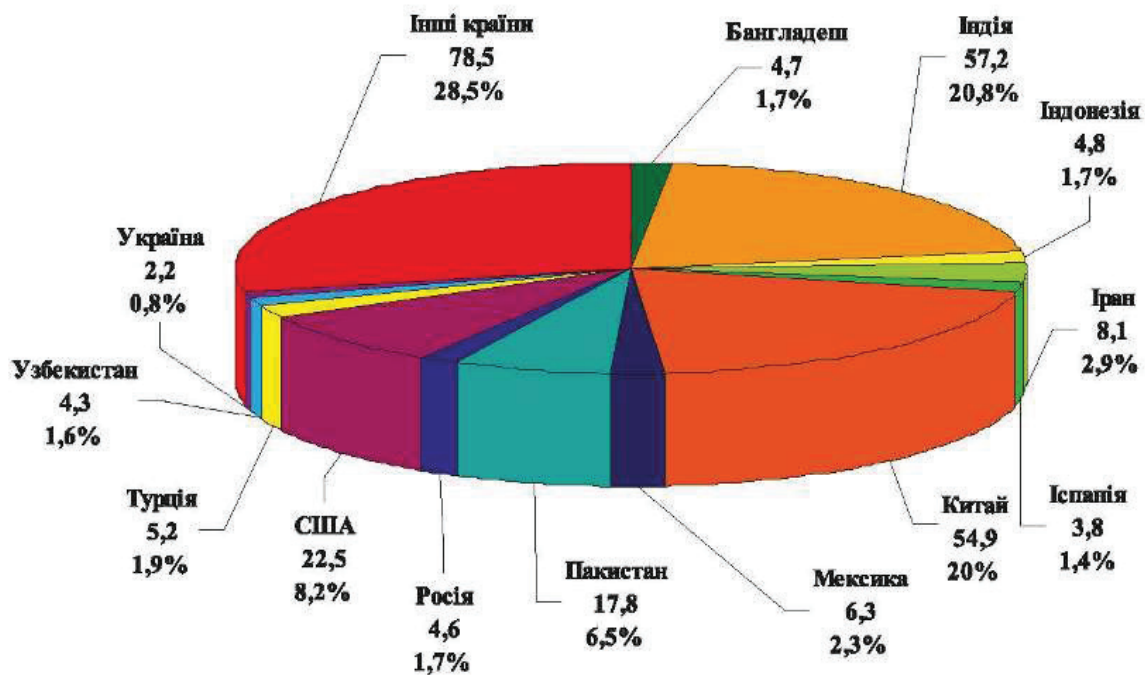

Рис. 1. Площі зрошуваних земель у провідних країнах світу (млн. га, % від загальної)

Джерело: [8]

у відновленні поливних земель нині є дуже суттєвим фактом. До причин такого стану речей можна віднести декілька важливих основних чинників, які представлені на рис. 2.

Значна частина території України розташована в зонах недостатнього та нестійкого зволоження, тому продовольче та ресурсне забезпечення держави, а відповідно й продовольча безпека, значною мірою залежить від наявності, стану та ефективності вико-

ристання зрошуваних земель. Найбільшу площу зрошуваних земель в Україні займали на початку 90-х років минулого століття – 2,65 млн. га, що становило 8,0% площі ріллі. У цей період зрошувані землі завдяки досить високому рівню їх використання (майже на 80% площ зрошуваних земель фактична врожайність відповідає проектному рівню) забезпечували до 30% валового виробництва продукції рослинництва в Україні [1-7].

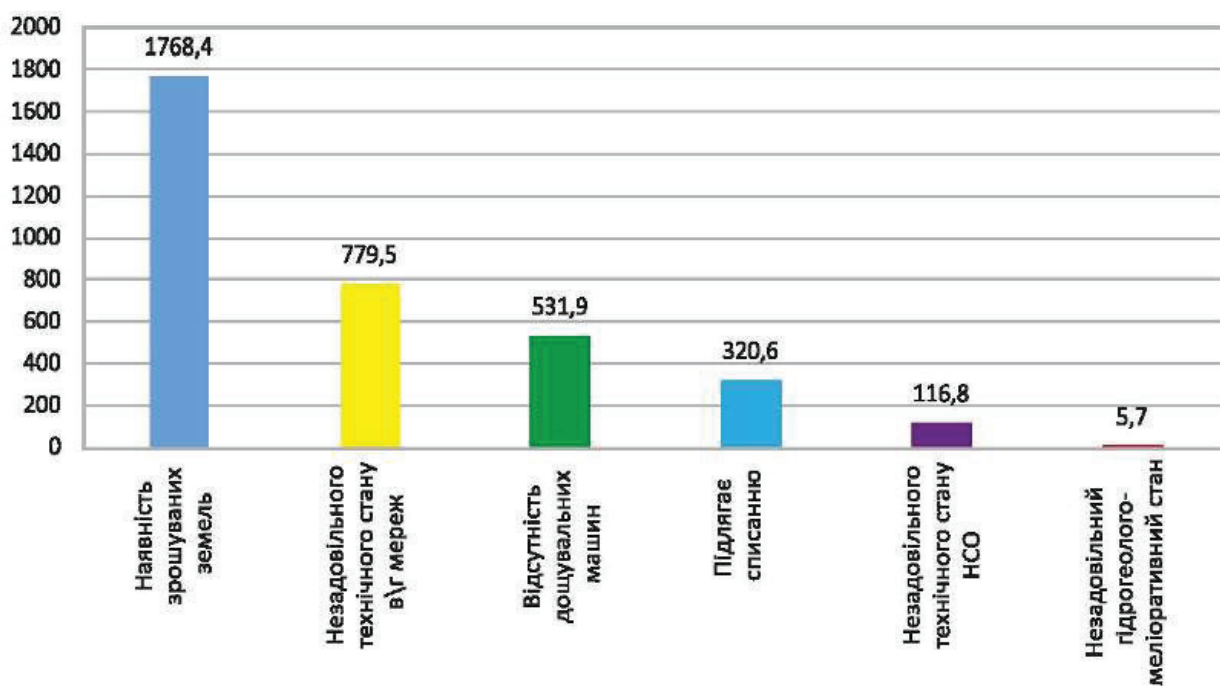

Рис. 2. Причини невикористання зрошувальних систем в Україні

Джерело: [8]

Особливо значною була частка виробництва продукції на зрошуваних землях у південних областях (Херсонській, Одеській, Миколаївській, Запорізькій) та АР Крим. Так, зрошувані землі в Херсонській області на початку 90-х років минулого століття займали 455,17 тис га. Площа зрошуваних земель, яка поливалася, становила 441,86 тис га (97,07% до наявних зрошуваних земель).

На жаль, починаючи з 1992 р. на тлі загальноекономічної кризи відбулося некероване скорочення площ фактичного поливу та суттєве зниження ефективності використання зрошуваних земель. В останні десятиріччя завдяки зусиллям Басейнового управління водних ресурсів (БУВР) нижнього Дніпра Держводагентства України та сільгоспотоваровиробникам за останній час було призупинено скорочення площ зрошуваних земель та завдяки реконструкції та модернізації зрошувальних систем збільшено площі поливу Херсонської області.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Проблемам сучасного функціонування зрошувальних систем та ефективному використанню зрошуваних земель присвячено роботи С.А. Балюка, М.І. Ромащенко, В.В. Горлачука, В.В. Медведєва, В.А. Ушкаренка, В.В. Морозова, Л.Г. Мельника, Л.Я. Новаковського, А.Я. Сохничка, М.Г. Ступеня, В.М. Трегобчука, А.М. Третяка, О.І. Фурдичка, С.К. Харічкова, М.А. Хвесика та інших учених. Однак коло зазначених питань досить широке і потребує додаткових наукових обґрунтувань, у т.ч. й на регіональному рівні.

Формулювання завдання дослідження. Мета статті полягає в аналізі стану використання зрошуваних земель у Херсонській області та визначенні стану та проблем розвитку у зрошуваному землеробстві регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Територія Херсонської області розташована в межах двох зон: степової посушливої і сухостепової. Клімат області континентальний, жаркий, посушливий. Річна сумарна радіація становить 115-116 ккал/см², з яких 94-95 ккал надходить упродовж вегетаційного періоду. Фотосинтетично активна радіація за вегетаційний період становить 45-50 ккал/см². Середньорічна температура повітря – +9,0-10,5 °С. Середня температура липня – +22,8-23,8 °С, січня – від 2,2 до –4,3 °С. Абсолютний максимум температури становить 37-40 °С; абсолютний мінімум – 29-33 °С. Зокрема, для Херсонщини характерні одні з найбільших в Україні тривалість сонячного сьйва – 2286 год./рік та величина сонячної радіації – 4930 Дж/м² на рік [1, с. 46; 6, с. 10].

Одним із пріоритетних напрямів розвитку АПК у Херсонській області є налагодження системи зрошення. Останні роки цьому питанню приділяють чимало уваги. Як відомо, у 2000-х роках після розпаювання земель був період економічного занепаду, і частина зрошувальних систем була втрачена.

Але починаючи з 2016 р. оновлення зрошення було визначено керівництвом області як один із пріоритетів розвитку. Була розпочата робота з відродження зрошення, яка триває й донині. Станом на 2017 р. зрошувальна система Херсонської області налічувала 427,1 тис га поливних земель, але не всі вони використовуються і знаходяться в робочому стані. Загалом

використовувалося 72%, або 309,4 тис га. У 2017 р. додатково введено полив на площі 9,8 тис га [7].

У 2017 р. на утримання водогосподарсько-меліоративного комплексу області з держбюджету було виділено 237,67 млн. грн, а на реконструкцію державних міжгосподарських зрошувальних систем – 26 млн. За ці кошти було реконструйовано і відбудовано насосні станції в Генічеському, Олешківському, Каховському та Білозерському районах, що дало змогу ввести додатково 3,5 тис га зрошення. Від сільгоспвиробників та інвесторів надійшло 347,5 млн. грн [5; 6]. Станом на 11 жовтня 2018 р. у цілому по області полито 309,0 тис га (рис. 4), виконано 2144,9 тис гектарополівів, полито озимих культур 54,7 тис га, кукурудзи – 27,3 тис га, овочів – 40,5 тис га, сої – 114,4 тис га. Затоплено посівів рису на площі 8,2 тис га. Водоподачу на зрошення здійснюють 84 насосних станції, працює 231 одиниця дощувальної техніки. За добу полито 2881 га сільгоспугідь [4].

Основні проблеми сучасного зрошення в умовах Херсонської області супроводжується такими процесами та явищами:

- порушенням технологічної цілісності зрошувальних систем, яку спричинено розпаюванням земель, і, як наслідок, подрібненням земельних ділянок та збільшенням кількості землекористувачів, передачею внутрішньогосподарських мереж у комунальну власність;
- погіршенням технічного стану міжгосподарської та особливо внутрішньогосподарської мережі зрошувальних систем, недостатньою роботою з реконструкції наявних зрошувальних систем, капітальних та поточних ремонтів у зв'язку з недостатнім бюджетним фінансуванням;
- недостатньою кількістю та незадовільним станом оновлення парку дощувальних машин із причин відсутності дієвих механізмів державної підтримки виробництва та придбання засобів поливу;
- недосконалістю чинного законодавства в частині відповідальності землевласників та землекористувачів за цільове та ефективне використання зрошуваних земель та невизначеністю мінімально необхідних для забезпечення окупності інвестицій термінів оренди зрошуваних земель;
- незадовільним екологомеліоративним станом зрошуваних земель унаслідок порушення структури посівних площ та сівозмін, технологій вирощування сільськогосподарських культур, украй низьким рівнем ресурсного забезпечення технологій вирощування сільськогосподарських культур;
- різким зростанням вартості електроенергії, відсутністю дієвих механізмів державної підтримки ефективного використання зрошуваних земель, у тому числі компенсацій із державного бюджету оплати вартості електроенергії, що витрачається для подачі води на зрошення;
- недостатнім рівнем бюджетного фінансування на утримання державних водогосподарсько-меліоративних систем та природоохоронних заходів;
- недостатніми обсягами впровадження ресурсо-і енергозберігаючих технологій ведення землеробства на зрошуваних землях [1; 7].

Із перерахованих основних причин неефективного використання потенціалу зрошувальних систем вирішальна роль належить чинникам, які суттєво впливають на собівартість подачі води та забезпечення

безперебійної її подачі протягом вегетаційного періоду у необхідних обсягах.

Каховська зрошувальна система (ЗС). За останній час (2013-2018 рр.) площі зрошуваних земель на Каховському ЗМ не скорочуються і становлять 243,1 тис га. Фактичні площі поливу протягом цього періоду мають стійку тенденцію до збільшення – із 79,8% до наявних земель у 2013 р. до 81,9% від наявних зрошуваних земель у 2018 р. (рис. 3, 4). Темп приросту зрошуваних земель на Каховському зрошуваному масиві становить 0,88 тис га/рік.

Північно-Кримський канал (ПКК). За останній час (2013-2018 рр.) площі зрошуваних земель на ПКК не скорочуються і становлять 101,7 тис га. Фактичні площі поливу протягом цього періоду мають стійку тенденцію до збільшення – із 31,8% до наявних земель у 2013 р. до 37,2% від наявних зрошуваних земель у 2018 р. (рис. 4). Темп приросту зрошуваних земель на Північно-Кримському каналі становить 0,90 тис га/рік.

Інгулецька зрошувальна система (у межах Херсонської області). За останній час (2013-2018 рр.) площі зрошуваних земель на Інгулецькій ЗС не скорочуються і становлять 18,2 тис га. Фактичні площі поливу протягом цього періоду мають стійку тенденцію до збільшення – із 20,88% до наявних земель у 2013 р. до 24,17% від наявних зрошуваних земель у 2018 р. (рис. 4). Темп приросту зрошуваних земель на Інгулецькій зрошувальній системі в межах Херсонської області становить 0,10 тис га/рік.

Правобережні зрошувальні системи. За останній час (2013-2018 рр.) площі зрошуваних земель на Правобережних ЗС не скорочуються і становлять 21,5 тис га. Фактичні площі поливу протягом цього періоду мають стійку тенденцію до збільшення – із 12,56% до наявних земель у 2013 р. до 41,86% від наявних зрошуваних земель у 2018 р. (рис. 4). Темп приросту зрошуваних земель на Правобережних ЗС Херсонської області становить 1,05 тис га/рік.

За останній час (2013-2018 рр.) площі всіх зрошуваних земель Херсонської області не скорочуються і становлять 384,5 тис га. Фактичні площі поливу протягом цього періоду мають стійку тенденцію до збільшення – із 60,39% до наявних земель у 2013 р. до 64,97% від наявних зрошуваних земель у 2018 р. (рис. 3). Темп приросту зрошуваних земель по Херсонській області становить 2,95 тис га/рік.

Результати аналізу наявного стану зрошення в Херсонській області та в Південному регіоні України дають підстави стверджувати про наявність у Херсонській області створеної за радянських часів мережі магістральних та розподільчих каналів із відповідним насосно-силовим обладнанням та регульованими гідротехнічними спорудами, проектні потужності якої значно перевищують рівень її використання (табл. 1).

Невідповідність проектної та фактичної потужності головних насосних станцій перекачки та підкачки суттєво збільшує затрати на електроенергію та, відповідно, на збільшення затрат на зрошення.

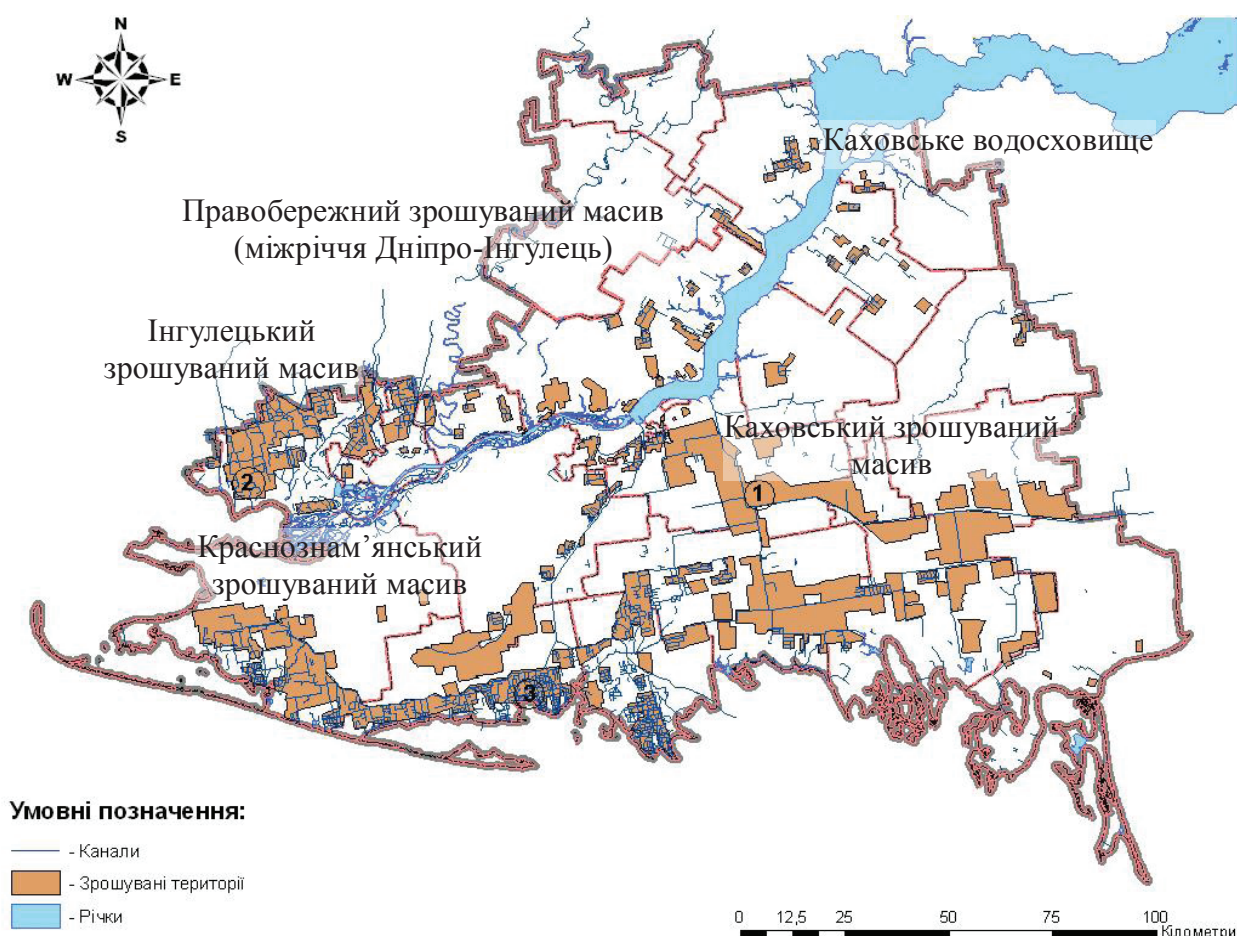
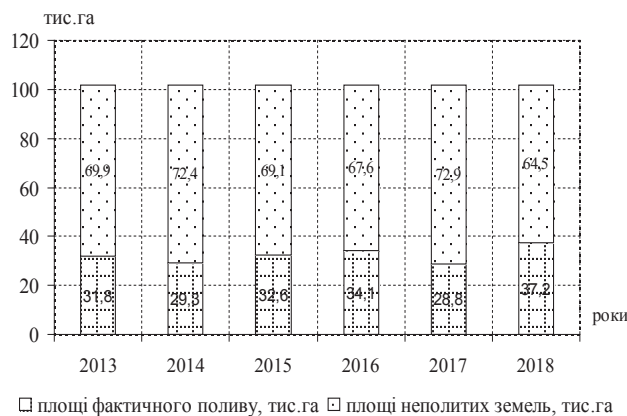
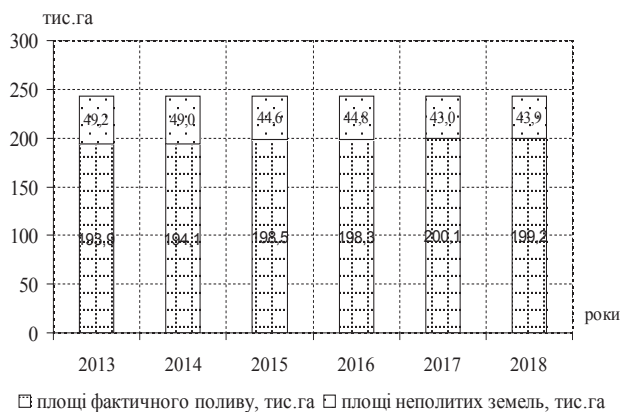
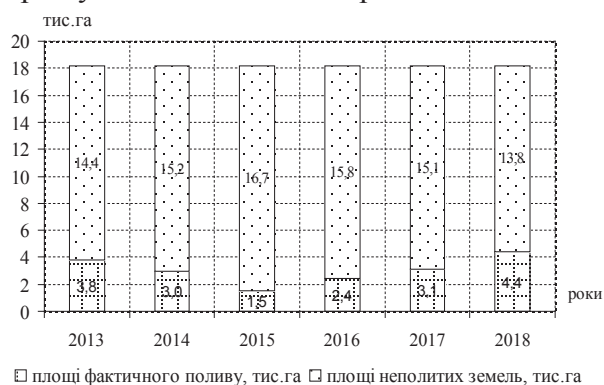

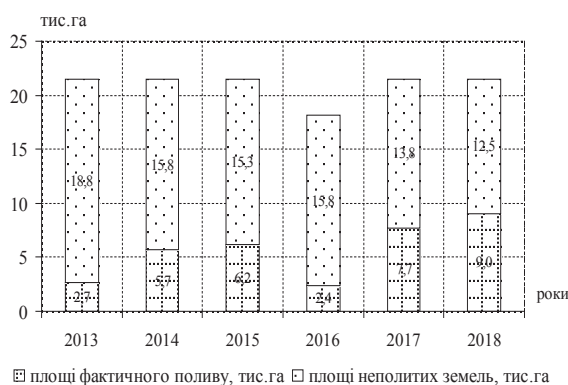
Рис. 3. Карта-схема зрошуваних земель у Херсонській області

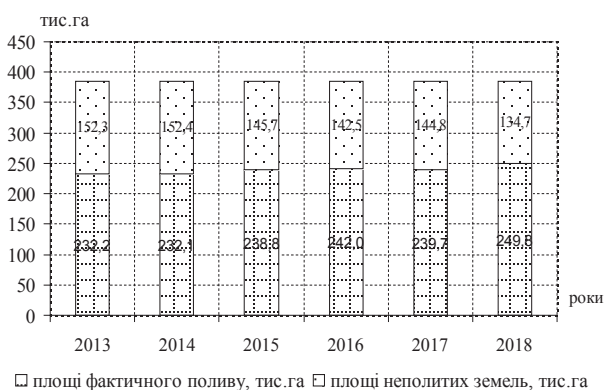
Площі поливу земель Каховської зрошувальної системи Херсонської області

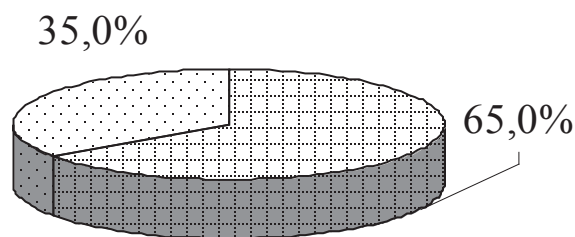
Площі поливу земель Північно-Кримському каналі Херсонської області

Площі поливу земель на Інгулецькій зрошувальній системі в межах Херсонської області

Площі поливу земель на локальних Правобережних зрошувальних системах Херсонської області, 2018 р.

Всього по області

Питома вага поливних і неpolитих земель на ЗС Херсонської області

Рис. 4. Динаміка площ фактичного поливу земель на зрошувальних системах Херсонської області

Роботи з відновлення та розвитку зрошення дадуть змогу збільшити площу зрошуваних земель та оптимізувати експлуатаційні витрати головних насосних станцій перекачки та підкачки, затрати електроенергії та вартості подачі води на зрошення, що у цілому підвищить ефективність використання зрошувальних систем та зрошуваних земель.

У сучасних умовах ведення сільськогосподарського виробництва, коли отримання максимального при-

бутку здебільшого є основною метою зрошення, найбільш дієвим заходом із водозбереження, з одного боку, та оптимізації розвитку деградаційних процесів (підтоплення, вторинне осолонцювання та засолення орного шару ґрунту) – з іншого, є перехід на застосування екологічнобезпечних режимів зрошення сільськогосподарських культур (табл. 2).

Головною ознакою екологічнобезпечних режимів зрошення є проведення поливів так званими еколого

Таблиця 1

Характеристика основних магістральних каналів та зрошувальних систем півдня України

Найменування каналу, системи	Наявність зрошувальних земель, тис га		Потужність головних насосних станцій (споруд), куб. м/с		
	за статистичними даними	факт	проектна	встановлена	факт
Північно-Кримський канал	444,7	175,1	294 (Головна споруда)	380 (з урахуванням подачі через Перекопський канал з Головного Каховського каналу)	214
у т. ч. Херсонська область	101,7	50,7			
Головний Каховський магістральний канал	326,0	215,5	5300,0	360,0	134,0
у т. ч. Херсонська область	250,0	188,7			
Канали Інгулецької зрошувальної системи	122,1	12,7	62,4	44,1	11,0
у т. ч. Херсонська область	18,8	3,5			

Таблиця 2

Екологічно безпечні норми вегетаційних поливів, м³/га

Культура	Поливна норма (нетто) за різних рівнів підґрунтових вод, м ³		
	≥ 3,0	2,0-2,5	1,0-1,5
Озима пшениця, ячмінь, ріпак, післяукісна та післяжнивна кукурудза, люцерна в рік сівби, жито	300-500	300-400	200-250
Кукурудза на зерно і силос, сорго, соя, цукрові та кормові буряки, соняшник	400-500	300-400	250-300
Люцерна минулих років на корм та насіння	500-600	250-300	-
Злакові багаторічні трави, злакові сумішки, ярі пшениця та ячмінь, картопля й овочеві культури	300-400	300-350	250-300

Джерело: [6]

безпечними поливними нормами, величина яких є достатньою для покриття поточного дефіциту водоспоживання зрошуваної сільськогосподарської культури, але водночас унеможливує або зводить до мінімуму втрати води на інфільтрацію за межі кореневого шару ґрунтів. Застосування таких режимів вимагає значно вищої культури зрошення, насамперед застосування більш досконалих способів, поливальної техніки та систем управління поливами.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Зусиллями Басейнового управління водних ресурсів нижнього Дніпра Держводагентства України та сільгоспотова-

ровиробників за останній час було призупинено скорочення площ зрошуваних земель та завдяки реконструкції зрошувальних систем (поточні та капітальні ремонти) збільшено площі поливу Херсонської області.

Для сучасного етапу розвитку зрошення в Херсонській області однією з ключових проблем є відновлення зрошення шляхом модернізації та реконструкції зрошувальних систем із застосуванням новітніх способів та техніки поливу (низьконапірні дощувальні машини, ресурсозберігаючі режими зрошення тощо). Роботи з відновлення та розвитку зрошення дадуть змогу збільшити площу зрошуваних земель та оптимізувати експлуатаційні витрати, у тому числі на подачу води на зрошення.

Список використаних джерел:

1. Балюк С.А., Ромащенко М.І. Проблеми зрошення в Україні в контексті зарубіжного досвіду. *Вісник ХДАУ*. 2000. № 1. С. 27-35.
2. Балюк С.А., Ромащенко М.І. Наукові аспекти сталого розвитку зрошення земель в Україні. *Пленарна доповідь VIII з'їзду ґрунтознавців та агрохіміків України*, 25 липня 2006 р. Київ : ДІА, 2006. 32 с.
3. Безніцька Н.В. Формування показників родючості і продуктивності меліоративних ґрунтів в умовах регіональних змін клімату (на прикладі Херсонської області) : дис. ... канд. с.-г. наук : 06.01.02. Херсон, 2017. 230 с.
4. Експлуатаційна діяльність станом на 18 жовтня 2018 року. URL: <http://buvr.kherson.ua/explootazia.htm?n=3241&ps=0>.
5. Орошение на Херсонщине стремительно развивается. URL: <http://khersonline.net/novosti/ekonomika/113439-oroshenie-na-hersonschine-stremitelno-razvivaetsya-andreygordeev.html>.
6. Ромащенко М.І., Балюк С.А. Зрошення земель в Україні. Стан та шляхи поліпшення. Київ : Світ, 2000. 114 с.
7. Ромащенко М.І. Наукові засади розвитку зрошення земель в Україні Київ : Аграрна наука, 2012. 28 с.
8. Сидоренко В. Зрошення в Україні. *Агробізнес сьогодні*. URL: <http://www.agro-business.com.ua> (дата звернення: 20.05.2019).

Окландер Т.О.,
доктор економічних наук,
професор кафедри економіки та підприємництва,
Одеська державна академія будівництва та архітектури

Ветрогон О.В.,
асистент кафедри економіки та підприємництва,
Одеська державна академія будівництва та архітектури

Приймаченко О.О.,
бакалавр кафедри економіки та підприємництва,
Одеська державна академія будівництва та архітектури

Oklander Tatyana,
Doctor of Economics, Professor,
Department of Economics and Entrepreneurship,
Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture

Vetrogon Olga,
Assistant, Department of Economics and Entrepreneurship,
Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture

Priimachenko Oleksandra,
Bachelor, Department of Economics and Entrepreneurship,
Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture

ОЦІНЮВАННЯ ЦІНОВИХ РИЗИКІВ У ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННІЙ СФЕРІ

Окландер Т.О., Ветрогон О.В., Приймаченко О.О. Оцінювання цінових ризиків у готельно-ресторанній сфері. У статті констатовано, що однією з найважливіших проблем підприємств готельно-ресторанної сфери є недостатність ефективних цінових бізнес-стратегій, які б ґрунтувалися на об'єктивному оцінюванні підприємницьких ризиків. Запропоновано заходи з пристосування та нейтралізації негативного впливу ризиків та алгоритм управління підприємницькими ризиками в менеджменті підприємства готельно-ресторанної сфери. Сформовано пакет методів маркетингових досліджень для визначення цінових ризиків таких підприємств, що сконцентровані на визначенні цінової еластичності попиту та цінової чутливості споживачів. Виділено два методичних підходи до оцінювання цінових ризиків для підприємств готельно-ресторанної сфери: монадичний та порівняльний. За монадичного підходу респондентам пропонується тільки одна послуга підприємства готельно-ресторанної сфери без урахування конкурентної ситуації. За порівняльного підходу споживачеві пропонується порівняти цінові характеристики різних підприємств готельно-ресторанної сфери. Виділено шкали чутливості до ціни. Запропоновано аналізувати відповіді респондентів за трьома змістовими блоками для визначення бажання респондента користуватися послугами даного закладу готельно-ресторанної сфери за запропонованою ціною, а також мотиви респондента до повторного відвідання закладу.

Ключові слова: готельно-ресторанний бізнес, підприємницькі ризики, оцінювання цінових ризиків, шкала оцінювання, респондент.

Окландер Т.А., Ветрогон О.В., Приймаченко А.А. Оценка ценовых рисков в гостинично-ресторанной сфере. В статье констатируется, что одной из важнейших проблем предприятий гостинично-ресторанной сферы является недостаточность эффективных ценовых бизнес-стратегий, которые должны базироваться на объективном оценивании предпринимательских рисков. Предложены мероприятия по приспособлению и нейтрализации негативного влияния рисков и алгоритм управления предпринимательскими рисками в менеджменте предприятия гостинично-ресторанной сферы. Сформирован пакет методов маркетинговых исследований для определения ценовых рисков таких предприятий, которые сконцентрированы на определении ценовой эластичности спроса и ценовой чувствительности потребителей. Выделены два методических подхода к оценке ценовых рисков для предприятий гостинично-ресторанной сферы: монадический и сравнительный. При монадическом подходе респондентам предлагается только одна услуга предприятия гостинично-ресторанной сферы без учета конкурентной ситуации. При сравнительном подходе потребителю предлагается сравнить ценовые характеристики различных предприятий гостинично-ресторанной сферы. Выделены шкалы чувствительности к цене. Предложено анализировать ответы респондентов по трем содержательным

блокам для определения желания респондента пользоваться услугами данного заведения гостинично-ресторанной сферы по предложенной цене, а также мотивы респондента к повторному посещению заведения.

Ключевые слова: гостинично-ресторанный бизнес, предпринимательские риски, оценка ценовых рисков, шкала оценивания, респондент.

Oklander Tatyana, Vetrogon Olga, Priimachenko Oleksandra. Assessment of price risks in the hotel and restaurant industry. The purpose of the article is to improve the theoretical position regarding the assessment of price risks in the hotel and restaurant sector in order to increase the efficiency of such enterprises. The article states that one of the most important reasons for the problems of enterprises in the hotel and restaurant sector is the lack of effective pricing business strategies that would be based on an objective assessment of business risks. The proposed measures to adapt and neutralize the negative impact of risks and the algorithm of management of business risks in the management of the hotel and restaurant business. A package of marketing research methods has been formed to determine the price risks of such enterprises, which are concentrated on determining the price elasticity of demand and the price sensitivity of consumers. Two methodological approaches to assessing price risks for the enterprises of the hotel and restaurant industry are identified: monadic (Price Sensitivity Scales and Jester, Price Stages (the method of limiting the prices of Gabor-Granger), the method of Van Sensation Measurement (PSM), method remembering prices, comparative (Extended "price stairs" (modification of the method of Gabor-Granger), the Methodology of the Blowers (Price Research Techniques). In the monadic approach respondents are offered only one service of the enterprise hotel and restaurant sector without taking into account the competitive situation. In a comparative approach, the consumer is offered to compare the price characteristics of various enterprises of the hotel and restaurant sector. The scale of sensitivity to the price is based on the use of ratings with alternatives from "not exactly buy" to "exactly buy". With the help of such alternatives, respondents' answers to the three content blocks are analyzed: a) Testing of goods or services; b) use; c) purchase or re-purchase. Thus, the respondent's desire to use the services of this institution of the hotel and restaurant sector at the proposed price, as well as the motives of the respondent to re-visit the institution, is determined. The use of these methods by enterprises will enhance the efficiency of managing price risks and thus minimize or avoid them.

Key words: hotel and restaurant business, business risks, valuation of price risks, scale of assessment. respondent.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасна сфера гостинності є найбільш рентабельною сферою людської діяльності. За оцінками експертів, дохід від неї щорічно становить близько 445 млрд. доларів США. За даними Всесвітньої туристичної організації, ця сфера вийшла на перше місце серед провідних галузей світової економіки, випередивши за обсягами одержуваних доходів нафтовидобуток і автомобілебудування. Кожен долар, вкладений у рекреацію, у середньому приносить не менше 250 доларів прибутку. Жодна галузь світового господарства не працює так стабільно. На основі розвитку рекреації та готельно-ресторанного бізнесу потужний економічний стрибок зробили багато країн світу. Крім того, розвиток сфери гостинності допомагає вирішувати найважливішу соціальну проблему сучасності – проблему зайнятості населення і, таким чином, є найважливішим чинником зниження соціальної напруженості в суспільстві. Зайнятість населення у цій сфері вище, ніж у будь-якому іншому секторі економіки. Внесок у розвиток економіки держави полягає у створенні робочих місць, підтримці суміжних індустрій, поповненні республіканських і місцевих бюджетів податковими надходженнями, стимулюванні виробництва місцевих продуктів. У сфері готельно-ресторанного бізнесу України зареєстровано понад 20 368 суб'єктів підприємництва, і сфера послуг нашої країни демонструє високі темпи зростання. Проте існують проблеми, через які українські підприємства цієї сфери стають неконкурентоспроможними. Однією з найважливіших причин цих

проблем є недостатність ефективних ценових бізнес-стратегій. Отже, це зумовлює актуальність даного дослідження.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Вивченню проблем розвитку готельно-ресторанного господарства та оцінці ризиків підприємницької діяльності приділено велику увагу вітчизняних науковців, фахівців, серед яких: О.Я. Домінська, Н.О. Батьковець, О.П. Чукурна, М.А. Окландер, І.А. Педько, О.І. Яшкіна [1-14]. У цих роботах розглядаються організація та розвиток готельно-ресторанного господарства, аналізуються чинники, що впливають на ринок готельно-ресторанного бізнесу в Україні, зміст діяльності з оцінки підприємницьких ризиків. Як не вирішену раніше частину проблеми можна виділити те, що, незважаючи на ґрунтовність теоретичних розробок щодо управління підприємствами готельно-ресторанної сфери, дискусійним є питання оцінки ризиків діяльності підприємств цієї сфери. Актуальність цього питання, необхідність поглибленого його вивчення та розроблення пропозицій щодо формування раціональних ценових стратегій визначили тему, мету та завдання дослідження.

Формулювання завдання дослідження. Метою статті є вдосконалення теоретичних положень щодо оцінювання ценових ризиків у готельно-ресторанній сфері для підвищення ефективності діяльності таких підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових

результатів. Управління ризиками підприємств готельно-ресторанної сфери – це діяльність, спрямована на відвернення виникнення збутових проблем та зменшення запланованого прибутку за рахунок корегування господарської діяльності через виявлення, оцінку та нейтралізацію ризиків.

На нашу думку, мета управління ризиками у сфері гостинності полягає у їх нейтралізації. Необхідно виділяти три ступеня такої нейтралізації.

Перший ступінь – запобігання можливості виникнення ризиків. Передбачає відмову від дій або впровадження заходів щодо усунення виникнення ефектів, які можуть супроводжуватися ризиком і викликати втрату прибутку.

Для запобігання виникненню ризиків можна використати такі заходи:

- підвищити якість готельно-ресторанних послуг;
- збільшити обсяг реалізації питомої ваги послуг із нееластичним попитом;
- підвищити ефективність маркетингової комунікативної політики;
- орієнтуватися на цільові сегменти з низьким рівнем конкуренції чи значною місткістю ринку.

Другий ступінь – пристосування до можливості виникнення ризиків. Передбачає проведення заходів із пристосування та усунення негативного впливу ризиків на діяльність підприємств готельно-ресторанної сфери (табл. 1).

Третій ступінь – зниження ступеня негативного впливу ризиків. Передбачає визначення внутрішніх та зовнішніх засобів зниження ступеню ризиків. Внутрішні засоби зниження ризику передбачають, що цим повністю займається саме підприємство. До внутрішніх засобів зниження ступеню ризиків відносять: лімітування ризиків, диверсифікацію ризиків, мінімізацію ризиків, внутрішнє страхування ризиків.

Лімітування ризиків. Передбачає встановлення такої системи економічних нормативів лімітування ризиків: обов'язкове попереднє укладання договорів із контрагентами щодо обсягів закупівель та введення системи штрафів у разі невиконання договору; визначення мінімального рівня торгової надбавки; визначення максимального рівня знижок покупцям; визначення нормативу готельно-ресто-

ранних послуг, на які будуть установлені знижки; визначення максимально можливого періоду дії знижок; установлення нормативу товарного запасу в ресторанах; визначення граничного розміру заємних засобів.

Диверсифікація ризиків. Передбачає зниження рівня концентрації ризиків за рахунок таких дій, як: диверсифікація постачальників; диверсифікація цілей маркетингової політики; диверсифікація асортименту послуг та товарів; диверсифікація цільових сегментів ринку; диверсифікація рівня торгових надбавок; диверсифікація знижок.

Мінімізація ризиків. Передбачає такий набір дій у разі, коли ризиків неможливо уникнути повністю: використання гнучких цін у договорах із постачальниками; врахування форс-мажорних обставин у договорах із постачальниками.

До форм внутрішнього страхування маркетингових ризиків належать:

- забезпечення компенсації можливих фінансових утрат за рахунок премій за ризик;
- забезпечення компенсації можливих фінансових утрат за рахунок системи штрафних санкцій, які передбачають включення в умови договорів необхідних рівнів штрафів, неустойок та інших фінансових санкцій у разі порушення постачальниками зобов'язань;
- забезпечення заходів для подолання негативних фінансових наслідків.

Отже, для зниження ризикованості діяльності підприємств готельно-ресторанної сфери зміст управління маркетинговими ризиками повинні становити такі функції:

- 1) ідентифікація – усвідомлення джерела загрози;
 - 2) оцінка – вимірювання потенційного негативного впливу на досягнення мети підприємства готельно-ресторанної сфери;
 - 3) нейтралізація за рахунок запобігання можливості виникнення ризиків, пристосування до можливості виникнення ризиків, оптимізації або зниження ступеня негативного впливу ризиків.
- Ідентифікація й оцінка ризиків у діяльності підприємств готельно-ресторанної сфери повинна здійснюватися на етапі маркетингового аналізу, а їх нейтралізація – на етапі операційного маркетингу (рис. 1).

Таблиця 1

Заходи з пристосування та нейтралізації негативного впливу ризиків на діяльність підприємств готельно-ресторанної сфери

Вид ризику	Захід
Підвищення закупівельних цін	Ретельний вибір постачальників. Прогнозування зміни цін постачальниками. Свочасне коректування цін.
Імовірність зростання конкуренції	Моніторинг діяльності конкурентів. Виявлення сильних і слабких сторін у діяльності конкурентів. Прогнозування зміни цін конкурентами.
Зміни в державному регулюванні діяльності у готельно-ресторанній сфері	Моніторинг доповнень нормативних актів державного регулювання підприємницької діяльності. Оцінка ступеню їхнього впливу на ринок.
Імовірність уведення нових податків та інших платежів	Оперативне реагування на зміни законодавства у сфері оподаткування
Зниження цін на товари	Прогнозування зміни кон'юнктури ринку. Активізація маркетингової комунікативної політики. Розроблення заходів щодо зниження цінової чутливості покупців.
Підвищення цін і тарифів на послуги інших організацій	Прогнозування зміни цін і тарифів. Проведення маркетингових досліджень контактних аудиторій.

Рис. 1. Алгоритм управління підприємницькими ризиками в менеджменті підприємства готельно-ресторанної сфери

Отже, на етапі аналізу ризику ідентифікуються та оцінюються. На етапі узагальнення інформації встановлюються мета та завдання діяльності. На етапі визначення напрямів розвитку здійснюється сегментування, позиціонування та розроблення стратегій. На етапі реалізації стратегії розробляється план роботи закладу гостинності з урахуванням відповідних заходів щодо нейтралізації ризиків. На етапі маркетингового контролю здійснюється коректування розробленого плану по каналах зворотного зв'язку.

Для того щоб підсистема управління ризиками в межах менеджменту промислового підприємства функціонувала ефективно, необхідні два чинники: професійні й особисті якості керівництва і менеджерів; наявність інформаційних ресурсів (рис. 2).

При цьому джерелом вторинної інформації є засоби масової інформації, виставки й ярмарки, директ-мейл, Інтернет, конференції, наукові публікації, експертні оцінки, статистичні довідники тощо. А джерелом первинної інформації є моніторинг маркетингового середовища та маркетингові дослідження. Етап оцінювання потенційних ризиків значною мірою ґрунтується на маркетингових дослідженнях. Однією з головних проблем для закладів гостинності є підвищення цінової чутливості споживачів. Запобігання можливості виникнення таких ризиків ґрунтується на оцінках цінової еластичності. Для проведення таких досліджень можна запропонувати такий пакет методів (табл. 2).

У маркетингових дослідженнях цінової чутливості споживачів застосовують два методичні підходи (рис. 3) [18; 19].

За монадичного підходу респондентам пропонується тільки одна послуга закладу гостинності без урахування конкурентної ситуації. За порівняльного підходу респонденту пропонується порівняти цінові характеристики різних підприємств із конкурентами та з'ясувати, чи готовий він скористатися послугами та за якою ціною. Шкали чутливості до ціни ґрунтуються на використанні альтернатив від «точно не куплю» до «точно куплю» (табл. 3).

За допомогою таких альтернатив аналізуються відповіді респондентів за трьома змістовими блоками:

1) апробація товару чи послуги. За п'ятибальною шкалою Лайкерта респондент оцінює бажання спробувати послугу від «точно не спробую» до «точно спробую»;

2) використання. Після описування послуги інтерв'юер запитує респондента про те, чи користувався респондент послугами даного закладу готельно-ресторанної сфери;

3) купівля або повторна купівля. Визначається бажання респондента користуватися послугами даного закладу готельно-ресторанної сфери за запропонованою інтерв'юером ціною, а також мотиви респондента до повторної купівлі.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. У статті констатовано, що ідентифікація маркетингових цінових ризиків ґрунтується на визначенні цінової еластичності попиту та цінової чутливості споживачів. Для оцінки цінової еластичності попиту доцільно застосовувати методи: аналізу динаміки продажів, аналізу даних панельних досліджень, ринкові

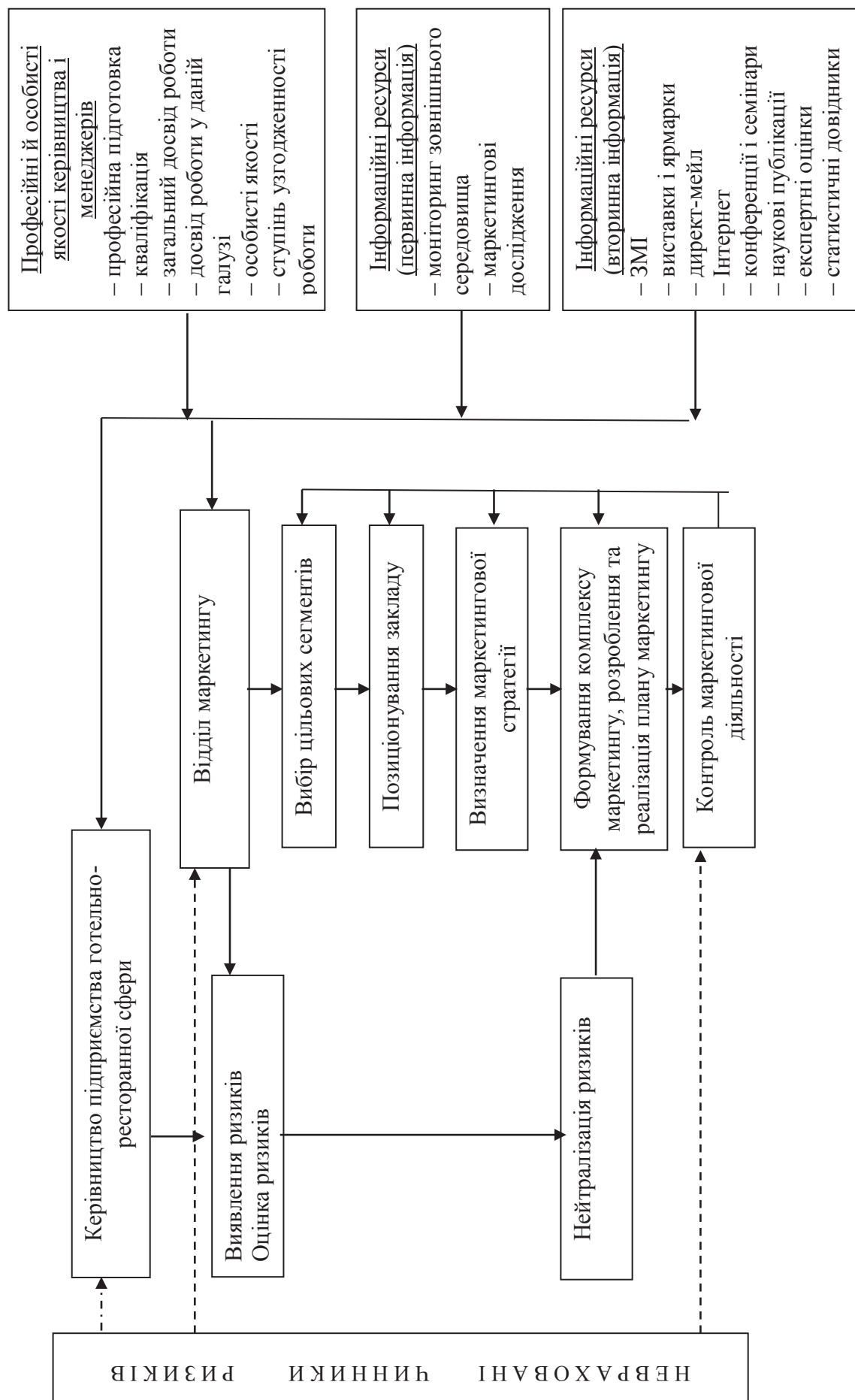

Рис. 2. Модель урахування підприємницьких ризиків у менеджменті підприємства готельно-ресторанної сфери

Джерело: [17; 18]

Методи досліджень цінової еластичності попиту для закладів готельно-ресторанної сфери

Метод	Переваги методу	Обмеження методу
Аналіз динаміки продажів	Простий в застосуванні. Дає можливість аналізувати еластичність попиту за ціною існуючих послуг. Дає змогу аналізувати вплив інших чинників	Неможливість застосування для аналізу нових послуг
Аналіз даних панельних досліджень	Дає можливість аналізувати перехресну еластичність за конкуруючими закладами гостинності та визначати еластичність попиту від доходу	Неможливість застосування для нових послуг
Ринкові тести (цінові експерименти)	Дає змогу спрогнозувати реальну поведінку споживача. Може застосовуватися для аналізу нових послуг	Висока вартість. Значний термін проведення. Відсутність конфіденційності. Наявність ризику провокації конкурентів на дії у відповідь
Експертні опитування	Дає можливість спрогнозувати довгострокову ситуацію. Може застосовуватися для аналізу нових послуг	Труднощі з відбором респондентів. Експертні оцінки можуть відрізнятися від думок споживачів Обмеженість трансляції на весь ринок

Джерело: [14]

Рис. 3. Методичні підходи до досліджень цінової чутливості

тести (цінові експерименти), експертні опитування. Для оцінки цінової чутливості споживачів доцільно використовувати методи, що ґрунтуються на двох методичних підходах: монадичному та порівняльному. Практична значимість дослідження полягає у тому, що використання цих методів підприємствами сприятиме підвищенню ефективності управління ціновими ризиком і тим самим їх мінімізації чи уникненню.

Подальші дослідження будуть спрямовані на вивчення конкретних методів оцінки інших видів ризиків діяльності підприємств готельно-ресторанної сфери.

Таблиця 3

Шкала Джастера	
Намір	Вірогідність
Куплю без сумніву	10
Практично точно куплю	9
Дуже ймовірно, що куплю	8
Ймовірно куплю	7
Є велика можливість	6
Існує можливість покупки	5
Деяка можливість покупки	4
Ймовірність покупки є	3
Слабка ймовірність	2
Дуже слабка ймовірність	1
Ніяких шансів	0

Список використаних джерел:

1. Окландер М.А., Романенко О.О. Специфічні відмінності цифрового маркетингу від Інтернет-маркетингу. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2015 № 12. С. 362-371.
2. Цифровий маркетинг – модель маркетингу XXI сторіччя / Т.О. Окландер та ін. ; за ред. М.А. Окландера. Одеса : Астропринт, 2017. 292 с.
3. Окландер М.А., Педько І.А. Методи експертних і прогнозних оцінок обсягів збуту промислових підприємств. *Механізм регулювання економіки*. 2016. № 1. С. 69-77.
4. Окландер М.А. Цифровий маркетинг як форма реалізації концепції маркетингу XXI сторіччя. *Маркетинг та логістика в системі менеджменту* : матеріали XI Міжнар. наук.-практ. конф., 3-5 листопада 2016 р. Львів : НУ «Львівська політехніка», 2016. С. 194-195.
5. Конкурентоспроможність підприємства: оцінка рівня та напрями підвищення / О.Б. Чернишова та ін. ; за ред. О.Г. Янкового. Одеса : Атлант, 2013. 470 с.
6. Окландер М.А. Особисті чинники впливу промислових підприємств на поведінку споживачів на ринку В2С. *Економіка та підприємництво*. 2013. Вип. 30. С. 136-143.
7. Окландер М.А. О государственном маркетинговом регулировании. *Економіка України*. 2003. № 4. С. 80-81.
8. Окландер М.А. Методика розрахунку ефективності територіального маркетингу. *Вісник Української академії державного управління при Президенті України*. 2002. № 1. С. 86-91.
9. Окландер М.А. Проблеми формування маркетингової системи країни : монографія. Київ : Наукова думка, 2002. 168 с.
10. Окландер М.А. Макромаркетинг: маркетинг у секторі загального державного управління. *Маркетинг в Україні*. 2003. № 6 (22). С. 31-37.
11. Oklander M.A., Oklander T.O. Evolution of the marketing theory: genesis, conception, periodization. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2016. № 4. С. 92-105.
12. Oklander M.A., Oklander T.O. Segmentation and communication in digital marketing. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2017. № 3. С. 69-78.
13. Development of the subsystem of forecasting for the system of marketing information management at an industrial enterprise / M. Oklander et al. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2017. Vol. 5/3. № 89. P. 39-51.
14. Окландер М.А., Окландер Т.О., Яшкіна О.І. Тенденції маркетингових досліджень: онлайн-панелі та онлайн-спільноти. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2018. № 1. С. 118-129.
15. Analysis of technological innovations in digital marketing / M. Oklander et al. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2018. Vol 5/3. № 95. P. 80-91.
16. Managing economic growth: marketing, management, and innovations. 1st edition / S.M. Illiashenko et al. Prague : Prague Institute for Qualification Enhancement, 2016. 640 p.
17. Маркетингові дослідження інновацій та підприємницькі ризики / Т.О. Окландер та ін. ; за ред. М.А. Окландера. Одеса : Астропринт, 2017. 284 с.
18. Маркетинг : підручник / В. Руделіус та ін. Київ, 2009. 648 с.
19. Окландер М.А., Окландер Т.О., Яшкіна О.І. Тенденції маркетингових досліджень: онлайн-панелі та онлайн-спільноти. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2018. № 1. С. 118-129.

Полуда Т.А.,

студентка,

*Навчально-наукового інституту економіки і управління,
Національний університет харчових технологій*

Стеценко В.А.,

кандидат економічних наук,

доцент кафедри маркетингу,

Національний університет харчових технологій

Poluda Tetiana,

Student,

*,of the Educational and Research Institute of Economics and Management,
National University of Food Technologies*

Stetsenko Viktoriia,

PhD, Associate Professor at the Department of Marketing,

National University of Food Technologies

ОРГАНІЗАЦІЯ ЕЛЕКТРОННОЇ ТОРГІВЛІ НА ПІДПРИЄМСТВІ КЛАСИЧНИМ СПОСОБОМ ТА ЧЕРЕЗ СОЦІАЛЬНУ МЕРЕЖУ INSTAGRAM

Полуда Т.А., Стеценко В.А. Організація електронної торгівлі на підприємстві класичним способом та через соціальну мережу Instagram. У статті розглянуто процес організації електронної торгівлі через дві можливі форми: повноцінний сайт із максимально можливим набором функцій та через соціальну мережу Instagram, а також досліджено шляхи оцінки ефективності їхньої роботи. Кількість користувачів Instagram зростає дуже стрімко, вже сьогодні ця соціальна мережа є торговою платформою, через яку можна здійснювати купівлю товарів. На початковому етапі розвитку не кожне підприємство має можливість розробити та підтримувати повноцінний сайт для продажу продукції, тоді як профіль в Instagram є бюджетною альтернативою. Профіль може містити публікації з повним описом товарів, їх характеристики та ціни. Процес його створення та налаштування простий, він не потребує команди спеціалістів, які допоможуть адаптувати його для налагодженої роботи, що є його перевагою порівняно з повноцінним сайтом. Для організації роботи сайту необхідно оптимізувати його за пошуковими запитами, привести до єдиного алгоритму роботи, для впровадження таких заходів необхідно мати кваліфіковану команду SEO-спеціалістів, що будуть постійно займатися даним процесом, тоді як з алгоритмами роботи Instagram можна ознайомитися за допомогою доступних матеріалів, сучасних статей та безкоштовних тренінгів. В умовах сучасності профіль в Instagram є необхідністю, навіть коли підприємство має повноцінний сайт, це спрощує комунікацію цільових споживачів із компанією та допомагає визначити, що саме їм необхідно. Це можливо за допомогою оцінки профілю: статистики, коментарів, уподобань, репостів та кількості підписників у цілому. Дослідження даного питання є актуальним та допоможе визначити сучасні способи роботи з двома наведеними ресурсами.

Ключові слова: Instagram, профіль, уподобання, репости, кліки, підписники, конверсія, Інтернет-магазин, Інтернет-ресурс.

Полуда Т.А., Стеценко В.А. Организация электронной торговли на предприятии классическим способом и через социальную сеть Instagram. В статье рассмотрен процесс организации электронной торговли через две возможные формы: полноценный сайт с максимально возможным набором функций и через социальную сеть Instagram, а также исследованы пути оценки эффективности их работы. Количество пользователей Instagram растет очень быстро, уже сегодня эта социальная сеть является торговой платформой, через которую можно осуществлять покупку товаров. На начальном этапе развития не каждое предприятие имеет возможность разработать и поддерживать полноценный сайт для продажи продукции, тогда как профиль в Instagram является бюджетной альтернативой. Профиль может содержать публикации с полным описанием товаров, их характеристики и цены. Процесс его создания и настройки простой, он не нуждается в команде специалистов, которые помогут адаптировать его для отлаженной работы, что является его преимуществом по сравнению с полноценным сайтом. Для организации работы сайта необходимо оптимизировать его по поисковым запросам, привести к единому алгоритму работы, для внедрения таких мероприятий необходимо иметь квалифицированную команду SEO-специалистов, которые будут постоянно заниматься данным процессом, тогда как с алгоритмами работы Instagram можно ознакомиться с помощью доступных материалов, современных статей и бесплатных тренингов. В условиях современности профиль в Instagram является необходимостью, даже если предприятие имеет полноценный сайт, это упрощает коммуникацию

целевых потребителей с компанией и помогает определить, что именно им необходимо. Это возможно с помощью оценки профиля: статистики, комментариев, предпочтений, репостов и количества подписчиков в целом. Исследование данного вопроса является актуальным и поможет определить современные способы работы с двумя приведенными ресурсами.

Ключевые слова: Instagram, профиль, предпочтения, репосты, клики, подписчики, конверсия, Интернет-магазин, Интернет-ресурс.

Poluda Tetiana, Stetsenko Viktoriia. Organization of e-commerce at the enterprise the classic way and through the social network Instagram. In today's market and great competition, product quality is not a determining factor in the high profitability of sales. The success of an enterprise depends on many factors. It is necessary to understand how competitors work, who demand consumers, who are potential and promising customers, and quality advertising and promotion are a necessity. The article describes the process of organizing e-Commerce through two possible forms: a full-fledged site with the maximum possible set of functions and through the social network Instagram, as well as ways to assess the effectiveness of their work. To assess the effectiveness of Instagram, there are separate indicators that need to be monitored. In addition to the statistical indicators, there are a number of economic indicators, which should be taken into account. The number of Instagram users is growing very rapidly, today this social network is a trading platform through which you can purchase goods. At the initial stage of development, not every company has the opportunity to develop and maintain a full-fledged website for the sale of products, while the Instagram profile is a budget alternative. The profile may contain publications with a full description of the goods, their characteristics and prices. The process of its creation and configuration is simple, it does not require a team of specialists who will help to adapt it for the smooth operation, which is its advantage compared to a full site. To organize the work of the site it is necessary to optimize it for search queries, lead to a single algorithm of work, for the implementation of such activities it is necessary to have a qualified team of SEO-specialists who will be constantly engaged in this process. At the same time, the algorithms of Instagram work can be found with the help of available materials, modern articles and free trainings. In today's environment, Instagram profile is a necessity, even when the company has a full-fledged website, it simplifies the communication of target consumers with the company, and helps to determine what they need. This is possible using the assessment profile: statistics, comments, preferences, reposts and the number of subscribers as a whole. Feedback is very easy to get through direct, while emails in the mail may be lost, or sent to spam. Thus, the study of this issue is relevant and will help to identify modern ways of working with the two resources.

Key words: Instagram, profile, reposts, likes, clicks, followers, conversion, online store, Internet resource.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В умовах сучасності ведення корпоративного профілю у соціальних мережах є необхідністю, оскільки це простий та зручний спосіб комунікації із цільовими споживачами. Однак лишається потреба в повноцінному сайті, що не може бути витіснений та замінений, тому виникає необхідність у балансі та вмінні налагодити чітку роботу двох ресурсів одночасно, що супроводжується постійним аналізом ефективності використання Інтернет-ресурсів.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Питання електронної торгівлі досліджують у своїх працях Р. Дукномбе, Р. Хікс, В. Імері, Д. Козье, Д. Коннекут, Дж. Крейнак, М.П. Мак-Картні, К. Пзйтл, Д.А. Уолл, Дж. Хебрейкен. У вітчизняній літературі тема електронної торгівлі тією чи іншою мірою висвітлена в роботах В.А. Бикова, С.С. Галкіна, Г.Г. Гурова, О.А. Кобелева, Л.М. Новомлинського, О.М. Соколова, А.Л. Юрасова, І.В. Успенського.

Постановка завдання дослідження. Метою статті є аналіз сучасних способів організації електронної торгівлі та можливих способів оцінки їх ефективності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Методика оцінки ефективності платформи для продажу або будь-якого сайту в цілому базується на таких основних показниках:

- частота відвідування;
- тривалість перебування на сайті;
- кількість відвідувачів.

Безпосередньо перед оцінкою визначають показники, за якими будуть визначати ефективність. Для цього використовують два способи: проводять пошук нових показників або використовують уже відомі.

Оцінка ефективності електронної торгівлі зазвичай проводиться за трьома напрямками, які мають свої характерні показники. У роботі досліджено один із них, який було визначено як основний, а саме визначення ефективності маркетингових показників. Вони характеризують ефективність проведення маркетингової програми та ефективність використання веб-маркетингу. Результати оцінки можна використати для внесення змін до плану розроблення веб-сервера та переоцінки вже проведених заходів, що були використані для маркетингової програми.

Маркетингова ефективність визначається за такою схемою:

1. Визначають загальну кількість відвідувачів, осіб:

$$Q = \sum_{i=1}^N Q_i \quad (1)$$

2. Визначають кількість відвідувачів, які зробили покупки, осіб:

$$Qb = \sum_{i=1}^N Qb_i \quad (2)$$

3. Визначають кількість повторних відвідувачів, осіб:

$$RQR = \sum_{i=1}^N QR_i \quad (3)$$

4. Визначають кількість повторних відвідувачів, які зробили покупки, осіб:

$$W_Q^{Ob} = \frac{Qb}{Q} 100\% \quad (4)$$

5. Визначають питому вагу покупців від загальної кількості відвідувачів, %:

$$W_Q^{Ob} = \frac{Qb}{Q} 100\% \quad (5)$$

6. Визначають питому вагу повторних відвідувачів, які зробили покупки, від загальної кількості повторних відвідувачів, %:

$$W_Q^{Ob} = \frac{Qbr}{Q} 100\% \quad (6)$$

7. Розраховують обсяг зроблених покупок, грн:

$$Vab = \sum_{i=1}^N [p, i] \quad (7)$$

8. Розраховують обсяг покупок у середньому на одного відвідувача, грн:

$$Vav = \frac{\sum_{i=1}^N Vab_i}{Q} \quad (8)$$

9. Кількість зроблених покупок, шт.:

$$Vabs = \sum_{i=1}^N Vabs_i \quad (9)$$

10. Кількість покупок у середньому на одного відвідувача, шт.:

$$Vavr = \frac{\sum_{i=1}^N Vabs_i}{Q} \quad (10)$$

11. Максимальний обсяг покупок, що припадає на одного покупця, грн:

$$V \min = \min[p, i] \quad (11)$$

12. Мінімальний обсяг покупок, що припадає на одного покупця, грн:

$$V \min = \min[p, i] \quad (12)$$

Наведена методика дає змогу оцінити ефективність електронної комерції з позиції маркетингу, не враховуючи залученість покупця та ключові показники ефективності. Сучасним інструментом для оцінки наведених показників та повного аналізу діяльності є Google Analytics. Дана система має унікальні опції, які є дуже корисними Інтернет-магазинам [1]:

- інтеграція з рекламними сервісами від Google: Google AdWords AdSense. Google Analytics отримує дані щодо рекламної активності – як про рекламу на зовнішніх сайтах, так і про рекламні кампанії на своєму. Аналіз даних відбувається в одному місці, тому всі рішення формуються виходячи з комплексного аналізу;

- функція «Електронна торгівля». Після її налаштування можна отримувати дані для аналізу поведінки покупців на сайті або в додатку. У цьому звіті є докладна інформація про товари, а також транзакції;

вказується середня вартість замовлень, коефіцієнти транзакцій, час, проведений на сайті до покупки;

- відстеження КРІ (основних показників ефективності рекламної діяльності);
- генерування фінансової статистики;
- оцінка ефективності просування сайту;
- оцінка рівня інтерактивності та юзабільності сайту.

Відповідно до даних WebStudio2U, інтерактивним визначають той сайт, контент якого формується на основі даних, отриманих від відвідувачів сайту і оброблених сервером, сайти, які містять форми відправки повідомлень, онлайн-опитування, форми для надсилання запиту чи онлайн-замовлення. Переважно такий сайт простий та доступний тільки для перегляду[2].

Назва показника юзабіліті походить від сполучення англійських слів, а саме можливість використання. Відповідно до SEO-словника компанії iGroup – це власність продукту бути придатним до використання та визначає загальну степінь зручності предмета під час використання. Даний показник вважається високим, коли, вперше потрапивши на сайт, користувач одразу розуміє, як користуватися сайтом, за повторного візиту може легко орієнтуватися та запам'ятати розміщення необхідних даних [3].

У загальному значенні Google Analytics демонструє, як користувачі знайшли Інтернет-магазин/сайт/портал, як відбувається взаємодія й як можна вдоконалити ресурс. Володіючи такою інформацією, можна поліпшити рентабельність інвестицій, збільшити кількість конверсій і збільшити прибуток у цілому.

Google Analytics містить такі основні сторінки: домашню сторінку, налаштування, звіти (у реальному часі, за аудиторією, джерелами трафіку, поведінкою користувачів та конверсією) (рис. 1).

Домашня сторінка містить основну інформацію про користувачів, кількість сеансів, показник відмов та тривалість сеансу. Усі наведені показники, крім показника відмов, не мають формули для розрахунку, а визначаються статистично. Показник відмов визначається як відсоток сеансів, під час яких користувачі переглянули тільки одну сторінку вашого сайту, не ініціюючи додаткових запитів до сервера Analytics [4].

Даний показник можна розрахувати за формулою:

$$\text{Показник відмов} = \frac{KC_1}{KC_{заг}} \quad (13)$$

де KC_1 – кількість сеансів із переглядом тільки однієї сторінки;

$KC_{заг}$ – загальна кількість сеансів на сайті.

На домашній сторінці також містяться такі статистичні показники, як канал трафіку, джерело трафіку та перенаправлення (з якого ресурсу був приведений користувач) (рис. 2).

Для оцінки користувачів та їх активності на сайті за допомогою Google Analytics визначаються кількість активних користувачів на певний період, час активності, регіональне розміщення та пристрої, які використовували користувачі (рис. 3-4).

На рис. 3. наведено успішність утримання користувачів, він показує відсоток клієнтів, які повернулися на сайт після першого візиту, та визначається як:

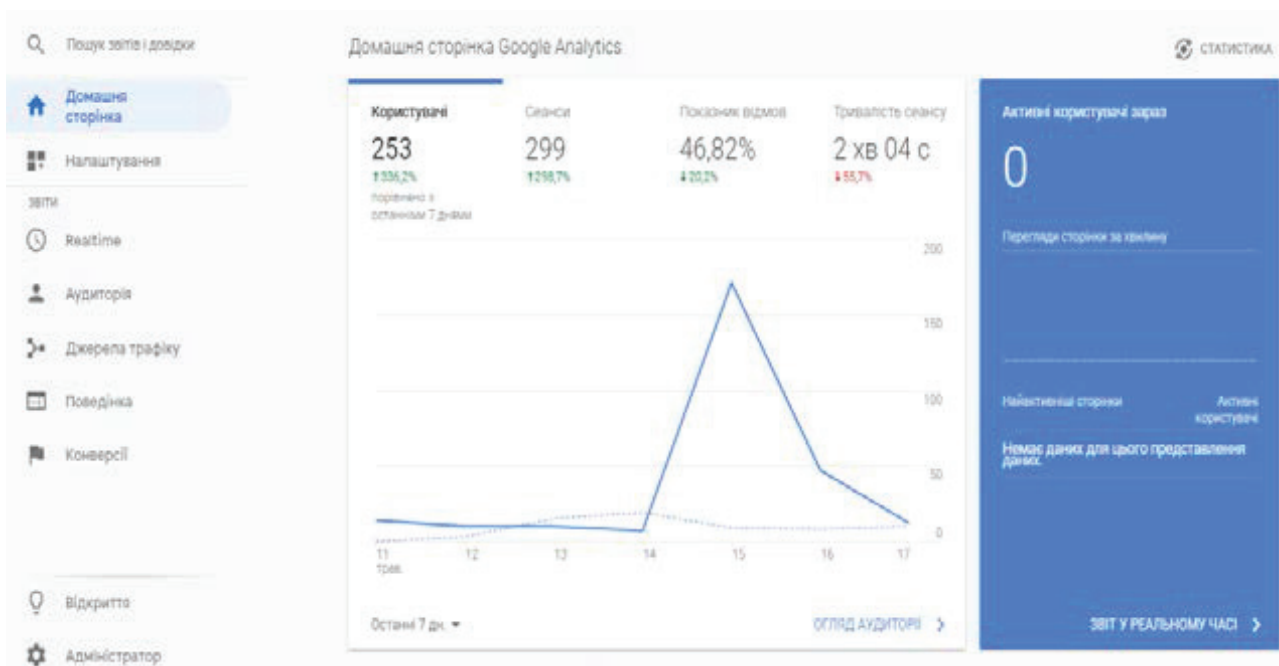

Рис. 1. Інтерфейс Google Analytics

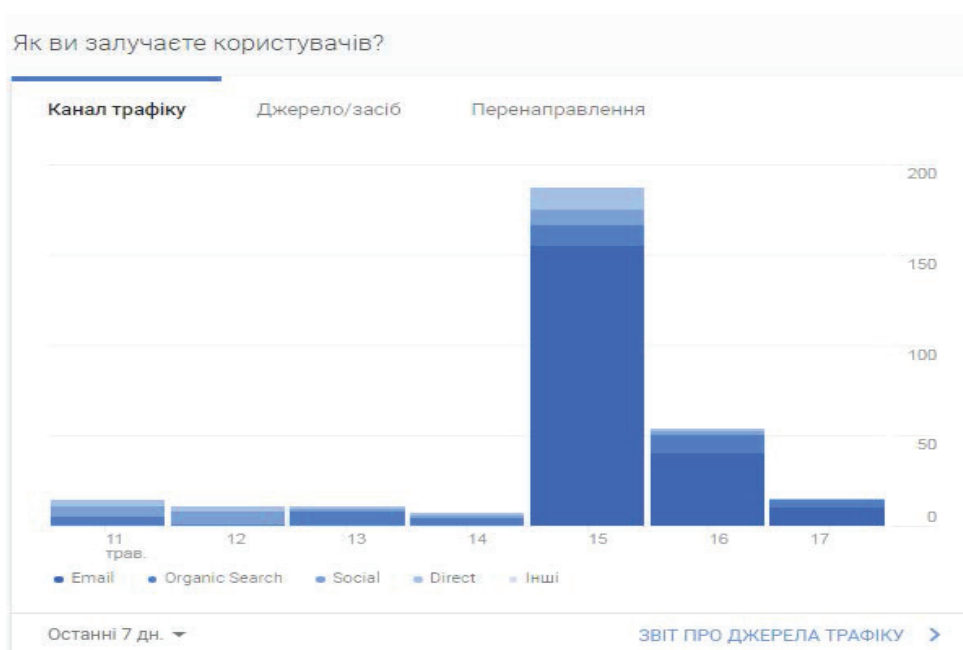

Рис. 2. Канали залучення користувачів

$$\text{Утримання } (N) = \left(\frac{\text{кількість користувачів, які зайшли в день, } n}{\text{кількість користувачів, які зайшли } n \text{ днів назад}} \right) * 100. \quad (14)$$

Основними показниками, які визначають ефективність роботи електронного ресурсу, є KPI (Key Performance Indicator). Вони визначають ефективність комплексу маркетингових заходів для просування в Інтернеті. Першим етапом оцінки є визначення напрямку діяльності, інструментів та заходів. Відповідно до WebPromoExperts, модель KPI може мати такий вигляд (рис. 5).

До першого етапу відносять охоплення (покази), кліки та CTR. Охоплення визначається як кількість

людей, що побачили повідомлення, оголошення чи публікацію (наприклад, в Інстаграм). Охоплення та кліки визначаються статистично, тоді як CTR (Click Through-Rate), розраховується за формулою:

$$CTR = \frac{\text{кількість кліків}}{\text{охоплення}} \quad (15)$$

Наступний етап – взаємодія користувача із сайтом – визначається часом перебування на сайті, глибиною перегляду сайту та показник відмов. Глибина перегляду – показник, що визначає зацікавленість у процесі перебування на сайті, на що впливають структура сайту, навігація та допоміжні посилання (формула 16).

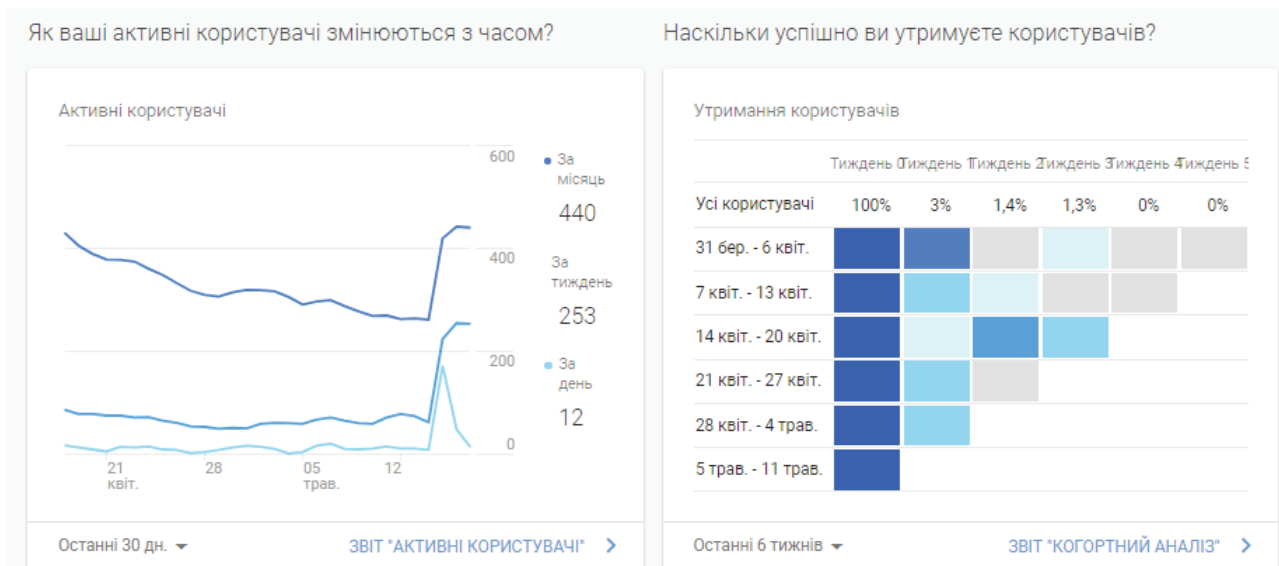

Рис. 3. Активність користувачів сайту

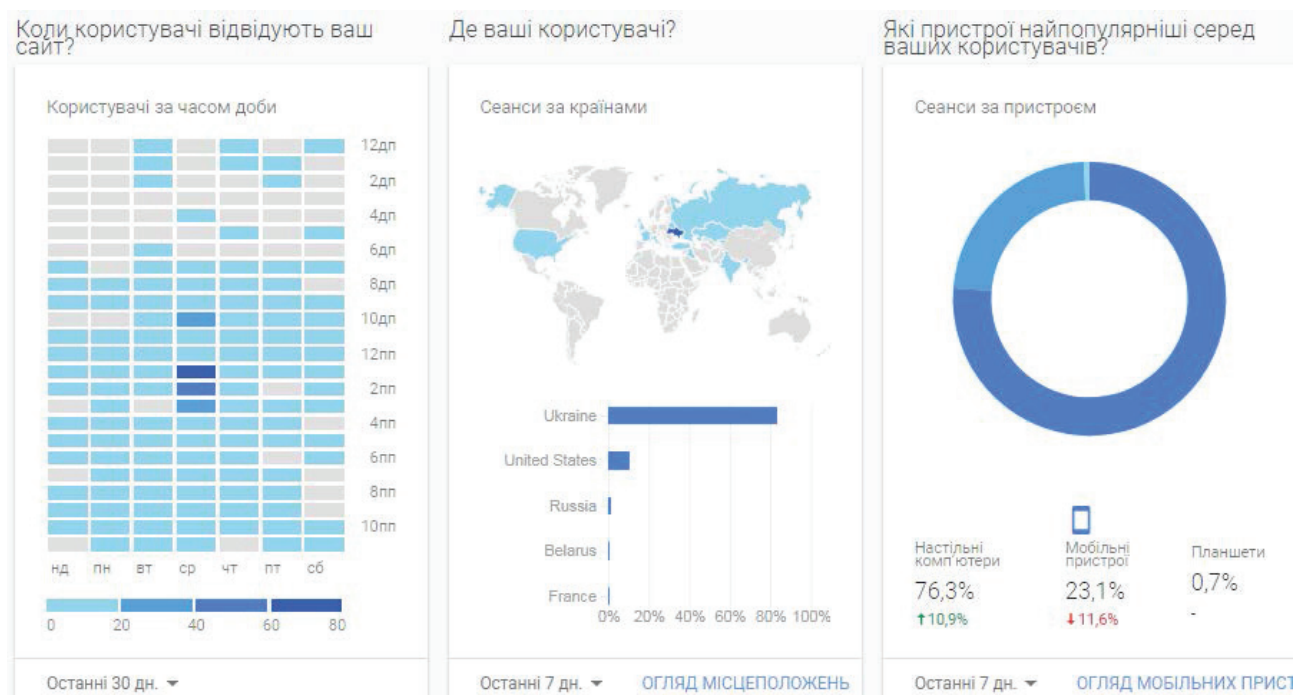

Рис. 4. Додаткова інформація про користувачів

Рис. 5. Модель KPI

$$ГП = \frac{\text{кількість переглянутих сторінок}}{\text{загальна кількість відвідувань}} \quad (16)$$

Час перебування на сайті показує тривалість перебування на сайті без урахування тривалості на останній сторінці.

Основним та останнім етапом є безпосередня оцінка витрачених ресурсів до отриманих результатів та визначення коефіцієнта конверсії. Коефіцієнт конверсії визначається як відношення кількості відвідувачів, які виконали цільову дію, до загальної кількості відвідувачів (формула 17):

$$КК = \frac{\text{кількість відвідувачів, які виконали дію}}{\text{загальна кількість відвідувачів}} \quad (17)$$

Коефіцієнт конверсії – відносний показник і може бути визначений відносно необмеженої кількості цілей. Більш ґрунтовним показником, який показує, чи варто витрачати інвестиції на той чи інший інструмент просування, є ROI (Return on Investment). ROI визначається як відношення прибутку до інвестицій (загальні витрати) (формула 18):

$$ROI = (\Pi / В) * 100, \quad (18)$$

де Π – прибуток;

$В$ – інвестиції (загальні витрати).

Дана система оцінювання підходить для класичного ресурсу продажу (Інтернет-магазину), коли про-

даж товарів здійснюється через Instagram, статистичні показники визначають через внутрішню статистику профілю Instagram або за допомогою додаткових ресурсів, наприклад Minter.io, Picalytics та ін. Додатково для Instagram визначають коефіцієнти залучення публікації та профілю. Коефіцієнт залучення дає змогу визначити співвідношення вподобань, коментарів та репостів до кількості підписників на визначений проміжок часу. За допомогою такого показника можна оцінити залучення відносно публікацій та відносно профілю у цілому.

$$КЗ = \frac{\text{вподобання} + \text{коментарі} + \text{репости}}{\text{загальна кількість підписників}} \quad (19)$$

(на визначений момент часу).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. В умовах швидкої зміни тенденцій, уподобань та смаків споживача більш зручним та сучасним буде другий спосіб оцінки діяльності компанії. Більшість показників є статистичними, але вони дають можливість отримати більш повну інформацію та зрозуміти, що необхідно поліпшувати та над чим працювати. Ефективність проведених заходів та дій можна оцінити лише в порівнянні, контролюючи динаміку конверсій відповідно до поставлених цілей, які кожне підприємство визначає самостійно за пріоритетністю.

Список використаних джерел:

1. Google Analytics. URL: https://www.google.com.ua/intl/ru_ALL/analytics/features/index.html (дата звернення: 10.06.2019).
2. Що таке інтерактивний сайт? Розробка інтерактивних сайтів. URL: <http://webstudio2u.net/ua/site-develop/444-interactive-site.html> (дата звернення: 05.06.2019).
3. Юзабіліті. URL: <http://igroup.com.ua/seo-articles/yuzabiliti/> (дата звернення: 04.06.2019).
4. Восемь показателей эффективности продвижения в Instagram. URL: <https://tooligram.com/blog/8-pokazatelej-jeffektivnosti-prodvizhenija-v-instagram> (дата звернення: 05.06.2019).
5. Антошкіна Л.І., Сологуб О.П., Тарлопов І.О. Стратегічний маркетинг : навчальний посібник. Донецьк : Юго-Восток, 2013. 279 с.
6. Загорулько В.М., Шевченко В.М., Борисенко О.С. Промисловий маркетинг : навчальний посібник. Київ : НАУ, 2015. 354 с.
7. Поведение современного Интернет-пользователя в Украине. URL: <http://www.natali.ua/soave/biznes/65048/> (дата звернення: 08.06.2019).
8. Customer retention: как оценить эффективность стратегии удержания клиентов и исправить ошибки. URL: <https://www.carrotquest.io/blog/customer-retention/> (дата звернення: 10.06.2019).
9. Что такое коэффициент вовлеченности (engagementrate). URL: <http://likezilla.ru/chto-takoye-koefficient-vovlechenosti/> (дата звернення: 12.06.2019).
10. Что нужно знать про удержание (retention)? URL: <https://app2top.ru/marketing/chto-nuzhno-znat-pro-uderzhanie-retention-109889.html>.
11. Мозгова Г.В., Курасова В.Е. Вірусний маркетинг: можливості використання під час реалізації маркетингової стратегії. *Журнал Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. 2018. № 2. С. 29.

Потетюєва М.В.,
кандидат економічних наук, доцент,
начальник Управління офісом корпоративного секретаря,
АТ «Укрзалізниця»

Potetiuieva Maryna,
PhD in Economics, Associate Professor,
Head of the Office of Corporate Secretary,
JSC «Ukrainian Railways»

ОБҐРУНТУВАННЯ КАПІТАЛІЗАЦІЇ МАЙНОВИХ ОБ'ЄКТІВ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ

Потетюєва М.В. Обґрунтування капіталізації майнових об'єктів залізничного транспорту. У статті розглянуто та обґрунтовано капіталізацію майнових об'єктів залізничного транспорту, що набуває особливого значення в умовах структурних перетворень, які проводяться сьогодні на залізничному транспорті. Капіталізація майнових об'єктів є невід'ємною складовою частиною корпоративного управління майновим комплексом акціонерного товариства «Українська залізниця» в умовах формування механізму капіталізації активів як базової основи вартісної характеристики його майнового комплексу. Основними чинниками, які спонукали залізничну галузь до капіталізації майнових об'єктів, є трансформаційні перетворення в економіці України, недостатня прозорість фінансової діяльності галузі, низький рівень конкуренції на ринку залізничних перевезень, порушення принципу простого відтворення основних фондів через недостатність амортизаційних відрахувань, що пов'язано із заниженою балансовою вартістю основних засобів, систематичний дефіцит інвестиційних ресурсів в оновлення основних фондів, кредиторська заборгованість та невисока рентабельність підприємств залізничного транспорту.

Ключові слова: капіталізація, майно, природна монополія, реформування, чинники капіталізації, залізничний транспорт.

Потетюєва М.В. Обоснование капитализации имущественных объектов железнодорожного транспорта. В статье рассмотрены и обоснованы вопросы капитализации имущественных объектов железнодорожного транспорта, которые приобретает особое значение в условиях структурных преобразований, проводимых сегодня на железнодорожном транспорте. Капитализация имущественных объектов является неотъемлемой частью корпоративного управления имущественным комплексом акционерного общества «Украинская железная дорога» в условиях формирования механизма капитализации активов как базовой основы стоимостной характеристики его имущественного комплекса. Основными факторами, которые побудили железнодорожную отрасль к капитализации имущественных объектов, являются трансформационные преобразования в экономике Украины, недостаточная прозрачность финансовой деятельности отрасли, низкий уровень конкуренции на рынке железнодорожных перевозок, нарушение принципа простого воспроизводства основных фондов из-за недостаточности амортизационных отчислений, систематический дефицит инвестиционных ресурсов в обновление основных фондов, кредиторская задолженность и невысокая рентабельность предприятий железнодорожного транспорта.

Ключевые слова: капитализация, имущество, естественная монополия, реформирование, факторы капитализации, железнодорожный транспорт.

Potetiuieva Maryna. Substantiation of capitalization of property objects of railway transport. The article considers and justifies the capitalization of property objects of railway transport, which is of particular importance in the context of structural reforms carried out today in railway transport. The development of Ukraine's economy has a bearing on the development and formation of rail transport, which is one of the basic infrastructural sectors of the economy and takes a leading place in ensuring transportation. According to the Decree of the President of Ukraine, in cases of reforming large infrastructure sectors, the property of which is in state ownership, corporatization is the process of transformation of state enterprises, closed joint-stock companies, more than 75 percent of the authorized capital of which is in state ownership, as well as production and research and production associations, the legal status of which has not previously been brought into compliance with the current legislation, into open joint-stock companies. According to Article 2 of the Law of Ukraine "On Peculiarities of Formation of a Joint-Stock Company of Public Railway Transport", the formation of a partnership is carried out by the decision of the Cabinet of Ministers of Ukraine in this regard, on 25 June 2014, the decision was taken by the Government on the establishment of a joint-stock company "Ukrainian Railways" on the basis of the State Railways Administration, enterprises, institutions, and organizations of general rail transport, which were reorganized by merger. As a whole,

49 legal entities (State Administration of Railway Transport, 37 enterprises, and 11 medical establishments) entered the Ukrainian Railways JSC. Capitalization of property objects is an integral part of corporate management of the property complex of the Ukrainian Railways JSC in the conditions of formation of the mechanism of capitalization of assets as the basis of the value characteristics of its property complex. The main factors driving the railway industry to the capitalization of property objects are transformations in the Ukrainian economy, insufficient transparency of financial activity of the industry, low level of competition in the railroad market, violation of the principle of simple reproduction of fixed assets over the lack of depreciation deductions due to low book value of fixed assets, systematic shortage of investment resources in the renewal of fixed assets, accounts payable and low profitability of rail transport enterprises.

Key words: capitalization, property, natural monopoly, reform, capitalization factors, railway transport.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Питанню капіталізації активів в економічній науці завжди приділялася достатня увага, оскільки підвищення рівня суспільного виробництва, нарощення темпів економічного зростання компаній та суспільний добробут визначаються наявними процесами капіталізації в країні. У зв'язку із цим капіталізація майнових об'єктів набуває особливого значення в умовах структурних перетворень, що проводяться сьогодні на залізничному транспорті, оскільки невід'ємною складовою частиною корпоративного управління майновим комплексом акціонерного товариства «Українська залізниця» є формування механізму капіталізації активів як базової основи вартісної характеристики його майнового комплексу.

Нові економічні умови роботи АТ «Укрзалізниця», перехід на корпоративні принципи управління вимагають адаптації до нових умов функціонування залізничної галузі з урахуванням сучасних підходів до капіталізації майнових об'єктів залізничного транспорту.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Питанням капіталізації займалися зарубіжні та вітчизняні вчені, такі як В. Андрійчук, С. Артемов, Е. Байбурина, А. Браверман, Н. Брюховецька, Д. Волошин, О. Гальцева, В. Геєць, М. Калиниченко, М. Козоріз, В. Корнєєв, А. Локтев, М. Матвієнко, А. Могилова, О. Побурко, І. Скворцов, А. Турила, Г. Хотинська, В. Янчевський та ін.

Однак сьогодні в сучасних умовах функціонування залізничного транспорту невирішеним залишається питання капіталізації майнових об'єктів як складової частини корпоративної системи управління майновим комплексом.

Формулювання завдання дослідження. Мета статті полягає в обґрунтуванні капіталізації майнових об'єктів акціонерного товариства «Українська залізниця» як складової частини корпоративної системи управління майновим комплексом залізничного транспорту.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Розвиток економіки України накладає свій відбиток на процес розвитку та реформування залізничного транспорту, який є однією з базових інфраструктурних галузей економіки та займає провідне місце в забезпеченні процесу перевезень. Проте сьогодні залізничний транспорт, зокрема його інфраструктурні об'єкти, дуже часто і безапеляційно визначають як об'єкти природних монополій.

Наявність природної монополії створює певний дисбаланс, який призводить до того, що, з одного боку, суспільство за наявності однієї компанії в галузі може вигравати від виробництва продукції з більш низькими витратами (пасажирські перевезення), з іншого боку, ця ж компанія, користуючись своїм монополюючим положенням, має право встановлювати більш високі ціни і вилучати частину надлишку споживачів (вантажні перевезення).

Стратегічне завдання державного регулювання природної монополії полягає у стимулюванні її до виробництва більшого обсягу продукції з меншими витратами за одночасної відмови від встановлення монополюючих цін. Регулювання природних монополій проводиться в різній формі, зокрема як шляхом встановлення цін на продукцію, так і продажу ліцензій на право діяльності в даній галузі за одночасної відмови держави від утручання в оперативне управління підприємством.

Певні послуги залізничної галузі прийнято відносити до сектору природних монополій, проте галузь сьогодні займається й іншими видами діяльності, працюючи на потенційно або реально конкурентних ринках товарів (послуг). Ці ринки дуже часто помилково вважають частиною природно монополюючого сегменту і, як наслідок, наявність природної монополії необґрунтовано інтерпретується занадто широко.

Також необхідно зазначити, що на залізничному транспорті як галузі економіки практично протягом усієї історії поєднувалися комерційні і соціальні функції. Це зовсім не винятковий випадок. У такому ж положенні знаходяться освіта, охорона здоров'я і багато інших галузей, де неминуче стикаються або перетинаються сфери діяльності держави зі сферами діяльності приватних або неурядових підприємств, які також можуть переслідувати як комерційні, так і соціальні інтереси [1, с. 275].

При цьому держава обтяжувала залізницю виконанням соціальних функцій, у тому числі перевезеннями на малодіяльних лініях, перевезення пільгових категорій населення тощо. Крім того, система управління державними залізницями виявилася недостатньо ефективною, щоб протистояти профспілкам і запобігти надмірному збільшенню зайнятості, заробітної плати та пенсійних зобов'язань. Зрештою, це призводило до фінансових проблем, єдиним ефективним виходом з яких виявилось лише реформування галузі.

У випадках реформування великих інфраструктурних галузей, майно яких знаходиться у державній власності, корпоратизація, відповідно до Указу Президента України, – процес перетворення державних

підприємств, закритих акціонерних товариств, понад 75% статутного фонду яких перебуває у державній власності, а також виробничих і науково-виробничих об'єднань, правовий статус яких раніше не був приведений у відповідність із чинним законодавством, у відкриті акціонерні товариства [2]. Світовий досвід економічного розвитку свідчить про те, що поширеною організаційно-правовою формою корпоративної організації під час реформування залізничної галузі є акціонерне товариство з єдиним акціонером – державою. У результаті корпоративізації держава позиціонується як власник. При цьому вона знімає із себе тяготи адміністрування, наймаючи для цього професійних менеджерів. Відповідно організація (корпорація) у статусі самостійної юридичної особи знаходить набагато більшу свободу щодо ухвалення економічних та управлінських рішень.

Політика розвитку конкуренції, що визначена транспортними директивами Європейського Союзу [3; 4], пропонує залізниці використати принцип переважно вертикального розділення або принцип переважно горизонтального розділення.

У зв'язку із цим урядом України було прийнято рішення про те, що залізнична галузь трансформується за принципом переважно вертикального розділення. Сьогодні важливим етапом у перетворенні залізничного транспорту у ринково орієнтовану конкурентоспроможну галузь є перехід на вертикально інтегровану форму управління, що потребує проведення ефективного комплексу робіт із реорганізації галузі та законодавчого забезпечення діяльності залізничного транспорту в ринкових умовах господарювання. Реорганізація вважається одним із найскладніших управлінських рішень. Сьогодні немає і не може бути єдиного підходу до реорганізації всіх підприємств, у тому числі підприємств державного сектору економіки. Керівництво кожного підприємства або орган, уповноважений управляти державним майном (державними корпоративними правами), має розробити свою стратегію реорганізації з урахуванням стану підприємства, його потенціалу та специфіки, позицій на внутрішньому та зовнішньому ринках, існуючої конкуренції та багатьох інших чинників. При цьому варто враховувати досвід розвинених країн Європейського Союзу стосовно здійснення процесів реорганізації шляхом злиття (приєднання), поділу тощо.

Процес реорганізації є достатньо тривалим, в Україні він здійснюється в умовах певного правового вакууму й має враховувати багато існуючих обмежень і ризиків.

Ключові принципи реформування залізничної галузі були визначені Державною цільовою програмою реформування залізничного транспорту на 2010-2019 рр., що затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 16.12.2009 № 1390 (зі змінами та доповненнями) [5]. Цілі та завдання Програми ґрунтуються на рекомендаціях, викладених у директивах Європейського Парламенту і Ради про розвиток залізниць Співтовариства, зокрема у Директиві від 26.02.2001 № 2001/12/ЄС [6, с. 87-88]. Ця Програма покликана вирішити у процесі реформування такі основні проблеми:

1) відсутність юридично оформленого єдиного залізничного комплексу (кожна із шести залізниць

виконує всі 10 основних видів діяльності на своїй території із загальним балансом витрат);

2) здійснення «Укрзалізницею» як органом державного управління господарських функцій (керування рухом, розподіл доходів від перевезень, складання зведених звітів);

3) віднесення до монопольних усіх видів діяльності, що стримує розвиток конкуренції;

4) порушення принципу простого відтворення основних фондів та виробничих засобів через недостатність амортизаційних відрахувань, що є наслідком заниженої балансової вартості.

Таким чином, основні очікувані результати здійснення заходів, передбачених Програмою, складаються з прискорення розвитку конкуренції на ринку залізничних перевезень, створення передумов для утворення нових суб'єктів господарювання різних форм власності, підвищення інвестиційної привабливості галузі, задоволення потреби національної економіки та населення у перевезеннях, підвищення рівня використання транзитного потенціалу держави тощо.

З урахуванням зазначеної Програми та Концепції Державної програми реформування залізничного транспорту [7] було розроблено та прийнято Верховною Радою Закон України «Про особливості утворення акціонерного товариства залізничного транспорту загального користування», який визначив правові, економічні й організаційні особливості утворення акціонерного товариства залізничного транспорту загального користування, 100% акцій якого належить державі, управління розпорядження його майном і спрямований на забезпечення економічної безпеки та захисту інтересів держави [8].

Відповідно до статті 2 Закону, утворення товариства відбулося за рішенням Кабінету Міністрів України та не потребувало попереднього дозволу Антимонопольного комітету України. У зв'язку із цим 25.06.2014 було прийнято рішення уряду про утворення акціонерного товариства «Українська залізниця» [9] на базі Державної адміністрації залізничного транспорту, підприємств, установ та організацій залізничного транспорту загального користування, які були реорганізовані шляхом злиття. У цілому до складу АТ «Укрзалізниця» увійшло 49 юридичних осіб (Державна адміністрація залізничного транспорту, 37 підприємств та 11 медичних закладів). Також товариство було наділено корпоративними правами щодо управління сімома господарськими товариствами, які призначені для обслуговування єдиного виробничо-технологічного комплексу залізничного транспорту загального користування, забезпечують ремонт залізничного рухомого складу, виготовлення залізобетонних шпал, спецзалізобетону.

Таким чином, майно товариства, відповідно до статуту акціонерного товариства «Українська залізниця», формується за рахунок:

1) майна, внесеного засновником до статутного капіталу товариства;

2) доходів, отриманих у результаті провадження господарської діяльності;

3) коштів, що надходять від розміщення цінних паперів, майнових і немайнових прав, у тому числі від інтелектуальної власності, іншого майна;

4) доходів, отриманих від операцій із цінними паперами, у тому числі з облігаціями;

5) надходжень від провадження господарської діяльності юридичних осіб, засновником, співзасновником або учасником яких є товариство, а також господарських товариств, пакети акцій (частки у статутному капіталі) яких внесені до статутного капіталу товариства;

6) дивідендів за акціями (часток), які належать товариству, крім дивідендів, які підлягають сплаті до державного бюджету, в установленому законодавством порядку;

7) майнових прав, у тому числі права постійного користування земельними ділянками, наданими для розміщення підприємств залізничного транспорту, та майна, закріпленого за товариством на праві господарського відання;

8) кредитів та позик;

9) капітальних вкладень і дотацій із бюджетів;

10) іншого майна та майнових прав, набутих товариством на законних підставах;

11) інших надходжень, не заборонених законом.

Здійснюючи право власності, товариство володіє, користується та розпоряджається належним йому майном і вчиняє стосовно нього будь-які дії, що не суперечать законодавству, статуту АТ «Укрзалізниця» та меті діяльності товариства.

АТ «Укрзалізниця» не має права безоплатно передавати майно, внесене до його статутного капіталу, іншим юридичним особам чи громадянам, окрім передбачених законом випадків.

Розпорядження майном товариства, у тому числі шляхом списання, відчуження, передачі в користування, оренду, концесію відповідного майна, розпорядження майном, внесеним до статутного капіталу товариства, та майном, набутих товариством під час його господарської діяльності, здійснюється в порядку, встановленому законодавством, з урахуванням обмежень щодо розпорядження таким майном, визначених Законом та статутом.

Необхідно зазначити, що кошти, отримані від операцій із майном, спрямовуються виключно на провадження статутної діяльності товариства.

Також товариство використовує, утримує державне майно, закріплене за ним на праві господарського відання, та розпоряджається ним з урахуванням обмежень, установлених законодавством. Майно, що є державною власністю і закріплене за товариством на праві господарського відання, включається до його активів. Товариство не може вчиняти правочини, наслідком яких може бути відчуження такого майна.

Окрім того, списання майна, що закріплене за товариством на праві господарського відання, здійснюється товариством у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Водночас необхідно акцентувати увагу на тому, що АТ «Укрзалізниця» використовує, володіє та утримує земельні ділянки, надані йому на праві постійного користування, за їх цільовим призначенням відповідно до законодавства.

Процес капіталізації майна залізничного транспорту передбачав формування статутного капіталу АТ «Укрзалізниця», який становив близько 230 млрд. грн та був поділений на прості іменні акції номінальною вартістю 1000 грн, які, відповідно до Закону, перебувають у державній власності [10].

Процес утворення АТ «Укрзалізниця» було завершено 21.10.2015, коли відбулася його реєстрація в Єдиному державному реєстрі підприємств та організацій України.

Таким чином, відбувся процес утворення єдиної юридичної особи – АТ «Укрзалізниця», метою діяльності якої є задоволення потреб держави, юридичних і фізичних осіб у безпечних та якісних залізничних перевезеннях у внутрішньому та міжнародному сполученнях, роботах та послугах, що виконує (надає) товариство, забезпечення ефективного функціонування та розвитку залізничного транспорту, створення для підвищення конкурентоспроможності галузі, а також отримання прибутку. Крім того товариство увібрало в себе функції національного перевізника вантажів і пасажирів на ринку транспортних послуг шляхом формування вертикально інтегрованої компанії. Вертикальна інтеграція компанії в подальшому передбачає формування окремих видів бізнесу відповідно до основних видів діяльності, які сьогодні виконує АТ «Укрзалізниця».

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, капіталізація майнових об'єктів була основою процесу утворення акціонерного товариства «Українська залізниця» єдиним власником якого є держава в особі Кабінету Міністрів України. Держава володіє 100% акцій, які не можуть відчужуватися, передаватися в управління, заставу, використовуватися для формування статутного (складеного) капіталу суб'єктів господарювання та вчинятися щодо них інші правочини, наслідком яких може бути їх відчуження з державної власності.

Окрім того, необхідно зазначити, що основними чинниками, які спонукали залізничну галузь до капіталізації її майнових об'єктів, є:

- трансформаційні перетворення в економіці України, що пов'язано з розвитком різних форм власності;
- існування перехресного фінансування пасажирських перевезень за рахунок вантажних;
- недостатня прозорість фінансової діяльності галузі;
- низький рівень конкуренції на ринку залізничних перевезень, що унеможливило залучення інвестицій у галузь;
- поєднання «Укрзалізницею» функцій державного та господарського управління, що не узгоджувалося з чинним законодавством, зокрема Конституцією України не передбачено існування органу влади або суб'єкта господарювання, який би поєднував у собі дві зазначені вище функції [11];
- порушення принципу простого відтворення основних фондів через недостатність амортизаційних відрахувань, що пов'язано із заниженою балансовою вартістю основних засобів;
- систематичний дефіцит інвестиційних ресурсів в оновлення основних фондів підприємств залізничного транспорту;
- кредиторська заборгованість підприємств залізничного транспорту перевищувала дебіторську більше ніж у десять разів, що ставило питання про банкрутство «Укрзалізниці»;
- невисока рентабельність підприємств залізничного транспорту (на рівні 1-2%), тоді як на європейських залізницях вона сягає 20%.

Список використаних джерел:

1. Організаційно-економічний механізм реформування залізничного транспорту / М.В. Макаренко та ін. Київ : КУЕТТ, 2007. 428 с.
2. Про корпоратизацію підприємств : Указ Президента України від 13.12.1993 № 580/93. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/210/93> (дата звернення: 02.04.2019).
3. EU Transport Policy Analysis: strengths and weaknesses. URL: http://www.eutraproject.eu/uploadfiles/EU_Transport_Policy_Analysis.pdf (дата звернення: 02.04.2019).
4. WHITE PAPER European transport policy for 2010: time to decide. URL: https://ec.europa.eu/transport/sites/transport/files/themes/strategies/doc/2001_white_paper/lb_com_2001_0370_en.pdf (дата звернення: 02.04.2019).
5. Про затвердження Державної цільової програми реформування залізничного транспорту на 2010–2019 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 16.12.2009 № 1390. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1390-2009-%D0%BF> (дата звернення: 12.05.2019).
6. Теоретико-прикладні основи реформування залізничного транспорту України : монографія / Г.Д. Ейтутіс та ін. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2016. 256 с.
7. Про схвалення Концепції Державної програми реформування залізничного транспорту : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.12.2006 № 651-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-2006-%D1%80> (дата звернення: 12.05.2019).
8. Про особливості утворення акціонерного товариства залізничного транспорту загального користування : Закон України від 23.02.2015 № 4442-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4442-17> (дата звернення: 12.05.2019).
9. Про утворення публічного акціонерного товариства «Українська залізниця» : Постанова Кабінету Міністрів України від 25.06.2014 № 200. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/200-2014-%D0%BF>.
10. Питання публічного акціонерного товариства «Українська залізниця» : Постанова Кабінету Міністрів України від 02.09.2015 № 735. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/735-2015-%D0%BF> (дата звернення: 12.05.2019).
11. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 12.05.2019).

УДК 658.014

Сабецька Т.І.,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри гуманітарних і фундаментальних дисциплін,
*Івано-Франківський навчально-науковий інститут менеджменту
Тернопільського національного економічного університету*

Sabetska Tetyana,
Candidate of Sciences (Economics),
Associate Professor of the Department of Humanities
and Fundamental Disciplines,
*Ivano-Frankivsk Educational and Scientific Institute
of Management of Ternopil National Economic University*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СУЧАСНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Сабецька Т.І. Особливості формування організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки сучасного підприємства. Статтю присвячено дослідженню проблематики формування організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки підприємства в сучасних умовах розвитку вітчизняної економіки. Зокрема, проаналізовано наукові підходи до визначення поняття «механізм забезпечення економічної безпеки», а також подано авторське трактування категорії «організаційно-економічний механізм забезпечення економічної безпеки підприємства». У рамках формування дієвого механізму захисту підприємства від зовнішніх та внутрішніх загроз у статті виокремлено два типи політики забезпечення економічної безпеки підприємства, а саме превентивну і реагуювальну. Вивчення організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки підприємства з позиції комплексного підходу дає змогу подати його як цілісну систему, яка формується із сукупності взаємопов'язаних елементів. Окрім того, запропоновано авторський погляд на організацію типової системи забезпечення економічної безпеки сучасного підприємства.

Ключові слова: безпека, економічна безпека, система економічної безпеки підприємства, механізм забезпечення економічної безпеки, організаційно-економічний механізм економічної безпеки, управління економічною безпекою.

Сабецкая Т.И. Особенности формирования организационно-экономического механизма обеспечения экономической безопасности современного предприятия. Статья посвящена исследованию проблематики формирования организационно-экономического механизма обеспечения экономической безопасности предприятия в современных условиях развития отечественной экономики. В частности, проанализированы научные подходы к определению понятия «механизм обеспечения экономической безопасности», а также представлена авторская трактовка категории «организационно-экономический механизм обеспечения экономической безопасности предприятия». В рамках формирования механизма защиты предприятия от внешних и внутренних угроз в статье выделены два типа политики обеспечения экономической безопасности предприятия, а именно превентивную и политику реагирования. Изучение организационно-экономического механизма обеспечения экономической безопасности предприятия с позиции комплексного подхода позволяет представить его как целостную систему, которая формируется из совокупности взаимосвязанных элементов. Кроме того, предложен авторский взгляд на организацию системы обеспечения экономической безопасности современного предприятия.

Ключевые слова: безопасность, экономическая безопасность, система экономической безопасности предприятия, механизм обеспечения экономической безопасности, организационно-экономический механизм экономической безопасности, управление экономической безопасностью.

Sabetska Tetyana. Features of the formation of organizational and economic mechanism for ensuring the economic security of modern enterprises. The article is devoted to the study of the problems of forming an organizational and economic mechanism for ensuring the economic security of the enterprise in the current conditions of development of the domestic economy. In particular, the existing scientific approaches to the definition of the concept of "mechanism of providing economic security" are analyzed and the author's interpretation of the category "organizational and economic mechanism of ensuring economic safety of the enterprise" is given. The necessity of constructing an effective organizational and economic mechanism for ensuring economic security at a modern enterprise is also substantiated. Within the framework of forming a system of protection of enterprises against external and internal threats, the article outlines two types of policies ensuring the economic security of the enterprise, namely preventive and responsive. The study of the organizational and economic mechanism of ensuring the economic security of the enterprise from the standpoint of an integrated approach allows it to be submitted as an integral system, which is formed from a set of interrelated elements, namely: the object and subjects of management, organizational structure and principles of management of economic safety of the enterprise, methodical and methodological apparatus for managing the system of economic security of the enterprise, as well as economic instruments for managing economic security. In addition, an author's view on the organization of a typical system for ensuring the economic security of a modern enterprise is proposed. Thus, according to the author, the typical organizational structure of the economic security unit of a modern enterprise should be formed from the following structural divisions: the legal security unit, the financial and economic security unit, the unit of physical (force) security, the information security unit, the technical security unit, the personnel security unit, and unit of environmental safety. It also describes the competitive advantages that an enterprise can gain due to the construction of an effective organizational and economic mechanism for ensuring its own economic security.

Key words: security, economic safety, enterprise economic security system, mechanism of economic security, organizational and economic mechanism of economic security, economic security management.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сьогодні в умовах ринкових відносин кожне підприємство повинно орієнтуватися не лише на забезпечення ефективності економічних процесів, а й акцентувати увагу на розробленні та впровадженні систем і механізмів управління, які здатні оперативнo реагувати на мінливі умови й несприятливі виклики зовнішнього оточення. У сучасному економічному просторі недооцінювання ролі економічної безпеки та її місця в системі управління підприємством робить його чутливим до зовнішніх та внутрішніх подразників і, врешті-решт, може призвести до виникнення цілого комплексу проблем. Саме тому в умовах нестабільної української економіки особливої актуальності для вітчизняного бізнесу набуває питання розроблення ефективного і надійного організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки підприємства.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання

даної проблеми і на які спирається автор. Проблематика забезпечення економічної безпеки підприємства входить до сфери наукових інтересів багатьох вітчизняних та зарубіжних учених. Зокрема, проблеми формування та розвитку організаційно-економічних механізмів забезпечення економічної безпеки підприємства у своїх наукових дослідженнях торкаються такі автори, як: Г.Ф. Азаренков, С.М. Сердечна [1], Л.А. Бехтер [4], А.М. Вергун [6], Т.В. Клименко [7], О.В. Малик [8], І.В. Чібісова, Є.М. Івашина [12], А.Л. Шатохін і Т.Б. Ігнашкіна [13] та ін. Таким чином, можемо спостерігати значну зацікавленість вітчизняних та зарубіжних учених проблемою вдосконалення організаційно-економічного механізму безпеки бізнесу в умовах сучасного розвитку української економіки.

Незважаючи на достатню кількість праць із досліджуваної проблематики, усе ж варто зауважити, що питання формування організаційно-економічного механізму економічної безпеки підприємства часто розглядаються доволі фрагментарно, у контексті інших

проблемних аспектів забезпечення економічної безпеки. Так, досі не вироблено єдиного наукового підходу до трактування поняття «організаційно-економічний механізм забезпечення економічної безпеки», що вимагає подальшого узагальнення та уточнення даної економічної категорії. Окремі аспекти забезпечення економічної безпеки сучасного підприємства досі є обділеними увагою науковців та потребують подальшого обґрунтування й розроблення. Серед іншого, варто зосередити увагу на подальших наукових пошуках у сфері формування комплексного методичного підходу до побудови дієвого й ефективного організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки підприємства в контексті сучасних ринкових викликів.

Формулювання завдання дослідження. Мета статті полягає у розробленні теоретико-методологічних і прикладних аспектів формування організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки сучасного підприємства в умовах сьогодення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Розвиток підприємницької діяльності в сучасних реаліях неодмінно супроводжується високою динамічністю, невизначеністю й високим рівнем ризику. За такої ситуації безпека та захищеність підприємства є невід'ємними передумовами його сталого розвитку і зростання, чинниками фінансової стійкості та конкурентоспроможності на внутрішньому й зовнішньому ринках. З огляду на велику кількість несприятливих і загрозливих чинників розвитку бізнесу, у сучасних умовах господарювання очевидно видається необхідність розроблення дієвого механізму забезпечення економічної безпеки підприємства.

Так, науковці Г.Ф. Азаренков і С.М. Сердечна вважають, що механізм забезпечення економічної безпеки функціонування підприємства є цілісною системою, що «складається з окремих, самостійних, але одночасно і взаємопов'язаних і взаємодіючих структурних елементів. До основних елементів механізму відносяться: форма організації виробництва, економічні або господарські зв'язки (ставлення), система стимулів, управління, планування, фінансування, оподаткування, ціноутворення» [1, с. 515].

А.Л. Шатохін і Т.Б. Ігнашкіна стверджують, що механізм економічної безпеки – це «система, яка складається із суб'єкта та об'єкта управління, що використовують різноманітні методи, важелі, засоби, ресурси для своєчасного вирішення комплексу завдань із метою захисту, підтримання та покращення господарської діяльності в умовах постійної зміни зовнішнього середовища» [13, с. 401].

На думку Н.О. Бабіної [3, с. 68] і В.П. Пономарьова [11], «механізм забезпечення економічної безпеки підприємства розглядається як сукупність управлінських, економічних, організаційних, правових і мотиваційних способів гармонізації інтересів підприємства з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища, за допомогою чого з урахуванням особливостей діяльності підприємства забезпечується одержання прибутку, величина якого достатня для перебування підприємства в економічній безпеці».

Як зазначає І. Бланк, структура механізму управління безпекою підприємства охоплює «систему державного нормативно-правового регулювання, ринкового та вну-

трішнього механізму регулювання фінансової безпеки підприємства, системи методів та інструментів управління фінансовою безпекою підприємства» [5].

Як видно, трактування терміна «механізм забезпечення економічної безпеки підприємства» знайшло широке відображення у наукових працях вітчизняних авторів. Разом із тим поняття організаційно-економічного механізму економічної безпеки, на нашу думку, є дещо вузьким і за своїм внутрішнім змістом охоплює окремі аспекти категорії «механізм забезпечення економічної безпеки». Так, під організаційно-економічним механізмом забезпечення економічної безпеки підприємства будемо розуміти сукупність економічних засобів, способів, методів та підходів, а також їх організаційну побудову, які дають змогу нівелювати негативний вплив зовнішніх та внутрішніх подразників на діяльність підприємства за рахунок своєчасного моніторингу і усунення загроз, забезпечують стійке зростання й конкурентоспроможність бізнесу, мобілізуючи його внутрішній потенціал та ринкові можливості.

У сучасному економічному просторі доволі поширеним є управлінський підхід, за яким підприємство орієнтоване на постійне вдосконалення виробничих та управлінських процесів, поліпшення основних параметрів і характеристик, зростання ефективності й підвищення кінцевих фінансово-економічних результатів, при цьому попереджуючи появу ймовірних загроз і небезпек, які можуть негативно позначитися на діяльності підприємства. Від того, наскільки ефективно вдається попереджувати негативний вплив несприятливих чинників, залежить успішність бізнесу. Зважаючи на вищесказане, можна виокремити два типи політики забезпечення економічної безпеки підприємства: превентивну і реагуювальну. Так, в основі реагуювальної політики забезпечення економічної безпеки лежить принцип «вирішувати проблеми у процесі їх виникнення», тобто редагувати й коригувати поведінку підприємства у відповідь на дію несприятливих для бізнесу подій, максимально усуваючи їхні негативні наслідки. Тоді як превентивна політика орієнтована на розроблення комплексу попереджувальних заходів, які дають змогу завчасно переглянути стратегію і тактику підприємства та ще на етапі діагностики й прогнозування можливих небезпек відкоригувати його політику для максимального уникнення впливу загрозливих чинників.

Комплексний підхід до вивчення організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки підприємства дає змогу розглядати його як цілісну систему, яка включає такі взаємопов'язані елементи:

1. Об'єкт управління, яким є власне система економічної безпеки підприємства, створена для захисту виробничих об'єктів, майна, матеріальних і нематеріальних ресурсів, персоналу, інформації тощо.

2. Суб'єкти управління, тобто особи, служби, органи, підрозділи, які виконують управлінські функції, пов'язані з організацією та забезпеченням безпечного функціонування бізнесу і безпосередньо відповідають за економічну безпеку господарюючого суб'єкта. На думку О.М. Анісімової і Л.В. Лаврентьевої, важливим завданням суб'єктів забезпечення економічної безпеки є забезпечення стійкого зростання підприємства, досягнення ним позитивних фінансово-економічних результатів, розроблення та запровадження ефективного механізму управління економічною безпекою, що

охоплює захист підприємств від загроз і небезпек внутрішнього й зовнішнього середовища [2, с. 57].

Орієнтуючись на дослідження А.М. Вергун [6, с. 64], уважасмо доцільним виокремлювати дві групи суб'єктів управління економічною безпекою:

– внутрішніх суб'єктів, до яких можна віднести керівника підприємства, його власника чи власників, керівника підрозділу економічної безпеки, підрозділ (відділ, службу) економічної безпеки та його працівників, фінансово-економічний, маркетинговий та юридичний відділи (підрозділи);

– зовнішніх суб'єктів, якими є органи державної влади та місцевого самоврядування, правоохоронні органи, приватні охоронні компанії та інші недержавні підприємства з організації безпеки бізнесу, ділові партнери фірми, фінансово-кредитні установи, консалтингові, аудиторські та страхові компанії.

3. Організаційна структура управління економічною безпекою підприємства, яка охоплює склад, підпорядкованість, повноваження та відповідальність окремих елементів системи економічної безпеки. В економічній літературі зустрічаються різні наукові погляди на організацію економічної безпеки підприємства. Грунтуючись на дослідженнях О.Ю. Мішина і С.В. Мішиної [9], запропонуємо такі варіанти організації системи економічної безпеки підприємства залежно від його розмірів:

1) матрична система організації економічної безпеки може бути ефективною для середніх за величиною підприємств; в основі її побудови лежить підхід, за яким в умовах обмеженого бюджету слід мінімізувати витрати на організацію спеціалізованих безпекових підрозділів, а окремі функції із забезпечення економічної безпеки максимально делегувати різним структурним підрозділам підприємства, зокрема шляхом перегляду посадових інструкцій відповідних фахівців, які забезпечують певний складник економічної безпеки;

2) договірна система організації економічної безпеки застосовується зазвичай на малих підприємствах, оскільки не передбачає створення окремого відділу безпеки, а ґрунтується на укладанні договорів на надання охоронних, інформаційних, консалтингових та інших послуг із зовнішніми незалежними спеціалізованими організаціями, що дає змогу за порівняно низьких витрат отримати якісні послуги із забезпечення безпеки бізнесу;

3) комбінована система організації економічної безпеки часто використовується на невеликих та середніх підприємствах; вона передбачає використання ресурсів, можливостей та досвіду внутрішніх підрозділів чи фахівців із безпеки із залученням у разі необхідності зовнішніх спеціалістів;

4) комплексна система організації економічної безпеки характерна, як правило, для представників великого бізнесу і передбачає створення окремого повноцінного функціонального підрозділу – служби (відділу, департаменту) економічної безпеки, який, згідно з ієрархією, підпорядковується керівнику підприємства або його заступнику з питань безпеки й виконує функції комплексного забезпечення економічної безпеки фірми за усіма її складниками.

Незалежно від того, який варіант організації системи економічної безпеки запроваджено на підприємстві, правильно скоординована робота суб'єктів забез-

печення економічної безпеки створює підґрунтя для стабільної діяльності і розвитку суб'єкта господарювання в майбутньому. Перспективи підприємства значною мірою визначаються тим, наскільки ефективно менеджери з безпеки здатні уникати ймовірних загроз, наскільки продуктивно й оперативно вони готові усувати негативні наслідки тих подій, що вже відбулися та вплинули на діяльність підприємства.

4. Принципи управління економічною безпекою, основними з яких є:

1) плановість та стратегічність, тобто процес управління економічною безпекою повинен носити стратегічний характер, мати чітку мету, цілі й завдання, в його основі мають лежати певні стратегічні орієнтири, а також конкретні шляхи, засоби та інструменти досягнення поставлених цілей;

2) взаємоузгодженість стратегії та програми забезпечення економічної безпеки із загальною стратегією розвитку підприємства, збалансованість безпекових інтересів із загальнокорпоративними економічними інтересами фірми, її конкурентною політикою, програмою фінансування;

3) своєчасність та оперативність реагування на зовнішні та внутрішні негативні виклики й загрози;

4) неперервність та постійний розвиток системи економічної безпеки підприємства, що проявляється у постійному моніторингу недоліків і слабких місць існуючого механізму забезпечення економічної безпеки, своєчасному оновленні й доповненні засобів та інструментів захисту підприємства у відповідь на вимоги сучасних економічних викликів;

5) превентивний характер безпекових рішень, який проявляється в прогнозуванні ймовірності виникнення загроз та попередженні їхнього негативного впливу на підприємство;

6) системність і комплексність рішень безпекового характеру (найбільший синергійний ефект від функціонування системи економічної безпеки проявляється тоді, коли усі її методи, засоби та інструменти діють комплексно, як єдине ціле, єдиний механізм, взаємодоповнюючи один одного);

7) прогресивність та інноваційність означає, що побудувати надійну та дієву систему захисту підприємства від загроз можна виключно на основі застосування сучасних технічних засобів та програмного забезпечення, використання інноваційних методів організації економічної безпеки, зростання професійної майстерності фахівців із безпеки;

8) гнучкість та адаптивність системи економічної безпеки підприємства викликана необхідністю пристосовуватися до змін, які постійно відбуваються в нестабільному зовнішньому оточенні, шляхом перегляду й коригування рішень з безпеки відповідно до об'єктивних економічних обставин і подій;

9) надійність системи економічної безпеки підприємства проявляється у своєчасному виявленні ймовірних загроз та небезпек, у здатності оперативно та дієво реагувати на загрози, які вже виникли, у нерозголошенні конфіденційної інформації про підприємство з боку персоналу, у недопущенні несанкціонованого проникнення на територію підприємства з протиправними намірами, у формуванні стабільного та позитивного соціально-психологічного клімату в колективі, його згуртованості навколо спільних цілей і завдань;

10) організованість та узгодженість проявляється в налагодженні продуктивного діалогу між усіма суб'єктами забезпечення економічної безпеки підприємства (керівництвом, топ-менеджерами, фахівцями служби безпеки та безпосередніми виконавцями безпекових рішень) на засадах взаємодії, взаємоузгодженості, ініціативності, відповідальності та балансу інтересів;

11) ефективність як ключовий індикатор прийняття всіх економічних рішень характерна й для системи забезпечення економічної безпеки підприємства і проявляється в такому: які б вигоди й ефекти не отримувала фірма від реалізації безпекових заходів, вони в жодному разі не повинні бути меншими, ніж пов'язані з ними витрати.

5. Методико-методологічний апарат управління системою економічної безпеки підприємства, який охоплює такі методи:

– моніторинг стану зовнішнього середовища бізнесу (спостереження і вчасне виявлення загрозованих впливів екзогенного характеру дає змогу вчасно розробити і реалізувати низку превентивних заходів з забезпечення підприємства);

– оперативна діагностика діяльності підприємства (аналіз поточної роботи і проміжних результатів діяльності підприємства дає змогу вчасно виявити недоліки,

усунути проблемні моменти, не допустивши їх перетворення на більш масштабні й загрозовані);

– навчання та інструктаж (розроблення інструкцій та протоколів поведінки персоналу в умовах різних загрозованих чи позаштатних ситуацій і ознайомлення з ними співробітників часто є запорукою «правильної» реакції працівників на різноманітні загрози у момент їх прояву);

– методи силового характеру (організація фізичної охорони, встановлення системи відеонагляду, запровадження пропускового режиму, кодування дверей, захист інформації за допомогою паролів, захист комп'ютерних систем та мереж дають змогу мінімізувати доступ до підприємства сторонніх осіб, попередити можливий витік конфіденційної інформації, захистити від рейдерських атак).

б. Економічні інструменти (важелі) управління системою безпеки підприємства, тобто сукупність принципів, підходів, конкретних інструментів, впливу на процеси прийняття та реалізації управлінських рішень у сфері забезпечення економічної безпеки. Серед усієї сукупності управлінських інструментів можна виокремити фінансово-економічні (ціни, тарифи, доходи, витрати, податки та ін.) і нормативно-розпорядчі (норми, нормативи, накази, розпорядження, інструкції, положення, штрафи, санкції, заохочення тощо).

Рис. 1. Система організації економічної безпеки на підприємстві (розроблено автором).

Важливе місце в системі формування організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки посідає власне організаційний складник, який охоплює сукупність структурних безпекових підрозділів підприємства й систему зв'язків управління та підпорядкування між ними. Типову організаційну структуру підрозділу економічної безпеки можна відобразити на рис. 1.

Завдяки побудові дієвого організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки підприємство зможе отримати низку конкурентних переваг, пов'язаних саме з безпековим складником, а саме:

- матиме змогу вчасно ідентифікувати ймовірні загрози та вчасно застосувати превентивні заходи, спрямовані на їх усунення;
- зможе посилити фінансову та економічну незалежність, підвищити ліквідність та фінансову стійкість;
- матиме змогу захистити фінансові та комерційні інтереси засновників та співвласників підприємства;
- зможе ефективно використовувати ресурси та оптимально поєднувати їх у виробничому процесі;
- отримає передумови для ефективного втілення визначених стратегічних орієнтирів та реалізації поточних планів і програм;
- зможе підвищити рівень інвестиційної привабливості, що сприятиме залученню зовнішніх інвестицій для розвитку виробничого потенціалу.

Насамкінець варто зауважити, що процес формування організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки є суто індивідуальним для кожного суб'єкта господарської діяльності, а отже,

потребує врахування його специфічних особливостей та стратегічної орієнтації. Разом із тим організаційно-економічний механізм управління економічною безпекою підприємства повинен бути побудований так, щоб забезпечувати своєчасну діагностику різноманітних загроз і небезпек, об'єктивне прогнозування їхніх імовірних наслідків, а також оперативне передавання інформації до управлінського центру, який приймає подальші рішення.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що економічна безпека підприємства може бути досягнута тільки за умови використання всіх засобів, методів та інструментів, які об'єднані в єдиний цілісний організаційно-економічний механізм забезпечення економічної безпеки підприємства, що створює усі передумови для достатнього рівня захищеності підприємства від будь-яких загроз і небезпек, забезпечуючи активну взаємодію із зовнішнім оточенням та стійкість внутрішнього виробничого потенціалу.

Формування організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки підприємства є складним, відповідальним та напруженим процесом, який передбачає правильну побудову концепції та цілей безпеки, вдале ранжування пріоритетів, чітке формулювання завдань, ефективне управління та оптимальну організацію системи економічної безпеки. Саме тому важливим напрямом подальших наукових досліджень у цій сфері є розроблення й обґрунтування алгоритму побудови організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки підприємства.

Список використаних джерел:

1. Азаренков Г.Ф., Сердечна С.М. Формування аналітичного інструментарію забезпечення економічної безпеки стратегічного розвитку підприємства. *Молодий вчений*. 2017. № 5 (45). С. 508-517.
2. Анісімова О.М., Лаврентьєва Л.В. Суб'єкти управління економічною безпекою на підприємстві. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2015. Вип. 2 (12). Т. 1. С. 54-59.
3. Бабіна Н.О. Управління економічною безпекою підприємства в умовах нестабільності. *Економіка і управління*. 2016. № 2. С. 67-72.
4. Бехтер Л.А. Організаційно-економічний механізм забезпечення економічної безпеки сільськогосподарських підприємств. *Вісник Запорізького національного університету. Серія «Економічні науки»*. 2012. № 4 (16). С. 18-23.
5. Бланк И.А. Управление финансовой безопасностью предприятия. Киев : Эльга, 2009. 776 с.
6. Вергун А.М. Формування організаційно-економічного механізму управління фінансовою безпекою підприємства. *Соціально-економічний розвиток регіонів в контексті міжнародної інтеграції*. 2015. № 17 (6). С. 62-67.
7. Клименко Т.В. Основні елементи механізму забезпечення фінансової безпеки суб'єктів господарювання. *Вісник ЖДТУ. Серія «Економічні науки»*. 2011. № 4 (58). С. 340-343.
8. Малик О.В. Формування механізму управління фінансовою безпекою підприємства : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 ; ХНУ Хмельницький, 2016. 262 с.
9. Мішин О.Ю., Мішина С.В. Сутність поняття «економічна безпека підприємства». *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2012. № 38. С. 86-92.
10. Обертан Д.В. Напрями удосконалення організаційно-економічного механізму формування економічної безпеки управління підприємств. *Наукові записки. Серія «Економічні науки»*. 2017. № 2-(55). С. 101-113.
11. Пономарьов В.П. Формування механізму забезпечення економічної безпеки підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами». Луганськ, 2000. 21 с.
12. Чібісова І.В., Івашина Є.М. Механізм забезпечення фінансової безпеки підприємства. URL: www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/rpei/2011_31/Chibis.pdf (дата звернення: 15.03.2019).
13. Шагохін А.Л., Ігнашкіна Т.Б. Сутність та складові елементи механізму управління економічною безпекою підприємства. *Бізнес Інформ*. 2014. № 2. С. 396-402.

Смірная С.М.,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансово-економічної безпеки, обліку і аудиту,
*Харківський національний університет
міського господарства імені О.М. Бекетова*

Smirnaia Svitlana,

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Financial
and Economic Security, Accounting and Auditing,
O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

АДАПТАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВА В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЙОГО ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Смірная С.М. Адаптація підприємства в контексті забезпечення його економічної безпеки. У статті досліджено сутність процесу адаптації підприємства до впливів зовнішнього середовища та адаптивної реакції суб'єкта господарювання на дії зовнішніх чинників для забезпечення його економічної безпеки й ефективного функціонування. Акцентовано увагу на доцільності застосування активної поведінкової моделі поведіння підприємства у відповідь на зовнішні впливи під час адаптації підприємства до нових умов зовнішнього середовища для досягнення цілей бізнесу. На основі універсального підходу до розуміння адаптації підприємства до змін зовнішнього середовища зазначено сутність процесу адаптації суб'єкта підприємництва до зовнішніх впливів як способу забезпечення його економічної безпеки. З використанням узагальнених висновків морфологічного аналізу понять «адаптація» та «адаптивність» уточнено поняття адаптації підприємства до змін зовнішнього середовища як необхідного складника виживання підприємства за умов ринку і розуміння зазначеного процесу як гнучкого пристосування та своєчасного реагування на зовнішні зміни для зміцнення економічної безпеки підприємства.

Ключові слова: економічна безпека, зовнішнє середовище, загрози економічній безпеці підприємства, адаптація, адаптивність.

Смирная С.М. Адаптация предприятия в контексте обеспечения его экономической безопасности. В статье исследована сущность процесса адаптации предприятия к воздействию внешней среды и адаптивной реакции субъекта хозяйствования на действие внешних факторов для обеспечения его экономической безопасности и эффективного функционирования. Акцентируется внимание на целесообразности применения активной поведенческой модели предприятия в ответ на внешние воздействия при адаптации предприятия к новым условиям внешней среды для достижения целей бизнеса. На основе универсального подхода к пониманию адаптации предприятия к изменениям внешней среды указана сущность процесса адаптации субъекта предпринимательства к внешним воздействиям как способа обеспечения его экономической безопасности. С использованием обобщенных выводов морфологического анализа понятий «адаптация» и «адаптивность» уточнено понятие адаптации предприятия к изменениям внешней среды как необходимой составляющей выживания предприятия в условиях рынка и понимания указанного процесса как гибкого приспособления и своевременного реагирования на внешние изменения для укрепления экономической безопасности предприятия.

Ключевые слова: экономическая безопасность, внешняя среда, угрозы экономической безопасности предприятия, адаптация, адаптивность.

Smirnaia Svitlana. Adaptation of the enterprise in the context of ensuring its economic security. The stable functioning of business entities and their sustainable development under the current business conditions are inextricably linked with the need to ensure the security component of domestic enterprises. Instability of the environment causes the need to secure the operation of economic entities from the negative impact of external factors and to identify the possibilities of adapting the economic entity to a changing environment. In relation to this, the study of the process of adaptation of the enterprise to the external environment as a means of ensuring its economic security for the realization of the strategic interests of the business entity becomes relevant. The disclosure of the essence of enterprise adaptation to changing environmental conditions as a process of flexible adaptation to rapid changes in the external environment confirms the expediency of choosing an active behavioural model of the enterprise in response to external influences in a market economy. The mentioned model indicates the readiness of the enterprise to adapt in view of the changing market situation and determines the effectiveness of ensuring the security component of the business entity. Active adaptation of the enterprise as a means of ensuring its economic security is used to

create the most attractive conditions for its own development and is manifested through the forecasting of potential and actual threats to the security status of the business entity; while organizing activities to prevent possible dangers through the use of a forward-looking type of security management; through the organization of response to threats that arise during the operation of the enterprise. In order to effectively adapt the enterprise to changes in the external environment, the system of economic security of the economic entity should be provided with a certain organizational and economic toolset that can be transformed in the process of operation of the enterprise and its adaptation to changing conditions of the market environment. In order to increase the efficiency of the development of the system of enterprise economic security, it is appropriate to distinguish in the general system of strategic management of the enterprise a specific direction of management of processes of the enterprise adaptation to external changes that take place under the influence of potential and real threats and risks of unstable environment. Further research is needed in the direction of designing changes in the system of economic security of the business entity on the demand for its survivability and developing a complex of adaptation measures in view of the most flexible and efficient adaptation of the economic system of the enterprise to changing conditions of the environment.

Key words: economic security, external environment, threats to economic security of enterprise, adaptation, adaptability.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасних умовах ринкових трансформацій функціонування вітчизняних підприємств відбувається під впливом потенційних і реальних загроз та ризиків мінливого зовнішнього середовища, характерною особливістю яких є ускладнена прогнозованість їхніх наслідків. Надзвичайно швидкі зміни, що відбуваються на макроекономічному рівні, суттєво впливають на діяльність суб'єктів господарювання на рівні мікроекономіки. Стабільне функціонування суб'єктів підприємництва та їх сталий розвиток за сучасних умов ведення бізнесу нерозривно пов'язані з необхідністю забезпечення безпекового складника діяльності вітчизняних підприємств, оскільки пріоритет сталого й безпечного розвитку є загально визначним у подальшому розвитку економічних систем.

Нестабільність оточуючого середовища зумовлює необхідність забезпечення функціонування суб'єктів господарської діяльності від негативного впливу зовнішніх чинників та виявлення можливостей пристосування господарюючого суб'єкта до умов зовнішнього середовища, що змінюються. У зв'язку із цим актуальності набуває дослідження процесу адаптації підприємства до впливів зовнішнього середовища та адаптивної реакції суб'єкта господарювання на дії зовнішніх чинників для забезпечення його економічної безпеки та ефективного функціонування суб'єкта підприємництва в короткостроковій і довготривалій перспективі.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Питання забезпечення економічної безпеки підприємств та основи побудови системи економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності розглядалися вітчизняними та зарубіжними вченими-економістами. Вагомий науковий внесок у цьому аспекті безпекології зробили такі вчені, як: О.М. Вовк, К. Горячева, Т.М. Іванюта, А.О. Заїчковський, Г.В. Козаченко, К.В. Кривобок, О.М. Ляшенко, З.О. Османова, Г.Г. Снопенко, М.Б. Тумар, В.М. Ячменьова [1-10] та ін. Слід зазначити, що погляди вчених стосовно методологічних засад управління економічною безпекою підприємства та ключових принципів побудови дієвої системи економічної безпеки у цілому збігаються.

Проте подальшого дослідження потребують можливості пристосування підприємства до змін зовнішнього середовища та його реагування на зовнішні впливи для забезпечення безпекового складника його господарської діяльності. Конкретизації потребує процес адаптації підприємства в контексті забезпечення його економічної безпеки та розвитку здатності суб'єкта господарювання до проявів адаптивної реакції на зміну чинників зовнішнього середовища, яка разом із конкурентоспроможністю вважається основою економічної стійкості діяльності підприємства.

Формулювання завдання дослідження. Метою статті є дослідження адаптації підприємства до впливів зовнішнього середовища як способу забезпечення його економічної безпеки задля реалізації стратегічних інтересів суб'єкта господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Виходячи з розуміння економічної безпеки підприємства як стану господарюючого суб'єкта, за якого він за найбільш ефективного використання наявних ресурсів досягає запобігання, послаблення або захисту від існуючих небезпек та загроз і досягає цілей бізнесу в умовах конкуренції [1, с. 17], у забезпеченні економічної безпеки слід виділити тріаду компонентів, які характеризують підприємство як складну економічну систему, що прагне вижити в складних умовах існування. Забезпечення економічної безпеки суб'єкта господарювання стає життєво важливою потребою та основою його функціонування для підприємства, яке орієнтоване на економічний успіх (отримання прибутку) в короткостроковій і тривалій перспективі [2, с. 60]. Із цього погляду тріадою домінант, що відображають процес забезпечення діяльності підприємства в сучасному економічному середовищі за досягнення стратегічної мети підприємництва, слід уважати такі компоненти: економічні інтереси підприємства – загрози економічній безпеці підприємства – чинники економічного успіху.

За сучасних умов економічних перетворень на успішність бізнесу істотний вплив мають макроекономічні реалії та зовнішні загрози діяльності підприємства, котрі доволі складно передбачити з достатньою ймовірністю настання бажаного результату через невизначеність ринкової ситуації та непередбачуваність змін оточуючого середовища. Як зазначають

дослідники [1-4], до макроекономічних впливів на розвиток підприємництва в Україні, що можуть становити низку потенційних небезпек для бізнесу, належать: загальний стан національної економіки; геополітичні процеси; стан грошової системи; правові норми, що регулюють економічні відносини; недосконале комерційне законодавство; інвестиційний клімат у країні; етап реформування багатьох сфер життя; обсяг і структура ринку; наявність та ступінь розвитку виробничої інфраструктури; рівень забезпеченості різноманітними видами ресурсів; культура ведення бізнесу тощо.

Протистояння реальним і потенційним загрозам діяльності суб'єкта господарської діяльності визначається як домінуюча мета управління економічною безпекою підприємства [5, с. 237]; у рамках постулатів теорії розвитку економічна безпека розглядається з двох позицій – як форма розвитку суб'єкта та як форма протистояння суб'єкта загрозам. При цьому вказується на значні впливи зовнішнього середовища на діяльність підприємства, керованість яких із боку підприємства є обмеженою, адже рівень нестабільності зовнішнього середовища оцінюється як мінімум трьома характеристиками: складністю, динамічністю та невизначеністю [6, с. 17]. За гармонізаційним підходом до розуміння економічної безпеки підприємства протистояння зовнішнім загрозам базується на взаємоузгодженні економічних інтересів підприємства з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища [5, с. 69]: інвесторів, споживачів, постачальників, конкурентів, держави. Узгодження економічних інтересів підприємства з інтересами суб'єктів оточуючого середовища визначається як імперативна мета управління економічною безпекою підприємства [7, с. 65; 5, с. 211].

У роботі [4, с. 82] під час обґрунтування доцільності забезпечення превентивного захисту в системі загроз економічної безпеки підприємства остання в повноцінному вигляді визначається як комплекс напрямів керованого впливу з боку менеджменту суб'єкта підприємництва щодо локалізації загроз; ключовими аспектами зазначеного впливу є правове, технічне, організаційно-управлінське й інформаційно-аналітичне забезпечення економічної безпеки підприємства. Оскільки під час здійснення економічної діяльності в ринкових умовах господарювання за наявності конкуренції, що посилюється, завжди існує загроза матеріальному становищу, інтелектуальній власності підприємства, небезпека нанесення збитків, то виникає й певне обмеження контролю власником бізнесу або прав на нього. З огляду на це, підвищується значущість здатності підприємства до вчасної й гнучкої адаптації суб'єкта господарської діяльності до змін ринкового середовища в ситуації неминучого вибору управлінських рішень із наявних альтернатив економічної поведінки підприємства. Тобто ситуація ризику, яка є невід'ємним атрибутом ринкової економіки, під час управління економічною безпекою підприємства ставить за необхідне розроблення та реалізацію низки заходів щодо захисту від зовнішніх і внутрішніх загроз. Але, як справедливо стверджується в дослідженні [4, с. 83], застосування подібної «захисної» стратегії безпеки передбачає так звану пасивну адаптацію підприємства до змін зовнішнього середовища, котра в контексті забезпечення економічної безпеки трактується, насамперед, як стратегія захисту суб'єкта господарювання та його законних прав й інтересів у сфері підприємницької діяльності,

що пов'язане зі збереженням майна підприємства, його ресурсів та захистом інформації.

Проте за сучасних ринкових умов здійснення підприємницької діяльності в управлінні економічною безпекою підприємства все більшого практичного значення набувають розроблення та реалізація стратегії безпеки, орієнтованої на виявлення і попередження реальних та потенційних загроз безпековому стану підприємства для мінімізації негативних наслідків економічного ризику, а отже, спрямованої на сприяння ефективній адаптації підприємства до мінливих умов зовнішнього середовища [8, с. 193]. У цьому разі йдеться про доцільність проведення активної адаптації підприємства до загроз безпековому стану суб'єкта підприємництва внаслідок зовнішніх впливів через використання реальних можливостей від продуктивної взаємодії із зовнішнім середовищем для реалізації стратегічних інтересів підприємства. «Зовнішній складник економічної безпеки підприємства відбиває його здатність організувати взаємодію із зовнішнім середовищем так, щоб забезпечити превентивний захист від існуючих і потенційних загроз, а також реалізувати можливості підвищення рівня економічної безпеки» [4, с. 83]. Активна поведінкова модель поведінки підприємства у відповідь на зовнішні впливи є найбільш притаманною ринковим умовам господарювання та визначає готовність підприємства до адаптації з огляду на мінливу ринкову ситуацію. Активна адаптація підприємства як засіб забезпечення його економічної безпеки застосовується з метою створення найбільш привабливих умов для власного розвитку та проявляється через прогнозування потенційних і реальних загроз безпековому стану суб'єкта підприємництва; під час організації діяльності для попередження можливих небезпек завдяки застосуванню випереджувального типу управління безпекою; через організацію діяльності з реагування на загрози, які виникають у процесі функціонування підприємства.

Поняття адаптації підприємства до впливу зовнішнього середовища «...є певною мірою універсальним і передбачає внесення змін до його діяльності з метою забезпечення економічної безпеки» [3, с. 180]. Саме процес реагування на загрози та нарощування рівня захисту за підвищення ефективності застосування необхідних ресурсів і являє собою розвиток системи економічної безпеки підприємства [9, с. 126]. Тобто під адаптивною реакцією підприємства на вплив зовнішнього середовища розуміється зміна стратегічних цілей діяльності підприємства або способів досягнення економічного успіху, що суттєво впливають на взаємовідносини підприємства із зовнішнім середовищем. У роботі [10, с. 347] підкреслюється, що «адаптація як процес або дія підприємства, орієнтована на будь-що, не може бути постійною величиною і змінюється в просторі та часі». Процес адаптації, своєю чергою, слід розуміти як процес внесення змін у функціонування внутрішніх систем і в діяльність підрозділів підприємства, що супроводжують адаптивну реакцію суб'єкта підприємництва на зовнішні впливи. Виділяють параметричну і структурну адаптацію підприємства до змін зовнішнього середовища. Під параметричною адаптацією економічної системи слід розуміти корекцію параметрів поведінки системи для її повернення в потрібний стан; вона припускає зміну внутрішніх підсистем підприємства (наприклад, випуск нової продукції, освоєння нової технології, зміна ринків збуту тощо).

Структурна адаптація передбачає зміну самої структури внутрішньої системи підприємства, появу нових внутрішніх підсистем або ліквідацію чинних. Здатність економічної системи до структурної адаптації у відповідь на впливи зовнішнього середовища та мінливі умови ринку, а також здатність економічної системи до саморегулювання слід розуміти як її гнучкість [11, с. 188].

Отже, саме зміни системи економічної безпеки є основою адаптації підприємства до загроз і забезпечують, за умови економічної доцільності, підвищення ефективності роботи підприємства та досягнення поставлених стратегічних цілей у нарощуванні конкурентоспроможності підприємства [9, с. 127]. Метою адаптації підприємства до чинників впливу зовнішнього середовища є забезпечення його економічної безпеки через підвищення ефективності використання ресурсів, забезпечення балансу інтересів підприємства із суб'єктами зовнішнього середовища, зміцнення або збереження його ринкових позицій для забезпечення конкурентоздатності. Серед можливих напрямів розроблення та реалізації адаптаційних заходів залежно від чинників впливу виділяють такі: адаптація підприємства до нововведень (освоєння нових видів продукції та нових технологій); адаптація підприємства до змін кон'юнктури ринку (вихід на нові сегменти ринку); адаптація підприємства до соціально-культурних і політико-правових умов (урахування рівня соціального розвитку та змін законодавства) [3, с. 180-181].

Як свідчить дослідження стосовно ролі процесу адаптації підприємства до впливу зовнішніх чинників щодо забезпечення належного рівня економічної безпеки суб'єкта підприємництва, у науковій літературі у цьому аспекті застосовуються такі споріднені поняття, як «адаптація» та «адаптивність». На підставі докладного морфологічного аналізу сутності зазначених понять, викладеного в роботі [10, с. 347], визначається, що стосовно адаптації, як правило, як ключове слово застосовуються терміни «процес», «приспосовування» та «здатність», тоді як під час розкриття сутності адаптивності превалюють такі значення, як «властивість», «здатність», «реакція» та «характеристика». На основі узагальнення різноманітних теоретичних підходів до трактування досліджуваних понять під час виявлення їх ідентичності і відмінності автори справедливо стверджують, що адаптацію

здебільшого розглядають як процес пристосування, зміни параметрів, складників і самої системи загалом, а адаптивність розглядається як властивість, здатність і характеристика системи. Застосовуючи універсальний підхід до виявлення ідентичності та відмінності адаптації й адаптивності, наведений у роботі [10], слід зазначити, що в контексті забезпечення економічної безпеки й процес адаптації підприємства до змін зовнішнього середовища, й адаптивність суб'єкта підприємництва до зовнішніх впливів доречним є уважати необхідними складниками для виживання підприємства в ринкових умовах господарювання, для його ефективного функціонування в нових умовах зовнішнього середовища, котрі зазнали певних змін, гнучкого пристосування до них та своєчасного реагування на зміни задля зміцнення економічної безпеки та забезпечення надійності безпекової системи підприємства.

Отже, для ефективної адаптації підприємства до змін зовнішнього середовища система економічної безпеки суб'єкта господарської діяльності, яка, будучи залежною від особливостей окремого підприємства (рівня його розвитку, структури та величини, виробничого потенціалу та ефективності його використання, напрямку діяльності та галузі, конкурентного середовища тощо), є унікальною для кожного підприємства [1, с. 23], має бути забезпеченою певним організаційно-економічним інструментарієм, що здатен трансформуватися в процесі функціонування підприємства та його пристосування до мінливих умов ринкового середовища.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, управління процесами адаптації підприємства до змін зовнішнього середовища вважається одним з елементів стратегічного управління, що впливає на процес розвитку всієї системи економічної безпеки суб'єкта господарської діяльності.

Для підвищення ефективності розвитку системи економічної безпеки підприємства доцільними уявляються подальші дослідження в напрямі проектування змін системи економічної безпеки суб'єкта підприємництва на вимогу щодо її живучості та розроблення комплексу адаптаційних заходів з огляду на найбільш гнучке і результативне пристосування економічної системи підприємства до мінливих умов зовнішнього середовища.

Список використаних джерел:

1. Іванюта Т.М., Заїчковський А.О. Економічна безпека підприємства : навчальний посібник. Київ : ЦУЛ, 2009. 256 с.
2. Тумар М.Б. Основи економічної безпеки підприємства : навчальний посібник. Київ : Хай-Тек Прес, 2008. 232 с.
3. Козаченко Г.В., Пономарьов В.П., Ляшенко О.М. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення : монографія. Київ : Лібра, 2003. 280 с.
4. Снопенко Г.Г. Економічний аспект: превентивний захист в системі загроз економічній безпеці підприємства. *Часопис економічних реформ*. 2013. № 2 (10). С. 82-87.
5. Ляшенко О.М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства : монографія. Луганськ : СНУ ім. В. Даля, 2011. 400 с.
6. Кривобок К.В. Методичний підхід до діагностики впливу зовнішнього середовища на адаптивність. *Бізнес-навігатор*. 2018. Вип. 2-2 (45). С. 16-20.
7. Горячева К. Фінансова безпека підприємства: сутність та місце в системі економічної безпеки. *Економіст*. 2003. № 8. С. 65-67.
8. Смірная С.М. Формування стратегії фінансово-економічної безпеки підприємства. *Modern Economics*. 2018. Вип. 8 (2018). С. 190-198.
9. Вовк О.М. Управління розвитком системи економічної безпеки підприємства: теоретичні аспекти. *Приазовський економічний вісник*. 2018. Вип. 6 (11). С. 125-129.
10. Ячменьова В.М., Османова З.О. Сутність понять «адаптація» та «адаптивність». *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2010. № 684. С. 346-353.
11. Спільник І.В., Ярошук О.В. Принцип системності в аналітичних дослідженнях. *Економічний аналіз*. 2018. № 2. Т. 2. С. 182-190.

Солнцев С.О.,

доктор фізико-математичних наук, професор,
завідувач кафедри промислового маркетингу,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Жигалкевич Ж.М.,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Solntsev Sergii,

Doctor of Sciences (Physics and Mathematics), Professor,
Head of Industrial Marketing Department
National technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

Zhygalkevych Zhanna,

Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Management
National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

СТВОРЕННЯ ТА РОЗВИТОК КВАЗІІНТЕГРАЦІЙНИХ СТРУКТУР НА ОСНОВІ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Солнцев С.О., Жигалкевич Ж.М. Створення та розвиток квазіінтеграційних структур на основі машинобудівних підприємств. Статтю присвячено вивченню теоретичних положень та розробленню практичних рекомендацій щодо створення та розвитку квазіінтеграційних структур на основі машинобудівних підприємств. Зазначено загальну економічну динаміку машинобудування України. Визначено перелік чинників створення квазіінтеграційних структур на основі машинобудівних підприємств. Виявлено передумови розвитку квазіструктур на основі вітчизняних підприємств машинобудування. Подано визначення основних перспективних форм квазіінтеграційних структур. Представлено розподіл системи машинобудівних квазіінтеграційних структур на базові, допоміжні, додаткові та обслуговуючі осередки. Зазначено перелік компонент, що складаються з однорідних елементів структури. Встановлено необхідність вивчення виробничих та функціональних зв'язків між визначеними компонентами.

Ключові слова: створення, розвиток, квазіінтеграція, структури, машинобудування, підприємство.

Солнцев С.А., Жигалкевич Ж.М. Создание и развитие квазиинтеграционных структур на основе машиностроительных предприятий. Статья посвящена изучению теоретических положений и разработке практических рекомендаций по созданию и развитию квазиинтеграционных структур на основе машиностроительных предприятий. Отмечено общая экономическая динамика машиностроения Украины. Определен перечень факторов создания квазиинтеграционных структур на основе машиностроительных предприятий. Выявлены предпосылки развития квазиструктуры на основе отечественных предприятий машиностроения. Даны определения основных перспективных форм квазиинтеграционных структур. Представлено распределение системы машиностроительных квазиинтеграционных структур на базовые, вспомогательные, дополнительные и обслуживающие компоненты. Указан перечень компонент, состоящих из однородных элементов структуры. Установлена необходимость изучения производственных и функциональных связей между установленными компонентами.

Ключевые слова: создание, развитие, квазиинтеграция, структуры, машиностроение, предприятие.

Solntsev Sergii, Zhygalkevych Zhanna. Creation and development of quasi-integration structures on the basis of machine-building enterprises. The article is devoted to the study of theoretical positions and the development of practical recommendations for the creation and development of quasi-integration structures based on machine-building enterprises. The general economic dynamics of Ukrainian machine building is indicated. The negative tendency of development of domestic machine-building is established. For the last 27 years, the share of its products in the total volume of industrial output has decreased by five times. A set of factors of creation of quasi-integration structures on the basis of machine-building enterprises is determined. The following of them are:

orientating modern economy on knowledge related to qualification and development of professional and creative skills of personnel potential; focus on information space; focus on contextual factors of the economy: time, power, scale, preservation, opportunities, potential; taking into account new market requirements; variability of the environment; implementation of technological methods; introduction of subversive technologies; actualization of inter-firm partnership relations; prediction of risks and uncertainty in making managerial decisions; getting synergistic effects. The preconditions of development of quasistructures on the basis of domestic enterprises of mechanical engineering are revealed: strategic, social, organizational-economic, techno-economic. The definition of the main promising forms of quasi-integral structures, such as strategic alliances, Network, clusters, virtual corporations, is given. The division of the machine-building quasi-integration structures structure into basic, auxiliary, additional and service centers is presented. Presented the list of components consisting of homogeneous elements of the structure: production; marketing; innovative and technological; raw materials; management; training of personnel; financial service; customer service. The necessity of study of production and functional relations between the determined components of quasi-integration structures on the basis of machine-building enterprises is established.

Key words: creation, development, quasi-integration, structure, machine building, enterprise.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Інтеграційні структури не є новим явищем в економіці. Їх поява пояснюється кризовими умовами існування і прагненням збільшити ефективність функціонування взаємодіючих підприємств, зокрема: підвищити результативність виробничо-господарської діяльності; посилити ринкові позиції; сформувати оптимальні технологічні та коопераційні зв'язки; отримати можливості швидкого збору та обробки інформації; підсилити експортний потенціал; прискорити науково-технічні розробки; забезпечити інвестиційну привабливість; посилити конкурентні позиції тощо.

Спільним для інтеграційних процесів є сприйняття міжфірмових мереж як засобу регулювання зміни взаємозв'язків між фірмами, який, з одного боку, відрізняється від внутрішньофірмового (ієрархічного) регулювання, а з іншого – від ринкової координації як відповідної реакції на умови ринку. Позитивний ефект досягається за рахунок зниження витрат виробництва й координації в системі управління виробничо-технологічним ланцюгом на основі партнерських взаємовідносин. Підприємства, що створені за мережевим принципом, мають більшу ефективність завдяки взаємодії між усіма учасниками виробничо-технологічного ланцюга.

Досвід країн із розвинутою економікою свідчить, що результативність взаємодії бізнес-суб'єктів збільшується під час формування квазіінтеграційних структур – добровільних просторових партнерських сполучень взаємодіючих виробництв та наукових установ на засадах комплексного використання наявних ресурсів, спрямованих на досягнення найбільшої господарської ефективності та посилення ринкових позицій.

На особливу увагу заслуговують питання створення зазначених структур на основі взаємодіючих підприємств машинобудування, адже машинобудівний комплекс має загальноекономічне призначення, виробничу та експлуатаційну цінність. Він характеризується складною структурою, великою кількістю галузей та є провідним підрозділом і фундаментом технічного прогресу України, визначає науково-технічний рівень та конкурентоспроможність національної економіки й забезпечує імпульс розвитку суміжних галузей, тому розвиток машинобудування є важливим завданням.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Про-

блеми формування інтеграційних структур досліджували у своїх роботах вчені-економісти: А. Маршалл, Й. Шумпетер, О. Уільямсон, Е. Чемберлін, М. Портер, Ю. Паппэ, Б. Клейнер, О. Булатов, Д. Стеченко, З. Варналій та ін.

Щодо квазіструктур, то тут відслідковується наукова прогалина. Проблеми формування та розвитку зазначених структур можна відстежити у незначній кількості наукових робіт, зокрема: К. Дж. Блуа, Б. Ашеїма, Дж.К. Джарилло, Д. Дж. Тиса, В. Дементьева, К. Румянцева, В. Третьяка, М. Шерешеві, М. Янчук та ін.

Отже, інтеграційні процеси є актуальними для розвитку різного роду підприємств. Проте багато питань залишаються дискусійними. Існує необхідність проведення теоретичних та практичних досліджень, зорієнтованих на проблеми та чинники квазіінтеграції взаємодіючих підприємств у галузях машинобудівної промисловості, зокрема вивчення явищ, що гальмують процес квазіінтеграційних процесів, та виявлення найоптимальніших форм квазіінтеграції для вітчизняних підприємств машинобудування.

Формулювання завдання дослідження. Метою статті є вивчення методологічних положень та розроблення практичних рекомендацій щодо створення та розвитку квазіінтеграційних структур на основі машинобудівних підприємств.

Методологічною базою дослідження стали загальнонаукові та специфічні методи: теоретичного узагальнення, абстрактно-логічний, монографічний, систематизації, аналізу та синтезу. Теоретичною та інформаційною базою дослідження є методологічні положення фахової літератури та сучасні концепції розвитку інтеграційних структур зарубіжних і вітчизняних науковців.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Дослідження проблематики формування та розвитку квазіінтеграційних структур на основі вітчизняних машинобудівних підприємств доцільно проводити в контексті загальної економічної динаміки машинобудування України.

Машинобудування лідирує серед інших галузей промисловості у використанні високих технологій. Зазвичай його вважають менш наукомістким сектором порівняно з такими інноваційними галузями, як ІКТ або фармацевтика. Однак саме машинобудуванню належить ключова роль у поширенні передових машин, устаткування та виробничих процесів в інших

галузях економіки. Велика частина біо- і нанотехнологій, виробництва сучасних матеріалів, мікро- і фотоелектроніки значною мірою залежить від інновацій у машинобудуванні [1].

Машинобудівна промисловість є основним джерелом постійних інноваційних ініціатив розвинутих країн світу, тому у США щорічно на наукові дослідження в машинобудуванні витрачається 2-2,5% ВВП, у країнах Євросоюзу – близько 3% ВВП, в Японії – 3,2% ВВП.

Машинобудування – найважливіша комплексна галузь обробної промисловості. У його складі понад 70 галузей і 300 різних виробництв. Світове машинобудування випускає понад 3 млн. видів виробів. Продукція галузі різна за масовістю випуску. Наприклад, літаків у світі випускається близько 1 тис на рік, металорізальних верстатів – 1,2 млн. шт., тракторів – 1,3 млн. шт., автомобілів – 40-50 млн. шт., електронної техніки – 150 млн. шт. тощо [2].

Також, машинобудування займає перше місце у світі серед інших галузей за кількістю зайнятих (близько 80 млн. осіб) і за вартістю продукції, що випускається (близько 38% вартості світової промислової продукції). Галузь найбільшою мірою сприяє поглибленню спеціалізації, концентрації та кооперації у світовому господарстві. Обсяги виробництва в машинобудівній промисловості залежать від попиту на продукцію кінцевих споживачів. Це призводить до чергування економічних споживачів і криз у світовому машинобудуванні [1; 3].

Машинобудівний комплекс України об'єднує понад 30 галузей і 50 підгалузей національної економіки та представлений металургійним, гірничо-шахтним, підйомно-транспортним, енергетичним, судно-, авіа-, автомобілебудуванням, виробництвом машин і механізмів для хімічної й нафтохімічної, легкої та харчової промисловості, сільськогосподарським, будівельно-дорожнім машинобудуванням, виробництвом верстатів, інструментів, машин і обладнання для Збройних Сил країни. Випускаючи засоби виробництва для різних галузей економіки України, машинобудування забезпечує комплексну механізацію та автоматизацію виробництва, тим самим бере участь у прискоренні впровадження науково-технічних досягнень. Окрім того, від частки машинобудівної продукції в експорті залежать статус країни, її місце в міжнародних інтеграційних процесах. На початку 90-х років ХХ ст. машинобудування в Україні виробляло близько 1/3 загального обсягу промислової продукції. Галузева структура машинобудування охоплювала безліч напрямів – від сільськогосподарського машинобудування до верстатобудування, авіаційної, суднобудівної та ракетно-космічної промисловості [3]. Але частка його продукції в загальному обсязі промислового випуску зменшилася з 30,5% у 1990 р. до 6,4% у 2017 р., тому принципово проблемним фактом залишається розвиток саме вітчизняного машинобудування. Однією з перспективних форм такого розвитку є об'єднання машинобудівних підприємств та підприємств, що поетапно приймають участь у виробничо-технологічному процесі, у квазіінтеграційні структури (гібридні форми інтеграції). Це формальні (уявні) об'єднання на договірній основі, що залишають самостійність суб'єктів, які входять до його складу [4]. Зазначені структури відрізняються від інших інтегрованих структур мобільністю, адаптивністю, гнучкістю та «м'яким» управлінням.

До визначальних чинників створення квазіінтегрованих структур на основі машинобудівних підприємств віднесено такі:

1) орієнтування сучасної економіки на економіку знань, що пов'язана з кваліфікацією та професійною підготовленістю і розвитком творчих навичок кадрового потенціалу;

2) спрямування на інформаційний простір;

3) спрямованість на контекстні фактори економіки: час, влада, масштаб, збереження, можливості, потенціал;

4) урахування нових ринкових вимог (або ринкові чинники);

5) мінливість зовнішнього середовища;

6) реалізація технологічних укладів;

7) упровадження підірваних технологій;

8) актуалізація міжфірмових партнерських взаємин;

9) передбачення ризиків та невизначеності у прийнятті управлінських рішень;

10) отримання синергетичних ефектів [5].

Основними передумовами розвитку квазіінтеграційних структур на основі машинобудівних підприємств визнано такі:

1) стратегічні: створення нових ринків; технологічне лідерство; оптимізація положення на ринку (попит і пропозиція, продуктовий ряд, технології); вихід на нові ринки;

2) соціальні: розвиток інтелектуального потенціалу й мобілізація персоналу; створення нових робочих місць; збільшення доходів персоналу;

3) організаційно-економічні: збільшення обсягів продажів; зниження інвестиційних ризиків через координацію зусиль під час реалізації спільних проектів; вигоди від інтенсифікації використання власної інфраструктури та можливостей у використанні інфраструктури інших учасників; поліпшення якості керуючих, операційних і підтримуючих бізнес-процесів; зниження транзакційних витрат; підвищення прозорості комерційної діяльності агентів; створення спільних підприємств для впровадження результатів інтелектуальної діяльності;

4) техніко-економічні: впровадження інновацій (технологічних, маркетингових, організаційних, екологічних, стратегічних, управлінських, естетичних); реалізація спільних НДДКР; розширення непродуктивних витрат і потреба в контрактації; формування ефективної мережі субпідрядників, розширення методів використання наявних і впровадження нових ресурсів (сировини, матеріалів, технологій); завантаження вільних виробничих потужностей і збереження внутрішніх виробничих резервів.

Із досвіду країн із розвинутою економікою найбільш перспективними формами квазіінтеграційних структур на основі машинобудівних підприємств є:

– бізнес-групи, що діють як стратегічні альянси (угоди про кооперацію двох або більше незалежних фірм для досягнення певних комерційних цілей, спрямованих на отримання синергії об'єднаних і взаємодоповнюючих стратегічних ресурсів компаній);

– Network-об'єднання (вільні гнучкі коаліції, що управляються єдиним центром, які беруть на себе створення і керування мереж, координацію фінансових ресурсів і технологій, визначення сфер компетенцій та стратегії, формують єдиний інформаційний простір);

– кластери (групи, агломерація підприємств, поєднаних географічно та економічними інтересами);

– віртуальні організації (динамічні адаптивні квазіінтеграційні структури з розвинутою віртуальною мережевою платформою, що створюють та постачають на ринок споживчу цінність, засновану на виявленні й швидкісному виконанні потреб клієнтів із певними конкурентними перевагами, використовуючи ресурси підприємств-учасників та зберігаючи їхню повну автономність та конкуренцію в межах утворення) [6].

Але розвиток зазначених структур в Україні відбувається досить повільно. Дослідження причин несприйняття вітчизняними підприємцями перспективної форми квазіінтеграції дали можливість стверджувати про їх неознаність стосовно формування, функціонування та управління ними.

За своєю сутністю квазіінтеграція визначається як об'єднання різних організацій у систему, економічний ефект якої не зводиться до суми економічних ефектів організацій відокремлено (синергетичний ефект). Позитивний ефект досягається за рахунок зниження витрат виробництва й координації в системі управління виробничо-технологічним ланцюгом на основі партнерських взаємовідносин [7].

Створення квазіінтеграційних структур спостерігається у двох випадках. У першому – це стихійні формування певних кіл взаємопов'язаних підприємств-партнерів. У другому – організовані мережі з достатнім рівнем довіри між її учасниками за посередництва спеціально підготовленого зовнішнього агента («мережевого брокера») [8]. Різниця полягає лише в наявності (відсутності) керуючого органу у квазіструктурі. В обох випадках це реакція на хаос (динаміки з позитивною, але обмеженою метричною ентропією, тобто встановлення спонтанного порядку до раптових зовнішніх та внутрішніх змін). У будь-якому разі можна стверджувати, що всі квазіінтеграційні структури – це самоналаджувальні, самонавчальні системи, що самоорганізуються та саморозвиваються. Їхні характерні ознаки: стійкість (щодо змін зовнішнього середовища) та синергія (щодо внутрішніх ефектів).

Розвиток квазіінтеграційних структур на основі машинобудівних підприємств запропоновано здійснювати організовано, адже зазначені структури характеризуються різноманітністю й різноякісністю своїх учасників. Вони представлені на практиці двома організаційними моделями:

– формування навколо великої активної компанії, що являє собою ядро квазіінтеграції, за рахунок своєї ринкової влади збирає навколо себе фірми меншого розміру, доручаючи їм виконання окремих видів діяльності. Це ринок домінуючої форми;

– об'єднання близьких за масштабами компаній для надання господарської підтримки один одному та мінімальної ринкової влади фірм на ринку.

Створення машинобудівних квазіструктур зорієнтовано на формування осередків з однорідних елементів (підприємств) за типом: базові, допоміжні, додаткові, обслуговуючі. І це значно полегшує дослідження відповідної структури, особливо в її формалізації й моделюванні. Такий розподіл підприємств-учасників дає можливість побудови ланцюжка створення вартості.

Об'єднуючим початком усіх машинобудівних підприємств є випуск машинобудівної продукції, що

складається із сировини, послідовності й технологічної взаємозалежності стадій її переробки та випуску готової продукції. Так, до базового елемента віднесено машинобудівні підприємства, їх основна функція – виробництво.

Будь-яка система має «вхід» і «вихід». У технологічних процесах «вхід-вихід» забезпечують суміжні підприємства. До «вхідних» віднесено підприємства ресурсного забезпечення, наприклад підприємства металургії (виплавка металу), коксохімічної промисловості (виробництво скла, каучуку, паливного вугілля), інвестиційні компанії тощо, до «вихідних» – промислових замовників.

Створення кінцевого продукту також пов'язане з допоміжними підприємствами, їх утворюють постадійно взаємопов'язані та взаємодіючі виробництва: науково-дослідні установи (науково-дослідні лабораторії, технопарки), логістичні та електроенергетичні компанії, зварювальне виробництва та ін.

Останній елемент включає обслуговуючі підприємства. З їх допомогою технологічний процес буде повним і досконалим. Вони дають змогу задовольнити та збільшити споживчий попит. Зазначений вид елемента представляють освітні установи (підготовка кваліфікованих кадрів), торговельні компанії, підприємства з утилізації відходів, представництва післяпродажного обслуговування, консалтингові компанії, інформаційно-комунікаційні агентства, фінансові та банківські установи, екологічні служби тощо.

Отже, зі збільшенням складу базових, суміжних, допоміжних та обслуговуючих елементів розширюється їх інфраструктурне коло. Це призводить до відносного збагачення сукупності виробництв взаємопов'язаними ланками, збільшення кількості проєктів та диверсифікації діяльності кожного учасника окремо й структури у цілому.

Характер функціональної взаємодії елементів істотно залежить від їх якісної визначеності. Це призводить до необхідності розчленування всі сукупності елементів (базових, суміжних, додаткових, обслуговуючих) квазіструктури на компоненти. Кожна з них являє собою безліч однорідних елементів структури, що проявляється в спільності виконуваних функцій. Під час розроблення концепції квазіінтеграційних структур на основі машинобудівних підприємств запропоновано такі компоненти: 1) виробничу; 2) маркетингову; 3) інноваційно-технологічну; 4) сировинну; 5) управління; 6) підготовки кадрів; 7) фінансового обслуговування; 8) обслуговування споживачів. Детальніше про кожен:

1) виробничу компоненту становлять підприємства машинобудування. До неї будуть віднесені базові підприємства машинобудування та допоміжні й суміжні виробничі підприємства, що безпосередньо грають роль у створенні кінцевого продукту. Визначення базового підприємства машинобудування як первинного елемента системи виправдано тим, що воно є первинною ланкою цільового створення квазіінтеграційної структури, володіє певною технологічною завершеністю й однорідністю продукції, що випускається;

2) маркетингова компонента включає у себе допоміжні підприємства, що будуть вивчати ринкові потреби, аналізувати стан і перспективи розвитку ринку машинобудівної продукції, займатися

просуванням готової продукції на вітчизняних та зарубіжних ринках. Це можуть бути маркетингові, консалтингові компанії, аналітичні центри тощо;

3) інноваційно-технологічну компоненту утворюють допоміжні підприємства (науково-дослідні й проєктні інститути, конструкторські бюро), що займатимуться інноваційними розробками;

4) сировинна компонента включає у себе суміжні підприємства, які є постачальниками сировини та необхідних ресурсів для виробництва кінцевої продукції. Це можуть бути металургійні підприємства, сталеварні, деревообробні, скляні заводи тощо;

5) управлінська компонента може складатися з декількох підприємств, які будуть займатися управлінням і координацією квазіінтеграційної структури, розробляти проєкти;

6) компоненту підготовки кадрів формують університети, інститути, технікуми та професійно-технічні коледжі;

7) компонента фінансового обслуговування включає у себе фінансові, банківські структури, інвестиційні фонди, венчурні компанії тощо;

8) компоненту обслуговування створюють об'єкти торгівлі, сервісні центри, дистрибуторські компанії. Елементи цієї компоненти тісно пов'язані зі споживачем машинобудівної продукції.

Згадані компоненти перебувають між собою у різних організаційних відносинах і функціональних зв'язках. Поняття «зв'язок» висловлює ту обставину, що одне явище існує або розвивається в певній залежності або підпорядкованості від іншого. Наявність зв'язку накла-

дає взаємні обмеження на поведінку (зміну, функціонування) елементів учасників квазіструктур на основі машинобудівних підприємств, тому наступним етапом формування та розвитку жаданого ефективного утворення є відстеження зв'язків між учасниками згаданих компонент. Це дасть змогу уникнути небажаних (зайвих) учасників та оптимізує її склад (межі). Зазначене зумовлює необхідність проведення теоретичних та науково-методичних досліджень, зорієнтованих на вивчення зв'язків між учасниками квазіінтеграційних структур на основі машинобудівних підприємств.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, у дослідженні була спроба довести необхідність створення квазіінтеграційних структур на основі вітчизняних машинобудівних підприємств.

Новизною поданого дослідження можна вважати представлений розподіл системи машинобудівних квазіінтеграційних структур на базові, допоміжні, додаткові та обслуговуючі осередки. Такий розподіл підприємств-учасників дає можливість побудови ланцюжка створення вартості.

Також виділено перелік компонент, які складаються з однорідних елементів структури, що полегшить встановлення виробничих та функціональних зв'язків між учасниками та дасть змогу запобігти присутності зайвих учасників.

Подальші дослідження будуть пов'язані з деталізацією функціональних та виробничих зв'язків, що стане основою моделювання квазіінтеграційних структур на основі машинобудівних підприємств.

Список використаних джерел:

1. Кондратьев В. Глобальный рынок машиностроения. URL: http://www.perspektivy.info/rus/ekob/globalnyj_gynok_mashinostrojenija_2013-10-24.htm (дата звернення: 20.05.2019).
2. Вецелура Н.В., Прокоф'єва С.В. Питання відновлення машинобудівного комплексу України в умовах розвитку коопераційних зв'язків. *Економічний вісник Донбасу*. 2016. № 3 (45). С. 158-162.
3. Герасимчук В.Г. Факторы лидерства на мировом рынке машиностроительной продукции. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2015. № 3. С. 84-104.
4. Солнцев С.О., Жигалкевич Ж.М. Квазіінтеграція взаємодіючих підприємств: теоретичний аспект. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 12. URL: <http://global-national.in.ua/archive/12-2016/71.pdf> (дата звернення: 01.06.2019).
5. Солнцев С.О., Жигалкевич Ж.М. Розвиток ринкових відносин на основі квазіінтеграції. *Вісник НУ «Львівська політехніка»*. Серія «Логістика». 2016. № 846. С. 159-164.
6. Солнцев С.О. Жигалкевич Ж.М. Програмно-цільове планування розвитку квазіінтеграційних структур. *Економічний вісник НТУУ «КПІ»*. 2018. Вип. 15. С. 341-354.
7. Davidow W., Malone M. *The Virtual Corporation: Structuring and Revitalizing the Corporation for the 21st Century*. New York: Harper Collins, 1992. 294 p.
8. Румянцев К.Н. Новейшие проявления интеграционных процессов. *Наука. Образование. Инновации. Кластеризация предприятий: состояние и перспективы*. 2008. Вип. 7. С. 52-71.

НОТАТКИ

Науково-виробничий журнал

БІЗНЕС-НАВІГАТОР

Випуск 3-1 (52) 2019

Коректура • *Наталья Пирогівська*

Комп'ютерна верстка • *Ігор Стратій*

Засновник і видавець:

Приватний вищий навчальний заклад «Міжнародний університет бізнесу і права».
Адреса редакції: 73039, Україна місто Херсон, вулиця 49 Гвардійської Дивізії 37-А
E-mail редакції: editor@business-navigator.ks.ua; Web site: www.business-navigator.ks.ua

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 15,58

Підписано до друку: 27.06.2019 р. Замов. № 0719/161. Наклад 100 прим.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»

E-mail: mailbox@helvetica.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 6424 від 04.10.2018 р.